

KT 469

MS. 22042/23
aj. 400

UNIVERZITET "KIRILO I METODIJE" SKOPJE

FILOZOFSKI FAKULTET

Bogdan Lekić

ARHIVSKI IZVORI ZA ISTORIJU SOCIJALISTIČKE
JUGOSLAVIJE 1943-1953. GODINE

(Doktorska disertacija)

Skopje, 1982. godine

U V O D

Pre nego što budemo govorili o predmetu i zadatku rada, smatramo da je neophodno odgovoriti na neka pitanja koja su od značaja za bolje razumevanje obradjene teme i to: 1) da li proučavanje istorijskih izvora predstavlja posebnu naučnu disciplinu, 2) šta je objekat i predmet proučavanja nauke o istorijskim izvorima i 3) u kojoj su meri komplementarne istorija, arhivistika i nauka o istorijskim izvorima sa stanovišta objekta i predmeta proučavanja.

Klasična definicija nauke, koju daje naučni socijalizam i dijalektički materijalizma kao svoju filozofsku osnovu, nauka je bitni faktor socijalnog progresa, instrument prakse, istraživanje novog na osnovu znanja o sadašnjem i prošlom, utvrđivanje stanja sadašnjosti u cilju predviđanja budućnosti i menjanja stvarnosti prema idealnim ciljevima ljudskog razvitka. Polazeći od ove definicije proučavanje istorijskih izvora na naučnim osnovama je nauka o istorijskim izvorima koja ima svoj objekat, predmet i zadatak rada zasnovan na naučnoistraživačkom metodu.¹

Objekat rada nauke o istorijskim izvorima su istorijski izvori. Ti izvori mogu biti (po formalnim spoljnim obeležjima) materijalni, lingvinistički, folklorni, pisani i kino-fono-foto.² Po sadržaju istorijski izvori (u užem smislu) mogu biti: tehničkim sredstvima očuvana prirodna slika (fotos, film, magnetofonski snimak i sl), preostaci (arheološki i etnografski materijal), spomenici i akta (arhivski materijal), svedočanstva (pisana, usmena i likovna narodna tradicija) i tragovi (u arheološkom, etnografskom, jezičkom i drugom materijalu, tragovi na zemljištu i sl.).³

Predmet i zadatak nauke o istorijskim izvorima je da utvrdi obim i vrste sačuvanih i dostupnih istorijskih izvora za korišćenje, da izvrši klasifikaciju istorijskih izvora (po formalnom i sadržajnom osnovu), sadržajno vrednovanje, da prouči stanje istorijskih izvora, da izvrši spoljnu i unutrašnju kritičku analizu, da oceni relevantnost istorijskih izvora u celini ili odredjenih vrsta istorijskih izvora. Konačno, na osnovu prethodnih istraživanja i spoznaje, oceni mogućnosti i valjanost istorijskog istraživanja i proučavanja odredjenog istorijskog perioda, odnosno teme.

Istraživački rezultati u oblasti proučavanja istorijskih izvora imaju poseban značaj za istorijografska istraživanja. Istoričarima koji se bave periodom za koji je izvršeno proučavanje istorijskih izvora, trebalo bi da su razrešene brojne naučnoistraživačke dileme i time olakšan zadatak. Znači, proučavanjem istorijskih izvora stvaraju

se znatno povoljniji uslovi za efikasniji i sigurniji naučno-istraživački rad istoričara.

Osim veoma značajnog doprinosa nauke o istorijskim izvorima za istorijografiju, rezultati njenog rada imaju, takodje, izuzetnu vrednost i za arhivistiku. Naučna istraživanja istorijskih izvora razrešavaju ili pomažu rešavanju brojnih pitanja koja se mogu koristiti u arhivističkoj nauci. Tu svakako spadaju, pre svega, pitanja vezana za valorizaciju i klasifikaciju arhivske gradje. Proučeni arhivski izvori za odredjeni period, arhivističkoj praksi stvaraju osnove za lakše planiranje mnogih zadataka iz domena zaštite, obrade i publikovanja arhivske gradje fondova i zbirki. Da bi se udovoljilo potrebama istorijografije, neophodno je plansko usmeravanje rada arhiva. To znači da se programiranje obrade i publikovanja arhivske gradje mora temeljiti na ozbiljnom prethodnom proučavanju stanja i istorijske vrednosti arhivskih izvora i na potrebama istorijografije. Nauka o istorijskim izvorima treba da razreši brojne druge probleme u ovoj oblasti i time omogući objektivnije planiranje zadataka savremenih arhiva kako bi isti bili u što boljoj funkciji istoriografije.

Da bi nauka o istorijskim izvorima uspešno odgovorila na brojna pitanja koja se postavljaju pred nju, svoja proučavanja mora bazirati na što široj osnovi koristeći se istorijskom, arhivističkom, pravnom, ekonomskom, hermeneutičkom i drugim naučnim disciplinama. Samo komplementarno sagledavanje i proučavanje istorijskih izvora može dati valjan rezultate. Tako na primer sagledavanje sadržajne vrednosti

istorijskih izvora nije moguće bez poznavanja državnog i društveno-političkog sistema, istorijskih uslova u kojima su nastali istorijski izvori razvoja najvažnijih državnih i političkih institucija i njihovog delokruga (funkcija i zadatka) i metoda rada, i medjusobnih hijerarhijskih odnosa institucija, organizacionog sistema organa vlasti i uprave i promena (reorganizacija) u tom sistemu, razvoja zakonodavstva kao opšte društvene regulative, važnijih državnih i društveno-političkih institucija, kao i drugih faktora koji neposredno ili posredno utiču na nastanak i sadržajnu vrednosti izvora.

Predmet i zadatak rada nauke o istorijskim izvorima, prirodno, imaju dodirnih tačaka sa predmetom i zadacima istorijske i arhivističke nauke. To je razumljivo, jer im je i objekat rada isti-istorijski izvori. I pored komplementarnosti, nauka o istorijskim izvorima ima svoj predmet i zadatak rada, te i cilj istraživačkog rada.

Što se tiče metoda rada, razvoj savremene nauke pokazuje da naučne discipline ne moraju imati svoj poseban metod istraživanja, već se mogu koristiti metodom koja se primenjuje na drugim naučnim područjima društvenih nauka ili pak kombinacijom metoda sa više naučnih područja.⁴

Cilj ovog rada polazi od predmeta i zadataka nauke o istorijskim izvorima uopšte, s tim što je njegov okvir ograničen na arhivsku gradju (institucija saveznog karaktera) savremene istorije Jugoslavije za period 1943-1953. godine. Rad je ograničen na proučavanje arhivske gradje kao istorijskog izvora i to u njenom najširem značenju, uključujući

tu i specifične vrste arhivske gradje.

Razlozi za razmatranje samo arhivske gradje kao istorijskih izvora, a ne i istorijskih izvora uopšte, su: što proučavanje arhivske gradje za naznačeni period daje dovoljno prostora za jedan naučni rad; što je to područje neispitano sa stanovišta proučavanja arhivske gradje kao istorijskih izvora; što je u pitanju obilje arhivske gradje koja je nastala u tom periodu ili se odnosi na taj period; što je ovaj period bogat i specifičnim vrstama arhivske gradje (filmske, memoarske i sl.); što su u pitanju istorijski izvori koji čine osnovu istorijskog proučavanja; što omogućava razrešavanje brojnih problema metodološke, strukturalne i druge prirode.

U pogledu vremenskog ograničenja na period 1943-1953. godine takodje je bilo više razloga. Ovaj period omogućava sagledavanje i proučavanje svih vrsta arhivske gradje kao istorijskih izvora, pruža mogućnost za celovitije zaokruživanje istraživačke teme; omogućava sagledavanje i proučavanje karaktera, vrste i sadržajne vrednosti arhivske gradje u različitim istorijskim uslovima (ratnim, mirnodopskim); omogućava sagledavanje arhivskih izvora u različitim fazama državnog i društvenog razvoja (državno-centralističkog, samoupravnog); sagledavanje sadržajne vrednosti arhivske gradje državne, partijske i druge provenijencije sa stanovišta odnosa i medjusobne zavisnosti državnih i političkih organa, kao i sagledavanja drugih faktora koji imaju uticaja na sadržajnu vrednost arhivske gradje kao isto-

rijskog izvora.

U okviru ovog perioda razmatra se i arhivska gradja o medjunarodnim odnosima domaće provenijencije, koja govori o uticaju medjunarodnih faktora na unutrašnji razvoj zemlje, kao i o uticajima i odnosima Jugoslavije sa državama i pokretima u svetu.

U nas je veoma siromašna literatura koja govori o neposrednim proučavanjima istorijskih izvora uopšte ili pojedinih vrsta istorijskih izvora. Razloge tome treba tražiti u činjenici da se u našoj zemlji niko organizovano i sistematski ne bavi istraživanjima u ovoj oblasti. Posledice takvog stanja su da do sada nemamo ni jednog objavljenog naučnog rada koji se neposredno bavi istraživanjem istorijskih izvora, te i arhivske gradje, za bilo koji period savremene istorije.

Prema dosadašnjim istraživanjima, slična je situacija i u drugim zemljama. Izuzetak čini Sovjetski Savez gde se u ovoj naučnoj disciplini posvećuje veća pažnja. Bez sumnje, naučna istraživanja M.N. Černomorskog iz ove oblasti zaslužuju pažnju da se bar u globalnim okvirima razmotre.

Černomorski u svom delu "Istočnikovedenie istorii SSSR Sovetskij period"⁵, na 340 strana knjige manjeg formata, razmatra istorijske izvore za savremenu istoriju SSSR-a. Prvih 17 strana Černomorskih posvećuje predmetu i zadacima nauke o istorijskim izvorima, globalnoj klasifikaciji istorijskih izvora po formalnoj osnovi i nekim pitanjima kritičke analize istorijskih izvora.

Razmatrajući predmet nauke o istorijskim izvorima, Černomorskih se zadovoljava sa nekoliko globalnih konstatacija izraženih kroz naglašavanje potrebe proučavanja istorije sovjetskog perioda. Medjutim, predmet nauke o istorijskim izvorima je znatno kompleksniji.

Što se tiče zadatka nauke o istorijskim izvorima, Černomorski je odredjeniji kad ističe da treba utvrditi krug, mesto, značaj, vrstu izvora i metod kritičke analize. Medjutim, i ovde Černomorski ostaje na nivou globalnih zaključivanja. Kompleksnost i složenost proučavanja istorijskih izvora traži znatno preciznije i bliže utvrđivanje zadataka nauke o istorijskim izvorima.

Kod razmatranja klasifikacije izvora Černomorski čini ozbiljnu grešku, jer za svoje polazište uzima formalna obeležja istorijskih izvora a ne njihovu sadržajnu vrednost. Jako je autor istakao da je takva podela "uslovna", ipak se ona ne može prihvatiti iz prostog razloga što svaka druga, osim klasifikacija istorijskih izvora po osnovu njihovog sadržajnog značaja, nije u pravoj funkciji istorijske nauke.

Upoređujući klasifikaciju istorijskih izvora Černomorskog sa podelom koju daje Branislav Djurdjev, jasno se uočavaju bitne razlike. Klasifikacija koju daje Djurdjev polazi od stepena objektivno datih činjenica u istorijskim izvorima i na tome gradi prioritet vrsta istorijskih izvora u klasifikacionoj strukturi.⁶ Inače, pitanje klasifikacije istorijskih izvora prisutno je u mnogim radovima i priložima metodološkog karaktera i kod nas i u svetu.

Kod pitanja kritičke analize, Černomorski dobro uočava nekoliko bitnih elemenata značajnih za kritičko sagledavanje istorijskih izvora. Tu on ističe istorijske okolnosti, poreklo, kritiku sadržaja i proučavanje izvora kao celine i njihovu medjusobnu povezanost.

Pitanje kritičke analize istorijskih izvora je veoma kompleksno. Ono traži znatno širi pristup da bi se objektivizirala ocena sadržajne vrednosti istorijskih izvora. U odgovarajućem poglavlju mi ćemo nastojati da taj kompleks bitnih elemenata kritičke analize istorijskih izvora šire sagledamo, naravno, u onoj meri koliko je to neophodno za kritičko razmatranje arhivske gradje kao istorijskog izvora.

Osnovni i najveći deo svog rada Černomorski posvećuje klasifikaciji i značaju dokumentarne gradje. U tom delu razmatra i periodičnu štampu i memoare. Interesantno je da poslednje poglavlje autor posvećuje dokumentima diplomatskog karaktera, znači i za periodične štampe i memoara. To, svakako, nije slučajno uradjeno. Znači da autor, u strukturi uopšte klasifikacije dokumentarne gradje i njenog značaja, daje prednost periodičnoj štampi i memoarima u odnosu na diplomatsku gradju, što nam se čini neopravdanim. Ovde se ne radi o utvrđivanju primarnih i sekundarnih istorijskih izvora, jer je takva podela po vrsti istorijskih izvora neprihvatljiva. U kojoj će meri izvor određene vrste istorijskih izvora imati primarni ili sekundarni značaj zavisi od više faktora, a pre svega od stepena objektivnosti datih činjenica u izvorima i od toga u kojoj su i

meri sačuvane pojedine vrste istorijskih izvora. Zato smatramo da je u globalnoj klasifikaciji izvora moguće utvrditi redosled koji označava i globalni značaj po vrsti izvora, ali ne i apriori svih pojedinačnih izvora u toj vrsti. Tako se iz redosleda poglavlja (globalne klasifikacije) uočava da autor nema čvrste kriterije od kojih polazi kod njihovog razmatranja.

Kod osnovnih klasifikacionih grupa dokumenata takodje mu polazište nije principijelno. On neke klasifikacione grupe postavlja polazeći od institucionalnog stanovista, dok su mu druge tematskog karaktera, iako je njihova gradja, takodje, nastala radom odredjenih institucija. To je, na primer, slučaj sa dokumentarnom gradjom o planiranju narodne privrede. Za takvu klasifikaciju, koja polazi od dva osnova, nema razloga, utoliko pre što je bilo moguće razrešiti ovo pitanje po jednom osnovu. Najbulje je izvršiti globalnu klasifikaciju arhivske gradje po institucionalnom osnovu, pri čemu se mora voditi računa o njihovom redosledu koji izražava značaj gradje.

Unutar osnovnih klasifikacionih grupa, Černomorski vrši, takodje, dosta globalnu podelu dokumenata po njihovom značaju kao istorijskih izvora. I tu se više bavi metodologijom nego valorizacijom istorijskih izvora.

Jedno od veoma značajnih pitanja, Černomorski, uopšte ne razmatra. To je pitanje odabiranja arhivske gradje iz registraturskog materijala, odnosno pitanje utvrdjivanja istorijske vrednosti dela gradje u registraturskom materijalu koji ima trajnu istorijsku vrednost. Kako ovo

pitanje zasluži posebno razmatranje, to ćemo naša stano-
višta i kritički osvrt na postojeću teoriju i praksu izne-
ti u posebnom poglavlju.

I pored toga što se na delo Černomorskog mogu da-
ti odredjeni prigovori, kako formalnog tako i sadržajno-su-
štinskog karaktera, ono, bez sumnje, u savremenoj literatu-
ri predstavlja dragocen prilog nauci o istorijskim izvorima.

Nema domaćih posebno publikovanih naučnih radova
koji se neposredno bave istorijskim izvorima ili samo arhiv-
skom gradjom kao vrstom istorijskih izvora. Što se tiče
radova i priloga objavljenih u istorijskim i arhivističkim
časopisima, stanje je povoljnije iako i nema u očekivanom
broju. Najveći je broj radova i priloga koji se posredno
bave istorijskim izvorima ili pojedinim vrstama istorijskih
izvora.

Na osnovu istražene i proučene istorijske arhivi-
stičke i druge literature, sve radove i priloge, prema ka-
rakteru njihovog sadržaja, možemo podeliti na tri osnovne
grupe: na radove i priloge koji se neposredno bave razmat-
ranjem istorijskih izvora, na radove i priloge koji se po-
sredno bave istorijskim izvorima i na ostalu literaturu.

Radova i priloga koji se neposredno i celovito
bave savremenim istorijskim izvorima nema, dok je stanje
sa radovima i priložima koji se bave samo arhivskom gradjom
znatno drugačije. To su, uglavnom, radovi i prilozi koji
razmatraju odredjene vrste arhivske gradje. Ako bi se su-
dilo po nazivu objavljenih radova i priloga, mogao bi se
steći utisak da literatura iz ove oblasti nije siromašna.

Medjutim, radi se o najvećem broju onih radova i priloga koji svojim sadržajem pokazuju da nisu nastali na bazi ozbiljnijeg istraživačkog rada, već da se samo usputno bave istorijskim izvorima, odnosno arhivskom gradjom kao istorijskim izvorom. U njima se najčešće koriste opšte konstatacije ili zaključivanja posudjena iz radova i priloga istorijske metodologije naučnog rada. U osnovi, u takvim radovima i priložima razmatraju se stručna arhivistička pitanja zaštite i obrade arhivske gradje, a samo načelnim razmišljanjima ukazuje se na istorijsku vrednost izvora.

Iz grupe radova i priloga koji se neposredno bave razmatranjem izvora za istoriju narodnooslobodilačkog rata i socijalističke Jugoslavije po svom sadržaju i načinu razmatranja izvora izdvajaju se radovi prof. dr Branka Petranovića - "O dokumentaciji za istoriju socijalističke Jugoslavije"⁷ i "Izvori za istoriju KPJ - heurističko - metodološki pristup"⁸; general-majora Fabijana Trga - "Izvori i literatura za historiju narodnooslobodilačkog rata"⁹ i Stevana Jovičića - "Film kao istorijski izvor"¹⁰ i drugi.¹¹

U ovim radovima i priložima dat je širi pristup izvorima sa stanovišta njihovog vrednovanja, značaja za istorijska proučavanja. Nastoje se obraditi istorijski izvori primenom heurističkog metoda. Tu je delom zastupljena klasifikacija izvora po značaju. U nekim od njih pitanju izvora prilaze se sa šireg aspekta. Metodološki prilaz razmatranja baziran je na neposrednom istraživačkom radu. U njima se vodi računa o bitnim faktorima koji utiču na značaj izvora za proučavanje savremene istorije, kao što su:

istorijski uslovi pod kojima su nastajali izvori, društveni položaj stvaraoca gradje, odnosi u društvenom i političkom razvoju, strukturalne i organizacione promene u društvu, funkcije i zadaci stvaralaca gradje i drugi objektivni i subjektivni faktori koji utiču na sadržajnu vrednost istorijskih izvora i objektivnost datih činjenica u njima. Razmatraju se i pitanja sačuvanosti gradje, kompletnosti gradje, fondovskih celina, stanje gradje sa stanovišta sredjenosti i obradjenosti, broja fondova i količine gradje i druga značajna pitanja za sagledavanje stanja arhivske gradje.

Radovi i prilozi koji se bave odabiranjem arhivske gradje, odnosno izlučivanjem bezvrednog registraturskog materijala, nesumljivo predstavljaju onu literaturu koja neposrednije razmatra i valorizuje arhivsku gradju kao istorijski izvor. U njima se utvrđuju načela i kriteriji odabiranja arhivske gradje kao trajno vrednih istorijskih izvora. Takodje su značajni i oni radovi i prilozi kojima se utvrđuje metodologija i praktično-operativno regulisanje postupka odabiranja arhivske gradje, odnosno izlučivanje bezvrednog registraturskog materijala. Tu, svakako, liste kategorija registraturskog materijala sa rokovima čuvanja imaju posebnu vrednost sa stanovišta sagledavanja dobrih i loših strana ekspertize registraturskog materijala za trajno čuvanje.

Ovu vrstu radova i priloga isključivo nalazimo u arhivističkim časopisima, što je i razumljivo, jer se radi o fundamentalnom teoretsko-praktičnom pitanju savremene arhivistike.¹²

Na problem odabiranja arhivske gradje, odnosno utvrđivanja onih dokumenata koji imaju trajnu istorijsku vrednost, treba znatno šire gledati, prelazeći granice stručnog pitanja. Radi se o ekspertizi gradje. To znači da je u pitanju kritički odbir istorijskih vrednih dokumenata iz mase registratorskog materijala u kojoj veći deo dokumenata nema trajnu vrednost. Očigledno da se radi o najsloženijem i najodgovornijem zadatku savremenih arhiva. Otuda sistem odabiranja arhivske gradje nije uže stručno arhivističko pitanje već ozbiljan problem koji traži naučni prilaz u rešavanju. Sa tog stanovišta ne bi se moglo reći da su razmatranja u ovim radovima i priložima fundirana na prethodnom ozbiljnijem naučnoistraživačkom radu.

Značaj pitanja odabiranja arhivske gradje u kontekstu kritičkog sagledavanja i utvrđivanja gradje od trajne istorijske vrednosti traži znatno šire sagledavanje nego što nam nude ovi radovi i prilozi. Arhivska gradja kao kulturno dobro koje sadrži obilje raznovrsnih i dragocениh podataka za različite oblasti društvene delatnosti, dogadjaje i zbivanja, prirodno da je predmet proučavanja pre svega istorije i arhivistike, ali i brojnih drugih naučnih disciplina. Upravo zbog složenosti ovog problema o njemu će biti posebno reči.

U širi krug radova i priloga koji se neposredno bave arhivskom gradjom može se uvrstiti relativno veći broj radova i priloga. Zajedničke karakteristike ovih radova i priloga su u tome što nastoje da ukažu na vrednost arhivske

gradje kao istorijskog izvora. To se čini za određeni vremenski period ili za gradju pojedinih važnijih institucija. Medjutim, razmatranje istorijske vrednosti arhivske gradje zadržava se u načelnim okvirima i bez dublje i studioznije analize. Vrednost arhivske gradje procenjuje se uglavnom, prema globalnim saznanjima o mestu i društvenom položaju tvorca gradje ne zalazeći šire i kompleksnije u analizu ostalih faktora (objektivnih i subjektivnih) koji utiču na sadržajnu vrednost i objektivnost činjenica sadržanih u izvorima. I pored toga što ovim radovima i priložima nedostaje kritički prilaz u razmatranju arhivske gradje, oni obradjuju, nekad sa više a nekad sa manje uspeha, brojna pitanja od značaja za utvrđivanje relevantnosti izvora za proučavanje istorije socijalističke Jugoslavije. Tako se u njima razmatraju brojna pitanja kao što su: stepen sačuvanosti arhivske gradje, kompletnost gradje unutar fondovskih celina, koncentracija gradje po osnovu nadležnosti arhiva i fondovskoj provenijenciji, pripremljenost gradje za potrebe naučnoistraživačkog rada, uslovi pod kojima je nastala i vršena zaštita gradje i drugo.

Ono što je karakteristično za ove radove i priloge je da se ne bave vrednovanjem pojedinih vrsta dokumenata po osnovu njihove istorijske (sadržajne) vrednosti, međusobnim upoređivanjem sadržajne vrednosti gradje državne, partijske i druge provenijencije, kritičkom analizom i drugim relevantnim pitanjima za utvrđivanje značaja arhivske gradje kao istorijskog izvora. Pa i pored toga, oni imaju svoju vrednost i korisni su kao literatura koja pruža poda-

tke za neka pitanja i inicira istraživača na razrešavanje brojnih problema u ovoj oblasti.¹³

U ovu vrstu radova mogu se svrstati i arhivistički priručnici, koji predstavljaju značajnu literaturu. U poznatiju literaturu ove vrste spadaju: "Priručnik iz arhivistike"¹⁴; "Arhivistika"¹⁵ od Sergeja Vilfana i Jože Žontara; "Osnovi registratura u teoriji i praksi"¹⁸ od dr Ivana Beuca; "Pomašni istorijski nauki"¹⁹ od Stjepana Antoljaka; "Teorija i praksa arhivske službe SSSR"²⁰; "Moderni arhivi"²¹ od T.H. Chelenberga i drugi.

Drugu grupu radova i priloga čini istorijska literatura koja se posredno bavi proučavanjem istorijskih izvora. Tu spadaju radovi i prilozi iz oblasti istorijske metodologije.²²

U ovim radovima i prilozima razmatra se metodološki prilaz proučavanja istorijskih izvora. Posebno se obraća pažnja kritičkom prilazu korišćenja izvora i, u okviru toga, osobenostima istorijskih izvora. Ova literatura posredno dodiruje i probleme koji su vezani za razmatranje arhivskih izvora. Posebno imaju značaja oni radovi i prilazi koji se bave metodologijom istorijskog proučavanja savremenog perioda. U pitanju su radovi i prilozi nastali kao rezultat praktičkog iskustva, što ih, bez sumnje, čini vrednijim i uputnijim. Otuda je razumljivo što se u njima razmatraju brojna pitanja značajna sa stanovišta sagledavanja savremenih istorijskih izvora, a pre svega arhivske gradje. U ovim redovima i prilozima razmatraju se veoma značajna

pitanja kao što su: osobenost održavanja stvarnosti u izvorima; dijalektička povezanost opšteg, posebnog i pojedinačnog u izvorima; osobenosti stvaranja izvora; društveni, politički, objektivni i subjektivni faktori koji utiču na spoznajnu vrednost izvora; problem analize i ocene istorijskih izvora različitih tipova; brojnost i raznovrsnost savremenih izvora; problem snalaženja korisnika u obilju izvora; problem izvora koji nisu dostupni iz operativnih i drugih razloga; kompletnost i intenzivnost konteksta pojava u izvorima i problem njihovog sagledavanja; problem posrednih (kumulativnih) izvora; novi oblici izvora i pitanje njihovog korišćenja (fotografije, filmovi, magnetofonske trake i sl.); osnovna obeležja izvora sa stanovišta položaja njihovog tvorca u društvenom i političkom sistemu i metoda rada; izvori i njihovo nastojanje kao odraz rada i uslova u kojima je njihov tvorac obavljao svoje aktivnosti; istorijski uslovi u kojima su nastali izvori; problem stepena sredjenosti i obradjenosti arhivske gradje; stepen sačuvanosti izvora za određene istorijske periode itd.

Sva ova i mnoga druga pitanja u ovoj literaturi postavljena su sa stanovišta metodologije istorijskog proučavanja i korišćenja istorijskih izvora. To su, u stvari, najvećim delom problemi o kojima istoričar mora voditi računa prilikom svojih istraživanja, odnosno utvrđivanja istorijskih činjenica. Nauka o istorijskim izvorima ne može zaobići ni ova pitanja prilikom razmatranja istorijskih izvora za određeni period. Zato je literatura iz metodolog-

ije istorijske nauke nezaobilazna iako se ona samo posredno bavi istorijskim izvorima.

Treću grupu radova i priloga čini ona literatura koja ne spada u domen istorijske i arhivističke nauke. Tu, pre svega, mislimo na literaturu iz upravnog prava, dokumentalistike i informatike.²³ Ova literatura se ne bavi dokumentima kao istorijskim izvorima već kao dokumentima sa stanovišta vrednovanja i klasifikacije zakonodavnih akata, što je slučaj upravnog prava. Literatura iz oblasti dokumentalistike i informatike dokumentima se bavi sa stanovišta njihove operativne upotrebe. Iako je dokumentat kao objekat rada uzet iz drugih razloga za predmet obrade, ipak ova literatura ima nekih posrednih dodirnih tačaka sa dokumentom kao istorijskim izvorom, pa je stoga interesantna i sa stanovišta razmatranja istorijskih izvora.

P R V I D E O

A R H I V S K I I Z V O R I I S I S T E M N J I H O V E

Z A Š T I T E

GLAVA I

POJAM I VRSTE ISTORIJSKIH IZVORA U ŠIREM SMISLU

O tome šta se podrazumeva pod istorijskim izvorima i njihovoj podeli postoje različita stanovišta, koja proizilaze iz shvatanja zadatka istorijografije i metodologije proučavanja istorije. Sa menjanjem shvatanja o predmetu i zadatku istorijografije menja se i odnos prema izvorima pozitivnog znanja u istorijskom istraživanju. Otuda i različito definisanje istorijskih izvora kao i izvora pozitivnog znanja u istorijografiji potrebnih za upoznavanje i objašnjenje istorijskih zbivanja.

U pogledu shvatanja što su izvori pozitivnog znanja u istorijografiji stvorene su osnove u vreme Drauzena i Rankea. Ta shvatanja su kasnije modifikovali Bernhajm, Langloa i Senjobos. Ona čine osnovu shvatanja mnogih istoričara XX veka, iako su kritikovane pojedine formulacije.¹ Radi boljeg sagledavanja ovih pitanja razmotrićemo neka karakteristična stanovišta o poimanju i podeli istorijskih izvora.

Drauzen pod istorijskim izvorima podrazumeva "praostatke" prošlosti koji daju svedočanstvo, odnosno znanje o faktima istorijskog zbivanja. Pod praostacima podrazumeva sve ono što se danas naziva istorijskim izvorima,

dok izvore on shvata kao uži pojam od "praostatka".

Bernhajm (Bernheim) istorijskim izvorima smatra praostatke, spomenike i tradiciju. Bernhajm pod praostacima podrazumeva telesne ostatke, jezik, stanje institucije, upravne i trgovačke spise i privatnu korespondenciju; pod spomenicima natpise, spomenike i isprave; pod tradicijom likovnu (portreti, topografski prikazi, skulpture), usmenu (priče, legende, anegdote, poslovice, pesme) i pismenu tradiciju (natpisi, genealogije, kalendari, anali, hronike, biografije, memoari itd.). Kod ovakve podele Bernhajm polazi od shvatanja istorijskih izvora, koje je izrazio na sledeći način: "Izvori su rezultati ljudskih delatnosti koji su ili od početka određeni za spoznaju i za dokaz istorijskih činjenica ili su pak svojim postojanjem, nastankom i drugim okolnostima posebno pogodni za to"². Ni Kirnovo shvatanje istorijskih izvora u suštini nije dalje otišlo. On pod istorijskim izvorima podrazumeva tekstove, predmete i činjenice iz kojih se saznaje prošlost. Kirnova formulacija istorijskih izvora, ovako data, malo se razlikuje od Bernhajmove. To se vidi i po tome što Kirn posebno ističe Bernhajmovu podelu na praostatke i tradiciju (naglašavajući praostatke) dok ostale podele više spominje.³

Izvorima znanja u istorijografiji V. Bauer nastoji dati širu osnovu, razlikujući istorijske izvore u širem i užem smislu. Pod izvorima u širem smislu podrazumeva geografske činjenice - klima, položaj, granice i dr. telesne činjenice kao što su gradja tela, fizička otpornost, rasne odlike i druge; činjenice praktičnog života, gde spadaju

tehnika, privredni sistem, alati, zgrade itd; činjenice iz oblasti volje - običaji, pravo, religija, svečanosti, institucije itd. i činjenice društvenih sposobnosti - nauka, umetnost, govor, pismo i druge. Izvore u užem smislu deli na usmene, pismene i likovne. Bauerovom definicijom izvora u širem smislu ne razlikuju se izvori koji istoriografiji služe za istraživanje i utvrđivanje a koji za saznanje. Osim toga, njegova podela izvora u užem smislu ne polazi od odnosa istorijskih izvora prema prošlosti već od formalnih kriterija.⁴ Podeli istorijskih izvora K.Erslev prilazi sa drugog stanovišta. On izvore deli na primarne i sekundarne. Pod primarnim izvorima smatra one koji su neposredno svedočanstvo ili se zasnivaju na neposrednim svedočanstvima, a pod sekundarnim one koji uzimaju svoje znanje iz dostupnih izvora koji ne pružaju nove podatke.⁵ Međutim, Topolski podelu izvora vrši na neposredne i posredne. U neposredne izvore svrstava one koji pružaju neposrednu spoznaju u kojima nema posredstva treće osobe, nema istraživanja verodostojnosti ali postoji istraživanje autentičnosti. U posredne izvore svrstava one koji pružaju posrednu spoznaju, gde je posredstvo treće osobe i gde je potrebno istraživanje verodostojnosti informatora. Za ovakvu klasifikaciju Topolski pokušava uzeti za osnovu karakter spoznaje istoričara. Topolski nudi i podelu izvora po osnovu formalnog obeležja, na adresirane i neadresirane izvore.⁶

Sovjetski istoričar Černomorski, u svojoj knjizi "Istočnikovedenie istorii SSSR Sovetskij period", podelu

istorijskih izvora vrši na dve osnovne grupe: istorijske praostatke i tradiciju.⁷ Za ovu, kao i druge opšte klasifikacije izvora, Černomorski upozorava da se mogu samo uslovno prihvatiti. On, takodje, smatra da sve opšte klasifikacije izvora ne omogućavaju obuhvatanje specifičnih osobina pojedinih grupa izvora. Ovaj suštinski nedostatak opšte klasifikacije ne dozvoljava da se prevaziđe klasifikacija po grupama izvora. Zato Černomorski smatra da se opšta klasifikacija koju daje može samo uslovno prihvatiti i u onoj meri u kojoj dozvoljava da se izdvoje kompaktne grupe izvora sa specifičnim svojstvima. Polazeći od ovog stanovišta, Černomorski izvore za istoriju SSSR-a deli na: materijalne, lingvističke, folklorne, pisane i fono-foto dokumenta.²

Ovakva klasifikacija izvora jasno ukazuje da je autor pošao od nekih njihovih osnovnih specifičnih osobina i formalnih obeležja. Otuda se ona može samo uslovno prihvatiti, jer je pogodna za razmatranje izvora. Sa heurističkog stanovišta ova podela izvora je prihvatljiva, dok sa stanovišta spoznajnog značaja izvora može da trpi izvesnu kritiku.

Kod nas prvi priručnik iz istorijske metodologije napisao je prof. dr Bogo Grafenauer pod nazivom "Struktura in tehnika zgodovinske vade" koji je objavljen 1960. godine u Ljubljani. U ovom priručniku Grafenauer daje odgovarajući prostor pitanju poimanja i klasifikacije istorijskih izvora. Grafenauer u ovoj knjizi iznosi stanovišta poznatih

istoričara, kritički se osvrće na njih i daje svoja stanovišta o izvorima i njihovoj klasifikaciji. On izvorima pozitivnog znanja u istorijskom proučavanju prilazi sa širereg stanovišta nego što je to uobičajeno shvatanje istorijskih izvora. Znači, obuhvata sve izvore (preostatke) koji neposredno i posredno mogu biti izvor saznanja. Ono što za Grafenauera je karakteristično da odbacuje klasifikacije koje polaze od formalnih osnova u podeli istorijskih izvora i ne robuje dotadašnjim modelima (šablonima) izraženim u radovima ove vrste u svetskoj istorijskoj literaturi. On zastupa stanovište da se klasifikacija istorijskih izvora mora zasnivati na kritici izvora. Međutim, pravi pogrešku - kako kaže Djurdjev kada Bernhajma uvrštava u one istoričare koji su dali podelu istorijskih izvora sa formalnog stanovišta.

Grafenauer nam nudi, u osnovi, dve podele istorijskih izvora. Prva, kojom izvore (tragove preostataka) deli na izvore iz prve ruke, na izvore iz druge ruke i na teren.⁹ Podela na izvore iz prve ruke i na izvore iz druge ruke, u suštini, odgovara podeli izvora na neposredne i posredne izvore. Druga Grafenauerova podela izvora, prema mišljenju Djurdjeva, je podela koju daje Bernhajm, s tim što reč "tradicija" zamenjuje sa "poručilo", što je po Djurdjevu bolje rešenje.¹⁰ Grafenauer nam nudi i podelu istorijskih izvora po osnovu mesta na kojima se nalaze, što je sa heurističkog stanovišta veoma važno. Tako, on po ovom osnovu istorijske izvore deli na one koji se nalaze na terenu i na one koji se nalaze u ustanovama.¹¹

Grafenauerov prilog "Problemi metodologije istorijskih nauka u svetlu nekoliko novih radova o metodologiji istorije"¹² takodje predstavlja doprinos u rasvetljavanju pitanja istorijske metodologije, a time i pitanja istorijskih izvora. U svojim radovima Grafenauer, pored poimanja i klasifikacije istorijskih izvora, daje svoja stanovišta i u pogledu metodološko-istraživačkog odnosa istoričara prema izvorima, odnosno o kritičkom prilazu izvorima. Pored ostalih pitanja koja proizilaze iz prirode i karaktera izvora, objektivnog i subjektivnog izražavanja činjenica, Grafenauer pravilno postavlja gnoseološko pitanje, a to je koliko pisani izvori uopšte mogu iskazati tačno položaj i mentalitet "nižih" društvenih slojeva. Ističući vrednosti ovog uočavanja prof. dr Bogumil Hrabak u svom prilogu "Korektnost u primeni takozvanog tradicionalnog historijskog metoda i pitanje primene drugih, naročito kvalitativnih metoda u historijskim istraživanjima",¹³ dalje kaže: "... jer velika većina tih izvora nisu nastali na podsticaj i iz potrebe "prosečnog čoveka", kao dela mase i nisu napisani njegovim načinom rasudjivanja i njegovim rečnikom".¹⁴

Prilog vredan pažnje svakako je "Esej o istorijskim izvorima" od prof. dr Branislava Djurdjeva, u kome analizira Grafenauerovu knjigu "Struktura in tehnika zgodovinske vede". U ovom radu Djurdjev daje kritički osvrt na neke stavove Grafenauera, vrši uporedjenja stanovišta poznatih istoričara i podvrgava ih kritičkoj analizi. Karakteristično za ovaj prilog Djurdjeva je da upoređo sa kritičkom analizom tuđih stanovišta o poimanju, klasifika-

ciji i vrednovanju istorijskih izvora daje i svoja stanovišta. Upravo, takav odnos Djurdjeva u ovom prilogu daje mu posebnu vrednost. Ovaj rad Djurdjeva, nastao povodom Grafenauerove knjige, bez sumnje, predstavlja dragocen prilog razvoju naše savremene metodologije istorijskog istraživanja, posebno sa stanovišta sagledavanja pitanja istorijskih izvora.

Osnovno polazište u razmatranju i klasifikaciji izvora Djurdjev zasniva na razlikovanju istorijskih izvora u ustaljenom smislu od izvora znanja u istorijskom ispitivanju potrebnog za kompleksnije sagledavanje veza istorijskih zbivanja sa prirodnim uslovima i subjekata u istorijskim zbivanjima, odnosno na razlikovanju istorijskih izvora u širem smislu i istorijskih izvora u užem smislu. Što Djurdjev podrazumeva pod terminom "izvori pozitivnog znanja u istoriografiji" najbolje govori njegova šema:¹⁵

prirodna osnova istorijskog zbivanja	ljudi odnosno ljudska priroda istorijski izvori prirodna sredina	materijal koji daje znanje o ljudskoj prirodi istorijski izvori materijali koji daju znanje o prirodnoj sredini	izvori po- trebnog znanja za upoznavanje istorijskog zbivanja	istoričar sa svojim opštim i posebnim metodom saznanja filozofskim pogledima i životnim iskustvom.

Polazeći od istorijsko-metodološkog stanovišta, Djurdjev izvore pozitivnog znanja deli na: 1) istorijske

izvore (materijal istorijskih disciplina) koji daju znanja o samom istorijskom zbivanju koje se ispituje i 2) materijal o poznavanju prirodne osnove istorijskog zbivanja koje se ispituje, ako ne spada u istorijske izvore. Istorijske izvore dalje deli na istorijske izvore u užem smislu koje sam istoričar proučava i na istorijske izvore koje istoričar ne proučava kao istorijske izvore u užem smislu.¹⁶ Ovakva klasifikacija jasno proizilazi iz metodološkog prilaza Djurdjeva istorijskim izvorima. Način podele istorijskih izvora ukazuje šta se pod izvorima shvata i šta se u problemu ističe.

Istorijske izvore u užem smislu deli na: tehničkim sredstvima date prirodne slike (foto, film, magnetofonski snimci i slično), praostatke (arheološki i etnografski materijal; tekovine), spomenike i akta (arhivski materijal), svedočanstva (pisana, usmena i likovna neposrednih svedoka), tradiciju (pisana, usmena i likovna; narodna tradicija) i tragove (u arheološkom, etnografskom, jezičkom i drugom materijalu; tragovi na zemljištu i sl.)¹⁷.

Djurdjev ne odbacuje i podelu istorijskih izvora prema provenijenciji, mestu, istorijskoj periodizaciji, istorijsko-geografskom, tematskom i drugom kriteriju. On smatra da ovakve podele za konkretna istorijska istraživanja mogu biti veoma korisne, ali sa heurističkog stanovišta.¹⁸ Medjutim, podelu izvora po vrednosti za spoznaju Djurdjev smatra predrasudom. "Ako kritika izvora treba da daje vrednost izvora, onda se za neke potrebe ne mogu izvori podeliti po vrednosti, već treba tražiti drugi osnovni kriterij" - kaže Djurdjev.¹⁹

Vojin Milić u svojoj knjizi "Sociološki metod"²⁰ izvore svrstava u četiri osnovne grupe: 1) materijalni ostaci ljudske delatnosti (orudaj za rad, transportna sredstva, oružje, odeća, razni društveni simboli kao što su grbovi, zastave i drugo); 2) svi pisani izvori, koje deli na pisane izvore koji su nastali kao sastavni deo nekog društvenog procesa, neke akcije i na pisane izvore koji su nastali kao pokušaj da se objasni neki društveni proces, radnja - štampa, literatura, naučno delo); 3) likovni proizvodi (tu spada i fotografija); 4) zvučni izvori (muzika, magnetofonski snimci nekog istorijskog događaja).²¹ Treba napomenuti da Milić pisane izvore smatra najznačajnijim za pisanje istorije. Od značajnijih publikacija u ovoj oblasti spadaju: "Geografski materijalizam" od M. Milutinovića,²² "Savremeni problemi istorijske nauke" od M. Djordjevića²³ i "Historijska znanost" od Mirjane Gros.²⁴

Rad prof. dr Mirjane Gros "Historijska znanost", koji je istovremeno i najsvežiji rad u oblasti istorijske metodologije u nas, zaslužuje pažnju i po tome što jedno poglavlje, iako relativno malo, posvećuje istorijskim izvorima i njihovoj klasifikaciji. U ovom poglavlju Gros razmatra stanovišta istaknutih stranih i domaćih istoričara koji su se bavili poimanjem i klasifikacijom istorijskih izvora, ali i daje neka svoja mišljenja o tim problemima. Tako, ona pod pojmom izvora smatra sva područja života ljudi. "Svi tragovi ljudske djelatnosti jesu izvori ako omogućavaju spoznaju određenih dijelova povijesnog procesa" - kaže Gros.²⁵ Takođe, smatra da i priroda može biti izvor za istraživanje čovekove

okoline. Kada govori o izvorima, ona upozorava da treba razlikovati izvore (ostatke prošlosti) i literaturu (izveštaj o prošlim činjenicama) pošto postoji razlika između kritičkog odnosa prema literaturi i kritičkog odnosa istraživača prema izvorima.²⁶ Razmatrajući pitanje klasifikacije izvora, ona vrši izbor i iznosi klasifikacije koju daje Bernhajn, Grafenauer, Djurdjev i Topolski. Gros se slaže da se izvori ne mogu deliti prema stvarnoj vrednosti za spoznaju, ističući da spoznajna vrednost izvora zavisi od pitanja koje mu istraživač postavlja. Kao što podelu na praostatke i tradiciju smatra relativnom, tako isto i podelu izvora na prvorazredne i drugorazredne smatra relativnom.²⁷ Međutim, Gros nam u pogledu klasifikacije istorijskih izvora ne nudi svoju podelu.

Sve ove klasifikacije zadržavaju se na opštoj podeli istorijskih izvora. Posebno je vredna pažnje podela koju daje Djurdjev. Njen značaj je nesumljiv jer čini osnovu za dalju podelu u okviru odredjenih vrsta istorijskih izvora.

Za temu koju obradjujemo, klasifikacija arhivske gradje ima posebnu vrednost. Ta klasifikacija može se izvršiti po više osnova - provenijencije gradje, tematike, istorijskog perioda, mesta, odredjenog geografskog prostora i drugim. Osnovi za klasifikaciju mogu se kombinovati u zavisnosti od predmeta i cilja teme. Kada je reč o klasifikacionoj valorizaciji arhivskih izvora za potrebe istoriografije onda je od posebnog značaja vrednovanje po vrsti arhivskih izvora i unutar njih po institucionalnom osnovu.

GLAVA II

POJAM I VRSTE ARHIVSKE GRADJE

Utvrđivanje pojma arhivske gradje, odnosno definicije šta se podrazumeva pod arhivskom gradjom, bio je veoma složen i odgovoran zadatak arhivističke nauke. Otuda je razumljivo što definisanje pojma arhivske gradje, kod nas i u svetu, ima dug razvojni put. Definisanje pojma arhivske gradje nameće se sa pojavom masovnog nastanka dokumenata u XIX i XX veku.

Industrijska revolucija, snažan ekonomski privredni razvoj, kao i tehnički preobražaj u XIX veku imali su kao posledicu nagli porast pisanih dokumenata. Uporedo sa razvojem proizvodnih snaga i produkcionih odnosa, u novom veku usavršavaju se stara i pronalaze nova tehnička sredstva neophodna za obezbeđivanje što efikasnije i racionalnije međuljudske komunikacije. Sa razvojem ovih tehničkih sredstava nastaju i nove vrste i oblici dokumenata.

Novi vek karakteriše prava ekspanzija dokumenata po vrsti, obliku i količini. Dvadeseti vek u tom pogledu pokazuje još izraženiju tendenciju. Sa ukupnim razvojem ljudskog društva prirodna je bila i dalja evolucija tehničkih sredstava, koja služi potrebama međuljudske komunikacije, a time i dalja evolucija dokumentarne gradje.²⁸

Tehnička sredstva i njihovo dalje usavršavanje tokom XIX i XX veka (telegraf, teleprinter, pisaća mašina, aparati za snimanje, kopiranje, umnožavanje, štampanje; kompjuteri i dr),²⁹ i sve veće potrebe za međuljudsko pismeno komuniciranje usloveli su stvaranje ogromne količine pisanih, crtanih, filmovanih, fotografisanih, snimljenih i na drugi način zabeleženih dokumenata. Arhivistika sukobljena sa ovim problemom dala je odgovor na pitanje šta se podrazumeva pod arhivskom gradjom kao trajnim istorijskim izvorima za razliku od ostalih dokumenata koji su isto tako nastali u operativi ljudskih delatnosti. Na ovo pitanje arhivistika je dala odgovor tek tokom XX veka, pošto su se i arhivisti i istoričari, svaki sa svog aspekta, našli pored gotovo nesavladivom količinom dokumenata od kojih dobar deo nema istorijske vrednosti. Arhivisti zato što je trebalo naći rešenje da se iz mase dokumenata zaštite samo oni koji imaju vrednost istorijskih izvora i time olakša sistem zaštite, smaštaja i arhivističke obrade arhivske gradje. Istoričari, sa svoje strane, naišli su na problem količine dokumenata u kojoj treba doći do onih "pravih" u masi registraturski i arhivistički nesredjenih, neodabranih i neobradjenih. Očuda se, prirodno, moralo tražiti ono rešenje u definisanju arhivske gradje kojim će se obezbediti osnova za pravnu i stručnu zaštitu samo istorijskih vrednih dokumenata s jedne strane, a sa druge da se obezbedi čuvanje svih relevantnih dokumenata za proučavanje istorijske prošlosti.

Pojava arhivskog zakonodavstva tokom XIX veka, koje prati nastanak samostalnih arhivskih ustanova i u svetu i kod nas, još uvek se nije bila sukobila sa problemom masovnosti dokumenata u onoj meri u kojoj će on narasti u XX veku, pa zato nije čudno što se u njemu i ne postavlja potreba definisanja arhivske gradje za razliku od ostalih dokumenata koji nemaju trajnu istorijsku vrednost. Pitanje zaštite arhivske gradje bilo je rešeno na taj način što su nabrojani državni organi (stvaraoci gradje) koji su bili dužni predati svoju gradju arhivima. U nekim slučajevima to pitanje je rešeno nabrojanjem vrsta i oblika dokumenata. Ovaj način zaštite arhivske gradje zadržan je bio dosta dugo, i u svetu i kod nas, tokom XX veka.³⁰ U nekim zemljama i sada se u zakonima taksativno nabrajaju vrste dokumenata koji se čuvaju i predaju arhivima.

Pojam arhivske gradje u našem arhivskom zakonodavstvu nije bio definisan u sadašnjem smislu sve do donošenja Opšteg zakona o arhivskoj gradji 1964. godine.³¹ Prva naša nastojanja davanja definicije arhivske gradje nalazimo u Uputstvu o prikupljanju, čuvanju i povremenom škartiranju arhivskog materijala, saveznom propisu iz 1952. godine.³² Iz naziva i sadržaja ovog propisa jasno se uočava da se još uvek pojmovno nije razlikovala arhivska gradja od registraturskog materijala kao izvora arhivske gradje. Ovim Uputstvom pod sintagmom "arhivski materijal" podrazumevani su spisi (akti) i drugi dokumenti, kao i udružbeni zapisnici, registri i druge knjige, koje su (bez obzira u koje vreme) nas-

tali u radu državnih nadležstava i ustanova, preduzeća pod prinudnom upravom državnih organa, zadružnih i društvenih organizacija i njihovih ustanova i preduzeća.³³ Iako ova definicija arhivskog materijala nije pojmovno sveobuhvatna i dovoljno precizna, ona, bez sumnje, predstavlja prvi ozbiljan korak na putu definisanja arhivske gradje koja podrazumeva samo dokumenta trajne vrednosti, koja su od interesa za istoriju i druge nauke, kulturu uopšte i druge društvene potrebe. Drugi ozbiljan korak učinjen je Uputstvom u pogledu razlikovanja, iako ne celovito, dokumenata trajne vrednosti ("arhivski materijal") od dokumenata ("nepotrebnog materijala") koji nemaju istorijsku i operativnu vrednost i koji se predviđaju za "škartiranje".³⁴ Iako se uništavanje bezvrednog registratorskog materijala, uglavnom, odnosilo na finansijsku i računovodstvenu dokumentaciju i na dokumenta šablonskog i masovnog karaktera koji nemaju istorijski i operativni značaj, ovakvom regulativom je ipak učinjen, po prvi put, ozbiljan preokret u arhivističkom shvatanju na planu rešavanja problema utvrđivanja bezvrednog registratorskog materijala, odnosno oslobadjanja fondova od istorijski bezvrednih dokumenata.

Davanje definicije "arhivskog materijala" i razlikovanje "nepotrebnog materijala" od onih dokumenata koji imaju trajnu vrednost, imalo je svoje ogromno značenje ne samo u razvoju arhivističke misli već i u praktičnoj zaštiti arhivske gradje, jer pada u vreme kada je pretila ozbiljna opasnost arhivskoj gradji od proizvoljnog tumačenja šta treba trajno čuvati od dokumenata. Time što je ovim

propisom utvrđeno šta se podrazumeva pod "nepotrebnim materijalom", posredno je dopunjena definicija "arhivskog materijala". To je praktično značilo da se pod arhivskom gradjom podrazumevaju sva ostala dokumenta koja nisu bila predviđena za "škartiranje" i da imaju trajnu vrednost.

Definicija o "arhivskom materijalu" je upravo i prva definicija kod nas uopšte u Jugoslaviji koja se može smatrati pretečom sadašnje definicije arhivske gradje i registratorskog materijala. Na osnovu ove definicije izgradjivan je pravni i stručni sistem zaštite arhivske gradje sve do 1964. godine kada je donet Opšti zakon o arhivskoj gradji.³⁵ I pored veoma male arhivističke tradicije naše zemlje i iskustva u ovoj oblasti rada, definicija o "arhivskom materijalu", iako ima manjkavosti, predstavlja osnovu za dalje teoretsko-praktično sagledavanje problema definisanja arhivske gradje, registratorskog materijala kao izvora arhivske gradje.

Vreme koje je proteklo od prvog Opšteg zakona o državnim arhivima 1950. godine,³⁶ odnosno od Uputstva o prikupljanju, čuvanju i povremenom škartiranju arhivskog materijala 1952. godine, u kome je prvi put data definicija arhivske gradje, pa do donošenja Opšteg zakona o arhivskoj gradji 1964. bilo je dovoljno da se steknu osnovna teoretsko-praktična iskustva i u oblasti arhivskih propisa i, na temelju toga, iniciraju nova i adekvatnija rešenja u domenu definisanja pojma arhivske gradje i registratorskog materijala. Kao rezultat tog iskustva prvi put se u opštem zakonu vrši pojmovno razlikovanje arhivske gradje od registratur-

skog materijala i daje definicija šta se pod jednim i drugim pojmom smatra. Prema definiciji, datoj u Opštem zakonu o arhivskoj gradji, pod arhivskom gradjom smatra se sav izvorni i reprodukovani (pisani, crtani, štampani, fotografisani, filmovani, fonografisani ili na drugi način zabeleženi) dokumentarni materijal od značaja za istoriju i druge naučne oblasti, za kulturu uopšte i ostale društvene potrebe, nastao u radu svih društvenih subjekata, gradjansko pravnih lica i pojedinaca, bez obzira na to kad i gde je nastao. Definicija registraturskog materijala je ista kao i arhivske gradje, samo sa razlikom što je ta gradja od značaja za tekući rad njihovih stvaralaca i što nije iz nje odabrana arhivska gradja. Ove definicije su prihvaćene u svim arhivskim zakonima u Jugoslaviji. One stvaraju osnove za pravnu i stručnu zaštitu onog dela dokumentarnog materijala koji ima trajnu vrednost.

Pojam arhivske gradje u smislu definicije koju daje arhivsko zakonodavstvo obuhvata, kako smo već rekli, dokumentarni materijal. Pod tim pojmom podrazumevaju se i filmovi (dokumentarni, umetnički i drugi) kao filmovani dokumentarni materijal. Medjutim, memoarska gradja pod pojmom arhivske gradje nije obuhvaćena, iako se mnogi lokalni, regionalni i specijalni arhivi bave prikupljanjem, zaštitom i obradom i ove vrste istorijskih izvora. Nema sumnje da i ova vrsta izvora spada u arhivsku gradju ako posmatramo genezu razvoja termina "arhiv" i "arhivska gradja". Utoliko pre što memoarska gradja prvenstveno služi proučavanju prošlosti-istorije.

Polazeći od toga šta se podrazumeva pod arhivskom gradjom, podelu arhivskih izvora po vrsti možemo izvršiti po više osnova. Nama se čini, uzeto uslovno, da je moguće arhivske izvore podeliti po tri osnova, i to: 1) prema stepenu objektivnog prikazivanja istorijskih činjenica i zbivanja u arhivskim izvorima; 2) prema tome koje vrste arhivskih izvora čine osnovu istoričarevog istraživanja i 3) prema formalnim obeležjima arhivskih izvora.

Prema stepenu objektivnog prikazivanja istorijskih činjenica i zbivanja arhivske izvore možemo podeliti na tri osnovne vrste: foto-kino-fono dokumenta; pisana dokumenta (konvencionalni oblici) i na memoarsku gradju. Ova podela mora se uslovno uzeti, jer prilikom davanja ove podele imala se u vidu globalna ocena stepena objektivnosti datih sadržaja.

Prema tome šta čini osnovu istoričarevog istraživanja odnosno koja vrsta arhivske gradje čini osnovu istoričarevog istraživanja arhivske izvore možemo podeliti na: pisana dokumenta; foto-kino-fono-dokumenta i memoarsku gradju. I ova podela polazi od globalnih ocena. Medjutim, za pojedine istorijske periode ili odredjene teme, redosled vrsta arhivskih izvora može ići i drugojačije. Primera radi, za ratni period, odnosno period NOR-a i revolucije, memoarska gradja u nekim slučajevima predstavlja i osnovni izvor, a nesporno je da bi po osnovu istoričarevog korišćenja ova vrsta izvora mogla ići odmah iza dokumentarne gradje.

Prema formalnim obeležjima arhivske izvore možemo

podeliti na dve osnovne vrste: pisane dokumentarne materijale i na snimljene dokumentarne materijale.

Podela arhivskih izvora po ovom osnovu nema posebnog značaja sa stanovišta istoričarevog spoznajnog polazišta, ali može biti veoma uputna u fazi planiranja istraživačkog rada. Ovo zato što istraživač mora znati, bar u globalu, na kakvu gradju može računati za svoja istraživanja, gde se ona nalazi i pod kojim uslovima se može koristiti. Ova podela, bez sumnje, ima više značaja sa arhivističkog i heurističkog stanovišta. Posebno ima značaja u arhivistici, naročito kada se radi o zaštiti i obradi posebnih vrsta dokumentarnih materijala koji zbog svoje specifičnosti traže i poseban stručni tretman.

Dalja podela pisanih dokumenata kao osnovne vrste arhivske gradje može se izvršiti na: rukom pisano, mašinom kucana i crtana dokumenta.

U pisana dokumenta spadaju sva dokumenta pisana rukom koja su nastala u radu institucija i pojedinaca. U mašinom kucana spadaju sva dokumenta nastala korišćenjem pisaće mašine. Crtana dokumenta čine razni crteži koji predstavljaju dokumentarni materijal, bilo da se radi o posebnim predmetnim i tematskim celinama ili o priložima pisanih dokumenata. Tu, pre svega, spadaju oni crtani dokumenti u kojima se izražava, utvrđuje, planira, obaveštava i na sličan način govori o činjenicama ili zbivanju preko crteža, skica, planova, mapa, grafikona, dijagrama i drugih oblika. Tu spadaju i sva dokumenta koji izvorno i reproduktivno nastaju korišćenjem štamparske tehnike kao što su leci, plakati, javna

saopštenja, razni programi i slično.

Foto-kino-fono dokumenta mogu se podeliti na: fotografije, filmove, mikrofilmove i na magnetofonske trake.

Pod filmovima podrazumevaju se neigrani filmovi (filmska publicistika i dokumentarni filmovi), igrani filmovi, animirani filmovi i arhivski filmski materijal (filmski snimci i nemontirani ostaci neigranog filma).³⁷

U mikrofilmove spadaju mikrosnimci, mikrofilmovi i mikrofiševi.

Kserokopije takodje pripadaju grupi snimljenog dokumentarnog materijala.

Pod magnetofonskim trakama podrazumevaju se tonski snimljeni dokumentarni materijali (sednice, govori pojedinaца i sl.).

Ovde nije bilo reči i o drugim oblicima ove vrste dokumentarnog materijala, kao što su magnetne trake, diskovi i slično, jer su oni novijeg porekla i ne nalaze se u arhivskoj gradji perioda 1943-1953. godine.

Memoarske izvore možemo podeliti u dve osnovne vrste: memoarsku literaturu i memoarsku gradju. Pod memoarskom literaturom podrazumevaju se objavljena memoarska dela (memoari, dnevnici, zapisi, zabeleške i sl.), a pod memoarskom gradjom pisana i snimljena sećanja pojedinaца ili grupe ljudi o događajima i ličnostima (stenogramska sećanja, magnetofonska sećanja i pisana sećanja).³⁸

Ovakva podela arhivskih izvora, pored ostalog, uslovnjena je i specifičnostima oblika. Ona ima značaja i

sa stanovišta grupisanja, čuvanja i obrade arhivske gradje.

G L A V A III

SISTEM ZAŠTITE ARHIVSKE GRADJE U PERIODU 1943-1953.

Verodostojna naučna obrada političke, ekonomske, kulturne i druge istorije naroda i narodnosti Jugoslavije nezamisliva je bez arhivske gradje kao istorijskih izvora. Sagledavanje prošlosti u svojoj potrebnoj širini i potpunosti moguće je korišćenjem arhivske gradje koja predstavlja najrelevantniji i sadržajno najpotpuniji istorijski izvor saznanja o zbivanjima i događajima u prošlosti. Bez arhivskih izvora nemoguće je istorijski obraditi i najsuštinskija pitanja koja se nameću istoričaru. Tu, svakako, za ovaj period spadaju: razvoj i uspeh završnih ratnih operacija za oslobodjenje zemlje od okupatora i domaćih izdajnika, promena klasnih odnosa, razvoj revolucionarnih promena, borba za medjunarodno priznanje i očuvanje revolucionarnih tekovina stečenih tokom NOR-a, konačno razračunavanje sa kontrarevolucionarnim i gradjanskim snagama, konstituisanje novog državnog i društveno-političkog uredjenja, izgradnja i razvoj socijalističkog društvenog uredjenja u mirnodopskim uslovima, sagledavanje revolucionarnih promena u kontinuitetu njihovog razvoja, sagledavanje razvoja istorijskih procesa i druga mnogobrojna pitanja.

Polazeći od značaja arhivske gradje kao istorijskog izvora, naše društvo posvećivalo je pažnju i brigu zaštititi i čuvanju arhivskih izvora u onoj meri u kojoj su to ratni i neposredno posleratni uslovi omogućavali. Imajući

u vidu tē specifične uslove, razvoj sistema zaštite arhivske gradje u periodu 1943-1953. godine možemo podeliti na dva podperioda. Prvi od održavanja II zasedanja AVNOJ-a, novembra 1943, do konačnog oslobodjenja zemlje, maja 1945. godine, i drugi, od oslobodjenja zemlje, maja 1945. godine, do Ustavnog zakona 1953. godine.

Da bi se shvatili napori nove Jugoslavije na izgradnji sistema zaštite arhivske gradje za vreme rata i naročito u prvim posleratnim godinama, nužno je ukazati na stanje u ovoj oblasti pre toga.

Pouzdana se može konstatovati da je nova Jugoslavija umesto bogate tradicije i izgradjenog društvenog odnosa prema arhivskoj gradji kao kulturnom dobru, što je prisutno u to vreme u mnogim evropskim i drugim zemljama, u nasledje dobila, uglavnom, neshvatanje značaja i vrednosti arhivske gradje kao nacionalnog kulturnog bogatstva, neodgovoran i nehatan odnos prema ovoj vrsti istorijskih izvora, neshvatanje društvene nužnosti postojanja arhivske službe i izgradnje sistema zaštite arhivske gradje kao kulturne baštine.

Nasledjene tradicije u oblasti zaštite arhivske gradje iz perioda Kraljevine Jugoslavije toliko su siromašne da se ne može govoriti o postojanju arhivske službe niti o sistemu zaštite arhivske gradje, već samo o postojanju nekoliko arhivskih ustanova.³⁹ Od osnivanja jugoslovenske države 1918. godine pa do 1941, kada je okupirana i raskomadana Kraljevina Jugoslavija, na čitavom području države postojalo je svega šest arhiva. Od toga tri su bila formirana pre

prvog svetskog rata, i to u Zagrebu, Zadru i Beogradu.⁴⁰ Formiranjem još tri samostalne državne arhivske ustanove - u Skoplju, Novom Sadu i Mariboru,⁴¹ za vreme Kraljevine Jugoslavije, nije se znatno poboljšala situacija u oblasti zaštite arhivske gradje.

Za gradju centralnih državnih organa, političkih i drugih organizacija i ustanova nije postojao arhiv koji bi se brinuo o zaštiti i obradi arhivske gradje. Ovu funkciju samo je delom obavljala Državna arhiva u Beogradu (sadašnji Arhiv Srbije). Formiranje centralnog državnog arhiva bilo je predviđeno Projektom zakona iz 1935. godine.⁴² Međutim, kako do donošenja zakona nije došlo, to je formiranje centralnog državnog arhiva izostalo. Projekat ovog zakona predstavlja i jedini pokušaj da se pitanje sistema zaštite arhivske gradje u Kraljevini Jugoslaviji reši savremenije, po ugledu na Zapadnu Evropu. Tako je oblast zaštite arhivske gradje ostala pravno neregulisana tokom čitavog perioda Kraljevine Jugoslavije. Postojeći arhivi su u praksi koristili Zakon o Državnoj arhivi Kraljevine Srbije iz 1898. godine.⁴³ Izuzetak čini Zakon o arhivama Ministarstva inostranih poslova i diplomatskih i konzularnih zastupništava Kraljevine Jugoslavije u inostranstvu,⁴⁴ kojim je od 1930. godine bila regulisana zaštita arhivske gradje samo ovog Ministarstva i njegovih područnih institucija.

U pogledu stručne arhivističke literature i stručnog arhivističkog kadra stanje je bilo još teže. Posleratna arhivska služba nije nasledila ni jednu stručnu publikaciju, ni domaću ni prevedenu. Za stručne arhivističke

kadrove nije bilo nikakvih oblika školovanja ili stručnog osposobljavanja.⁴⁵ Malobrojni arhivistički kadar koji je radio u arhivima praktično je bio prepušten da se sam snalazi u svom osposobljavanju preko strane literature i kroz praktičan rad. Da bi situacija bila još teža, arhivski radnici nisu imali svoje stručno udruženje ili drugu asocijaciju koja bi ih povezivala i usmeravala u stručnom radu.

Arhivska služba u Jugoslaviji za vreme drugog svetskog rata, odnosno okupacije 1941-1945. godine, nije postojala čak ni u onom vidu kako je bila organizovana za vreme Kraljevine Jugoslavije. Uglavnom arhivi su bili zatvoreni. Arhivska gradja je preseljavana u veoma neuslovne i neobebedjene prostorije. Zgrade arhiva su koristili vojne okupacijske vlasti. Velike količine gradje okupator je odneo iz zemlje. Tako je u periodu okupacije arhivski rad, ionako slabo organizovan pre rata, bio potpuno paralizovan. Posle završetka drugog svetskog rata arhivska gradja se našla u haotičnom stanju. Gradja koju neprijatelj nije odneo bila je "u stanju propadanja, izložena vlazi, prašini, itd."⁴⁶

Prva nastojanja CK KPJ i Glavnog štaba da se arhivska gradja zaštiti od propadanja datiraju još od prvih početaka ustanka 1941. godine. Tada je partizanskim odredima i rukovodstvima KPJ skrenuta pažnja na važnost prikupljanja i čuvanja arhivske gradje, kako naše tako i okupatorske i kvislinške provenijencije.⁴⁷ Tokom naredne godine NOR-a, kada su revolucionarne i napredno patriotske snage vodile žestoke i iscrpljujuće borbe sa brojno neuporedivo jačim i tehnički opremljenijim okupatorskim i kvislinškim

vojnim snagama, Privremeni upravni odsek pri Vrhovnom štabu NOP i DVJ 20. oktobra 1942. godine izdaje naredjenje⁴⁸ svim štabovima brigada i partizanskih odreda u kome traži dostavljanje primeraka partizanske štampe i dokumentacionog materijala o oslobodilačkoj borbi i zločinima okupatora i kvislinga. Ovim naredjenjem,⁴⁹ u sedam tačaka, naznačeno je šta treba prikupiti i poslati Privremenom upravnom odseku pri Vrhovnom štabu i data su osnovna uputstva kako treba obaviti zadatke na prikupljanju gradje i podataka. Zadaci svih sedam tačaka mogu se globalno svrstati u dve osnovne grupe: grupu zadataka koji se odnose na prikupljanje dokumentarne gradje i štampanih izdanja i na zadatke koji se tiču prikupljanja sećanja (memoarske gradje).

Naredjenjem se traži dostavljanje po jednog primerka svih dotadašnjih izdanja listova, brošura, letaka, kulturno-propagandnog i drugog materijala. Njime se utvrđuje obaveza štabova brigada i partizanskih odreda da ubuduće dostavljaju po jedan primerak svakog novog izdanja i pored njihove obaveze da agitpropu pri Vrhovnom štabu šalju po jedan primerak. Takodje se traži da se prikupe dokumenta koja se nalaze u štabovima i kod pojedinaca, a koja su nastala na teritorijama na kojima su pre toga operisale partizanske jedinice, kao i neprijateljska dokumenta, bez obzira na koji se način do njih došlo. Fotografijama se isto tako poklanja pažnja kao dokumentima prošlosti, pa se pored fotografija partizanskih jedinica i njihovih borbi, istaknutih i poginulih boraca, traži prikupljanje i slanje neprijateljskih fotografija (jedinica, zločina, pojedinaca i sl.), s

tim što se insistira na što preciznijim podacima o fotografijama (legendama) koje treba ispisati na njihovim poledjinama. U okviru dokumentarne gradje traži se prikupljanje tekstova partizanskih i narodnih pesama.

Ostali deo naredjenja posvećen je prikupljanju sećanja (memoarske gradje) o postanku, razvitku, borbama, akcijama jedinica (četa, bataljona, odreda, brigada), o herojskim podvizima jedinica i pojedinaca, izradi spiskova sa podacima poginulih boraca. Takodje se traži prikupljanje sećanja o životu jedinica, o drugarstvu, patnjama i radostima, o odnosu boraca i naroda, o humoru, anegdotama, komičnim epizodama i drugom iz života jedinica.

Zadatak prikupljanja sećanja obuhvatao je i prikupljanje sećanja i podataka o neprijateljskim zverstvima, streljanjima, paljenjima naselja, odvodjenju ljudstva, o učesnicima zločina (jedinica, rukovodilaca, pojedinaca) i drugom. Posebno se insistira na preciznosti i tačnosti podataka, na tome da se prikupljeni podaci (materijal), pre nego što se pošalju, srede i grupišu po mestima (gradovima i selima) i po okupatorima, kvinslinzima i drugim domaćim neprijateljima.

Iz ovog naredjenja se vidi da je i ranije više puta traženo od strane najvećih rukovodećih foruma i rukovodilaca pokreta da se organizuje prikupljanje podataka o jedinicama i njihovim borbama, ali da je na tom zadatku malo što uradjeno. To što je i učinjeno na ovom zadatku svelo se na slanje materijala listovima.

Očigledno da je materijal koji je tražen trebalo da posluži propagandnim svrhama u zemlji i inostranstvu i kao dokazni materijal neprijateljskih zločina, iako je već tada za te svrhe bilo organizovano prikupljanje materijala na slobodnim teritorijama preko pozadinskih komandi i narodnooslobodilačkih odbora.⁵⁰ Pored ovih dimenzija, značaj akcije prikupljanja dokumentarne i druge gradje, bez sumnje, ima znatno šire i trajnije značenje gledano sa stanovišta prikupljanja i zaštite istorijskih izvora. U kojoj je meri ovo naredjenje realizovano nije poznato, ali je sigurno da ono potvrđuje nastojanje da se i u tim najtežim i najsloženijim ratnim godinama poklanjala pažnja problemu zaštite arhivskih izvora.

Ratne operacije za konačno oslobodjenje zemlje još su trajale kada je AVNOJ, 21. novembra 1944. godine, izdao naredjenje kojim se traži zaštita i čuvanje kulturno-istorijskih spomenika.⁵¹ Pod kulturno-istorijskim spomenicima podrazumevala se i arhivska gradja. Ovo naredjenje govori o tome da se i najveći organ vlasti zemlje bio angažovao na problemu zaštite kulturnih dobara.

Sistematska zaštita arhivske gradje vojnih jedinica i vojnopozadinskih vlasti započinje 1. marta 1945. godine kada je Naredbom⁵² Vrhovni komandant Jugoslovenske armije formirao Odeljenje istorijsko i za ratne opite. U okviru ovog Odeljenja Odsek arhiva dobio je zadatak da prikuplja arhivsku gradju vojne provenijencije i ispita šta su okupatori odneli od arhivske gradje iz naše zemlje radi preduzimanja mera restitucije.

Da bi se obezbedilo izvršenje zadataka prikupljanja i zaštite arhivske gradje vojnog karaktera, Generalštab JA, 26. marta 1945. godine, izdaje Naredbu štabovima vojnih jedinica i vojnopozadinskim vlastima da prikupe i dostave Istorijskom odeljenju pri Generalštabu celokupnu arhivsku gradju NOVJ, okupatora, kvislinga i bivše jugoslovenske vojske.⁵³

Iako je JA u ovo vreme bila angažovana na izuzetno značajnim zadacima vojno-operativno-strategijskog i političkog karaktera u konačnom oslobodjenju zemlje, briga o zaštiti arhivske gradje nije izostala. Uz nastojanje i rad nadležnih vojnih organa, a kada je to bilo potrebno i uz intervenciju Generalštaba, vršeno je prikupljanje arhivske gradje vojne provenijencije koja se nalazila kod vojnih i civilnih vlasti, stanovništva, kao i u inostranstvu.⁵⁴

Prva nastojanja da se formira arhivska ustanova za arhivsku gradju vojnog karaktera datiraju kod nas još iz 1865. godine u Srbiji. Tada je formirano Istorijsko odeljenje pri Glavnom djeneralštabu srpske vojske. Dve godine posle stvaranja jugoslovenske države, odnosno 1920, formira se Istorijsko odeljenje Glavnog djeneralštaba vojske Kraljevine SHS, koje je vršilo prikupljanje, zaštitu i delom publikovanje arhivske gradje vojnog karaktera izmedju dva svetska rata.⁵⁵

Sadašnji Vojnoistorijski institut pre nego što će dobiti ovaj naziv, u proleće 1949. godine, menjao je nekoliko puta naziv, a u okviru koga se razvio sadašnji Arhiv Vojnoistorijskog instituta kao njegova organizaciona jedinica. U nadležnosti ovog Arhiva je zaštita arhivske gradje

nastale radom vojnih jedinica i ustanova Kraljevine Srbije, Kraljevine Jugoslavije, Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, vlade Kraljevine Jugoslavije u emigraciji, okupatora i njihovih saradnika u drugom svetskom ratu i oružanih snaga SFRJ.

Sada Arhiv Vojnoistorijskog instituta poseduje 1780 fondova i 26 zbirki, sa ukupno 985,92 dužna metra arhivske gradje iz perioda od 1847. do 15. maja 1945. godine. Posebna pažnja posvećena je sredjivanju, obradi i publikovanju arhivske gradje iz perioda NOR-a. Tako je do sada, u ediciji "Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije" 1941-1945, objavljeno 31.492 dokumenata u 13 tomova sa 164 knjige.⁵⁶

Problem zaštite kulturnih dobara, uporedo sa ratnim operacijama za konačno oslobodjenje zemlje, postaje sve aktuelniji. U situaciji kada nije bilo nikakvih propisa o zaštiti kulturnih dobara i kada ih je neprijatelj ostavljao iza sebe u haotičnom i nezaštićenom stanju, nametnula se hitna potreba donošenja jednog opšteg propisa kojim će se obezbediti bar elementarna zaštita kulturno-istorijskog blaga zemlje. Iako angažovan na brojnim vitalnim društvenim problemima, Nacionalni komitet oslobodjenja Jugoslavije, shvatajući značaj zaštite kulturnih dobara, 20. februara 1945. godine, donosi Odluku o zaštiti i čuvanju kulturnih spomenika i starina.⁵⁷

Donošenje ove Odluke pada u najkritičnije vreme zaštite kulturne baštine. Otuda je i njen značaj izuzetan za zaštitu kulturnih dobara naše zemlje. Odlukom, iako sadrži

svoga šest tačaka, regulisana su osnovna pitanja zaštite kulturno-istorijskog nasledja. Pod zaštitu države stavljeni su svi umetnički i naučni predmeti: zgrade od istorijskog i umetničkog značaja, javni spomenici, biste, slike, biblioteke i arhive državnih i bivših samoupravnih ustanova, naučne zbirke, muzeji i slično.⁵⁸ Zabranjeno je iznošenje iz zemlje kulturno-istorijskih vrednosti koje su se našle u privatnom vlasništvu. Prosvetnim vlastima federalnih jedinica dato je pravo upravljanja kulturno-istorijskim vrednostima. Vojnim štabovima NOV i partizanskim odredima Jugoslavije stavljeno je u zadatak da po ulasku u oslobodjena mesta posvete punu pažnju zaštiti kulturno-istorijskih vrednosti, njihovom smeštaju i predaji na nadzor i rukovanje stručnim licima, u dogovru sa nadležnim prosvetnim vlastima. Zabranjena je upotreba zgrada u kojima su smeštene kulturno-istorijske vrednosti u ma kakve druge svrhe. Izuzetno, i to u slučaju neophodne potrebe, ove zgrade mogle su se koristiti za vojne potrebe, pod uslovom da se kulturno-istorijske vrednosti koje se nalaze u njima potpuno zaštite. Da bi se postigla što efikasnija zaštita, Odlukom su predviđene i kaznene mere za ona lica koja bi prisvojila ili oštetila kulturno-istorijske vrednosti, i to po osnovu propisa kojima se štiti uništavanje državne imovine. Sprovođenje Odluke stavljeno je u nadležnost Povereništva prosvete NKOJ-a, koji je bio dužan da u sporazumu sa prosvetnim vlastima federalnih jedinica propiše bliže odredbe o čuvanju i zaštiti kulturnih spomenika i starina.

I pored toga što ovim propisom nije stavljena pod

zaštitu sva arhivska gradja, bez obzira na provenijenciju, nego samo državnih i bivših samoupravnih ustanova, njegov značaj je utoliko veći što je donet u vreme ratnih razaranja, vanrednih prilika, u vreme kada je arhivska gradja bila izložena nebrizi, propadanju, otudjivanju i uništavanju. Odluka je, pre svega, ukazala na kulturno-istorijsku vrednost arhivske gradje i dobrim delom sprečila njeno dalje uništavanje. Medjutim, ozbiljan nedostatak ovog propisa je u tome što je stavio pod zaštitu samo arhivsku gradju ("arhive") bivših državnih i samoupravnih ustanova, dok je ostala arhivska gradja iz ranijeg perioda, kao i ona koja je nastala i koja se stvarala u institucijama nove Jugoslavije, ostala van pravne zaštite. Odlukom nije dato objašnjenje šta se podrazumeva pod "arhivama bivših državnih i samoupravnih ustanova", pa je u praktičnoj primeni ovog propisa dolazilo do poteškoća zbog različitih tumačenja. Tako su, zbog necelovitog regulisanja zaštite arhivske gradje bez obzira na njenu provenijenciju, vreme nastanka i vlasništvo, ostali neregulisani brojni problemi. Praksa je pokazala, veoma brzo, da treba doneti novi propis kojim će se preciznije regulisati pitanja zaštite arhivske gradje.

Korak dalje u regulisanju pravne zaštite arhivske gradje učinjen je Naredbom o privremenom osiguranju arhiva,⁵⁹ koju donosi Vlada FNRJ 12. marta 1948. godine. Ovom Naredbom, pored bivših državnih i samoupravnih ustanova, zaštićena je gradja i društava, udruženja i drugih pravnih lica i pojedinaca. Od izuzetnog značaja predstavlja deo regulative kojom se, po prvi put, utvrđuju obaveze državnih

organa, ustanova, preduzeća i drugih pravnih lica da su dužni da obezbedjuju i čuvaju gradju bivših državnih i drugih institucija i pojedinaca koja se nalazila kod njih po bilo kom osnovu, i to sve do daljih uputstava. Od velikog je praktičnog značaja za dalju zaštitu arhivske gradje imalo tumačenje koje je dala Naredba šta se podrazumeva pod bivšim državnim i samoupravnim ustanovama a šta pod društvima, udruženjima i drugim pravnim i fizičkim licima. Tako se stalo na kraj različitim i često proizvoljnim tumačenjima o tome kod kojih institucija treba čuvati arhivsku gradju.

Od izuzetnog je značaja što se Naredbom utvrđuju obaveze narodnih odbora da na svojim područjima obezbede zaštitu, popis, čuvanje i smeštaj gradje. Time su utvrđene društveno-pravne osnove zaštite arhivske gradje na celoj teritoriji FNRJ i stvoreni preduslovi za razvoj arhivske mreže. Za dalju zaštitu arhivske gradje koja se nalazila na terenu od značaja su bile odredbe kojima je bilo zabranjeno uništavanje, preseljenje, otudjenje i odabiranje arhivske gradje ("arhiva") bez prethodnog odobrenja nadležnog Državnog arhiva u Beogradu, Novom Sadu, Zagrebu, Ljubljani, Skopju, Sarajevu i Cetinju. Osim toga, izvršni odbori narodnih odbora (mesni, sreski i gradski) bili su dužni da sprovede najnužnije mere obezbedjenja, čuvanja i smeštaja arhivske gradje, koje bude naložio nadležni državni arhiv. Da bi se Naredba što efikasnije sprovela u život, nadzor u pogledu njenog sprovođenja dat je u nadležnost ministarstva prosvete narodnih republika.

Naredba daje društveno-pravnu osnovu za konsti-

tuisanje republičkih i pokrajinskih arhivskih službi i za dalje izgradjivanje društvenog odnosa prema zaštiti arhivske gradje kao kulturnog dobra od opšteg društvenog interesa. Početak tog konstituisanja nalazimo u osnivanju državnih arhiva u središtima republika i osnivanju arhivskih središta po osnovu Naredbe, koji će kasnije u najvećem broju prerasti u arhive.

Na osnovu Naredbe o privremenom osiguranju arhiva Ministarstva prosvete, tokom 1948. i 1949. godine u republikama prilaze osnivanju arhivskih središta i to uglavnom u sedištima bivših okružnih odbora. Tako, na primer, aprila meseca 1949. u Srbiji je osnovano 16 arhivskih središta.⁶⁰ Osnovni zadatak arhivskih središta bio je da evidentiraju gradju na svom području, da je zaštite od uništavanja i propadanja i izvrše preuzimanje gradje likvidiranih institucija.⁶¹ Za izvršavanje ovih zadataka bili su angažovani uglavnom profesori istorije srednjih škola, koji su obavljali honorarno dužnost rukovodioca arhivskih središta,⁶² i arhivski poverenici koji su u najvećem broju bili školski inspektori, takođe honorarni službenici za poslove zaštite arhivske gradje na području srezova.⁶³

Razumljivo da se honorarnim kadrom nije mogao uspešno obaviti zadatak koji je bio postavljen pred arhivskim središtima i narodnim odborima. Na terenu je bilo teško obezbediti i elementarnu zaštitu arhivske gradje. Pa i pored toga, arhivska središta su odigrala značajnu ulogu i bila su od velike koristi na planu prikupljanja i zaštite arhivske gradje.

To je vreme u kome je problem arhivističkih i uopšte stručnih kadrova bio opšti, a materijalni i prostorni uslovi veoma oskudni. Zato se nisu mogli u željenoj meri realizovati društveni napori i nastojanja da se koliko je moguće organizovanije i efikasnije zaštiti arhivska gradja.

Društvena zajednica, preko nadležnih prosvetnih vlasti i postojećih državnih arhiva, čini napore da se, pre svega, zaštiti arhivska gradja iz perioda Kraljevine Jugoslavije, okupacijskog perioda i institucija nove Jugoslavije koje su prestale sa radom. Posebno angažovanje tražilo se od nadležnih državnih arhiva i arhivskih središta. Svega sedam nadležnih državnih arhiva na čitavom području Jugoslavije, sa malobrojnim kadrom i nerešenim smeštajnim prostorom, i arhivska središta u kojima su radila honorarna lica, nisu bili u mogućnosti da ovako krupan zadatak najuspešnije obave. Otuda je razumljivo što je mnoga arhivska gradja u ovim prvim posleratnim godinama propala ili uništena, najčešće zbog neshvatanja njene kulturne vrednosti i nehatnog odnosa prema njoj. Na takav odnos, bez sumnje, znatnog uticaja imalo je loše nasledje iz prošlosti koje nam u široj javnosti nije ostavilo neophodno potrebnu pozitivnu tradiciju odnosa prema kulturnim vrednostima. Otuda je pojava samovoljnog uništavanja gradje, nebrige, lošeg smeštaja, nesredjenosti gradje, predaje fabrikama za preradu papira i otpadu bila svakodnevna pojava.⁶⁴

Kada se Jugoslavija posle rezolucije Informbiroa, 1948. godine, našla u ekonomskoj blokadi, pored ostalog, na tržištu nastaje ozbiljan problem pisaćeg papira. Da bi se

ublažila nestašica papira, 27. septembra 1949. godine Privredni savet Vlade FNRJ i Savezna planska komisija donose Naredbu o obaveznom prikupljanju i predaji otpadaka od hartije.⁶⁵

Ovom Naredbom sva državna nadležstva, ustanove, preduzeća, zadružne i društvene organizacije i njihova preduzeća bila su dužna "prikupljati, čuvati i predavati otpatke od hartije koji nastaju prilikom potrošnje i proizvodnje, sem indiga i karbon-papira" preduzećima za prikupljanje otpada, otkupnim stanicama Generalne direkcije savezne industrije papira i fabrikama hartije.⁶⁶ Pod "otpadima od hartije" nije se podrazumevala samo istorijska bezvredna gradja već sva gradja izuzev one koja je imala strogo poverljivi karakter. Tako se u Naredbi kaže: "Od obaveze predaje izuzimaju se otpaci od hartije na kojima je ispisan ili otštampan tekst strogo poverljivog sadržaja".⁶⁷ Naredbom je precizno predviđena organizacija rada na predaji "otpadaka od hartije", način pripreme za predaju i odgovornost za izvršenje odgovornih službenika i institucija. Čak su bile predviđene prekršajne odgovornosti sa novčanom kaznom.

Bez sumnje, posledice ove Naredbe bile su fatalne za gradju koja se nalazila kod institucija. Naročito je stradala gradja koja je nastala u posleratnom periodu. Arhivska služba, koja je bila tek na početku svog razvoja, nije bila u mogućnosti da se ozbiljnije suprotstavi uništavanju gradje. Zato je razumljivo što su fondovi iz perioda od oslobodjenja zemlje pa do 1953. godine u najvećem broju nekompletni, a

pojedini samo fragmentarno sačuvani.

Odmah posle oslobodjenja pitanje proučavanja istorije naprednog i revolucionarnog pokreta, narodnooslobodilačkog rata i revolucije postaje veoma aktuelno. Razumljivo, morali su se prvo stvoriti preduslovi za takav rad. Pre svega trebalo je prikupiti i obraditi istorijske izvore. Bio je to ozbiljan problem pred kojim se nisu našli samo istoričari već i šire društvene i političke strukture. Odmah se postavilo pitanje organizacije, kadra i širine ove dugotrajnije akcije. Opravdano je što novo društvo, na čelu sa KPJ, traži potvrdu svog identiteta i u istorijskoj nauci. Zato su razumljiva nastojanja društvenih snaga da se u što kraćem roku postignu što bolji rezultati na prikupljanju i onako oskudne gradje, što rezultira iz specifičnih uslova razvoja i delatnosti NOP, NOR i revolucije. Ti uslovi morali su se odraziti kako na stvaranje tako i na stepen sačuvanosti, pre svega, izvorne gradje. Zato je na početku rad na prikupljanju istorijskih izvora, posebno arhivske gradje, bio organizovan tako da se njime bavi dosta široki krug institucija, uključujući tu i SUBNOR Jugoslavije kao veoma značajnog aktera.

Na potrebu prikupljanja i obrade arhivskih i drugih istorijskih izvora za istoriju KPJ, radničkog pokreta i NOB-a, 1947. godine ukazuje Centralni komitet KPJ.⁶⁸ Ovu inicijativu CK KPJ prihvata Savez boraca narodnooslobodilačkog rata Jugoslavije, koji na svom Osnivačkom kongresu, 30. septembra 1947. godine, odlučuje da boračke organizacije, preko svog članstva, organizuju prikupljanje gradje o značajnim događajima i borbama iz perioda NOB-a.⁶⁹ SUBNOR Jugoslavije

tokom čitavog ovog perioda imao je aktivan odnos prema ovom zadatku. To potvrđuje da je na Plenumu Centralnog odbora SUBNOR Jugoslavije, novembra 1950. godine, ponovo razmatrano pitanje sakupljanja arhivske gradje. Tom prilikom ovaj zadatak je ocenjen kao jedan od važnijih u radu boračkih organizacija. Pored sakupljanja dokumentarne gradje, velika pažnja posvećena je i prikupljanju memoarske gradje, posebno zabeležaka, dnevnika, zapisa i sećanja učesnika NOR-a.

Davanje izuzetno značajnog mesta akciji prikupljanja dokumentarne i memoarske gradje, medju ostalim tada aktuelnim zadacima boračkih organizacija, proizilazi iz potrebe proučavanja i obrade istorije NOB-a koja se odvijala u specifičnim uslovima u našoj zemlji. Zbog toga je stvaranje arhivske gradje bilo svedeno na neophodni minimum. Osim toga, ratne i druge okolnosti nisu omogućile da se dokumentarni i drugi istorijski izvori sačuvaju i spasu od propadanja i uništavanja. Otuda je razjmljivo, i pored nekih mera preduzetih tokom rata, što arhivska gradja najvećim delom nije sačuvana. Tako, za veliki broj jedinica NOVJ nije sačuvan ni jedan dokumenat.⁷⁰

Prikupljanje dokumentarne i memoarske gradje nameće organizacione, stručne, metodološke i druge probleme. Zato SUBNOR Jugoslavije, da bi što uspešnije nastavio sa akcijom prikupljanja gradje, organizuje 1951. godine savetovanja na ovu temu u Beogradu, Zagrebu i Ljubljani. Prikupljenu gradju SUBNOR je u većini slučajeva predavao muzejima, redakcijama, istorijskim odeljenjima centralnih komiteta KPJ.

Posle inicijative Centralnog komiteta KPJ iz 1947. godine o prikupljanju gradje, Politbiro CK KPJ, oktobra 1948. godine, donosi odluku o osnivanju Istorijskog odeljenja pri CK KPJ sa zadatkom da prikuplja, sredjuje i publikuje arhivsku gradju za istoriju KPJ. Četiri meseca po donošenju odluke Politbiroa CK KPJ o osnivanju Istorijskog odeljenja pri CK KPJ, Centralni komitet KPJ, 8. januara 1949. godine, donosi odluku o formiranju istorijskih odeljenja pri republičkim centralnim komitetima, koji će kasnije prerasti u institute za istoriju radničkog pokreta.⁷¹

Karakter arhivističkih poslova uslovljava da već 1951. godine Istorijsko odeljenje pri CK KPJ preraste u Istorijski arhiv CK KPJ.⁷² U nadležnosti ovog Arhiva, prema odluci centralnih organa društveno-političkih organizacija, bila je zaštita arhivske gradje svih društveno-političkih organizacija, do donošenja Zakona o Arhivu Jugoslavije 1964.⁷³ Od 1964. godine nadležnost u pogledu zaštite arhivske gradje ograničena je samo na forume, organe i radna tela SKJ.

Arhiv CK SKJ sada poseduje 12 fondova i 15 zbirki, sa ukupno 1399,6 dužnih metara arhivske gradje. Pored fonda SKJ, tu se čuvaju fondovi SKOJ-a, Kominterne-sekcije KPJ, Komunističke omladinske internacionale - sekcije SKOJ-a, Radio stanice "Slobodna Jugoslavija" i drugi. Medju važnijim zbirkama, bez sumnje, spada zbirka memoarske gradje sa 3.608 sećanja koja se odnose na razdoblje 1919-1945. godine. Arhiv je objavio sedam tomova gradje u osam knjiga edicije "Istorijski arhiv KPJ".⁷⁴

Zaštita arhivske gradje Ministarstva inostranih poslova organizovanije započinje 1924. godine. Te godine osniva se Glavna arhiva Ministarstva inostranih poslova Kraljevine Jugoslavije, da bi od 1926. godine Arhiv radio u sastavu Istorijskog odeljenja Ministarstva sve do 1941. godine, kada je Kraljevina Jugoslavija kapitulirala.⁷⁵ Za vreme drugog svetskog rata arhivska gradja Ministarstva inostranih poslova bila je u rukama okupatora.

Odmah po oslobodjenju zemlje, 1945. godine, Ministarstvo inostranih poslova osniva Istorijsko odeljenje. U sastavu ovog Odeljenja ponovo je obnovljen rad i "Diplomatskog arhiva". Arhivska gradja Ministarstva inostranih poslova bila je smeštena u Dubrovačkom arhivu.⁷⁶

Nadležnost Arhiva SSIP-a u pogledu zaštite arhivske gradje ograničena je na gradju koja je nastala radom organa inostranih poslova Jugoslavije. Medjutim, ovaj Arhiv poseduje i arhivsku gradju ovog resora iz perioda Kraljevine Srbije, deo fonda Emigrantske vlade Kraljevine Jugoslavije i okupatorskih i kvinslinških organa iz perioda okupacije 1941-1945. i drugih fondova.⁷⁷

Zaštita arhivske gradje resora unutrašnjih poslova vrši se u okviru odgovarajuće organizacione jedinice ovog resora i to kontinuirano od oslobodjenja zemlje. Deo arhivske gradje koji se odnosi na neposrednu delatnost Josipa Broza Tita kao Predsednika SKJ, Republike i Vrhovnog komandanta nalazi se i čuva u Kabinetu Predsednika Republike, odnosno Memorijalnom centru "Josip Broz Tito".

Uporedo sa opštom posleratnom izgradnjom pravnog sistema u zemlji razvija se i izgradjuje sistem pravne zaštite kulturnih dobara. Izgradnja opšteg pravnog sistema zaštite kulturnih dobara u Jugoslaviji započinje Odlukom o zaštiti i čuvanju kulturnih spomenika i starina koju donosi NK0J, februara 1945. godine. Iste godine, maja meseca, donosi se i prvi Zakon o zaštiti spomenika kulture i prirodnjačkih retkosti Demokratske Federativne Jugoslavije,⁷⁸ koji je 1946. uskladjen sa Ustavom FNRJ i objavljen kao Opšti zakon o zaštiti spomenika kulture i prirodnjačkih retkosti.⁷⁹ Sama činjenica da tokom čitavog perioda Kraljevine Jugoslavije nije donesen nijedan opšti zakon za oblast zaštite kulturnih dobara u celini, jasno svedoči da nova Jugoslavija nije nasledila nikakva iskustva u pogledu opšteg pravnog regulisanja ove materije. S druge strane, donošenje Odluke i Zakona o zaštiti spomenika kulture i prirodnjačkih retkosti 1945. godine, još u vreme dok je trajao rat za konačno oslobodjenje zemlje, kao i donošenje drugih propisa neposredno po oslobodjenju, govori o naporima novog društva, njegovom odnosu prema kulturnim dobrima i njihovoj zaštiti. Tako su stvorene pravne osnove za dalju izgradnju opšteg pravnog sistema zaštite kulturnih dobara, a time i za izgradnju sistema za pojedine vrste kulturnih dobara.

Izgradnja pravnog sistema zaštite arhivske građe u novoj Jugoslaviji započinje i nalazi svoju osnovu daljeg razvoja u Odluci o zaštiti i čuvanju spomenika kulture i prirodnjačkih retkosti, Opštem zakonu o zaštiti spomenika

kulture i prirodnjačkih retkosti, Naredbi o privremenom osiguranju arhiva, kao i u odlukama i rešenjima o formiranju istorijskih odeljenja i u okviru njih arhiva pri CK KPJ, Generalštabu JA, Ministarstvu inostranih poslova, Ministarstvu unutrašnjih poslova. Taj početni period izgradnje pravnog sistema zaštite arhivske gradje, od 1945-1950. godine, istovremeno je početak konstituisanja arhivske službe u Jugoslaviji, a time i konstituisanja arhivske službe na nivou federacije. Medjutim, pravnom regulativom, u ovom periodu, nije bila regulisana kompleksno zaštita arhivske gradje, kako u celoj zemlji tako ni na nivou federacije. Još uvek u ovom periodu, izuzev arhivske gradje KPJ i nekoliko resora, za arhivsku gradju institucija federacije nije postojao arhiv koji bi se neposredno brinuo i bavio zaštitom arhivske gradje federacije. Taj zadatak samo je delom obavljala Državna arhiva u Beogradu, koja 1947. godine postaje republička ustanova.⁸⁰ Praktično, Državna arhiva u Beogradu obavljala je funkciju saveznog arhiva sve do njenog prelaska u resor Ministarstva prosvete NR Srbije.⁸¹

Neregulisani brojni problemi iz oblasti sistema zaštite arhivske gradje, a pre svega, prava i obaveze društvenih subjekata u odnosu na zaštitu i čuvanje arhivske gradje, kao i arhivske mreže koja predstavlja osnovne postulate tog sistema, tražili su hitno donošenje opšteg zakona o zaštiti arhivske gradje u zemlji. Zato se već tokom 1949. ubrzano radilo na pripremi, a sledeće 1950. godine i donosi se Opšti zakon o državnim arhivama.⁸² To je prvi zakon ove vrste u Jugoslaviji.

U Opštem zakonu o državnim arhivama polazi se od opštih, osnovnih i posebnih principa zaštite spomenika kulture regulišući sistem zaštite arhivske gradje ("istorijsko-arhivskog materijala"). Opšti principi ovog Zakona izraženi su kroz to što je arhivska gradja zaštićena na celoj teritoriji Jugoslavije, bez obzira na svojinu i gde se nalazi; što je očuvanje arhivske gradje predviđeno u izvornom i neoštećenom stanju; kroz stvaranje uslova za održavanje i čuvanje arhivske gradje, kroz sprečavanje svake radnje kojom bi se moglo promeniti svojstvo arhivske gradje kao kulturnog dobra i drugo. Iz ovih opštih proizilaze osnovni principi koji su izraženi u dva osnovna klasična oblika: da niko ne sme oštetiti i uništiti arhivsku gradju i registraturski materijal, bez obzira na vlasništvo, i da se arhivska gradja ne može iznositi u inostranstvo. Polazeći od opštih i osnovnih principa, utvrdjeni su posebni principi kojima je izražena specifičnost službe zaštite arhivske gradje. Ta specifičnost je više izražena u ovom zakonu nego u narednom,⁸³ jer se neposredno primenjivao na celoj teritoriji Jugoslavije sve do donošenja republičkih zakona.⁸⁴

Opštim zakonom o državnim arhivama osnivaju se, prvi put, Državna arhiva FNRJ i republički arhivi, a ostavlja se mogućnost narodnim odborima da mogu osnovati arhive u velikim i istorijski značajnijim gradovima kao i pojedinim državnim ustanovama i društvenim organizacijama da mogu osnovati specijalizovane arhive. Akademijama, univerzitetima, muzejima, institutima i drugim naučnim i kulturnim ustanovama

data je mogućnost da mogu imati zbirke arhivske gradje.⁸⁵ Zakon je bio dosta fleksibilan u pogledu arhivske mreže. Tako, pored osnivanja Državnog arhiva FNRJ i republičkih arhiva, Zakon daje osnovu za formiranje gradskih i regionalnih arhiva. Medjutim, dosta široko ostavlja mogućnost formiranja specijalizovanih arhiva, što govori da se u pripremi zakona nije polazilo od formiranja samo arhiva opšteg tipa. Pored toga, što svakako nije bilo dobro rešenje ali je došlo zbog tadašnje realne situacije, ostavljeno je pravo naučnim i kulturnim institucijama da mogu imati zbirke arhivske gradje. Ovakva rešenja dovela su do dekoncentracije arhivske gradje, što nije od interesa za nauku kao ni za sprovođenje mera stručne zaštite i obrade arhivske gradje.

Za zaštitu arhivske gradje od posebnog su značaja odredbe Zakona kojima se obavezuju imaoici gradje u pogledu čuvanja, popisivanja, i obaveštavanja nadležnih arhiva o svim promenama u vezi gradje. Prvi put uvodi se i nadzor nadležnih arhiva u delu koji obezbedjuje zaštitu arhivske gradje. Pravo prvenstva otkupa arhivske gradje takodje ima za cilj da u arhivima sačuva i koncentriše gradju iz privatnog vlasništva.

Bez sumnje, ovaj Zakon daje pravne osnove za rešavanje brojnih do tada nerešenih pitanja iz oblasti zaštite arhivske gradje i razvoja arhivske službe u celini. Medjutim, on ima i svojih ozbiljnih nedostataka. Čak pati i od neregulisanih problema od kojih je zavisilo umnogome i sprovođenje sistema zaštite arhivske gradje. Navešćemo neke bitnije. Prava i obaveze stvaralaca gradje predstavlja

čitav kompleks normi od kojih zavisi zaštita arhivske gradje, kako one koja se već nalazila kod institucija tako i one koja će se stvarati u budućem tekućem radu. Taj kompleks normi gotovo da je čitav izostao. Pitanje obaveznosti organizovanja službi zaštite arhivske gradje od strane narodnih odbora, takodje, nije rešeno. Izuzev Državnog arhiva FNRJ i republičkih arhiva, osnivanje ostalih (gradskih i specijalizovanih) ostavljeno je narodnim odborima da ih mogu osnovati, a ne kao obaveza organizovanja službe zaštite na svom području. Osim davanja prava na nadzor, koji takodje nije normativno definisan i razradjen, ostala nužno potrebna prava i obaveze arhiva nisu zakonom regulisana. Ovaj Zakon čak ne sadrži ni definiciju "istorijsko-arhivskog materijala", odnosno arhivske gradje. On ne razlikuje pojmovo arhivsku gradju kao deo gradje koji ima trajnu istorijsku vrednost od registratorskog materijala kao izvora arhivske gradje iz koga nije odabrana arhivska gradja, odnosno nije izlučen bezvredni materijal. Otuda je razumljivo što su izostale i odredbe koje bi preciznije utvrdile odnose i obaveze o sredjivanju, odabiranju i predaji arhivske gradje u sredjenom stanju.

I pored ozbiljnih nedostataka koje ima ovaj Zakon, napori društva da reguliše zaštitu arhivske gradje prvim opštim propisom ove vrste imali su presudni značaj za dalji razvoj arhivske službe. Pri kritičkom osvrtu na ovaj Zakon, ne mogu se izgubiti iz vida ni činjenice kao što su slaba nasledjena tradicija u oblasti arhivskog zakonodavstva, veoma teški kadrovski, smeštajni i materijalni uslovi neop-

hodno potrebni za razvoj arhivskih institucija i dr.

Donošenjem Uredbe o Glavnom arhivskom savetu,⁸⁶ po osnovu Opšteg zakona o državnim arhivama, i njegovo imenovanje od strane Vlade FNRJ, 1950. godine, započinje rad ovog stručno-savetodavnog organa pri Savetu za nauku i kulturu Vlade FNRJ.

Osnivanje Glavnog arhivskog saveta pada u vreme društvenih nastojanja da se uz odgovarajuće državne administrativne organe obrazuju stručna i savetodavna tela (saveti), koja će moći stručno mnogo bolje, dublje i studioznije da razmatraju, sugeriraju i predlažu odgovarajuće mere u odredjenim oblastima. U suštini, to je vreme sprovođenja demokratizacije u svim oblastima državne uprave pa i u oblasti nauke i kulture.

Zadaci Glavnog arhivskog saveta, u situaciji kada je trebalo usmeriti rad i razvoj arhivske službe i izgraditi sistem zaštite arhivske gradje, a koji su se odnosili na proučavanje teoretskih, metodoloških, organizacionih pitanja, bili su da daje mišljenja i predloge o predaji, koncentraciji, odabiranju sredjivanju, tehničkoj zaštiti i publikovanju arhivske gradje; da daje mišljenja i predloge na planove i programe o stručnom arhivističkom obrazovanju i školovanju kadrova; zatim da vodi brigu o stručnoj arhivističkoj literaturi i drugim. Ini su imali za cilj da se, što je moguće bolje, stvore uslovi za uspešno obavljanje društvenih zadataka na planu organizovanijeg i savremenijeg sistema zaštite arhivske gradje. Zato je i razumljivo što u

sastav Glavnog arhivskog saveta ulaze poznate naučne i stručne ličnosti,⁸⁷ koje već na prvoj sednici, od 20. i 21. novembra 1950. godine, pokreću najvitalnija pitanja arhivske službe, kao što su: osnivanje republičkih arhivskih saveta, donošenje republičkih zakona, osnivanje Državnog arhiva FNRJ i republičkog u Makedoniji, pitanje arhivskih zgrada, donošenje uredbe o registraturama, tehničkoj zaštiti gradje, stručnom osposobljavanju i školovanju kadrova, pokretanje arhivističkog časopisa, saradnja izmedju arhiva, publikovanje gradje, restitucije gradje, istraživanje u inostranim arhivima u cilju kompletiranja gradje i druga.⁸⁸

Od posebnog je značaja bilo, za sagledavanje tadašnjeg stanja u arhivskoj službi, podnošenje referata o posleratnoj zaštiti arhivske gradje u Jugoslaviji i stanju i problemima arhivskih službi pojedinačno u svim republikama.⁸⁹

Nesumljivo, pokretanje arhivističkog časopisa "Arhivist" 1950. kao organa Glavnog arhivskog saveta FNRJ i njegovo prvo izlaženje iz štampe, 1951. godine,⁹⁰ predstavlja osnovu i prve početke naše arhivističke literature. Ovaj časopis će odigrati ozbiljnu ulogu u razvoju jugoslovenske arhivističke misli. Okupljajući najbolje arhivističke stručnjake kao svoje saradnike, "Arhivist" postaje nosilac teoretskih i praktičnih saznanja, te i osnovna priručna arhivistička literatura.

Sa razvojem arhivske službe i sve intenzivnijim preuzimanjem arhivske gradje sve se više postavljalo i pitanje njene stručne obrade. Stoga je razumljivo što se sve izrazitije postavljalo i pitanje stručnog osposobljavanja

arhivističkog kadra, bez kojeg se nije mogao obaviti tako ozbiljan i složen zadatak kao što je zaštita i obrada arhivskih izvora. Prvi koraci na tom planu učinjeni su na inicijativu Glavnog arhivskog saveta i uz punu podršku istoričara. Godine 1950. održava se prvi sedmomesečni arhivistički kurs u Dubrovniku, a 1952. godine jednogodišnji viši arhivistički tečaj u Beogradu.⁹¹ Iako je bilo predviđeno da ovaj tečaj duže traje, a bilo je razmišljanja da preraste u posebnu arhivističku školu, po ugledu na školu povelja u Parizu, ipak je on prestao sa radom posle 1952. godine, takoreći na svom početku. Od tada pa nadalje republike i pokrajine pitanje obrazovanja i osposobljavanja arhivističkih kadrova rešavaju svaka prema svojim mogućnostima. Ipak treba konstatovati da su ove dve prve generacije arhivistički školovanih kadrova kod nas ostavile svoj pečat na razvoj teoretsko-praktične misli u sistemu zaštite arhivske gradje, posebno na planu arhivističke obrade i publikovanja arhivskih istoirjskih izvora.

Opštim zakonom o državnim arhivama nisu bila regulisana prava i obaveze institucija u pogledu zaštite i postupka sa arhivskom gradjom, koja se kod njih nalazila. Smatralo se da treba doneti poseban propis (uredbu) o registraturama (kancelarijskom poslovanju), jer takav propis nije bio donesen u posleratnom periodu. Prema zaključcima Glavnog arhivskog saveta, ovaj propis je trebalo, pored kancelarijskog poslovanja, da obuhvati i pitanje arhiviranja, čuvanja, korišćenja, uništavanja bezvrednog materijala (škartiranja), rokova predaje arhivske gradje, načina predaje

i druga.⁹² Do donošenja ovog propisa nije došlo, jer se došlo do saznanja da ne treba donositi uredbu o registraturama već o kancelarijskom poslovanju, a da pitanja zaštite arhivske gradje treba regulisati propisima iz te oblasti. Kako u ovo vreme još uvek nije bilo uredbе o kancelarijskom poslovanju i kako je arhivska gradja bila izložena nedovoljnoj brizi, propadanju i uništavanju, to je Vlada FNRJ, februara 1952. godine, donela Rešenje o čuvanju arhivskog materijala.⁹³

Ovim rešenjem obavezana su državna nadleštva, ustanove i preduzeća, zadružne i društvene organizacije i njihove ustanove i preduzeća da se staraju o čuvanju arhivske gradje koja se kod njih nalazi i da preduzimaju mere sprečavanja njenog uništavanja. Savet za nauku i kulturu Vlade FNRJ ovlašćen je da izdaje propise koji se odnose na zaštitu arhivske gradje, a za posebne arhive ("specijalizovane") nadležni član Vlade FNRJ. Donošenje ovog saveznog propisa imalo je dva osnovna cilja: prvo, da obaveže stvaraoce i imaoce gradje da zaštite i spreče uništavanje gradje i, drugo, da prenese ovlašćenja nadležnom organu federacije da može doneti odgovarajuće propise iz ove oblasti kojima će se detaljnije regulisati zaštita arhivske gradje.

Sledećeg meseca, po donošenju Rešenja o čuvanju arhivskog materijala, 4. februara 1952. godine, Savet za nauku i kulturu donosi Uputstvo o prikupljanju, čuvanju i povremenom škartiranju arhivskog materijala.⁹⁴ Ovim Uputstvom regulisano je nekoliko osnovnih pitanja iz domena za-

štite arhivske gradje koja se nalazila van arhiva. Tako su institucije koje su posedovale gradju bile obavezne da čuvaju i zaštićuju arhivsku gradju sve do njene predaje nadležnom arhivu. Da bi se sprečile pojave nebrige i napuštanja arhivske gradje, sve institucije, izuzev preduzeća, u slučaju likvidacije i prestanka sa radom bile su dužne da predaju gradju pravnim licima koja su preuzela njihove poslove, a u slučaju da ovih nema, onda su predaju vršile nadležnom arhivu. Ukoliko na tom području nije bilo arhiva, predaja je vršena nadležnom republičkom arhivu. Za zaštitu arhivske gradje od velikog je značaja što je dato pravo nadzora nadležnim arhivima (Državnom arhivu FNRJ i republičkim državnim arhivima) u skladu sa njihovom nadležnošću, koja je, takodje, po prvi put utvrdjena ovim propisom za sve arhive - od federacije do lokalnih arhiva. Davanjem definicije "arhivskog materijala" ne samo da je olakšano sprovođenje arhivskih propisa već i sprečena su proizvoljna tumačenja ovog pojma. Pitanje "škartiranja" bezvrednog registratorskog materijala dosta je detaljno razradjeno. Izdvajanje i uništavanje bezvrednog materijala predviđeno je, po pravilu, da se vrši u arhivima, čime se stalo na kraj samovoljnom i nestručnom odabiranju arhivske gradje u registraturama. Izuzetno je ostavljena mogućnost da se vrši odabiranje arhivske gradje i u registraturama, ali samo pod komisijskom kontrolom nadležnog arhiva, i to samo gradje nastale posle oslobodjenja i na osnovu Uputstva u kome su taksativno nabrojani materijali koji se mogu uništavati po isteku operativnog roka a koji nemaju trajnu

istorijsku vrednost. Iako se radilo o materijalima, uglavnom, finansijsko-računovodstvenog i šablonskog karaktera, ipak se ovim propisom prvi put čini ozbiljan korak na putu rešavanja pitanja oslobadjanja fondova od bezvrednog materijala.

Tako su ovim Uputstvom konačno pravno regulisana najvažnija pitanja od kojih je zavisila, umnogome, zaštita arhivske gradje koja se nalazila van arhiva. Značaj ovog propisa utoliko je veći što se neposredno primenjivao, kao i Opšti zakon o državnim arhivama, na celoj teritoriji FNRJ.

Kada je u pitanju zaštita arhivske gradje organa i organizacija federacije, ovaj se propis primenjuje sve do donošenja Zakona o Arhivu Jugoslavije 1964. godine.⁹⁵

Sve do donošenja Opšteg zakona o državnim arhivama, 1950. godine, nisu bili zakonski utvrđeni društveni subjekti (arhivi) koji će neposredno u ime društvene zajednice brinuti o zaštiti i obradi arhivske gradje koja je nastala i koja će ubuduće nastati u radu organa i organizacija federacije, kao i centralnih organa i organizacija iz perioda Kraljevine Jugoslavije. Izuzetak čine samo nekoliko institucija⁹⁶ koje su bile organizovale zaštitu arhivske gradje za svoje resore.

Kancelarijsko poslovanje predstavlja bitan faktor u sistemu zaštite arhivske gradje van arhiva. Od propisa kojima se reguliše način kancelarijskog poslovanja (eviedntiranje, odlaganje, arhiviranje, izlučivanje bezvrednog materijala i zaštita arhivske gradje) i njihove praktične primene zavisi u kakvom će stanju arhivi preuzeti arhivsku gradju iz registratura. Zato se ne može govoriti o sistemu za-

štite arhivske gradje van arhiva bez propisa o kancelarijskom poslovanju.

Donošenje propisa o kancelarijskom poslovanju u posleratnom periodu išlo je veoma sporo i teško. Prva nastojanja da se reguliše pitanje kancelarijskog poslovanja datiraju iz 1949. godine. Tada Predsedništvo vlade FNRJ donosi Uputstvo o sredjivanju i čišćenju arhiva,⁹⁵ u skladu sa Naredbom o obaveznom prikupljanju i predaji otpadaka od hartije. Uputstvo je predvidjalo sredjivanje gradje u tri kategorije, kao i izlučivanje bezvrednog materijala. Primena ovog Uputstva važila je samo za savezne i republičke ustanove. Donošenje propisa o kancelarijskom poslovanju, koji bi kompleksnije regulisao ovu materiju, postaje sve aktuelnija, utoliko pre što se Uputstvom iz 1949. godine to nije ni približno postiglo. Zato je tokom 1950. godine bio pripremljen nacrt zakona o registraturama, koji je razmatran na nivou federacije, ali do njegovog donošenja nije došlo.⁹⁸ Tako se u Jugoslaviji radilo na poslovima kancelarijskog poslovanja bez utvrdjenih načelnih principa, neujednačeno i nesistematski. To su i razlozi što su se u registraturama u ovom periodu primenjivali različiti sistemi kancelarijskog poslovanja. U takvim uslovima nije bilo moguće obezbediti ažurnost operativnih potreba, a pogotovu ne zaštitu arhivske gradje. Zato je bilo potrebno što hitnije doneti propis iz ove oblasti, koji bi bar donekle zadovoljio potrebe administracije. U takvoj situaciji Komitet za zakonodavstvo i izgradnju narodne vlasti Vlade FNRJ donosi Uputstvo o vodjenju jednoobraznog delovodnika za poslove opšte administracije.⁹⁹

Ovim Uputstvom je regulisano vodjenje delovodnog protokola, ali, za razliku od prethodnog Uputstva iz 1949. godine, ovo se odnosilo na sva nadleštva, ustanove i preduzeća koja za vodjenje opšte administracije upotrebljavaju delovodnik. Uputstvom je uveden jedinstveni delovodni protokol po sistemu osnovnih brojeva i podbrojeva.¹⁰⁰

Uputstvom je bilo predvidjeno da se pre prelaska na vodjenje jednoobraznog delovodnika iskoriste zalihe starih obrazaca, pa je zato praktična primena novog delovodnika otpočela znatno kasnije, u nekim institucijama tek 1953. godine. Osim toga, nedosledno vodjenje delovodnika, posebno što je vezivanje predmeta različito vršeno (negde za početni negde za završni broj) i što šifre organizacionih jedinica nisu redovno unošene, imalo je za posledicu loše stanje sredjenosti gradje u najvećem broju registratura.

Praktično pitanje kancelarijskog poslovanja nije našlo zadovoljavajuće rešenje sve do 1957. godine, kada je doneta Uredba o kancelarijskom poslovanju za organe uprave, ustanove i druge organizacije koje vrše javna ovlašćenja.¹⁰¹ Takvo stanje u oblasti regulative kancelarijskog poslovanja imalo je veoma loše posledice i sa stanovišta sredjenosti gradje i mogućnosti sprovođenja mera njene zaštite.

Relativno kasni početak rada Državnog arhiva FNRJ i nerešeno pitanje kancelarijskog poslovanja na odgovarajući način pogodovali su privatizaciji arhivske gradje, i to, uglavnom, one najvrednije. Motivajući to time da će se najvrednija istorijska dokumenta i dokumenta sa državnim

tajnama najbolje sačuvati u posebnim sefovima, pojedinci stvaraju "privatne arhive" koje im nisu služile samo za operativne potrebe već i za lična proučavanja i korišćenja. Čak ima slučajeva da je gradja odnošena kući i tamo čuvana. Tako se našlo mnoštvo dragocene gradje u raznim sefovima.

Drugu vrstu "privatnih arhiva" predstavlja arhivska gradja odabrana i koncentrisana u kabinetima pojedinih funkcionera koji su se bavili proučavanjem savremenih društvenih, političkih, ekonomskih i drugih tema. Tu se mogu naći dokumenta veoma različite fondovske provenijencije za određenu društvenu oblast ili temu. Poznato je da su na prikupljanju ove gradje iz raznih fondova radile čitave ekipe stručnjaka.

Interesantno je da vremenom počinje da uzima maha mišljenje da su to dokumenta ("privatna arhiva") određene ličnosti. Ovakva razmišljanja i odnosi su neprihvatljivi. Zaboravlja se na činjenicu da su ta dokumenta, uglavnom, nastala radom organa ili organizacija u kojima su te ličnosti radile po osnovu svojih funkcija, dužnosti ili zadataka. Često se čuju i mišljenja da dokumenta na kojima je neposredno radila neka ličnost pripadaju toj ličnosti. Očito se radi o nerazlikovanju imovinskog statusa arhivske gradje koja je nastala po osnovu rada određene ličnosti, kao funkcionera ili društveno-političkog radnika u određenom organu ili organizaciji, od arhivske gradje (dokumenata) koja je nastala po osnovu njegove privatne delatnosti u oblasti naučnih, stručnih, umetničkih i drugih istraživanja. Kada je u pitanju ova druga dokumentacija, nije sporno da se radi o pri-

vatnom vlasništvu gradje. Medjutim, nedopustivo je i društveno neopravdano da se gradja (kulturno dobro) koja po provenijenciji pripada odredjenim fondskim celinama i ima status društvene svojine poistovećuje sa "privatnom arhivom". Ovo tim pre što se radi o dokumentima po sadržaju veoma značajnim, bez kojih se, često, ne mogu u punom svetlu sagledati i proučiti odredjeni istorijski periodi naše savremene istorije. Smatramo da je neophodna šira društvena akcija da se ovaj problem reši na odgovarajući način, a u skladu sa arhivskim zakonodavstvom.

Sledeći oblik privatizacije arhivske gradje nastao je zloupotrebom obavljanja odredjenih službenih dužnosti. Pojedine ličnosti došle su na ovaj način do poseda veoma poverljive i značajne gradje. Ima slučajeva da se ne može ući u trag odredjenoj gradji, a da istovremeno u revialnoj i dnevnoj štampi nalazimo natpise, priloge i feljtone čiji sadržaji očito pokazuju da su radjeni na osnovu arhivskih izvora. Posebno iz perioda 1943-1953. godine interesantna je gradja procesualnog i dogadjajnog karaktera koja pruža mogućnost za feljtonističku i senzacionalnu obradu. Otuda i ovakve pojave privatizacije nisu retka pojava.

U okviru opštih društvenih nastojanja i preduzimanja mera da se izgradi arhivska mreža i sistem zaštite arhivske gradje spada i osnivanje Državnog arhiva FNRJ 1950 i njegov početak rada, krajem 1952. godine.

Relativno kasnije osnivanje i početak rada sadašnjeg Arhiva Jugoslavije imalo je za posledicu nagomilavanje

brojnih problema u oblasti zaštite arhivske gradje, kako organa i organizacija federacije iz perioda posle drugog svetskog rata, tako i gradje centralnih državnih, političkih i drugih institucija Kraljevine Jugoslavije. Sve do početka rada Arhiva Jugoslavije, krajem 1952. godine, na nivou federacije nije postojala ni jedna samostalna arhivska ustanova.

Drugi svetski rat, uglavnom, je gradju institucija Kraljevine Jugoslavije zatekao u zgradama odgovarajućih državnih organa i ustanova, a samo delom u Državnoj arhivi u Beogradu. Tako je okupator došao u posed arhivske gradje fondova iz perioda Kraljevine Jugoslavije. Arhivsko blago se tada našlo u neuslovnim zgradama i aulama, nezaštićeno i izloženo uništavanju. Deo gradje bio je eksportovan u Beč, kao i u druga nemačka arhivska središta.¹⁰²

Drugi svetski rat zatekao je veliku količinu gradje u nesredjenom stanju, znači bez informativnih sredstava. Zato je razumljivo što je teško utvrditi šta su okupatori ođneli od dokumenata iz tih fondova.

Odmah posle oslobodjenja, 1944. godine, Državna arhiva u Beogradu pristupila je spasavanju i preuzimanju arhivske gradje. Ponovo je vraćena u Arhiv gradja fondova koja je tokom okupacije bila iseljenja u druge zgrade. Kako je ovaj Arhiv bio praktično i u funkciji saveznog arhiva sve do kraja 1947. godine, to je preuzeo mere da se pronadje i preuzme gradja fondova institucija Kraljevine Jugoslavije. U tom cilju izvršio je istraživanja u svim bivšim centralnim institucijama i preuzeo pronadjenu gradju.¹⁰³ Tada je kons-

tatovano da je najveći broj ovih fondova stradao za vreme okupacije, tako da je gradja fragmentarno sačuvana, a za neke fondove i potpuno uništena. Na ovakvo stanje dobrim delom uticao je i nemaran odnos u prvim posleratnim godinama kada je gradja predavana otpadu ili je korišćena kao gorivo.¹⁰⁴ Odmah po oslobodjenju, Državna arhiva u Beogradu daje prioriteto mesto pronalaženju, zaštiti i preuzimanju arhivske gradje. Medjutim, izvršavanje ovih zadataka odnosilo se na gradju iz perioda Kraljevine Jugoslavije. Zaštita arhivske gradje saveznih institucija u ovom vremenu gotovo da je potpuno izostala. Osnovni razlog je što, u stvari, nije bilo nadležnog arhiva koji bi se bavio zaštitom arhivske gradje koja se stvarala u registraturama saveznog značaja. Državna arhiva u Beogradu, koja 1. januara 1948. godine postaje republička ustanova, osim što je sprovela akciju pronalaženja i preuzimanja gradje centralnih organa i ustanova iz perioda Kraljevine Jugoslavije, nije bila u mogućnosti da, uz obaveze prema svojim registraturama, obavlja i zadatke na zaštiti gradje saveznih registratura. Zato je, praktično, zaštita arhivske gradje saveznih institucija u periodu od oslobodjenja pa sve do početka rada Državnog arhiva FNRJ, krajem 1952. godine, bila prepuštena stvaralocima.

Odmah po početku rada, krajem 1952. godine, Arhiv Jugoslavije nastavlja sa pronalaženjem arhivske gradje iz perioda Kraljevine Jugoslavije i istovremeno pokreće širu akciju pronalaženja, zaštite i preuzimanja arhivske gradje posleratnih saveznih institucija. Tako je od druge polovine septembra 1952. do kraja 1953. godine izvršio 74 prijema

gradje.¹⁰⁵ U ovo vreme preuzimana je gradja, uglavnom, onih institucija koje su prestale sa radom, kao i gradja fondova iz perioda Kraljevine Jugoslavije koja se našla u institucijama od kojih je izvršeno preuzimanje gradje. Gradja se odnosi na vremenski period od 1918. do 1941. godine i od 1944. do 1952. godine. U pitanju je gradja ministarstva, saveta, komiteta, uprava, direkcija, glavnih direkcija, generalnih direkcija, saveznih preduzeća i drugih saveznih institucija. Do kraja 1953. godine preuzeto je 3.252. fascikle, 4 kutije, 11 svežnjeva, 858 sanduka i 18 ormara gradje.¹⁰⁶ Gradja je preuzeta nesredjena, neodabrana, nepopisana i nekompletna. Zbog stanja gradje u kome se tada nalazila nije bilo moguće utvrditi u kome je stepenu sačuvana. Tek se kasnije, tokom obrade, pokazalo da fondovi iz ovoga perioda nisu kompletni, a jedan deo čak da je i fragmentarno sačuvan. Preuzeta gradja tokom 1952. i 1953. godine čini samo deo gradje i fondova iz perioda 1943-1953. godine. Sa proñalaženjem i kompletiranjem fondova iz ovog perioda Arhiv je nastavio da se intenzivno bavi i posle 1953. godine. Sada se u Arhivu, uglavnom, nalazi sva gradja iz ovog perioda, izuzev nekoliko fondova ili delova fondova koji se nalaze u Servisu Saveznog izvršnog veća. U toku je priprema preuzimanja i ove gradje. Takođe je Arhiv putem poklona i otkupa došao do značajnih zbirki, medju kojima se nalaze i one čija se dokumenta odnose i na period koji obradjujemo. Tu posebno spadaju zbirke inž. Milana Jakovljevića, dr Save Kosanovića, Kirila Savića, Zbirka mikrofilmova i druge.¹⁰⁷

D R U G I D E O

K L A S I F I K A C I J A A R H I V S K I H I Z V O R A

G L A V A I

KRITIČKI OSVRT NA LITERATURU KOJA RAZMATRA PITANJE KLASIFIKACIJE ARHIVSKIH IZVORA

Polazeći od predmeta teme koju razmatramo, bez sumnje, najvišeg značaja imaju oni radovi i prilozi koji se bave klasifikacijom arhivske gradje kao istorijskih izvora. Zato ćemo se i zadržati samo na kritičkoj analizi ove vrste literature. Veoma je malo literature koja se neposredno bavi ovim problemom. Otuda je razumljivo što ćemo pitanje klasifikacije arhivske gradje, najvećim delom, odrediti na osnovu vlastitih proučavanja.

Pitanjem klasifikacije arhivskih izvora najneposrednije bavi se M.H. Černomorskij, u okviru klasifikacije istorijskih izvora u užem smislu, u svojoj publikaciji "Istočnikovedenie istoriji SSSR, Sovjetski period".¹ Iz njegove opšte klasifikacije istorijskih izvora, proizilazi da arhivske izvore grupiše u dve osnovne grupe, i to na: fono-foto dokumenta i pisane izvore.

To što fono-foto dokumentima daje prednost i što ih u klasifikacionoj strukturi stavlja ispred pisanih izvora, Černomorskij opravdano čini, jer polazi od objektivnosti ovih izvora u celini. Medjutim, pri tome moraju se imati u vidu činjenice da i kod ove vrste izvora postoje mogućnosti

izražavanja subjektivnih ciljeva. Korišćenjem savremenih tehničkih sredstava moguća su falsifikovanja istorijskih činjenica i u ovoj vrsti dokumenata putem fotomontaže i sličnih tehnoloških postupaka. Ciljevi toga mogu biti veoma različiti - od ličnih do idejnih, političkih, vojnih i drugih.

Pisane izvore Černomorski razmatra u njihovom širem značenju, zadržavajući se detaljnije na arhivskoj građi. Pisane izvore on deli na pisana dokumenta, literaturu, periodičnu štampu i memoare. Mi ćemo se zadržati na razmatranju klasifikacije pisanih arhivskih izvora koju nam daje Černomorski.

Podelu pisanih arhivskih izvora Černomorski grupiše na: dokumenta Komunističke partije Sovjetskog saveza; zakonodavna akta i odluke Sovjetske vlade; materijale o planiranju narodne privrede; statističke izvore; osnovne vrste dokumenata Sovjeta i masovnih organizacija; periodičnu štampu; memoare i diplomatska dokumenta.

Iz date klasifikacije lako se uočava da se Černomorski ne drži dosledno jednog principa kod podele pisanih arhivskih izvora. On koristi, kod ovakve klasifikacije, tri osnova. Kod klasifikacije pisanih arhivskih izvora partijskih, vladinih sovjeta i organa masovnih organizacija uzima za osnovu institucionalni pristup, kod materijala za planiranje narodne privrede tematski osnov, dok kod statističkih izvora kao osnovu uzima vrstu izvora. Naše je mišljenje da su neprihvatljiva tri osnova primenjena u klasifikaciji koju nam daje Černomorski. Osim toga, periodič-

na štampa nikako ne bi se mogla naći u klasifikacionoj strukturi arhivskih izvora, što je slučaj kod Černomorskog. Nesumljivo da autor razlikuje arhivske izvore od drugih istorijskih izvora u širem i užem smislu. Ipak on čini grešku kada izvore periodične štampe svrstava, iako kao posebnu grupu, u strukturu arhivskih izvora uopšte kao i po njihovom redosledu razmatranja.²

Černomorskom može se ozbiljno prigovoriti zašto nije ostao dosledan institucionalnom osnovu podele dokumenata, jer je to bilo moguće. Tako, na primer, grupa materijala o planiranju narodne privrede i grupa statističkih izvora trebalo je da se nadju u okviru državnih organa i time se zadrži doslednost institucionalnog osnova podele.

Svaka klasifikacija, a posebno istorijskih izvora, svojom strukturom izražava prioritete, u ovom slučaju prioritete koji označavaju vrednost arhivskih izvora. Otuda stavljanje grupe memoarske gradje ispred grupe diplomatskih dokumenata, kako to Černomorski čini, nije prihvatljivo i pored osobenosti karaktera i načina iskazivanja sadržaja u diplomatskoj gradji.

Pa i pored toga što ovakva klasifikacija i njena struktura može da trpi ozbiljne zamerke, ipak u osnovi pristupa koga ima Černomorski preovladjuje vrednovanje arhivske gradje po institucionalnom osnovu. To, bez sumnje, daje joj vrednost i delom je čini prihvatljivom, uz određene korekture i kritičko preispitivanje.

Vrednovanje arhivske gradje po institucionalnom osnovu nalazimo u našoj literaturi kod prof. dr Branka

Petranovića, u prilogu "Izvori za istoriju KPJ (heurističko-metodološki pristup).³ U ovom svom prilogu Petranović na veoma ilustrativno-činjenički način ukazuje na sadržajnu vrednost partijskih arhivskih izvora. Za vrednovanja ovih izvora Petranović uzima institucionalni osnov.

Polazeći od društveno-političkog položaja funkcija i zadataka, vodeće idejne uloge u društvu, metoda i oblika sprovođenja ciljeva i volje KPJ, Petranović razmatra i ukazuje na značaj arhivskih izvora koji su nastali radom Partije kao avangardne idejno-političke i rukovodeće snage u revoluciji i posleratnoj izgradnji socijalističkog društva. Ovako stanovište Petranovića kod vrednovanja partijskih arhivskih izvora nesumljivo izražava njegov pozitivan stav prema klasifikaciji arhivskih izvora po institucionalnoj osnovi, iako neposredno o tome nije reč u njegovom prilogu.

U nekim neobjavljenim skriptama koje se bave metodologijom istorijske kritike, arhivski istorijski izvori razmatraju se u okviru istorijskih izvora u širem smislu.⁴ U ovim skriptama, veoma često, nalazimo podelu arhivske gradje, kao istorijskih izvora, na: 1) memoarsku književnost; 2) fotografije i film; 3) auditivna sredstva i 4) javno-pravna i privatno-pravna akta.

Ovakva podela arhivske gradje (uzeta u našem značenju) kao istorijskog izvora, sa stanovišta njene istorijske spoznajne vrednosti i značaja, može se uslovno prihvatiti, uz odgovarajuće korekture u pogledu pojmovnog utvrđivanja osnovnih grupa izvora i sadržajnog vrednovanja.

Prvu grupu izvora, prema ovoj klasifikaciji, čini memoarska književnost. Sam pojam memoarske književnosti znatno je ograničen i on se odnosi samo na objavljenu memoarsku literaturu koja ima i književnu vrednost. To znači da pojmovno ne podrazumeva i memoarsku gradju - sećanja, prikupljena sa ciljem da posluže kao istorijski izvori, kao dopuna dokumentarnoj gradji. Zato smatramo da kao pojam memoarski izvori (uzet u širem smislu) više odgovara, jer se pod njim mogu podrazumevati sve vrste memoarskih izvora. Ovim pojmom može se obuhvatiti i memoarska gradja i memoarska literatura.

Osim toga, u strukturi pomenute klasifikacije "memoarskoj književnosti" daje se mesto ispred arhivske gradje (dokumentarne). Po sadržajnoj vrednosti istorijskih izvora, bogatstvu podataka i stepenu objektivnosti sadržanih istorijskih činjenica, "memoarskoj književnosti" ne može se dati mesto ispred dokumentarne arhivske gradje.

Treću grupu izvora čine auditivna sredstva, koja se po nekim mišljenjima ne smatraju izvorima. Za ovakvu ocenu ne nalazimo obrazloženje već samo pozivanje na mišljenje većeg broja istorijografa. Takva ocena nije prihvatljiva. Očito zaboravlja se na autentičnost magnetofonskih izvora u kojima su izlaganja zabeležena izvorno, onako kako ih je dao njihov autor. Naše je mišljenje da su magnetofonski snimci autentičnih izlaganja i objektivniji od recimo, stenografskih ili drugih zapisnika upravo zbog subjektivnih faktora koji su prisutni kod interpretacija.⁵

Kod četvrte grupe izvora - javno-pravnih i pri-

vatno-pravnih akata - polazi se od karaktera sadržaja i spoljnih obeležja dokumenata. Nesumljivo, ovakva podela ima svoju vrednost jer razlikuje javno-pravni od privatno-pravnog karaktera akata. Javno-pravna akta najvećim delom izražavaju društvene delatnosti (zakoni, odluke, propisi, odluke organa vlasti; zapisnici skupština, veća, zakonodavnih tela i dr.; diplomatska prepiska, dokumenta finansijskih i poreskih organa i dr.). Privatno-pravna akta nastaju iz gradjansko-pravnih odnosa (ugovori o naručenoj proizvodnji, o prodatoj robi, o službi, odredjenom poslu; porodični akti - testamenti, ovlašćenja, ugovori o mirazu i sl.).

Posebnu grupu dokumenata privatnog karaktera čini lična prepiska - lična zaostavština u celini.

Ovako data podela akata (dokumenata), ako se uzme kao globalna podela, može biti, takodje, uslovno prihvatljiva. Medjutim, ako se izvrši analiza karakteristika javno-pravnih i privatno-pravnih akata, onda se da uočiti da je nemoguće izmedju njih povući jasno odredjenu granicu. Zato i smatramo da je ovakva podela samo uslovno moguća. Primera radi, navešćemo sudska i privredna akta koja mogu imati po sadržaju privatno-pravni i javno-pravni karakter. Osim toga, privatno-pravna akta imaju i javni karakter, jer su uskladjena sa pravnim normama. Iz ovih razloga, kada se radi o sadržajnom vrednovanju arhivskih izvora (dokumenata), ovakva podela nema veću naučnu vrednost. Ona ne polazi od sadržajne vrednosti dokumenata, bez obzira na njihov javno-

pravni, privatno-pravni ili privatni karakter. Prema tome, svako polazište koje se zasniva na pokušaju da se generalno oceni sadržajna vrednost dokumenata po bilo kom obeležju, izuzev po osnovu sadržajne vrednosti i objektivnosti izvora, unapred je osudjeno na neuspeh. U prilog ovakvom zaključku navešćemo samo tri primera.

Iz prvog perioda rada povereništava NKOK-a sačuvana su imenovanja poverenika odredjenih povereništava, od 30. novembra 1943. godine.⁶ Ta imenovanja jedini su i prvi dokumenti na osnovu kojih utvrdjujemo početak rada povereništava, jer u to vreme nisu se povereništva osnivala posebnim aktima. Ovaj primer jasno ukazuje da su pod različitim okolnostima nastajala dokumenta. Otuda je razumljivo što se mora imati različit odnos prema vrednostima istih vrsta dokumenata.

Ista vrsta dokumenta u jednom slučaju može imati izuzetni značaj a u drugom znatno manji - u prvom, kada predstavlja jedini sačuvani ili stvoreni izvor na osnovu koga se nešto utvrdjuje, a u drugom, kada pored ovakvog dokumenta postoji akt o osnivanju odredjenih povereništava, pa dokument o imenovanju ima značenje samo utoliko što pruža podatke o tome koja je ličnost imenovana za odredjeno povereništvo, mesto.

Za sagledavanje prvog sastava i strukture Mesnog komiteta SKOK-a Beograda, u 1944. godini, neposredno posle oslobodjenja Beograda, od izuzetnog značaja su službeni nalozi članova MK SKOK-a Beograda.⁷ Ovi dokumenti predstavlja-

ju dokumentarni izvor iz kojih se može utvrditi sastav MK SKOJ-a Beograda u ovom vremenu. U okolnostima u kojima bi bila sačuvana (pod uslovom da je bila stvorena) ostala dokumentacija, službeni nalozi nemaju nikakvu vrednost kao istorijski izvori i zato se i ne bi čuvali trajno.

Uzimamo kao primer pisma Moše Pijade iz aprila 1944. godine poslata Edvardu Kardelju (Bevcu).⁸ U ovim pismima Pijade upozorava Kardelja na potrebu hitnog donošenja zakona kojima treba regulisati odnose u federaciji kao države i između federacije i federalnih jedinica. Ova pisma su od izuzetnog značaja za sagledavanje zakonodavne aktivnosti nove Jugoslavije. Istovremeno proučavanjem ovih pisma i odnosa savezničkih sila prema konstituisanju nove jugoslovenske države jasno ukazuju da se zbog spoljašnjih faktora nije smelo žuriti sa zakonodavnom delatnošću kojom bi se izazvale savezničke sile koje su, upravo u to vreme, nametnule i pregovore Tito - Šubašić.

I pored toga što je tokom 1944. godine bilo pripremljeno više nacrti zakona i propisa, do njihovog donošenja nije došlo. Sa stanovišta proučavanja zakonodavne delatnosti nove Jugoslavije, ovi nacrti su od izuzetnog značaja. Na osnovu njih mogu se utvrditi pogledi i stavovi u vezi zakonodavne izgradnje države. Osim toga, upoređenjem ovih nacrti sa kasnije donetim zakonima i propisima lako se mogu uočiti razlike ili sličnosti, pa čak i preuzimanje izvesnih rešenja. Upravo, radi sagledavanja razvoja zakonodavstva u nas ovi nacrti predstavljaju dragocene istorijske izvore. To što u uslovima posleratne zakonodavne izgradnje

države nacrti zakona i propisa nemaju isti stepen vrednosti kao ovi nacrti iz perioda rata sasvim je razumljivo. Time nismo hteli umanjiti vrednost nacрта zakona i propisa nastalih u odredjenoj proceduri i u uslovima mirne izgradnje zemlje, jer je sasvim izvesno da se preko ovih nacрта i primedaba i sugestija (često datih na samom tekstu) mogu utvrditi značajne činjenice koje pomažu kompleksnijem sagledavanju sazrevanja mišljenja i stavova sve do konačnog usvajanja odredjenog teksta.

Ova tri primera, data više ilustrativno, pokazuju u kojoj je meri pitanje klasifikacije i vrednovanja arhivskih i uopšte istorijskih izvora delikatno, pogotovu u onim slučajevima kada se želi izvršiti njihovo grupisanje i oceniti njihova sadržajna vrednost.

Veoma je značajna i klasifikacija koja se bavi podelom dokumenata po osnovu njihove funkcije i zadataka dok su imala operativnu vrednost. Ovakvu klasifikaciju većina istoričara smatra vrednijom od onih koje polaze od formalnih obeležja dokumenata. Takvu klasifikaciju nam nudi i Fabijan Trgo u svom prilogu "Izvori i literatura za historiju narodnooslobodilačkog rata".⁹ Prema ovoj klasifikaciji dokumenta se dele na: 1) izvore nastale kao normative odluke; 2) dokumenta koja predstavljaju nalog za akciju, 3) izveštaje i informacije, 4) javna dokumenta u kojima se o nekim događajima obaveštava šira javnost, 5) dokumenta kojima se podstiču neke akcije i 6) dokumenta u

kojima se iznose određena shvatanja i raspoloženja kojima cilj nije iznošenje nekih činjenica.¹⁰

Ova klasifikacija ima svoje vrednosti utoliko što istraživaču ukazuje na određenu vrstu dokumenata prema njihovom operativno-sadržajnom cilju, htenju. Zato se ona može uslovno prihvatiti kada je u pitanju sadržajno vrednovanje dokumenata. Odredjivanje sadržajne vrednosti svakog dokumenta ili grupe dokumenata zavisi od postavljenog istraživačkog pitanja, odnosno od teme koja se istražuje. Znači, spoznajni značaj svakog dokumenta zavisi od sadržanih podataka i njihove objektivnosti za određeno istraživačko pitanje.

Vrednost ove klasifikacije, i pored kritike koja joj se može uputiti, jeste u tome što uočava vunkciju i značaj dokumenata u vreme njihove operativne uloge. Otuda je razumljivo što je ona globalno prihvatljiva i što ima vrednosti kod opredeljenja i planiranja istraživanja istoričara.

Da bi ovakva klasifikacija dobila na svojoj punoj vrednosti, ona se mora zasnivati na funkcijama, zadacima i položaju stvaraoca dokumenata u društveno-političkom sistemu. To znači da se ova klasifikacija ne može primeniti na sve fondove, već da dobija na ovoj vrednosti ako se primeni u okviru klasifikacije po institucionalnom osnovu. Tada ova klasifikacija može bliže da odredi sadržajni značaj dokumenata kao istorijskih izvora unutar pojedinih

fondova ili grupe fondova čiji su tvorci imali srodnu delatnost. Ovakav pristup, prvo, traži opštu klasifikaciju fondova po institucionalnom osnovu, a potom klasifikaciju dokumenata unutar fondova. Na ovaj način ostaje se pri istim osnovama u pristupu vrednovanja arhivske gradje i kod globalne podele na fondove i kod podele dokumenata u okviru fondova. U suprotnom, ako bi se ostalo samo pri klasifikaciji dokumenata koju nam nudi Trgo, bez obzira što se, takodje, oslanja na funkcije i zadatke, zapostavile bi se veoma bitne činjenice, a to je da su funkcije, zadaci i položaj stvaralaca dokumenata u društveno-političkom sistemu različiti. To znači, zapostavila bi se činjenica da ista vrsta dokumenata nema isti sadržajni značaj kod različitih institucija (fondova). Zato klasifikacija po ovom osnovu, u suštini, jeste neodrživa ukoliko ne proizilazi iz klasifikacije po institucionalnom osnovu. Uzmimo za primer dokumenta koja spadaju u šestu grupu, a koja iznose određena shvatanja i raspoloženja. Ova dokumenta, po klasifikaciji koja se zasniva na funkcijama i zadacima dokumenata, spadaju u poslednju grupu dokumenata. Medjutim, ako se podje, u njihovoj klasifikaciji, od institucionalnog osnova ovaj redosled se bitno menja kod onih institucija kod kojih su poslovi ideološkog karaktera u osnovnoj delatnosti. U tom slučaju ova vrsta dokumenata po svojoj sadržajnoj vrsti nikako se ne mogu svrstati u šestu već u prvu grupu dokumenata, itd. Namerno smo uzeli šestu grupu da na njenom primeru pokažemo u kojoj je meri takav pristup uopštene klasifikacije nepouzdan. Kod drugih grupa to je

još izraženije, ali smatramo da nije neophodno ovakvu vrstu valorizacije činiti posebno za svaku grupu.

U opštu klasifikaciju dokumenata svrstava se i ona koja dokumenta deli na dve osnovne (opšte) grupe: dokumenta nastala iz rada osnovne delatnosti institucija i dokumenta nastala iz rada pratećih službi (opšte službe). Ova podela ima značaja utoliko što ona ukazuje na razlikovanje sadržajne vrednosti dokumenata osnovne delatnosti od dokumenata opšte službe. Ovakva klasifikacija je prihvatljiva ako se ona uzme kao opšti stav kod polazišta vrednovanja sadržajne vrednosti gradje. Medjutim, kod pojedinačnog vrednovanja dokumenata kriteriji se moraju zasnivati na konkretnim situacijama, a pre svega na stepenu sačuvanosti gradje odgovarajućeg fonda. To znači da i za ovu opštu podelu vrede kriteriji kao i za prethodne opšte podele, pa je razumljivo što se i ona može samo uslovno prihvatiti.

Iz dosadašnjeg razmatranja literature koja se bavi klasifikacijom arhivske gradje nastojali smo ukazati na one radove i priloge koji se neposrednije bave ovim problemom i istovremeno izvršiti njihovu kritičku analizu koja je u skladu sa stanovištima koja želimo izneti da bismo problem klasifikacije arhivske gradje mogli do kraja sagledati.

GLAVA II

KLASIFIKACIJA ARHIVSKE GRADJE PO VRSTI I PO INSTITUCIONALNOM OSNOVU

Odmah da kažemo da je veoma složeno izvršiti klasifikaciju arhivske gradje po osnovu njenog značaja kao istorijskog izvora. Svaka klasifikacija istorijskih izvora, uopšte, pa i ova koju ćemo dati, za arhivsku gradju mora se prihvatiti uslovno. Ovo zato što svaka opšta podela, neka manje a neka više, unapred je osudjena da bude kritikovana, i to zavisno od polazišta kojim se pristupa klasifikaciji istorijskih izvora odnosno arhivskoj gradji. Osim toga, samo je moguće kritičkom analizom pojedinačno svakog arhivskog izvora doći do ocene o njegovoj sadržajnoj vrednosti. Pa i tako data ocena samo je relativno objektivna iz prostog razloga što ona zavisi od pitanja koje je postavljeno izvoru, odnosno od teme kao predmeta interesovanja korisnika. Zato je razumljivo što jedan dokumenat, šira grupa dokumenata (skup), pa čak i određeni fondovi u celini, istovremeno za dva istraživača sa različitim predmetom istraživanja mogu biti izuzetno sadržajno vredni i obrnuto. Medjutim, ako se podje od opšte sadržajne vrednosti arhivske gradje, a ne od pojedinačnih dokumenata i tematskih interesa, smatramo da je moguće izvršiti klasifikaciju arhivskih izvora.

U osnovi podele koju dajemo vodi se računa o

stepenu objektivnosti datih činjenica u arhivskoj gradnji. Polazeći od ovog stanovišta, arhivsku gradju možemo podeliti na tri osnovne grupe:

- 1) foto-fono-kino dokumenta;
- 2) dokumentarna gradja;
- 3) memoarska gradja.

1. Foto-fono-kino dokumenta

Osnovnu grupu foto-fono-kino dokumenta možemo podeliti na tri podgrupe: fotografije, magnetofonske snimke (trake) i na filmove.

Dalja podela fotografija moguća je po više osnova (sadržaju, institucionalnoj pripadnosti, tematskoj pripadnosti, geografskoj pripadnosti, po formatu itd.). Medjutim, najčešće se takve klasifikacije ne vrše, već se preko informativnih sredstava (kartoteka) to obezbedjuje.

Klasifikacija magnetofonskih traka vrši se prema sadržaju u okviru odgovarajućih institucija, odnosno fondova kojima pripadaju iako se fizički, zbog specifičnosti, čuvaju odvojeno u za to posebno namenjenim prostorijama.

Filmovi se mogu podeliti na neigrane filmove i arhivske filmske materijale i na igrane i animirane filmove. U neigrane filmove i arhivski filmski materijal spada: filmska publicistika (filmski žurnal, filmski magazin, filmska reportaža, putopisni film), dokumentarni film (film istina, arhivski filmski materijal (arhivski filmski snimci i nemontirani ostaci neigranih filmova). Sa stanovišta

značaja filma kao istorijskog izvora, neigrani filmovi i arhivski filmski materijal, nesumljivo, stoje ispred svih ostalih vrsta i žanrova filmova.

2. Dokumentarna gradja

U Dokumentarnu gradju spadaju javno-pravna dokumenta, privatno-pravna dokumenta i privatna prepiska (deo zaostavštine) istaknutih javnih, političkih, kulturnih, vojnih i drugih ličnosti. Znači, u pitanju su dokumenta nastala radom društvenih institucija (sa statusom društvene svojine) i gradjansko-pravnih lica i pojedinaca (sa statusom privatne svojine).

Kod klasifikacije ove vrste arhivske gradje (najbrojnije) uzet je za osnov stepen objektivnosti sadržanih činjenica i podataka u dokumentima; funkcije, zadaci i položaj stvaralaca dokumenata u društveno-političkom sistemu; globalna ocena istorijske vrednosti dokumenata.

Polazeći od ovih osnova, pisanu dokumentarnu gradju iz perioda 1943-1953. godine možemo podeliti u sedam grupa:

- 2.1. Dokumenta Komunističke partije Jugoslavije i Saveza komunističke omladine Jugoslavije;
- 2.2. Dokumenta organa vlasti i njihovih izvršnih organa;
- 2.3. Dokumenta organa uprave;
- 2.4. Dokumenta ostalih državnih organa;
- 2.5. Dokumenta masovnih političkih organizacija;
- 2.6. Dokumenta zbirki i ličnih i porodičnih fondova.

2.7. Dokumenta vojnog karaktera

U okviru ovih podgrupa moguća je dalja klasifikacija po istim osnovama kojima smo se služili i kod podele dokumenata na podgrupe:

2.1. dokumenta KPJ:

- dokumenta najviših organa KPJ;
- dokumenta izvršnih organa i tela KPJ;
- dokumenta organizacija KPJ;

2.2. dokumenta organa vlasti (AVNOJ, PNS, US, NS FNRJ) i dokumenta izvršnih organa vlasti (Predsedništvo AVNOJ-a, Predsedništvo PNS, Kraljevsko namesništvo, Predsedništvo US, Prezidijum NS FNRJ; Vlada AVNOJ-a NKOK, Vlada DFJ, Vlada FNRJ);

2.3. dokumenta organa uprave:¹¹

- dokumenta organa uprave u oblasti unutrašnje politike i organizacije vlasti,
- dokumenta organa uprave opšteprivrednog karaktera,
- dokumenta organa uprave u oblasti planiranja privrednog razvoja,
- dokumenta organa uprave u oblasti statistike i evidencije,
- dokumenta organa uprave u oblasti finansija,
- dokumenta organa uprave u oblasti industrije i energetike,
- dokumenta organa uprave u oblasti prometa

robe i usluga,

- dokumenta organa uprave u oblasti poljoprivrede i šumarstva,

- dokumenta organa uprave u oblasti saobraćaja i veza,

- dokumenta organa uprave u oblasti obrazovanja, kulture i nauke,

- dokumenta organa uprave u oblasti zdravstva, socijalne politike i rada;

- dokumenta organa uprave iz oblasti međunarodnih odnosa;

2.4. dokumenta ostalih saveznih organa (sudovi, tužilaštvo, arbitraže, pravobranilaštva);

2.5. dokumenta masovnih političkih organizacija (NFJ, Sindikat, AFŽ, USAOJ-NOJ);

2.6. dokumenta vojnog karaktera štabova, jedinica, pozadinskih i drugih vojnih organa (NOVJ, JNA).

Dokumenta vojnog karaktera iz vremena od kraja novembra 1943. do 15. maja 1945. godine, sa partijskim i dokumentima državnih organa vlasti, predstavljaju najznačajnije istorijske izvore, jer se radi o vremenu završnih godinu i po dana oružane revolucije u kome su vojni zadaci spadali medju najprioritetnijim. Zato se i može postaviti pitanje zašto su ova dokumenta dobila ovako mesto u strukturi klasifikacija. Tri su osnovna razloga bila za dato opredeljenje: prvo, što naše razmatranje arhivskih izvora zahvata period od II zasedanja AVNOJ-a 1943. do

donošenja Ustavnog zakona 1953. godine, a to znači da znatno duže vreme ovog perioda pripada mirnodopskom razvoju zemlje, drugo, globalna ocena sadržajne vrednosti ukupne gradje vojne provenijencije za ovaj period i treće, što je trebalo sačuvati celinu dokumenata vojnog karaktera.

2.7. Dokumenta zbirki, ličnih i porodičnih fondova.

Zbirke dokumenata, lični i porodični fondovi, ako bi se poštovao princip provenijencije fondovskih celina, trebalo bi da sadrže gradju koja nije nastala u zvaničnoj administraciji. To znači da bi gradju zbirki i ličnih i porodičnih fondova trebalo da sačinjavaju dokumenta koja imaju status privatnog vlasništva. Otuda je razumljivo što se za ovu gradju često koriste sinonimi "zbirke" i "privatne arhive", kojima se izražava poreklo arhivske gradje. Osim ovih termina, često su u upotrebi i "zaostavština", "privatna zbirka", "arhiva", "lična zbirka", "lični fond", "privatne hartije", "hartije" i drugi. Dugo vremena se nisu razlokovale zbirke dokumenata od ličnih i porodičnih fondova. Ovim problemom bavilo se više istaknutih arhivista.¹²

Nije nam namera osporiti potrebu stvaranja određenih vrsta zbirki, pa čak ni zbirki dokumenata pod uslovom da to ne budu originalni primerci. Nekadašnje stanovište da se mogu stvarati zbirke važnijih dokumenata iz raznih fondova ("Selekta") prevaziđeno je jer princip

provenijencije isključuje opravdanost stvaranja takvih skupina dokumenata od gradje koja pripada fondovima.

Zbirke dokumenata po sadržaju možemo podeliti po četiri osnova: za određenu temu, za određeno mesto, za određeni vremenski period i zbirke razno ("varije"). Tako, na primer Arhiv CK SKJ poseduje Zbirku arhivske gradje revolucionarnog radničkog pokreta i NOR-a 1909-1944, Zbirku memoarske gradje 1903-1946, Zbirka Jugosloveni-pri- stalice NOB u inostranstvu - Švajcarska, Engleska, Nemačka, SAD 1941-1945.¹³ Arhiv Vojnoistorijskog instituta poseduje Zbirku otkupljene arhivske i memoarske gradje o ratovima vodjenim na tlu Jugoslavije 1806-1944, Zbirku dokumenata sa Ninberškog procesa 1945-1949, Zbirku dosi- jea jugoslovenskih zatvorenika i interniraca koji su se nalazili u italijanskim zatvorima, logorima i drugim ka- znenim ustanovama 1940-1944.¹⁴ Arhiv Jugoslavije ima zbirku materijala sindikalnih i drugih radničkih organi- zacija, saveza, društava i slično 1899-1914, Zbirku mi- krofilmova 1889-1948.¹⁵

Po vrsti dokumenata, odnosno prema formalnim spoljnim obeležjima zbirke mogu biti: geografskih karata; planova i skica; plakata, letaka i objava; pečata i žigo- va, fotografija, mikrofilmova, memoarske gradje i druge. Tako, Arhiv Jugoslavije poseduje zbirku mikrofilmova, Zbi- rku fotografija; Arhiv CK SKJ Zbirku memoarske gradje, Zbirku mikrofilmova; Arhiv Vojnoistorijskog instituta Zbi- rku skica ustanka - domobranskih uporišta NDH 1944.1945.itd.¹⁶

Kako lični i porodični fondovi sadrže raznovrsnu arhivsku gradju po sadržini, vrsti i obliku i kako, uglavnom, ova gradja nije izvorno sredjena po utvrdjenom principu da bi omogućila efikasno korišćenje, to se najčešće za klasifikaciju ovih fondova koristi princip slobodne provenijencije.

Prema opštoj strukturi gradje ličnih fondova, dokumenta se mogu klasifikovati na osam osnovnih grupa, i to:¹⁷

- lična dokumenta (krštenica, svedočanstva o školovanju, dokumenta o vojnoj obavezi, o službovanju, o odlikovanju i nagradama, lična karta i druge članske karte, venčanica, umrlica i sl.);

- imovinsko-pravni spisi (dokumenta o pravu na posed, o upravljanju imovinom, o kupo-prodaji i sl.);

- dokumenta delatnosti - o naučnoj, političkoj, službenoj, društvenoj, umetničkoj i drugoj delatnosti (rukopisa dela, studija, rasprava, članaka, govora, feljtona, izveštaja, memoara, putopisa, dnevnika sa primedbama autora i drugih lica i sl.);

- prepiska (pisma, dopisne karte, čestitke, telegrami tvorca fonda; prepiska institucija i raznih lica, kao i porodična prepiska);

- arhivska gradja raznih lica o tvorcu fonda (referati, recenzije, kritike, napisi, sećanja, uspomene, nekorofozi i sl.);

- ilustrativni materijal (dokumentarni materijal koji govori posredno o tvorcu fonda a ne može se svrstati

u druge grupe - fotografije, razglednice, prospekti i sl.);

- arhivska gradja srodnika tvorca fonda (gradja srodnika ukoliko nije takvog obima da bi se od nje mogao formirati porodični fond. Ova gradja klasifikuje se po srodnicima i to po redosledu stepena srodstva); i

- gradja kolekcija i institucija (ova gradja čini posebnu grupu i to ukoliko je tvorac fonda tokom svog života stvarao kolekcije dokumenta ili je posedovao gradju institucija privatnog karaktera).

3. Memoarska gradja

Pod memoarskom gradjom podrazumevaju se sećanja učesnika i očevidaca događaja i zbivanja. Sećanja najčešće nastaju evociranjem uspomena na određene događaje, zbivanja ili život i rad istaknutih ličnosti, aktera i učesnika. Sećanja mogu nastati tokom događaja, neposredno posle njih ili kasnije. Tokom događaja i neposredno posle njih, najčešće, nastaju dnevници, zapisi i zabeleške, a posle događaja sećanja u vidu pisane reči ili snimljena tehničkim sredstvima.¹⁸

Klasifikacija memoarske gradje može se izvršiti po tri osnova - po vrsti, sadržaju i autorima sećanja. Prema vrsti dele se na dnevnikе, zapise, zabeleške sećanja, dopune sećanja, stenogramska sećanja, magnetofonska sećanja, autobiografije, biografije i slično. Prema sadržaju mogu biti opšta i tematska. Opšta i tematska mogu se još klasifikovati po regionalnom osnovu.

G U A V A III

POJAM I VRSTE KLASIFIKACIJE ARHIVSKE GRADJE UNUTAR FONDOVSKIH CELINA

Za istoriografska istraživanja od značaja je poznavanje principa klasifikacije arhivske gradje. Bez njihovog poznavanja nije moguće organizovati lakše i efikasnije istraživanje, pogotovu kada se radi o obimnim i po svojoj strukturi složenim savremenim fondovima. Zato je neophodno ukratko se osvrnuti na dva u praksi primenjena, principa klasifikacije gradje fondova saveznih institucija iz perioda 1943-1953. godine. U pitanju su princip provenijencije (izvorni) i slobodne provenijencije (uspostavljeni).

Pod klasifikacijom arhivske gradje podrazumeva se utvrđivanje izvorne strukture gradje ili uspostavljanje strukture gradje u arhivu, sredjivanje gradje prema izvorno utvrđenoj ili uspostavljenoj strukturi i utvrđivanje i smeštaj fizičkih jedinica prema strukturnoj šemi, odnosno klasifikacionom planu.¹⁹

Pod klasifikacijom po principu provenijencije podrazumeva se sredjivanje gradje prema strukturi i redosledu utvrđenom propisima o kancelarijskom poslovanju. Ova klasifikacija naziva se još i izvornom ili registraturskom, a princip po kome se sredjuje registraturski.

Posleratni razvoj sistema klasifikacije gradje bio je dosta spor. Tek 1949. godine, Uputstvom o sredjivanju

i čišćenju arhiva,²⁰ regulisano je pitanje odlaganja akata po delovodnim brojevima, njihovo odlaganje u fascikle i klasifikacija na tri dela po važnosti gradje u skladu sa Naredbom o obaveznom prikupljanju i predaji otpadaka hartije.²¹ Pitanje arhiviranja, koje je za sistem klasifikacije (konačni poredak gradje) najvažnije, nije bilo regulisano ovim propisom.

Kako sistem klasifikacije nije mogao zadovoljiti ni tekuće operativne potrebe, to je 1950. godine doneto Uputstvo o vodjenju jedinstvenog delovodnika za poslove opšte administracije.²² Uvodjenjem jedinstvenog delovodnika uveden je sistem osnovnih brojeva i podbrojeva, kojim se obezbedjuje povezivanje akata tokom godine u odgovarajuće predmete. Ukoliko predmeti nisu bili završeni tokom godine, pošto su osnovni brojevi zaključivani na kraju svake kalendarske godine, u svakoj se narednoj godini počinjalo ponovo kod prvog akta iz tog predmeta, od osnovnog broja. Tako ovakve predmete nalazimo pod onoliko osnovnih brojeva koliko je godina trajalo njihovo formiranje. Sredjivanje dokumenata unutar predmeta vršeno je hronološki. U delovodniku su unošene oznake (rimski brojevi) organizacionih jedinica. Uvodjenje oznaka nije imalo za cilj da se po njima vrši klasifikacija gradje već da se vidi kome je odredjeni akt ili predmet dat na rad.

Jasno se uočava da su pitanja klasifikacije, odlaganja i, što je najvažnije, arhiviranja predmeta ostala neregulisana na način koji bi obezbedjivao odgovarajući sistem sredjenosti gradje. Pored toga, način obavljanja kancelarijskog poslovanja bio je različito organizovan. Negde je ono bilo centralizovano a negde decentralizovano. Kod mnogih

stvaralaca gradje upražnjavani su oba načina u različitim vremenskim periodima. Uvodjenje oznaka za organizacione jedinice nije imalo posebnog značaja sa stanovišta budućeg fonda i njegove strukture. Oznake nisu redovno davane ili su pogrešno unošene, pa nisu odgovarale faktičkom stanju organizacione strukture tvorca gradje. Sistem oznaka nije moguće koristiti zato što nije zvanično i na početku svake godine utvrđivan. Česte promene organizacione strukture stvaralaca gradje i, s tim u vezi, promene u njihovoj nadležnosti poslova doprinele su ovakvom stanju.

Ovakav način klasifikacije gradje ostaje sve do 1957. godine kada je doneta Uredba o kancelarijskom poslovanju sa Uputstvom o njenom izvršenju,²³ kojima se prvi put posle oslobodjenja celovito reguliše kancelarijsko poslovanje i na jedinstven način kod organa uprave, ustanova i drugih organizacija koje vrše javna ovlašćenja.

Za korišćenje arhivske gradje fondova čija se dokumenta nalaze u izvornom (registratorskom) poretku, od značaja je za istraživača poznavanje sistema klasifikacije koji je korišćen u kancelarijskom poslovanju u vremenu stvaranja dokumenata. Poznavanje klasifikacionih sistema i vremena u kome su ovi upotrebljavani, omogućava racionalno i efikasno istraživanje. Bez poznavanja izvornog načina klasifikovanja gradje posebno zavodjenja, označavanja i odlaganja dokumenata nije se moguće snaći u obilju gradje savremenih fondova.

Sa problemom izvorne klasifikacije ne susrećemo se samo kod gradje fondova dok je ona kod stvaralaca već i u arhivu. U pitanju je gradja fondova koja je sredjena po pri-

ncipu provenijencije, odnosno prvobitnom (izvornom) poretku, gde sredstva evidencije dokumenata (delovodni protokoli, registri) služe kao osnovno sredstvo za informisanje i pronalaženje gradje. Otuda je razumljiv interes istraživača za poznavanje sistema klasifikacije gradje po principu provenijencije.

Pod principom slobodne provenijencije podrazumeva se sredjivanje arhivske gradje unutar fondovske celine prema uspostavljenoj strukturi gradje u arhivu. Ovaj princip primenjuje se kod gradje onih fondova u kojima nije bila izvorno utvrđena struktura gradje.

Problem klasifikacije arhivske gradje fondova savremenog perioda po principu slobodne provenijencije odavno je prisutan u domaćoj arhivističkoj teoriji i praksi. On je u nekoliko navrata bio predmet razmatranja, ali ne u onoj mери i na onaj način koliko je to bilo potrebno da se kompleksnije sagleda sa teoretsko-praktičnog aspekta. Tek na Kongresu arhivskih radnika Jugoslavije, septembra 1980. godine, detaljnije je ovo pitanje razmotreno i sa teoretskog i praktičnog stanovišta.²⁴

Iz svetske arhivističke teorije upoznajemo se, uglavnom sa osnovnim načelima i oblicima klasifikacije arhivske gradje po principu slobodne provenijencije.²⁵ Nesumljivo, u razradi ovog principa najdalje je otišla sovjetska arhivistička teorija, iako se i ona zadržava samo na oblicima klasifikacije. Prema sovjetskoj arhivističkoj teoriji mogući su sledeći oblici klasifikacije gradje po principu slobodne provenijencije: strukturno-hronološki ili hronološko-strukturni; predmetno-hronološki ili hronološko-predmetni; tematsko-hro-

nološki ili hronološko-tematski.²⁶

Korišćenje principa slobodne provenijencije kod klasifikacije arhivske gradje fondova koji nisu imali izvorno utvrdjenu strukturu, za koje nisu bile sačuvane osnovne knjige evidencije akata (protokoli, registri) i čija je gradja bila u nesredjenom stanju, započinje kod nas 60-tih godina ovog veka. Naša arhivistička praksa, suočena sa stanjem gradje fondova koju je neminovno trebalo dovesti u poredak koji će omogućiti njeno korišćenje, nužno je morala tražiti najbolje moguće rešenje klasifikacije gradje da bi odgovorila potrebama nauke. Kao rezultat tih nastojanja nastaju i prvi teoretski prilozi koji se u praksi bave primenom principa slobodne provenijencije.²⁷ Kako su arhivistička teoretska rešenja u svetu dosegla samo do načelnih i principijelnih razmatranja ovog principa, jugoslovenskim arhivistima ostalo je da kroz praktičnu klasifikaciju gradje dodju i do teoretskih saznanja.

Da bi se došlo do odgovarajućih rešenja u sistemu klasifikacije gradje po principu slobodne provenijencije, neophodno je bilo imati u vidu, pre svega, potrebe proučavanja savremene istorije. To znači, uspostavljena je takva struktura arhivske gradje u fondu koja omogućava otkrivanje njene sadržajne vrednosti i istovremeno omogućava lakše i efikasnije korišćenje. Da bi se postigao taj cilj, neophodno je bilo prethodno proučiti istoriju razvoja tvorca fonda, faktičko stanje gradje, sistem kancelarijskog poslovanja i druga relevantna pitanja za sagledavanje, pre svega, sadržajne strukture gradje. Za primenu principa slobodne provenijencije od pose-

bnog je značaja utvrđivanje delokruga rada tvorca fonda. Bez toga nije moguće uspostaviti strukturu gradje, odnosno obezbediti da gradja postane dostupna za korišćenje.

U kojoj je meri pitanje klasifikacije delikatno i značajno za otkrivanje sadržaja gradje, veoma je dobro istakao Lenjin, kada upozorava sovjetske arhiviste u vezi prikupljanja i klasifikacije gradje koja je nastala u Sovjetskom savezu popisom u poljoprivredi: "Napomenućemo da pitanje grupisanja materijala, koji se sada sakuplja putem popisa u poljoprivredi nikako nije tako usko-tehničko, usko-stručno pitanje, kako ono može da izgleda na prvi pogled. Ovaj materijal se odlikuje ogromnim bogatstvom i uslovnošću podataka o svakom pojedinom gazdinstvu. Ali usled neveštog, nepromišljenog, rutinerskog svodjenja i grupisanja, ovaj veoma bogat materijal se potpuno gubi, nestaje, postaje bezvredan i često postaje neupotrebljiv za proučavanje zakona evolucije poljoprivrede."²⁸

Organizaciona struktura tvorca fondova, koja se često menjala, naročito u prvom periodu posleratnog razvoja zemlje, odražava se kroz ovaj princip klasifikacije u onoj meri u kojoj ju je moguće usaglasiti sa strukturom gradje. Ovo zato što klasifikaciona struktura odražava rad tvorca fonda i istovremeno pruža globalnu preglednost sadržaja gradje.

Polazeći od činjenice da delokrug tvorca fonda prati, uglavnom, odgovarajuća organizaciona struktura i da su u okviru te strukture poslovi i zadaci grupisano po određenim tematskim područjima, to je razumljivo što je strukturno-tematski oblik principa slobodne provenijencije najčešće

korišćen. Po strukturno-tematskom obliku gradja je grupisana tako da se ide od većih prema manjim klasifikacionim skupinama (osnovne grupe, grupe, podgrupe itd. do najmanjih fizičkih jedinica), a unutar istih gradja je hronološki sređena.

Kod ovog sistema klasifikacije gradje posebno treba obratiti pažnju na materijale koji sadrže podatke, odnosno odražavaju delatnost šire nego što je jedna organizaciona ili strukturna jedinica. Tih materijala ima u svim strukturama fonda. Zato postoje opšte skupine gradje na početku strukturnih celina na koje se odnose ti materijali. Ovakav način klasifikacije najpribližnije otkriva, iako globalno, sadržaj gradje. Kakva je klasifikaciona struktura gradje i u kojoj je meri razudjena, zavisi od faktičkog stanja gradje svakog pojedinačnog fonda.

Za klasifikovanu gradju po principu slobodne provenijencije uradjena su odgovarajuća informativna sredstva.²⁹ Razumljivo, ova informativna sredstva po svojoj strukturi slede strukturu gradje uspostavljene u arhivu. Zato izvorna sredstva evidencije dokumenata (delovodnici, registri) ne mogu se koristiti kao obaveštajna sredstva gradje, već samo novo izradjena informativna sredstva (inventari).

Dosadašnja iskustva klasifikacije gradje fondova po principu slobodne provenijencije pokazuju veliku prednost u odnosu na registraturski sistem klasifikacije. Klasifikovana gradja po principu slobodne provenijencije omogućava znatno brže i lakše korišćenje gradje, za razliku od one koja je

registratorski klasifikovana. Medjutim, klasifikacija gradje po principu slobodne provenijencije traži znatno više i vremena i kadrova. Zato je ovaj princip primenjen samo u slučajevima kada nije bilo moguće dovesti gradju u prvobitni (registratorski) poredak.

G L A V A IV

POJAM I KLASIFIKACIJA PRAVNIH AKATA KAO ARHIVSKIH IZVORA

Pod pravnim aktima kao arhivskim izvorima podrazumevaju se opšti akti, odnosno pravni propisi u izvornom obliku, kojima se utvrđuju opšte pravne norme ili opšta pravila koja služe kao osnov za vršenje upravnih poslova, tj. za donošenje upravnih akata od strane organa javne uprave, za preduzimanje upravnih mera i vršenje upravnih radnji i za utvrđivanje pravnih odnosa.

Klasifikacija pravnih akata kao arhivskih izvora moguća je po više osnova. Naše je mišljenje da za valorizaciju istorijske vrednosti arhivskih izvora ove vrste najviše imaju značaja klasifikacija pravnih akata po institucionalnom osnovu, klasifikacija pravnih akata po vrsti i klasifikacija pravnih akata organa uprave prema pozitivnom pravu.

1. Klasifikacija pravnih akata po institucionalnom osnovu

Klasifikaciju arhivskih izvora pravnih akata po institucionalnom osnovu možemo izvršiti na sledeće osnovne grupe:

- prvo, opšti pravni akti najviših predstavničkih tela - skupština (AVNOJ, PNS, US, NS FNER) i njihovih izvršnih organa - šefova države (Predsedništvo AVNOJ-a, Predsedništvo PNS, Kraljevsko namesništvo, Predsedništvo

US, Prezidijum NS FNRJ);

- drugo, opšti pravni akti izvršnih organa vlasti - vlada (NKOJ, Vlada DFJ, Vlada FNRJ);

- treće, opšti upravni akti organa uprave (poverništva, ministarstva, komiteti, saveti i sl.);

- četvrto, opšti pravni akti drugih institucija federacije.³¹

1.1. Opšti pravni akti najviših predstavničkih tela i njihovih izvršnih organa

U opšte pravne akte predstavničkih tela spadaju: ustav, ustavni zakon, zakon (potpuni, osnovni, opšti) društveni plan (petogodišnji, godišnji), budžet, odluka, deklaracija, rezolucija, autentična tumačenja zakona, preporuka.

Odluke (četiri prve) donesene na osnovu Deklaracije na II zasedanju AVNOJ-a, 1943, Ustav FNRJ iz 1946. i Ustavni zakon iz 1953. godine, predstavljaju najveće savezne opšte pravne akte kojima se uređuju društveno i državno uređenje i politički sistem u Jugoslaviji. Otuda je razumljivo što ova najveća društvena akta predstavljaju i najvažnije istorijske izvore ove vrste za proučavanje savremene istorije Jugoslavije, posebno istorije ustavnog prava, političkog sistema i upravnog prava.

Posle najvećih opštih pravnih akata, kao istorijski izvori dolaze savezni zakoni. Potpunim saveznim zakonima reguliše se određena materija na jedinstven i

jednoobrazan način u celoj zemlji. Takav je slučaj sa regulisanjem državne, odnosno društvene svojine, osnovnih imovinsko-pravnih odnosa, svojinskih prava, eksproprijacije, platnog prometa, biračkog prava, ličnog statusa građana, društvenog knjigovodstva, kreditnog i bankarskog poslovanja, krivično-pravne materije, monetarnog i deviznog sistema i drugih pitanja od zajedničkog interesa.

Osnovnim saveznim zakonima, u odgovarajućim oblastima delatnosti, obezbeđuju se osnovi jedinstvenog sistema. To su, pre svega, osnovi jedinstvenog društvenog, ekonomskog, privrednog i političkog sistema. Ovi zakoni se neposredno primenjuju u celoj zemlji; najčešće se njima regulišu materije kao što su: društveno planiranje, raspodela društvenog doprinosa, privredno poslovanje, rad i zaštita na radu, promet roba i usluga, doprinosi, porezi, takse i drugo.

Opštim zakonima utvrđuju se opšta načela i principi koji su od interesa za obezbeđivanje osnovnog jedinstva društvenog i političkog sistema u federaciji. Najčešće se javljaju opšti zakoni za oblast kulture, prosvete, socijalne zaštite, zdravstva, kao i oblasti za koje nije bilo predviđeno da federacija donosi druge savezne propise. Opšti zakoni obavezivali su federalne jedinice da svoje zakone usklade sa utvrdjenim načelima i principima u opštim zakonima. Opšti zakoni mogli su se neposredno primenjivati sve do Ustava SFRJ iz 1963. godine.³²

Društveni planovi (perspektivni i godišnji) pre-

dstavljaju osnovna akta kojim se utvrđuje planiranje privrednog i društvenog razvoja za određeni vremenski period. Društveni planovi sadrže zadatke, smernice za razvojni period, kao i odgovarajuće mere za realizaciju utvrđenih programskih ciljeva. Društveni planovi sadrže i pravne norme, čiji je cilj da putem predviđenih mera i instrumenata obezbedi ostvarivanje društvenih planova. Za period koji razmatramo, odmah po obnovi ratom porušene zemlje 1945. i 1946, godine, nastaje planski razvoj privrede na osnovu Zakona o petogodišnjem planu razvitka narodne privrede Federativne Narodne Republike Jugoslavije u godinama 1947-1951, a u 1952. i 1953. godini razvoj se odvija na osnovu godišnjih društvenih planova.³³

Budžeti su osnovna akta kojima se iskazuju jednogodišnji planovi prihoda i rashoda. Budžet se sastoji iz opšteg dela (budžetskog zakona ili odluke) i posebnog dela, u kome se planiraju prihodi i rashodi. U opštem delu budžeta, pored ukupnog iznosa predviđenih prihoda i rashoda, utvrđuju se obaveze i prava organa koji treba da ostvare planirani budžet, kao i mere za izvršenje budžeta.

Deklaracija je akt kojim se utvrđuju ili izlažu osnovna politička opredeljenja (načela, stavovi) o određenim oblastima delatnosti, i to po važnijim pitanjima. Deklaracije se donose u skladu sa nadležnostima federacije (skupštine), i to najčešće po društvenim, spoljno-političkim, privrednim, kulturnim, socijalnim i drugim pitanjima. Deklaracija je politički akt čija utvrđena načela obave-

zuju organe uprave u pogledu njihovog sprovođenja.

Rezolucija kao politički akt sadrži stavove po određenim pitanjima koji obavezuju organe uprave u pogledu njihovog sprovođenja i pridržavanja.

Ukaz je podzakonski akt. Ukaz se može ukinuti ili izmeniti samo zakonom ili novim ukazom istog organa. Medju najvažnijim ukazima spadaju oni kojima se donose opšti propisi, odnosno oni kojima se zamenjuju ili dopunjavaju zakoni.³⁴ U takvu vrstu ukaza spadaju ukazi Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ o proširenju važnosti Ustava, zakona, i drugih pravnih propisa FNRJ na područje pripojeno teritoriji FNRJ po Ugovoru o miru sa Italijom,³⁵ o obrazovanju oblasti kao administrativno-teritorijalnih jedinica i privremenih narodnih odbora oblasti na teritoriji NR Srbije, NR Hrvatske, NR Slovenije, NR Makedonije i NR Bosne i Hercegovine,³⁶ o određivanju nadležnosti oblasnih narodnih odbora u pogledu poslova utvrdjenih postojećim zakonima FNRJ³⁷ i drugo.

U grupu specijalnih ukaza spadaju oni ukazi kojima Prezidijum Narodne skupštine FNRJ normativno reguliše pitanja kao što su pomilovanja; proglašenje opšte mobilizacije i ratnog stanja, ukidanje ratnog stanja; menjanje, ukidanje, stvaranje i osnivanje ministarstva, komiteta, komisija, saveta i sl.; prenošenje poslova u nadležnost s jednog na drugi organ vlade i drugo.

Autentična tumačenja zakona koja daje Skupština ili njeni ovlašćeni organi, za razliku od tumačenja zakona državnih organa za lične potrebe, obavezno se primenjuju

od strane organa i lica koja primenjuju ili na koja primenjuju ili na koja se odnosi zakon za koji su data autentična tumačenja.

Preporuka je prvenstveno politički akt, a u slučaju da se za njeno izvršenje predviđaju sankcije, onda ona dobija karakter opšteg pravnog akta. Preporuka sadrži mišljenja i uputstva određenim organima i institucijama za određeno područje delatnosti. Mišljenja i uputstva u preporuci su savetodavnog karaktera. Ona moralno-politički obavezuju subjekte na koje se odnosi. U slučajevima kada se za neizvršenje preporuke predviđaju pravne sankcije, onda preporuka obavezuje subjekte na koje se ona odnosi.³⁸

1.2. Opšti pravni akti izvršnih organa vlasti

U opšte pravne akte izvršnih organa vlasti spadaju:³⁹ uredbе, odluke, uputstva, zaključci i smernice.

Uredbom se utvrđuju opšta načela unutrašnje organizacije organa uprave, vrši se osnivanje organa uprave koji se ne osnivaju zakonom, daju se opšte odredbe za izvršenje zakona, ratifikuju se međunarodni ugovori i sporazumi koji imaju karakter opštih propisa koji su u nadležnosti političko-izvršnog organa.

Odluke kao opšti akti utvrđuju odgovarajuće mere o pojedinim pitanjima po osnovu datih ovlašćenja u zakonima i uredbama, kao i o pitanjima i merama opšteg značaja koja nisu predmet uređenja uredbi i uputstava.

Uputstvima se utvrđuju pravila radi izvršenja

propisa; postupanje, poslovanje i vršenje upravnih poslova organa uprave; organizovanje izvršenja zakona i propisa koje donosi političko-izvršni organ. Uputstva političko-izvršnih organa mogu se odnositi na sve društvene subjekte federacije koji su dužni da sprovode zakone i propise političko-izvršnih organa federacije.

Zaključcima se političko-izvršni organi služe kao instrumentom za ostvarivanje zadataka i drugih prava iz domena svog delokruga i funkcija. Zaključci se donose o načelnim pitanjima, stavovima i merama, kao i u slučajevima o kojima se ne odlučuje drugim aktima. Zaključci su obavezni za one organe uprave na koje se oni odnose.

Smernicama političko-izvršni organi utvrđuju način rada organa uprave kod izvršavanja propisa i daju direktive za rad. One imaju opšti karakter, jer se njima na uopšten način utvrđuje način rada organa uprave u skladu sa njihovim delokrugom. Smernice se daju prema potrebi, pa zato nisu redovno pravno sredstvo. Smernice moraju biti u skladu sa zakonima i propisima i one su obavezne za organe uprave kojima su namenjene.

1.3. Opšti pravni akti organa uprave

Organi uprave, takodje, donose opšte akte. Tu spadaju: pravilnici, naredbe, uputstva i rešenja.⁴⁰

Pravilnici imaju opšti karakter. Njima se reguliše odredjena materija na opšti način.

Naredbama se reguliše odredjena situacija na opšti način i po tome se razlikuju od pravilnika koji imaju opšti značaj.

Uputstvima se utvrđuju pravila i način vršenja upravnih poslova, postupanje i poslovanje organa uprave. Njima se obezbeđuje izvršavanje propisa po pravilima koji omogućavaju realizaciju propisa po utvrđenom načinu.

Rešenja su po pravilu pojedinačna akta o upravnim stvarima a mogu imati i karakter opštih pravnih akata. U praksi je bilo slučajeva da su rešenja sadržala opšte pravne norme, pa je razumljivo da takva rešenja imaju karakter opštih pravnih akata.

Medjunarodni ugovori (sporazumi) Jugoslavije sa drugim državama i medjunarodnim organizacijama mogu se odnositi na političku, vojnu, kulturnu, ekonomsku i drugu saradnju. Njima se regulišu medjusobna prava i obaveze ugovornih strana.⁴¹ Ratifikaciju ugovora vrši skupština ili političko-izvršni organ, zavisno od utvrđenih nadležnosti. Medjunarodni ugovori mogu se donositi i u formi zakona. Kada se radi o medjunarodnim ugovorima iz oblasti politike i ekonomske saradnje, kao i o ugovorima koji traže donošenje novih i menjanje postojećih zakona, ratifikaciju takvih ugovora vrši predstavničko telo - skupština.

1.4. Opšti akti drugih institucija federacije

Uvodjenjem samoupravljanja - kvalitetno novih društvenih odnosa - nužno dovodi do deetatizacije državnih organa, odnosno do demokratizacije društvenih odnosa. S tim u vezi, u sve većoj meri donošenje opštih i drugih akata, kojima se regulišu unutrašnji odnosi u kolektivima

i njihovi odnosi s drugima, prenose se u nadležnost kolektiva.

Opšta akta se donose u skladu sa odgovarajućim zakonima i uz prethodnu saglasnost odgovarajućeg organa uprave, u slučajevima kada je to zakonom predviđeno. Sa sve većim stepenom razvoja samoupravljanja, državni organi uprave zadržavaju pravo i obavezu davanja saglasnosti na osnovna opšta akta kod onih institucija čija je delatnost od opšteg ili posebnog društvenog interesa. U takva opšta akta spadaju statuti, kao i pravilnici kojima se reguliše određena materija sa trećim licima i koji obavezuju treća pravna i fizička lica.⁴²

U drugu grupu akata spadaju pravilnici (interni) kojima se regulišu odnosi u kolektivu i obavezuju samo članove kolektiva. Tu spadaju normativna akta (pravilnici) o raspodeli dohotka, o raspodeli ličnih dohodaka, o pružanju usluga drugima, o korišćenju godišnjih odmora, o higijensko-tehničkoj zaštiti i druga.

2. Klasifikacija pravnih akata po vrsti

Pravna akta državne uprave mogu se klasifikovati na dve osnovne grupe: pravne akte i na materijalne akte.⁴³

Pravna akta mogu se klasifikovati po više osnova, i to:

- po sonovu domašaja, pravna akta se mogu podeliti na normativna ili opšta i na konkretna ili pojedinačna. Ova druga (konkretno) pravna akta, u daljoj podeli, mogu se svrstati u tri podgrupe, i to: upravna akta, akta poslo-

vanja i ostala konkretna akta državne uprave;

- po osnovu izazivanja pravnog dejstva, pravna akta dele se na spoljna ili eksterna i unutrašnja ili interna;

- po osnovu na koga se odnose, pravna akta se dele na generalna i individualna;

- po osnovu da li se upravnim aktima stvaraju, menja ili potvrđuje pravni odnos, pravna akta se dele na konstitutivna i deklarativna;

- po osnovu da li se upravnim aktima proizvode ili ne promene u upravnim odnosima, pravna akta se dele na pozitivna i negativna;

- po osnovu da li su upravna akta donesena na osnovu zakona ili po slobodnoj oceni, odnosno po osnovu stepena vezanosti organa pri donošenju upravnih akata, pravna akta mogu biti pravno vezana i po slobodnoj oceni;

- po osnovu broja organa koji donose upravna akta, pravna akta mogu se podeliti na upravna akta koja donosi jedan organ i upravna akta koja donose dva i više organa (službena upravna akta);

- po osnovu inicijativa za donošenje upravnih akata, ona se dele na upravna akta koja se donose po službenoj dužnosti i upravna akta koja se donose na zahtev stranke;

- po osnovu predmeta upravnih akata koja se donose u upravnom postupku, upravna akta se dele na rešenja i zaključke.

Materijalni pravni akti kojima se preduzimaju

upravne radnje (proste upravne radnje - materijalne operacije) mogu se podeliti na obaveštenja, primanje izjava, materijalne radnje i na druge vrste upravnih radnji.

3. Klasifikacija pravnih akata organa uprave prema pozitivnom pravu

Prema pozitivnom pravu, pravna akta organa uprave možemo podeliti na dve osnovne grupe: 1) spoljne i interne opšte normativne pravne akte i 2) pojedinačne pravne akte.⁴⁴

Spoljne opšte pravne akte možemo podeliti na uredbе, pravilnike, naredbe i uputstva. Prema praksi organa uprave u periodu do 1953. godine, uredbе i pravilnici su formulisani po članovima, a naredbe i uputstva po tačkama.⁴⁵ Uredbe donosi samo vlada, a pravilnike i naredbe samo članovi vlade.

Interni opšti akti javljaju se u obliku stručnih uputstava, odnosno instrukcija.

Pojedinačni pravni akti organa uprave mogu se podeliti na tri podgrupe, i to: 1) rešenja (doneta u upravnom postupku i van upravnog postupka), 2) druga pojedinačna akta (koja imaju formu rešenja ili nemaju karakter rešenja) i 3) objašnjenja organa uprave višeg stepena organima uprave nižeg stepena.⁴⁶

T R E Ć I D E O

ORGANIZACIONI RAZVOJ KPJ, SAVEZNIH DRŽAVNIH ORGANA
I MASOVNIH POLITIČKIH ORGANIZACIJA 1943-1953. GODINE

Da bi se mogli sagledati nastanak i istorijska vrednost arhivskih izvora za istoriju socijalističke Jugoslavije 1943-1953. godine, nužno je razmotriti organizacioni razvoj KPJ, saveznih državnih organa i masovnih političkih organizacija u ovom periodu.

Bez poznavanja razvoja organizacionog ustrojstva, unutrašnje organizacije razvoja, društvenog položaja, funkcija i zadataka medjusobnih odnosa i hijerarhijske strukture organa KPJ, saveznih državnih organa i organa masovnih političkih organizacija, nije moguće valjano sagledati ni istorijsku vrednost arhivskih izvora koji su nastali iz njihovog rada. Za utvrđivanje relevantnosti arhivske gradje od posebnog je značaja i poznavanje globalne organizacije i hijerarhijskog položaja organa u toj organizaciji. Zato je razumljivo što se istraživanja o arhivskoj gradji moraju temeljiti na poznavanju organizacionog razvoja institucija perioda koji se proučava.

Poznavanje sistema organizacije federacije omogućava brže i efikasnije otkrivanje relevantnih istorijskih izvora za odredjenu temu. Ono omogućava da istraživač dodje do pravog izvorišta traženih dokumenata, stvorenih u konačnom proceduralnom postupku. S druge strane poznavanje sistema organizacije federacije i istorijata organizacionog razvoja tvoraca fondova od presudnog su značaja za arhivističko utvrđivanje fondskih celina.

Pitanje utvrđivanja fondskih celina jedno je od osnovnih pitanja u arhivističkoj delatnosti. To je, u stvari, pitanje od čijeg pravilnog rešenja zavisi da li će arhivska gradja koja se nadje u jednom fondu predstavljati organsku celinu, što je i osnovni cilj utvrđivanja fondskih celina. U ovom periodu (1943-1953.) rešiti ovaj dosta složen problem nije ni jednostavno ni lako, jer su u pitanju česte organizacione promene (ukidanje, osnivanje, spajanje, razdvajanje i sl.) i promene u nadležnostima saveznih državnih organa. Samo pravilnim utvrđivanjem fondskih celina i odgovarajućom klasifikacijom gradje unutar njih stvaraju se neophodni uslovi za istorijska istraživanja. Zato je i razumljivo što pitanje formiranja fondskih celina nije samo čisto arhivističko pitanje već i pitanje od koga zavisi u kojoj meri će gradja biti dostupna za pronalaženje i korišćenje u naučne i druge svrhe. To su i osnovni razlozi koji nužno upućuju i arhiviste na proučavanje i poznavanje organizacije federacije i organizacije i nadležnosti pojedinačno svih saveznih institucija.

Za bolje razumevanje organizacije i promena koje su se zbivale tokom njenog razvoja, takodje je nužno poznavanje opštih društvenih i političkih uslova u kojima su nastajali, prestajali sa radom i trpeli reorganizacije pojedini organi i sistem organizacije u celini.

Na razvoj organizacije KPJ, saveznih državnih organa i masovnih političkih organizacija uticali su različiti unutrašnji i spoljni istorijski faktori. Taj raz-

voj u periodu 1943-1953. godine prolazi kroz različite istorijske uslove - ratne, političke, ekonomske, društvene. On je zavisio, pre svega, od razvoja društveno-političkog sistema u zemlji, ali delom i od spoljnih faktora u vreme konstituisanja nove Jugoslavije.

Pod unutrašnjim faktorima koji su uticali na razvoj organizacionog ustrojstva i organizacije saveznih institucija, posebno treba istaći uspešni razvoj i pobe- donosni završetak rata, revolucionarne promene nastale tokom NOR-a, klasno-političku osnovu za dalje nastavljanje revolucije kao istorijskog procesa u mirnodopskim uslovi- ma, preobražaj Jugoslavije na socijalističkim osnovama i konačno izgradnju samoupravnog socijalizma.

Pod spoljnim faktorima podrazumevaju se ispolje- ni interesi velikih savezničkih sila i njihov odnos prema konstituisanju i društvenom razvoju nove Jugoslavije i, s tim u vezi, borba za očuvanje revolucionarnih tekovina NOR-a, borba za medjunarodno priznanje, uspešno prevlada- vanje zapadnih savezničkih pritisaka i kontrarevolucionar- nih elemenata koji su nastojali da izvrše restauraciju sta- rog društveno-političkog uređenja, uspešno prevazilaže- nje privremenog paralelizma vlada i konačno oslobadjanje od svih institucija koje su bile nastale pod pritiskom stranih sila. Tu, svakako, spada uspešan otpor staljini- stičkim (IB-e) metodama rukovodjenja, odnosi u medjunaro- dnom revolucionarnom radničkom pokretu i medju socijalis- tičkim zemljama, razvoj medjunarodnih odnosa i preovlada- vanje ekonomske i političke blokade u kojoj se bila našla

zemlja ubrzo posle završetka rata.

Polazeći od osnovnih karakteristika razvoja organizacije KPJ, saveznih državnih organa i masovnih političkih organizacija, period 1943-1953. godine može se podeliti na dva osnovna podperioda, i to: prvi, od Drugog zasedanja AVNOJ-a 1943. do donošenja Ustava FNRJ 1946. godine i drugi, od donošenja Ustava FNRJ 1946. do donošenja Ustavnog zakona o osnovama društvenog i političkog uređenja FNRJ i saveznim organima. Oba perioda karakterišu neke osobenosti faza razvoja organa.

Prvi podperiod može se podeliti na tri faze razvoja, i to: prva, od Drugog zasedanja AVNOJ-a 1943. do oslobodjenja Beograd, oktobra 1944. godine, kada su centralni organi državne vlasti, Vrhovni štab i centralni organi KPJ i masovnih političkih organizacija prešli u oslobodjeni Beograd i nastavili rad u znatno povoljnijim uslovima; drugo, od oslobodjenja Beograda, oktobra 1944, do obrazovanja privremene vlade DFJ, marta 1945. godine; treća faza obuhvata vreme od obrazovanja Privremene vlade DFJ, marta 1945, do donošenja Ustava FNRJ, januara 1946. godine.

Drugi podperiod karakterišu dve faze: prva obuhvata vreme od donošenja Ustava FNRJ, januara 1946, do donošenja Osnovnog zakona o upravljanju državnim privrednim preduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radnih kolektiva, juna 1950. godine, i druga faza od uvođenja radničkog upravljanja u privredi, juna 1950, do donošenja Ustavnog zakona o osnovama društvenog i političkog uređe-

nja FNRJ i saveznim organima, januara 1953. godine, kojim su sankcionisane promene nastale uvođenjem samoupravljanja 1950. godine.

Izložena podperiodizacija razvoja organizacije KPJ, saveznih državnih organa i masovnih političkih organizacija ima za cilj da ukaže na prelomne godine od značaja za razvoj organizacije i administrativnog aparata saveznih institucija. Međutim, razvoj organizacije nećemo razmatrati po naznačenoj podperiodizaciji i fazama već u kontinuitetu. Jer, ukoliko bi se poštovala izložena podperiodizacija i njihove faze, onda bi organizacioni razvoj institucija morao biti izložen u okviru dva podperioda i pet faza. Takva obrada ovog pitanja otežavala bi praćenje razvoja organizacije pojedinih vrsta institucija i ne bi se postigla potrebna preglednost i, što je najvažnije, neophodni kontinuitet. Zato smo se opredelili da razvoj organizacije saveznih institucija izložimo u kontinuitetu za period 1943-1953. godine kroz četiri poglavlja, u kojima će se razmatrati organizacioni razvoj KPJ, organa vlasti i njihovih organa i tela, izvršnih organa vlasti i organa uprave i masovnih političkih organizacija.

G L A V A I

ORGANIZACIONI RAZVOJ KPJ I SKOJ-a

Komunistička partija Jugoslavije (KPJ), kao osnovna i vodeća idejna i politička snaga, imala je rukovodeću ulogu u NOVJ, organima narodne vlasti, organima bezbednosti i u masovnim antifašističkim organizacijama. Ostvarujući ciljeve NOR-a i revolucije, KPJ je u svom radu i delovanju zadržala kadrovske obeležje u svim državnim, vojnim i društveno-političkim strukturama.

Organizacija KPJ izražavala je višenacionalni karakter naše zemlje. Otuda je razumljivo osnivanje nacionalnih partijskih organizacija u Hrvatskoj i Sloveniji 1937, Makedoniji 1943, Srbiji maja 1945. godine, zatim pokrajinskih partijskih organizacija KPJ za Crnu Goru, Bosnu i Hercegovinu i Vojvodinu i oblasne za Kosovo i Metohiju. Dalja organizaciona struktura išla je preko sreskih, mesnih, reonskih do partijskih ćelija.

Na čelu KPJ nalazio se Centralni komitet, na čelu pokrajinskih organizacija pokrajinski komiteti, na čelu oblasne organizacije oblasni komitet, na čelu sreskih, mesnih, reonskih takodje komiteti. Sistem rada podređenosti ovih organa bio je postavljen na hijerarhijskom principu. Faktički, u ime CK KPJ tokom rata i sve do 1948. godine odlučivao je Politbiro kao uže telo.¹ On je odlučivao o svim

bitnijim pitanjima vezanim za rad i delatnost Partije, od organizacionih, kadrovskih, idejno-propagandnih, političkih do bilateralnih i spoljnopolitičkih pitanja, veza i odnosa u medjunarodnom radničkom pokretu i drugih.

U ovoj fazi Partijom u NOVJ još se rukovodilo preko politodela, formiranih početkom 1942. godine u brigadama i divizijama kao instruktorskim telima CK KPJ, u oružanim snagama revolucije.² Do reorganizacije doći će na osnovu odluke CK KPJ, 10. avgusta 1945. godine, kada CK KPJ preuzima rukovodstvo partijskim organizacijama u Jugoslovenskoj armiji preko Političkog odeljenja (uprave) Ministarstva narodne odbrane.³

Komunistička partija Jugoslavije, u skladu sa novonastalim društvenim i političkim uslovima i opštim stremljenjima razvoja društveno-političkog sistema države, u ovoj fazi društvenog razvoja prilagodjava svoje organizaciono ustrojstvo i organizacionu strukturu. Osnovni cilj ovih mera je organizaciono osposobljavanje Partije za uspešno realizovanje idejno-političkog programa i izgradnje državnog i društvenog sistema u skladu sa višenacionalnim sastavom zemlje.

Konstituisanje nacionalnih organizacija KP, započeto još pre rata i nastavljeno je tokom rata, u vremenu neposredno pre oslobodjenja zemlje i u posleratnom periodu. Tako, 8. maja 1945. godine dolazi do Osnivačkog kongresa Komunističke partije Srbije, a neposredno po završetku rata CK KPJ donosi odluku da se konferencije Crne Gore i Bosne

i Hercegovine pretvore u osnivačke kongrese nacionalnih organizacija KP.⁴

Na osnovu zaključaka CK KPJ od 10. januara trebalo je da se nacionalni kongresi održe do avgusta 1946. godine, a kongres KPJ tokom avgusta ili septembra 1946. godine.⁵ Medjutim, posle nekoliko meseci CK KPJ odlaže održavanje partijskih kongresa i konferencija, jer dolazi do stanovišta da treba prethodno pripremiti teze o najvažnijim pitanjima koje će poslužiti kao osnova za održavanje kongresa i konferencija.

U ovo vreme organizacionu strukturu KPJ sačinjavali su centralni komiteti za Crnu Goru, Bosnu i Hercegovinu i Vojvodinu, oblasni komitet Kosova i Metohije; od polovine 1945. godine autonomna KPJ za Trst i Julijsku Krajinu, koja je bila pod rukovodstvom CK KPJ Slovenije,⁶ kao i oblasni, okružni (ukinuti krajem 1946.), sreski, mesni i reonski komiteti.

Centralni komitet KPJ, ubrzo po oslobodjenju, donosi značajne odluke kojima je izvršeno organizaciono prilagodjavanje KPJ novim uslovima, uključujući tu i organizaciju KPJ u oružanim snagama.⁷

CK KPJ, 3. jula 1945. godine, donosi Odluku o organizacionim pitanjima kojim je utvrđena sledeća organizaciona struktura aparata CK KPJ: Organizaciono-instruktorsko odeljenje sa 2 odseka (za informacije i za evidenciju sastava KPJ i partijske knjižice), 9 komisija (sindikalna, za žene, vojna, za ekonomsku politiku, za škole, za socijalnu politiku, za izgradnju narodne vlasti, za spoljnu poli-

tiku i Kontrolna komisija); Odeljenje za agitaciju i propagandu; Odeljenje za kadrove i Ekonomsko-finansijsko odeljenje.⁸

Organizaciono-instruktorsko odeljenje imalo je za zadatak da prenosi, razradjuje i kontroliše sprovedjenje odluka, zaključaka i direktiva CK KPJ; da prati organizaciju i njeno funkcionisanje u Partiji; da pomaže partijskim organima na ostvarivanju zadataka; da otkriva političke, privredne i druge probleme u radu partijskih organa; da informiše CK o životu i radu partijskih organizacija; da prikuplja i obradjuje podatke o socijalnoj i nacionalnoj strukturi partijskog članstva i drugo.⁹

Komisije, kao savetodavni unutrašnji partijski organi a ne kao samostalna tela, bile su sastavljene od komunista rukovodilaca u državnom aparatu i kao takve praktično su rukovodile u oblastima za koje su bile formirane. Zadatak im je bio da prate, analiziraju i usmeravaju rad i organizaciju u odgovarajućim oblastima delatnosti, kao i da predlažu i iniciraju odgovarajuće mere organima KPJ.

Kontrolna komisija, za razliku od ostalih komisija u aparatu CK KPJ i u aparatima nacionalnih komiteta, jeste centralni organ koji postoji samo pri CK KPJ. Ona je jedinstveni organ partijske kontrole koji je imao za zadatak da obezbedjuje sprovedjenje partijske linije; čistotu Partije; da vrši proveravanje izvršavanja odluka CK i proverava rad partijskih organizacija i drugo.¹⁰

U nadležnosti Odeljenja za agitaciju i propa-

gandu bili su svi poslovi u oblasti kulture, prosvete, izdavačke delatnosti i informisanja. Preko ovog Odeljenja Partija je rukovodila, pratila, usmeravala i ostvarivala svoj uticaj u kulturi, prosveti i u ideološko-propagandnoj sferi. U tom cilju Odeljenje je organizovalo česte sastanke sa rukovodiocima institucija iz ovih oblasti na kojima su podnošene informacije, analize, izveštaji o stanju i problemima u odredjenim oblastima i institucijama i po potrebi predlagane odgovarajuće mere višim organima Partije.

Odeljenje za kadrove imalo je u nadležnosti pitanja iz domena kadrova i kadrovske politike. Rukovodeći kadrovi u Partiji i SKOJ-u bili su u nadležnosti organizacionog sekretara CK.KPJ, koji je bio i rukovodilac Odeljenja za kadrove. Ostali kadrovi i kadrovska politika u vladinom aparatu i njenim organima i ustanovama, kao i u drugim vanpartijskim institucijama, bili su u nadležnosti ostalih članova Odeljenja. U okviru kadrovske politike spadali su i poslovi osposobljavanja i školovanja kadrova putem škola i kurseva, revizije partijskih kazni, kadrovi (rukovodstvo) nizih partijskih komiteta, personalne službe državnih organa i pojedine službe čiji je karakter poslova bio osetljiv itd.

Struktura partijskog aparata u nacionalnim organizacijama bila je istovetna izuzev, što nisu imali kontrolnu komisiju i komisiju za spoljnu politiku.

Centralni komitet KPJ, odlukom od 10. avgusta 1945. godine, izvršio je reorganizaciju KPJ u oružanim

snagama. Tom odlukom CK KPJ preuzeo je rukovodjenje partijskim organizacijama u Jugoslovenskoj armiji preko Političkog odeljenja (Uprave) Ministarstva narodne odbrane.¹¹ Prvom polovinom 1946. godine, aprila meseca, ukinuta je Vojna komisija pri CK KPJ i vojne komisije pri nacionalnim komitetima, koje su bile osnovane jula 1945. godine.¹²

Treba istaći da je na čelu KPJ stajao CK KPJ "... u kojem se usredsredjivalo pravo odlučivanja u partijsko-organizacionim pitanjima, spoljnoj politici, privredi, medjunarodnom radničkom pokretu i kadrovskoj politici".¹³ Iz izložene organizacione strukture aparata CK KPJ jasno se uočava da je KPJ imala odlučujuću reč u svim sferama društvenog i političkog života. Ona je praktično rukovodila i kontrolisala rad svih organa državne vlasti i uprave, kao i drugih institucija i masovnih organizacija. Partijski rukovodioci istovremeno su i rukovodioci u državnoj vlasti, upravi, u masovnim organizacijama. "Lična unija KPJ i državne vlasti ostvaruje se od vrha do dna postojeće organizacije društva."¹⁴

Odluke, zaključci, stavovi i preporuke KPJ bile su obavezujuće za sve državne strukture i masovne organizacije. Preko svog članstva KPJ je sprovodilo svoju želju, realizovala ciljeve i zadatke.

Prelazak na centralističko-plansku izgradnju privrede uslovalo je dalju izgradnju metoda rukovodjenja KPJ. Tako, aprila 1947. godine, CK KPJ još čvršće se povezuje

sa masovnim organizacijama i važnijim privrednim resorima.¹⁵

Sa započetom reorganizacijom u 1947. godini CK KPJ nastavlja i u 1948. godini, nastojeći da aparat CK KPJ prilagodi centralističkom upravljanju, posebno u privredi. Svojom odlukom od 28. januara 1948. godine¹⁶ izvršio je reorganizaciju u aparatu CK KPJ. Dotadašnja odeljenja reorganizovana su u uprave (Organizaciono-instruktorska uprava; Uprava za agitaciju i propagandu i Uprava za kadrove). Unutar uprava organizovana su odeljenja, odseci i referati. Kao organ CK KPJ deluje Kontrolna komisija koju sačinjavaju članovi CK KPJ. Ekonomsko-finansijske poslove vodilo je Ekonomsko-finansijsko odeljenje, koje je tek u toku 1948. godine prešlo na sistem budžetskog poslovanja.

Na Petom kongresu KPJ, održanom u Beogradu 21. do 28. jula 1948. godine, donet je Statut KPJ po kome su najviši organi Partije: Kongres KPJ, CK KPJ, Savezna partijska konferencija i Centralna revizionna komisija.¹⁷

U nadležnost Kongresa, kao najvećeg organa Partije, bilo je da razmatra i odlučuje o izveštajima CK KPJ i Centralne revizione komisije; da vrši izmene i dopune i menja statut Partije; da odredjuje taktičku liniju Partije u osnovnim pitanjima tekuće politike; da bira CK KPJ i Centralnu revizionu komisiju. Održavanje kongresa može biti redovno i vanredno.¹⁸

Centralni komitet KPJ, kao najveći organ Partije izmedju dva kongresa, rukovodio je radom Partije izmedju dva kongresa; predstavljao je Partiju u odnosima prema dru-

gim partijama, organizacijama i ustanovama; organizovao je i rukovodio radom partijskih ustanova; sazivao saveznu partijsku konferenciju i plenarne sednice CK. Za izvršavanje zadataka između dva kongresa, CK organizuje - Politički biro - za politički rad, Organizacioni biro - za opšte rukovodjenje organizacionim radom, Sekretarijat - za tekući rad organizaciono-izvršnog karaktera i Centralnu kontrolnu komisiju - za pitanja iz domena partijskih krivica u vezi kršenja programa i statuta KPJ, partijske discipline i za žalbe.¹⁹

Savezna partijska konferencija imala je pravo da smeni do jedne petine članova CK u slučaju da ne izvršavaju svoje dužnosti, da vrši popunu članova CK iz redova kandidata članova CK, da bira kandidate članova CK u onom broju u kome je kandidate članova CK izabrala za članove CK. Odluke Savezne partijske konferencije potvrđuje CK KPJ, izuzev onih koji se odnose na zamenu i izbor novih članova i kandidata CK.²⁰

U nadležnosti Centralne revizije komisije bilo je da kontroliše urednost i pravilnost obavljanja poslova i zadataka u aparatu centralnih organa Partije i da kontroliše poslove u vezi blagajne i imovine CK KPJ.²¹

Za praktičan rad i ostvarivanje odluka Partije i CK KPJ, Statutom KPJ donesenim na Petom kongresu KPJ utvrđen je sledeći aparat CK KPJ: Uprava za kadrove, Organizaciono-instruktorska uprava, Uprava agitacije i propagande i Ekonomsko-finansijsko odeljenje.

U vremenu između Petog i Šestog kongresa KPJ održane su 24 sednice Politbiroa i 5 plenarnih sednica CK KPJ. Na prvoj plenarnoj sednici CK, održanoj 29. jula 1948. godine, konstituisan je Politbiro CK KPJ,²² a na drugoj, održanoj 28-30. januara 1949. godine, izabran je Organizacioni biro CK KPJ.²³

Politbiro CK KPJ, na svojoj sednici od 14. oktobra 1948. godine, doneo je zaključak o formiranju Istoriskog odeljenja CK KPJ sa zadatkom da prikuplja, sređuje, obradjuje, priprema za korišćenje i publikovanje arhivskih izvora iz istorije KPJ.²⁴ Ovo Odeljenje u 1954. godini menja naziv u Arhiv CK KPJ.

Posle održane Plenarne sednice CK KPJ, 28-30. januara 1949. godine, na kojoj je Edvard Kardelj podneo referat "O seljačkom pitanju"²⁵, formirana je Komisija za selo, 14. marta iste godine.

Reorganizacije koje su usledile u državnoj upravi, prvom polovinom 1950. i aprila 1951. godine, predstavljaju početak decentralizacije i procesa osamostaljivanja, "deetatizacije" privrednih organizacija i društvenih službi, čiji je inicijator bila Partija. Ovi procesi nužno su tražili organizovanje KPJ na novim osnovama, u skladu sa razvojem samoupravljanja.

Dvadeset šestog oktobra 1951. godine izvršena je reorganizacija aparata CK KPJ, kada su ukinute uprave.²⁶ Umesto dotadašnje Organizaciono-instruktorske uprave formiran je Organizacioni sekretarijat u čiji sastav ulaze:

Odeljenje za kadrove, Kontrolna komisija, Komisija za partijsku izgradnju, Komisija za narodnu vlast, Komisija za privredu, Komisija za selo, Komisija za masovne i društvene organizacije, Komisija za agitaciju i propagandu (umesto Uprave za agitaciju i propagandu) i Spoljno-politička komisija. Kao organizacione jedinice ostale su Istorijsko odeljenje CK KPJ, Ekonomsko-finansijsko odeljenje i Tehnički sekretarijat.

Na sastanku Organizacionog sekretarijata CK KPJ, održanog 1. novembra 1951. godine, razmatrano je organizaciono pitanje. Na ovom sastanku utvrđene su sledeće komisije: Komisije za privredu, Komisija za selo, Komisija za partijsku izgradnju, Komisija za masovnu organizaciju, Komisija za narodnu vlast i Odeljenje za kadrove.²⁷ Do reorganizacije Spoljnopolitičke komisije došlo je na sastanku Sekretarijata CK KPJ od 7. januara 1952. godine. Tada je Spoljnopolitička komisija organizovana u tri podkomisije, i to: za kominfortske pokrete, za antikolonijalne pokrete i za nacionalne manjine van zemlje.²⁸

Šesti kongres KPJ, odnosno Saveza komunista Jugoslavije (SKJ) održan je u Zagrebu od 2. do 7. novembra 1952. godine. U uslovima prelaska na radničko samoupravljanje u privredi i demokratizaciji KPJ, dotadašnji "direktan metod rukovodjenja i političke akcije KPJ nije više odgovaralo u novim uslovima."²⁹ Otuda je razumljivo što je osnovni problem kojim se bavio VI kongres bio uloga SKJ u uslovima samoupravljanja.

Statutom Saveza komunista Jugoslavije donetim na VI kongresu utvrđeno je organizaciono ustrojstvo SKJ, dok je na osnivanje pomoćnih organa pri rukovodstvima SK ostavljeno u nadležnost Izvršnom komitetu SK.³⁰

Prema ovom Statutu³¹ najviši organi SKJ su Kongres SKJ, CK SKJ i Centralna revizijska komisija. Centralni komitet SKJ je najveći rukovodeći organ SKJ između dva kongresa, koji predstavlja SKJ u zemlji i u odnosima prema stranim partijama i organizacijama. CK SKJ ima svoje organe³² - Izvršni komitet s generalnim sekretarom na čelu, a Izvršni komitet iz svoje sredine bira Sekretarijat koji ima zadatak da između sednica obezbeđuje sprovođenje odluka i rukovodi svakodnevnim radom. CK bira svoj organ - Centralnu kontrolnu komisiju.

Izbor Izvršnog komiteta, generalnog sekretara SKJ, Sekretarijata Izvršnog komiteta, predsednika Kontrolne komisije, izvršen je 7. novembra 1952. godine na Prvoj plenarnoj (konstituirajućoj) sednici CK SKJ.³³

Savez komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ), kao idejno-politička avangarda omladine i kao osnovni izvor za regrutovanje članova KPJ, predstavljao je ozbiljnu idejno-političku snagu NOVJ, NOR-a i revolucije. SKOJ je bio, nesumljivo, najbolji i najverniji realizator kako ideja tako i programskih zadataka Partije. To je organizacija koja je ostvarila snažan uticaj ne samo među omladinicima pripadnicima NOVJ i na terenu, već i među odraslima. Učešće i doprinos SKOJ-a u NOR-u i revoluciji od izuzetnog

je značaja. I pored velikog broja poginulih skojevaca u NOR-u, SKOJ je sve više organizaciono, kadrovski i brojčano jačao, naročito u fazi konačnog oslobodjenja zemlje i neposredno po oslobodjenju.

Rad i aktivnost SKOJ-a u Ujedinjenom savezu anti-fašističke omladine Jugoslavije (USAOJ) imao je posebni značaj na idejno-političkom uzdizanju članstva, na okupljanju omladine i njenom jačanju i angažovanju na zadacima NOR-a i revolucije, na izvršavanju zadataka Partije, SKOJ-a, narodne vlasti, na organizovanju raznih akcija, na prevaspitanju i borbi protiv neprijateljski raspoložene omladine i drugim zadacima.

Po organizacionom ustrojstvu i organizacionoj strukturi SKOJ je sličan Partiji. U fazi do oslobodjenja zemlje organizaciona struktura aparata CK SKJ-a i administracije ostale su nerazvijene. Hijerarhijski odnos između organizacija i organa u SKOJ-u isti je kao i kod Partije. Preko CK SKOJ-a i komiteta nižih skojevskih organizacija sprovode se sve odluke, stavovi i zaključci koje utvrđuje Partija ili SKOJ u dogovoru s Partijom.

Tokom rata, 1942. i 1943. godine, obnavljaju se i osnivaju pokrajinski komiteti SKOJ-a. Tako je novembra 1942. obnovljen PK SKOJ-a za Srbiju, januara 1943. izabran je prvi PK SKOJ-a za Hrvatsku, sredinom 1943. PK SKOJ-a za Sloveniju, početkom avgusta PK SKOJ-a za Vojvodinu, a oktobra 1943. godine PK SKOJ-a za Makedoniju. Strukturu organizacije SKOJ-a upotpunjavaju oblasne, okružne, sreske i mesne organizacije i aktivisti SKOJ-a.

Uporedo sa promenama u organizacionom ustrojstvu KPJ i organizacionoj strukturi CK KPJ, vrše se i promene u organizacionom ustrojstvu SKOJ-a i organizacionoj strukturi CK SKOJ-a.

Formiranjem novih divizija i korpusa, krajem 1943. i početkom 1944. godine, a zatim armija, u proleće 1945. godine, imalo je odraza na organizaciju SKOJ-a. Tako, krajem 1943. godine ukidaju se politodjeli brigada, a uvedeni su u divizijama. Član politodjela zadužen za rad SKOJ-a nije bio rukovodilac SKOJ-a u diviziji nego partijski instruktor koji je bio odgovoran CK KPJ za omladinski rad u diviziji. Ovakav sistem rukovodjenja u divizijama ostao je sve do kraja 1944. godine.³⁴ Komitet (Biro) SKOJ-a u diviziji bio je povezan sa CK SKOJ i pokrajinskim komitetom SKOJ-a.

Kada je krajem 1944. godine došlo do promena u organizacionoj strukturi KPJ u divizijama, istovremeno dolazi i do promena u SKOJ-u. Ukidanjem politodjela kao instruktorskih organa CK KPJ i divizijama, u postojećim divizijskim komitetima uvodi se funkcija zamenika političkog komesara divizije, koji je bio istovremeno sekretar divizijskog komiteta. Uvodjenjem divizijskog sekretara KPJ uvodi se i divizijski sekretar SKOJ-a. CK KPJ, direktivnim pismom od 14. januara 1945. godine, utvrđuje sastav divizijskog komiteta SKOJ-a, prema kome divizijski komitet sačinjavaju zamenik komesara divizije, sekretar SKOJ-a u diviziji, zamenici političkih komesara brigada i sekretar partijske organizacije pri štabu divizije, a sekretarijat divi-

zijskog komiteta - sekretar divzijskog komiteta, politički komesar divizije i sekretar SKOJ-a divizije.³⁵

Brzi razvoj mornarice posle kapitulacije Italije septembra 1943, a naročito tokom 1944. godine, uslovio je razvoj i organizaciono prilagodjavanje organizacije SKOJ-a u mornarici. Organizaciona struktura SKOJ-a u mornarici bila je organizovana na istim principima kao i u NOV i POJ. Organizaciju SKOJ-a u mornarici sačinjavali su rukovodilac SKOJ-a u mornarici, sekretarska i rukovodstva SKOJ-a, biro SKOJ-a i aktiva SKOJ-a.

Organizaciona struktura SKOJ-a u Bazi NOV i prištapskim jedinicama bila je ista kao i u ostalim jedinicama.

Do reorganizacije skojevske organizacije u vojsci dolazi na osnovu odluke CK KPJ iz jula 1945. godine.³⁶ Tada je stvoreno Političko odeljenje u Ministarstvu narodne odbrane za rukovodjenje političkim i partijskim radom u Armiji. U okviru Političkog odeljenja formiran je omladinski odsek. Ukinuta je dotadašnja praksa rada po sektorima koja je kočila delovanje SKOJ-a. Nakon ove reorganizacije, koja je izvršena saglasno postojećoj vojnoj strukturi, organizacionu strukturu SKOJ-a sačinjavaju: aktivni, bataljonski i brigadni komiteti, rukovodioci SKOJ-a u divizijama i omladinski odseci u političkim odeljenjima Ministarstva narodne odbrane, armijama, mornarici i NKOJ-u.

U vremenu od 1945. do održavanja Četvrtog kongresa SKOJ-a, 12-14. oktobra 1948. godine, organizacionu strukturu CK SKOJ-a sačinjavali su:³⁷ Odeljenje za vaspitanje, Organizaciono odeljenje, Kadrovsko odeljenje i Odeljenje za

vojsku. U sastavu Organizaciono odeljenja bili su Odsek za informacije, Statistički odsek i grupa instruktora. U okviru Kadrovskog odeljenja spadao je Odsek evidencije rukovodilaca SKOJ-a, Odsek evidencije rukovodilaca Narodne omladine Jugoslavije i Odsek za vaspitanje omladinskih rukovodilaca.

Pošto je na Četvrtom kongresu SKOJ-a prihvaćena preporuka Petog kongresa KPJ o spajanju SKOJ-a i NOJ, to je na zajedničkom kongresu, održanom 15. decembra 1948. godine, izvršeno ujedinjenje SKOJ-a sa NOJ. Organizacionih promena, u vremenu od IV kongresa SKOJ-a do Kongresa ujedinjenja sa NOJ, SKOJ nije imao.

G L A V A II

ORGANIZACIONI RAZVOJ ORGANA VLASTI

Drugo zasedanje AVNOJ-a, održano 29. i 30. novembra 1943. godine u Jajcu, svojim odlukama konstitutivnog i deklarativnog karaktera potvrdilo je državno uređenje zasnovano na sistemu narodnooslobodilačkih odbora i odredilo da je AVNOJ najviši organ nove države. Odluke Drugog zasedanja AVNOJ-a potvrđuju faktički već stvorenu državu tokom 1943. godine u izmenjenim ratnim uslovima i klasnim odnosima u korist NOR-a i revolucije. "Konstituisanje AVNOJ-a kao najvišeg organa nove države, što on do 29. novembra 1943. nije bio, dolazi kao završetak jedne faze u revolucionarnom procesu u kome je revolucionarni prevrat u osnovi ostvaren."³⁸

Konstituisanjem AVNOJ-a u "vrhovno zakonodavno i izvršno narodno predstavničko telo Jugoslavije za vreme narodnooslobodilačkog rata, ... u vrhovnog predstavnika suvereniteta naroda i države Jugoslavije kao celine", a Predsedništva AVNOJ-a kao organa Veća u čije ime "vrši sve njegove funkcije, zakonodavne i izvršne, u vremenu između zasedanja Veća, kome odgovara za svoj rad" i NKOK-a u "najviši izvršni i naredbodavni organ narodne vlasti u Jugoslaviji koji ima "sva obeležja narodne vlade"³⁹, kao i imenovanjem poverenika povereništava NKOK-a,⁴⁰ započinje period rada i delovanja saveznih državnih organa.

Kao što Drugo zasedanje AVNOJ-a predstavlja nas-

tavak rada AVNOJ-a iz 1942. godine, tako isto NKOJ predstavlja nastavak rada dotadašnjeg Izvršnog odbora AVNOJ-a, a povereništva NKOJ-a nastavak rada dotadašnjih odseka Izvršnog odbora AVNOJ-a za pojedine oblasti delatnosti, s tim što su povereništva brojnija.

AVNOJ, kao najviši organ vlasti federacije, po svojoj strukturi je jednodomna skupština (predstavničko telo) koju su činile delegacije (predstavници) pojedinih jugoslovenskih naroda, birane od strane nacionalnih predstavničkih tela. AVNOJ je za sve vreme svog postojanja ostao sa neizgradjenom unutrašnjom strukturom. Ratni uslovi nisu dozvoljavali da se razmotre i usvoje pripremljeni Nacrt statuta AVNOJ-a iz decembra 1943. godine,⁴¹ Nacrt zakona o ustrojstvu i poslovanju AVNOJ-a iz aprila 1944. godine⁴² i Projekt zakona o ustrojstvu i poslovanju narodne vlade Demokratske Federativne Jugoslavije i izvršnih odbora Veća federalnih zemalja u sastavu Demokratske Federativne Jugoslavije iz 1944. godine,⁴³ kojima se predviđala razvijenija unutrašnja struktura AVNOJ-a. Tako je unutrašnja struktura AVNOJ-a ostala jednostavna sve do njegovog Trećeg zasedanja u Beogradu, kada je 8. avgusta 1945. godine usvojen Poslovnik AVNOJ-a.⁴⁴ Međutim, AVNOJ već od 10. avgusta iste godine nastavlja rad kao Privremena narodna skupština. Otuda je razumljivo što su u ovoj prvoj fazi organizacionog razvoja saveznih državnih organa sačuvani, uglavnom, arhivski izvori o Drugom zasedanju AVNOJ-a.

Predsedništvo AVNOJ-a je prema ovlašćenjima koja su mu data, kolegijalni šef države.⁴⁵ Ono je između Drugog

i Trećeg zasedanja AVNOJ-a obavljalo sve funkcije AVNOJ-a - zakonodavne i izvršne, pa je razumljivo što ga smatraju kao "suženo telo AVNOJ-a".⁴⁶

Predsedništvo AVNOJ-a radilo je u sednicama. Sve do 3. februara 1945. godine⁴⁷ Predsedništvo AVNOJ-a nije imalo razvijenu unutrašnju strukturu, zato je i radilo isključivo u sednicama. Često su održavane zajedničke sednice Predsedništva AVNOJ-a i NKOK-a.⁴⁸

Priprema za prelaz najviših državnih, vojnih i političkih, organa u Beograd započeta je oktobra 1944. godine. Do realizacije ovog plana došlo je odmah po oslobodjenju Srbije i Beograda, oktobra 1944. godine. Tada su u oslobodjeni Beograd prešli AVNOJ, NKOK, povereništva NKOK-a Vrhovni štab i politička rukovodstva.

Prelaskom najviših državnih, vojnih i političkih, organa u Beograd našla su se na okupu njihova rukovodstva i time su stvoreni uslovi za njihovo efikasnije delovanje. Iako pod teškim uslovima, u tek oslobodjenom ali ratom porušenom i oštećenom gradu, rukovodstva su, oslanjajući se na prethodna iskustva, nastavila sa intenzivnim radom na svim društvenim i političkim sektorima.

Sa prelaskom u Beograd započinje intenzivna i plodna zakonodavna delatnost Predsedništva AVNOJ-a. Čine se ozbiljni naponi na stvaranju centralnog upravnog aparata. NKOK i njegova povereništva nastoje da se što bolje organizuju za izvršenje novopostavljenih zadataka, kako na već oslobodjenoj teritoriji tako i na onoj čije se oslobodjenje očekivalo.

Ratni uslovi nisu dozvoljavali da se AVNOJ često sastaje i da razvije svoju strukturu. Iako je AVNOJ ostao do kraja svog postojanja jednodomno predstavničko telo, ipak je po svom sastavu bio predstavništvo svih federalnih jedinica. Za sve vreme njegovog delovanja ostao je sa nedovoljno razvijenim radnim telima i administrativnim aparatom. Tek donošenjem Poslovnika AVNOJ-a,⁴⁹ 8. avgusta 1945. godine, struktura njegovih radnih tela postaje razvijenija. Tada je osnovano sedam stalnih odbora, i to: Mandatni odbor, Finansijski odbor, Zakonodavni odbor, Imunitetni odbor, Administrativni odbor, Odbor za molbe i žalbe i Odbor predstavnika grupa.⁵⁰ To znači da je struktura radnih tela AVNOJ-a postala razvijenija neposredno pred donošenje Odluke AVNOJ-a da se proglasi Privremenom narodnom skupštinom. Otuda je i razumljivo što njegova administracija ostaje nerazvijena, što ima za posledicu stvaranje malih količina arhivskih izvora.

AVNOJ je imao svoje Predsedništvo. Predsedništvo, kao organ AVNOJ-a, bilo je predstavničko telo po svom obliku iako nije predstavljalo poseban organ u odnosu na AVNOJ već samo jedno "suženo telo AVNOJ".⁵¹

Dolaskom u Beograd, Predsedništvo AVNOJ-a razvija intenzivniju zakonodavnu delatnost, što traži i razvijeniju unutrašnju organizaciju. Na sednici Predsedništva od 1. februara 1945. godine pokazalo se da nije moguće donositi propise pre nego što oni budu razmatrani na nekom užem telu.⁵² Zato je Predsedništvo na toj sednici obrazovalo ad hoc redakcionu komisiju za predloge koji su na toj

sednici razmatrani, a već na narednoj sednici, 3. februara iste godine, izabralo je stalni Zakonodavni odbor.⁵³ Narednog meseca, 31. marta 1945, ustanovljeni su i izabrani Odbor za molbe i žalbe, Administrativni odbor, Imunitetski i mandatni odbor i, u vezi sa izvršenjem sporazuma Tito - Šubašić i preporuke Krimске konferencije, Odbor za proširenje AVNOJ-a.⁵⁴

Administracija Predsedništva AVNOJ-a bila je slabo razvijena, administrativno-tehnički aparat je bio ograničen. Tako je tek na sednici od 1. februara 1945. godine Predsedništvo odlučilo da osniže svoj stenografski biro, jer je obim poslova to nužno tražio.⁵⁵

Na Trećem zasedanju AVNOJ-a, koje je počelo 7. avgusta 1945. godine, prihvaćen je predlog Predsedništva AVNOJ-a o proširenju AVNOJ-a nekompromitovanim poslanicima Narodne skupštine izabranim 1938. godine i predstavnicima političkih partija, grupa i istaknutim pojedincima iz političkog, javnog i kulturnog života. Time su bile ispunjene obaveze sporazuma Tito - Šubašić i udovoljeno je preporuci Krimске konferencije. Četvrtog dana zasedanja AVNOJ-a, 10. avgusta 1945, AVNOJ je odlučio da se proglasi Privremenom narodnom skupštinom (PNS).⁵⁶

Privremena narodna skupština predstavlja nastavak rada AVNOJ-a i zato se ne može smatrati novim organom. Rad privremene narodne skupštine nastavljen je prema Poslovniku AVNOJ-a, zato je i imala ista radna tela (odbore) kao i AVNOJ. Samo je Zakonodavni odbor doneo svoj poslovnik,⁵⁷ 11. avgusta 1945. godine, po kome je imao u svojoj nadležnosti

razmatranje svih zakonskih predloga, reviziju privremenih odluka i uredaba sa zakonskom snagom, razmatranje pravnih pitanja koja su bila na snazi 6. aprila 1941. godine, tumačenje zakona i drugo.

Zakonodavni odbor deli se na pododbore (odseke). U njegovom sastavu postojao je Predstavnički pododbor, u kome je bio po jedan predstavnik svih političkih grupa. Ovaj pododbor bavio se pitanjima priprema sednica, predlaganjem dnevnog reda i rukovodjenjem sednicama.

Pretvaranjem AVNOJ-a u Privremenu narodnu skupštinu DFJ istovremeno je Predsedništvo AVNOJ-a nastavilo rad kao Predsedništvo Privremene narodne skupštine DFJ. Položaj, uloga i zadaci su mu ostali isti kao i Predsedništva AVNOJ-a.

Privremena narodna skupština raspuštena je 26. oktobra 1945. godine,⁵⁸ dok je Predsedništvo nastavilo rad sve do 29. novembra 1945. godine, kada je izabrano Predsedništvo Ustavotvorne skupštine. Odbori Privremene narodne skupštine DFJ, izuzev Odbora Predstavnik grupa, nastavili su rad sve do izbora novih odbora od strane Ustavotvorne skupštine.

Narodnooslobodilački pokret nije mogao izbeći pritisak saveznika i u izvesnom smislu popuštanje tim pritiscima. Naravno, kompromisi nadjeni u toj specifičnoj situaciji, kada je postojao paralelizam vlada, nisu dovodili u pitanje tekovine NOR-a i revolucije. Praktično, trebalo je prevazići stanje paralelizma vlada i obrazovati jedinstvenu vladu.

Kao rezultat pritiska saveznika došlo je do pregovora između predsednika NKOK-a Josipa Broza Tita i predsednik Kraljevske jugoslovenske vlade Ivana Šubašića. Kao rezultati tih razgovora su sporazumi od 10. juna 1944. na Visu i 1. novembra 1944. godine u Beogradu. Ovim drugim sporazumom utvrđeno je da kraljevsku vlast preuzme namesništvo i da se obrazuje jedinstvena vlada.⁵⁹ Tako je 29. januara 1945. godine došlo do obrazovanja Kraljevskog namesništva, kada Kralj Petar II u celini prenosi kraljevsku vlast na Kraljevsko namesništvo, do odluke Ustavotvorne skupštine.⁶⁰ Već 2. marta 1945. namesnici su postavljeni i taj se datum uzima za zvanični početak rada Kraljevskog namesništva.⁶¹

Kraljevsko namesništvo nije bilo organ nove Jugoslavije već njen surogat, ali potreban novoj državi iz međunarodnih pravnih razloga da bi likvidirala paralelizam vlada.⁶² Namesništvo nije bilo šef države, ali je obavljalo izvesne njegove funkcije u ograničenom obimu, koje su se uglavnom odnosile na predstavljanje Jugoslavije u inostranstvu. Kao i ostali organi u ovo vreme, Kraljevsko namesništvo je bilo privremeni organ, s tim što je ta privremenost bila u ovom slučaju jače naglašena.

Kraljevsko namesništvo imalo je Kancelariju koja je obavljala stručne, administrativne i druge poslove. Kancelarija Kraljevskog namesništva bila je organizovana prema sadržaju rada. Otuda je razumljivo što su postojala samo tri kabineta, Protokol, Administrativni odsek i Odsek računovodstva i ekonomata sa svega 16 činovnika.⁶³

Proglašenjem Republike, 29. novembra 1945. godine, Kraljevsko namesništvo prestalo je sa radom.

Pored ostalih zadataka koje je imala Privremena narodna skupština u vezi pripreme izbora, 21. avgusta 1945. godine donosi i Zakon o Ustavotvornoj skupštini.⁶⁴ Ovim Zakonom utvrđeni su zadaci i ustrojstvo Ustavotvorne skupštine. Manifestujući svoje opredeljenje prema novoj Jugoslaviji, birači su, ogromnom većinom, 11. novembra 1945. godine izabrali Ustavotvornu skupštinu. Prvi put Ustavotvorna skupština sastala se 29. novembra 1945. godine i istog dana donela Deklaraciju o proglašenju Federativne Narodne Republike Jugoslavije.⁶⁵ Donošenjem ovog akta ukinuta je monarhija, a kralj Petar II i dinastija Karadjordjevića lišeni su svih prava koja su im pripadala.

Strukturu Ustavotvorne skupštine činila su dva doma (Savezna skupština i Skupština naroda) koja su bila ravnopravna. Savezna skupština i Skupština naroda zasedale su istovremeno, bilo na zajedničkim sednicama ili odvojenim.⁶⁶ Zakoni su mogli biti doneseni ako su usvojeni većinom glasova oba doma. Ustavotvorna skupština imala je Koordinacioni odbor koji je sačinjavao podjednak broj poslanika oba doma. Ovaj odbor imao je za zadatak da uskladjuje sporove između domova, a ukoliko do uskladjivanja ne bi došlo (u zakonom predviđenim slučajevima) moralo bi doći do raspuštanja Ustavotvorne skupštine. Ustavotvorna skupština nije imala drugih zajedničkih radnih tela za oba doma.

Domovi Ustavotvorne skupštine (Savezna skupština

i Skupština naroda) imali su ista radna tela ("stalni i naročiti odbori"). Stalni odbori u Saveznoj skupštini i Skupštini naroda bili su: Ustavotvorni odbor, Odbor za privredni plan i finansije, Mandatni i imunitetski odbor, Odbor za molbe i žalbe, Administrativni odbor i Odbor predstavnika grupa.⁶⁷ Preko odgovarajućih odbora vršeno je proučavanje i pripremanje odgovarajućih nacrti ili predloga. Nesumljivo, medju ovim odborima najvažniji su bili ustavotvorni odbori koji su razmatrali nacrt i, posle javne diskusije, pripremili predlog Ustava.

Administracija Ustavotvorne skupštine bila je dosta slabo razvijena. To se ogleda i u tome što su Predsedništvo Ustavotvorne skupštine i oba doma imali jedinstvenu administraciju koja je bila vezana za Predsedništvo.⁶⁸ Zajednička administracija obuhvatala je personalne poslove i poslove računovodstva, ekonomata, tehničke službe, službe obezbedjenja i službe održavanja reda i čistoće. Pored zajedničke administracije, domovi Ustavotvorne skupštine imali su svaki za sebe posebne jedinice za administrativno poslovanje i svoje stenografske biroe.

Pošto se konstituisala Ustavotvorna skupština i proglasila Republiku, ona donosi Zakon o Predsedništvu Ustavotvorne skupštine, 1. decembra 1945. godine.⁶⁹ Istovremeno je izvršeno i imenovanje članova Predsedništva.⁷⁰

Predsedništvo Ustavotvorne skupštine, za razliku od Predsedništva AVNOJ-a i Predsedništva Privremene narodne skupštine, nije imalo zakonodavnu funkciju, već

je samo moglo da daje obavezna tumačenja zakona i vrši zakonom utvrdjene izvršne funkcije u ime Ustavotvorne skupštine.

Predsedništvo je u ime Ustavotvorne skupštine vršilo sledeće izvršne funkcije: predstavljalo je narodni i državni suverenitet FNRJ u zemlji i prema inostranstvu; sazivalo i zaključivalo zasedanja Ustavotvorne skupštine, imalo je pravo da raspušta Ustavotvornu skupštinu u slučaju nesaglasnosti domova i raspiše nove izbore za Ustavotvornu skupštinu; davalo je obavezna tumačenja saveznih zakona; vršilo je amnestije i pomilovanja po postupku koji je zakonom bio predviđen; dodeljivao je odlikovanja i počasna zvanja na predlog predsednika savezne vlade; postavljalo je i opozivalo ambasadore, poslanike i opunomoćene poslanike u stranim državama, na predlog savezne vlade; primalo je akreditivna i opozivna pisma opunomoćenih predstavnika stranih država; postavljalo je i razrešavalo, na predlog predsednika savezne vlade, pojedine ministre u vreme između dva zasedanja Ustavotvorne skupštine; odredjivalo je zamenike ministara, na predlog predsednika savezne vlade; ustanovljavalo je komitete u okviru Vlade i imenovalo njihove rukovodioce, na predlog savezne vlade; potpisivalo je ukaz o proglašenju ustava i objavljuje ustav posle njegovog proglašenja.⁷¹ Znači, Predsedništvo Ustavotvorne skupštine, kao njen organ, imalo je funkciju šefa države i određene izvršne funkcije.

Predsedništvo je birano na zajedničkoj sednici oba doma Ustavotvorne skupštine. Njega sačinjavaju predsednik, šest potpredsednika, jedan sekretar i najviše trideset članova.

Na osnovu Zakona o Predsedništvu Ustavotvorne skupštine, ono je nastavilo rad i posle donošenja Ustava FNRJ pod nazivom Prezidijum Narodne skupštine FNRJ.

Predsedništvo Ustavotvorne skupštine, pored zajedničke administracije (zajedničkih službi) sa domovima Ustavotvorne skupštine, imalo je i posebne službe, kao što su: Sekretarijat, Opšta kancelarija, Kancelarija ordena, Kabinet predsednika Predsedništva i Kabinete potpredsednika.⁷²

Narodna skupština Federativne Narodne Republike Jugoslavije, kao što je već rečeno, otpočela je sa radom 31. januara 1946. godine, donošenjem Ustava FNRJ. Narodna skupština FNRJ je prvi redovni i najviši organ vlasti u državi. U njenoj nadležnosti je isključivo pravo vršenja zakonodavne vlasti iz nadležnosti FNRJ, kao i promena i dopuna Ustava FNRJ. Prema Ustavu FNRJ, Narodna skupština vrši sva prava koja po Ustavu pripadaju FNRJ, ukoliko ona nisu Ustavom data drugim saveznim organima vlasti i organima uprave.⁷³

Narodnoj skupštini FNRJ, u skladu sa načelom o jedinstvu vlasti i rukovodećoj ulozi predstavničkih tela u sistemu vlasti, bili su potčinjeni svi organi državne vlasti i uprave. Tako su joj bili potčinjeni

i odgovarali za svoj rad Prezidijum Narodne skupštine FNRJ, Vlada FNRJ i Javno tužilaštvo, koje je njen organ. Ona bira i razrešava tužioca FNRJ, sudije Vrhovnog suda FNRJ i imenuje Vrhovnog komandanta Jugoslovenske armije. Po svom ustavnopravnom položaju, svojim pravima i dužnostima i odnosima prema ostalim organima državne vlasti, Narodna skupština FNRJ je, bez sumnje, imala centralno i najvažnije mesto u sistemu organizacije vlasti u FNRJ. "Premda takav položaj Narodne skupštine nikad nije načelno osporen, ipak su stvarni odnosi bili drukčiji, stvarna vlast, ne samo izvršna, bila je u rukama Vlade FNRJ i drugih organa državne uprave".⁷⁴

Narodna skupština FNRJ imala je dva doma - Savezno veće i Veće naroda. Savezno veće je vrhovno predstavničko telo svih gradjana, a Veće naroda vrhovno predstavničko telo gradjana u republikama, autonomnoj pokrajini i autonomnoj oblasti. Oba veća bila su ravnopravna.

Narodna skupština FNRJ radila je u redovnim i vanrednim zasedanjima. Prva je sazivao Prezidijum Narodne skupštine FNRJ, i to 15. aprila i 15. oktobra, kako je Ustavom bilo utvrđeno, a druga po potrebi i na predlog Prezidijuma, na zahtev narodne skupštine narodne republike i na zahtev trećine poslanika jednog od domova Narodne skupštine FNRJ.

Zasedanja veća Narodne skupštine FNRJ održavana su odvojeno i istovremeno. Zakoni su se smatrali usvojenim ako su propisanom većinom prihvaćeni u oba doma.

Zajednička zasedanja oba doma bila su predviđjena Ustavom FNRJ samo u slučajevima proglašenja promene ili dopune Ustava FNRJ, raspisivanja izbora, imenovanja i razrešenja, kao i u slučajevima kada odluče oba veća radi pretresa određenih pitanja ili slušanja izlaganja od interesa oba doma.

Na početku svoga rada Narodna skupština FNRJ, osim Koordinacionog odbora, nije imala stalnih zajedničkih tela za oba doma. Tek aprila 1948. godine, izmenom i dopunom Poslovnika Narodne skupštine FNRJ za zajedničke sednice Saveznog veća i Veća naroda,⁷⁵ formirane su četiri komisije za utvrđivanje autentičnih tekstova zakona (za srpski, hrvatski, slovenački i makedonski jezik). Znatno kasnije, 27. aprila 1950. godine, obrazovani su Anketni odbor za ispitivanje otkupnog sistema u FNRJ i Anketni odbor za pitanje snabdevanja.⁷⁶

U skladu sa reorganizacijom državnih organa, aprila 1950. godine, u Narodnoj skupštini FNRJ kao zajednička tela za oba doma obrazovana su tri stalna odbora, i to: Odbor za narodnu vlast, Odbor za narodnu odbranu i Odbor za inostrane poslove.⁷⁷

Administracija Narodne skupštine FNRJ bila je ista kao i Ustavotvorne skupštine sve do donošenja Pravilnika o unutrašnjoj organizaciji i poslovanju Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, 19. jula 1946. godine.⁷⁸ Od tada je administracija Narodne skupštine FNRJ odvojena od Prezidijuma. Narodna skupština FNRJ zadržala je za oba doma zajedničke službe za personalne, tehničke, stenografske i

bibliotečke poslove. Domovi Narodne skupštine FNRJ imali su zasebne i istovetne službe, jer im je i delatnost istovetna.

Savezno veće i Veće naroda Narodne skupštine FNRJ imala su svoja radna tela. Ona su zadržala Odbor za privredni plan i finansije, Mandatno-imunitetski odbor, Odbor za molbe i žalbe i Administrativni odbor (koji su postojali i kod domova Ustavotvorne skupštine) i obrazovala Zakonodavni odbor. Od 26. aprila 1948. godine domovi su imali i Odbor za inostrane poslove,⁷⁹ koji je ukinut aprila 1950. godine, kada je obrazovan Odbor za inostrane poslove za oba doma Narodne skupštine FNRJ.⁸⁰

Unutrašnju organizacionu strukturu administrativne službe Saveznog veća Narodne skupštine FNRJ sačinjavali su: Kabinet predsednika, Administrativni odsek, Odsek računovodstva i blagajne, Personalni referat, Tehnički referat, Stenografski biro i Biblioteka.⁸¹ Veće naroda Narodne skupštine FNRJ imalo je istovetnu unutrašnju organizacionu strukturu administrativne službe kao i Savezno veće Narodne skupštine FNRJ.⁸²

Ustavom FNRJ ustanovljen je Prezidijum Narodne skupštine FNRJ kao najviši organ državne vlasti posle Narodne skupštine FNRJ. Prezidijum je u stvari uže telo Narodne skupštine FNRJ koje je u njeno ime predstavljalo suverenitet države u zemlji i prema inostranstvu i obavljalo određene zadatke zakonodavnog i izvršnog karaktera. Prezidijum sačinjavaju predsednik, šest potpredsednika, sekretar

i najmanje 30 članova.

Prema Ustavu FNRJ, u nadležnosti Prezidijuma bili su sledeći poslovi: sazivanje zasedanja i raspuštanje Narodne skupštine FNRJ u slučaju nesaglasnosti domova o zakonskom predlogu: raspisivanje izbora za Narodnu skupštinu FNRJ; ocenjivanje saglasnosti zakona republika sa Ustavom FNRJ i saveznim zakonima na zahtev Vlade FNRJ, prezidijuma narodnih skupština republika, Vrhovnog suda FNRJ, Javnog tužioca FNRJ i svojom inicijativom, uz naknadnu potvrdu Narodne skupštine FNRJ; davanje obaveznog tumačenja saveznih zakona; proglašavanje zakona i izdavanje ukaza; pomilovanja (prema zakonu); dodeljivanje odlikovanja i počasnih zvanja prema propisima; ratifikovanje medjunarodnih ugovora; postavljanje i opozivanje ambasadora, izvanrednih poslanika i opunomoćenih ministara u stranim državama na predlog Vlade FNRJ; primanje akreditivnih i opozivnih pisama diplomatskih predstavnika stranih država; proglašavanje opšte mobilizacije i ratnog stanja u slučaju oružanog napada na FNRJ i u slučaju potrebe neposrednog izvršavanja obaveza prema medjunarodnoj organizaciji mira ili nekoj savezničkoj zemlji; postavljanje i razrešavanje članova Vlade na predlog predstavnika Vlade FNRJ između zasedanja Narodne skupštine FNRJ, uz naknadnu potvrdu Narodne skupštine FNRJ; odredjivanje zamenika članova Vlade FNRJ na predlog predsednika Vlade FNRJ; menjanje, spajanje i ukidanje postojećih ministarstava i komiteta na predlog predsednika Vlade FNRJ, u vremenu između dva zasedanja Na-

rodne skupštine FNRJ; odredjivanje koja preduzeća i ustanove imaju opštedržavni karakter i spadaju pod neposrednu upravu savezne vlade; raspisivanje narodnog referenduma o pitanjima iz nadležnosti FNRJ na osnovu odluke Narodne skupštine FNRJ ili na predlog Vlade FNRJ; poništava i ukida uredbе, uputstva, naredbe i rešenja savezne vlade koja nisu u saglasnosti sa Ustavom i saveznim zakonima.⁸³

Zakonom o Prezidijumu Narodne skupštine FNRJ, od 18. jula 1946. godine,⁸⁴ Prezidijum je dobio u nadležnosti da u ime Narodne skupštine FNRJ z zemlji i prema inostranstvu predstavlja narodni i državni suverenitet FNRJ; da vrši prava Narodne skupštine u pogledu odgovornosti i polaganja računa Vlade FNRJ o njenom radu izmedju dva zasedanja Narodne skupštine FNRJ; da izdaje ukaze o pitanjima i merama za koje ga ovlasti Narodna skupština FNRJ; a koja nisu u nadležnosti Vlade FNRJ. Ostale nadležnosti ostale su mu iste prema Ustavu FNRJ.

Pitanje nadležnosti Prezidijuma zaokružuje se Zakonom o Prezidijumu Narodne skupštine FNRJ⁸⁵ marta 1951. godine. Ovim zakonom stavljeno mu je u nadležnosti da predstavlja Jugoslaviju u medjunarodnim odnosima; da ima Ustavom FNRJ i zakonom odredjena prava najvišeg organa državne vlasti; da proglašuje pripravno stanje zemlje u slučaju ratne opasnosti i izdaje ukaze sa zakonskom snagom o merama potrebnim u vreme pripravnog, mobilnog i ratnog stanja; da može pojedina ovlašćenja preneti na Vladu FNRJ u mobilnom i ratnom stanju.

Prezidijum ima svoje Predsedništvo koga sačinja-

vaju predsednik, podpredsednici i sekretar Prezidijuma. Predsedništvo Prezidijuma radilo je u sednicama kao i Prezidijum. Predsedništvo Prezidijuma ustanovljeno je Zakonom o Prezidijumu Narodne skupštine FNRJ 18. jula 1946. godine, a njegove nadležnosti utvrđene su 19. jula 1946. godine Pravilnikom o unutrašnjoj organizaciji i poslovanju Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ.⁸⁶

Predsedništvo Prezidijuma imalo je u svojoj nadležnosti sledeće poslove: da ukazom saziva zasedanja Narodne skupštine; da daje obavezna tumačenja saveznih zakona, po pribavljenom mišljenju Odeljenja za ocenu saglasnosti i tumačenja zakona; da proglašuje zakone; da izdaje ukaze; da donosi odluke po molbama za pomilovanje prema propisima; da dodeljuje odlikovanja i počasna zvanja prema propisima; da ratifikuje medjunarodne ugovore, osim onih koji se ratifikuju na sednici oba doma Skupštine; da postavlja i opoziva, na predlog Vlade, ambasadore, izvanredne i opunomoćene poslanike u inostranstvu; da odredjuje zamenike odsutnim članovima Vlade, na predlog Predsednika Vlade FNRJ; da, na predlog Vrhovnog komandanta oružanih snaga FNRJ, proizvodi i unapredjuje generale i admirale Jugoslovenske armije; da odredjuje preduzeća i ustanove koja imaju opšte-državni značaj, na predlog Vlade FNRJ.⁸⁷ Predsedništvo Prezidijuma ovlašćeno je od 26. decembra 1947. godine da može rešavati molbe i žalbe upućene Narodnoj skupštini FNRJ.⁸⁸

Predsedništvo Prezidijuma je uže telo Prezidijuma i obavljalo je one poslove i zadatke koje mu je preneo u

nadležnost Prezidijum. Kao znatno operativnije telo, Predsedništvo Prezidijuma vrlo često je držalo sednice. Tako je ono u toku svog sedmogodišnjeg rada održalo 1183 sednice, dok je Prezidijum održao svega 17 plenarnih sednica.⁸⁹

Predsedništvo Prezidijuma imalo je Pravni savet kao savetodavno telo, do 2. decembra 1946. godine.⁹⁰ Pravni savet obrazovan je u Odeljenju za ocenu saglasnosti i tumačenje zakona, sa zadatkom da proučava zakonodavstvo i daje mišljenje Odeljenju. Pravni savet sačinjavali su istaknuti stručnjaci - sudije, profesori, javni tužioci i drugi pravnici.

Pri Prezidijumu, 6. maja 1949. godine, obrazovana je Komisija za sistematizaciju za službenike Prezidijuma.⁹¹ Od samostalnih organa, imao je Vrhovnu računsku komisiju, obrazovanu 29. decembra 1951. godine, sa zadatkom da vrši kontrolu izvršenja budžeta i društvenog plana FNRJ i druge poslove koje joj odredi Prezidijum..

Predsedništvo Prezidijuma rukovodilo je poslovima Prezidijuma i organizacionim jedinicama administrativno-tehničkog aparata. Od 19. jula 1946. godine unutrašnju strukturu aparata sačinjavale su sledeće organizacione jedinice.⁹³ Sekretarijat, Odeljenje za ocenu saglasnosti i tumačenje zakona, Odeljenje za pomilovanje i Kancelarija ordena. Sekretarijat je organizaciono bio najrazvijeniji. Njega su sačinjavali Kabinet sekretara Prezidijuma sa protokolom; Opšta kancelarija; Personalni odsek; Blagajna, računovodstvo i ekonomat; Biblioteka i Odsek bezbednosti.

Februara 1947. godine struktura unutrašnje organizacije aparata je izmenjena tako da kao organizacione jedinice postoje: Kabinet predsednika, Odeljenje za pomilovanje, Odeljenje za ocenu saglasnosti i tumačenje zakona, Kancelarija ordena, Sekretarijat, Odsek bezbednosti, Personalni odsek, Računovodstvo i blagajna i Tehnički odsek.⁹⁴

Početakom 1948. godine organizaciona struktura aparata se ponovo menja.⁹⁵ Kao osnovne organizacione jedinice se javljaju: Biro za zakonodavne poslove, Odeljenje za pomilovanje, Kancelarija ordena i Sekretarijat. U okviru Biroa za zakonodavne poslove bila su Odeljenje za ocenu saglasnosti i tumačenja zakona i Pravno odeljenje. Odeljenje za pomilovanje i Kancelarija ordena organizovani su po referatima. U sastavu Sekretarijata nalazili su se Administrativni odsek, Tehnički odsek, Računovodstvo i Personalni referat.

Jula 1949. godine dolazi do izmene organizacione strukture tako da aparat ima jedanaest organizacionih jedinica.⁹⁶ Tu strukturu sačinjavali su Sekretarijat, Personalni odsek, Računovodstvo, Biro za zakonodavne poslove, Kabinet Predsednika, Kabinet potpredsednika Pijade, Kabinet potpredsednika Vlahova, Odeljenje pomilovanja, Odeljenje za ocenu saglasnosti i tumačenje zakona, Kancelarija ordena i Tehničko osoblje.

Kao što se iz izloženog vidi, unutrašnja organizacija aparata Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ vrlo je često menjana i prilagođavana zadacima i poslovima.

Prezidijum Narodne skupštine FNRJ i njegovo Predsedništvo prestali su sa radom 14. januara 1953. godine izborom Predsednika Republike i Saveznog izvršnog veća.

G L A V A III

ORGANIZACIONI RAZVOJ POLITIČKO-IZVRŠNIH
ORGANA VLASTI I ORGANA UPRAVE

Nacionalni komitet oslobodjenja Jugoslavije (NKOJ), kao "najviši izvršni i naredbodavni organ Narodne vlasti u Jugoslaviji preko koga Antifašističko veće narodnog oslobodjenja Jugoslavije ostvaruje izvršnu funkciju"⁹⁷ konstituisan je istom odlukom kojom je konstituisan i AVNOJ u vrhovno zakonodavno i izvršno narodno predstavničko telo Jugoslavije, 29. novembra 1943. godine, na Drugom zasedanju AVNOJ-a u Jajcu. NKOJ je svojim konstituisanjem dobio "sva obeležja narodne vlade".⁹⁸

Na prvoj sednici Predsedništva AVNOJ-a, održanoj 30. novembra 1943. godine u Jajcu, imenovani su članovi NKOJ-a i poverenici povereništava NKOJ-a.⁹⁹ Tada je imenovano 15 poverenika za sledeća povereništva: za narodnu odbranu, za informacije, za spoljne poslove, za unutrašnje poslove, za prosvetu, za narodnu privredu, za finansije, za saobraćaj, za narodno zdravlje, za ekonomsku obnovu, za socijalnu politiku, za sudstvo, za ishranu, za gradjevine i za šume i rude.¹⁰⁰ Imenovanjem članova NKOJ-a i poverenika za pojedina povereništva, praktično počinje delatnost NKOJ-a kao izvršnog organa vlasti nove države, nove vlade, a sa početkom rada povereništava delatnost novih organa uprave.

U ovoj fazi rada i NKOJ i povereništva nisu imali razvijenu unutrašnju strukturu kao ni administraciju. Ratni

uslovi nisu dozvoljavali da se razvije njihov aparat, a time i znatno šire razvijaju aktivnosti.

NKOJ je radio u sednicama, što je odraz i njegovog karaktera kao kolegijalnog tela. Do oslobodjenja Beograda, oktobra 1944. godine, tih sednica je znatno bilo manje no posle prelaska NKOJ-a u oslobodjeni Beograd, kada su stvoreni uslovi za njegov rad i aktivnosti. Otuda je razumljivo što je arhivskih izvora iz ove faze relativno malo. Svakako, u ovoj fazi treba istaći aktivnost članova NKOJ-a, posebno predsednika NKOJ-a Josipa Broza Tita, podpredsednika Edvarda Kardelja, zatim Moša Pijade i drugih.

Arhivski izvori nastali u ovoj fazi uglavnom se sastoje od zapisnika NKOJ-a sa njegovih sednica, zapisnika sa zajedničkih sednica NKOJ-a i Predsedništva AVNOJ-a, projekata, elaborata, izveštaja o opštoj situaciji i o radu pojedinih tela i povereništava, referata, odluka i drugih materijala koji su razmatrani na sednicama. Tu spadaju dokumenta o saradnji i pregovorima sa savezničkim silama (SSSR, Engleska, SAD), o pregovorima i prvom sporazumu Tito-Šubašić, zatim pripremljeni predlozi i projekti zakona, uredaba, poslovnika i drugih akata koji zbog ratnih uslova nisu mogli biti razmatrani u ovoj fazi, kao i drugi materijali.^{lol}

Krajem oktobra 1944. godine Nacionalni komitet oslobodjenja Jugoslavije prelazi u oslobodjeni Beograd. Prelaskom u oslobodjeni Beograd NKOJ ulazi u drugu fazu svoga rada i rada njegovih organa (povereništava). Do tada, uglavnom, rad NKOJ-a i njegovih organa nije mogao znatnije da

se razvije zbog ratnih uslova i nemogućnosti okupljanja rukovodstva radi zajedničkog delovanja. Zato je dotadašnji rad NKOK bio usmeren najviše na pripreme za delovanje posle oslobodjenja. Njegove aktivnosti, uglavnom, su se odvijale preko rukovodećeg kadra, a pre svega preko njegovog Predsednika Josipa Broza Tita. "Organizacioni, upravni i privredni rad NKOK-a okrenut je više narednoj, nego savremenoj fazi."¹⁰²

Po prelasku u oslobodjeni Beograd NKOK usmerava svoju delatnost u tri osnovna pravca: prvo, na vodjenje rata, odnosno završnu fazu oslobodjenja zemlje i stin u vezi na preduzimanje mera kojima su stvarani uslovi za vodjenje rata i snabdevanje narodnooslobodilačke vojske; drugo, na medjunarodno priznanje nove Jügoslavije i treće, na preuzimanje i organizovanje vlasti u odgovarajućim oblastima, kao i organizovanje privrednog života u zemlji.

Da bi NKOK i njegovi organi (povereništvo) mogli odgovoriti sve složenijim zadacima, koji su pred njih postavljeni u ovoj fazi razvija, preduzeto je niz organizacionih mera. Vršena je rekonstrukcija, osnivanje i ukidanje povereništva i usavršavana njihova unutrašnja organizaciona struktura kako bi što bolje odgovorila svojim funkcijama organa uprave. Tako je Povereništvo za poljoprivredu osnovano odlukom Predsedništva AVNOJ-a 30. avgusta 1944. godine.¹⁰³ Do tada su poslovi iz oblasti poljoprivrede bili u nadležnosti Povereništva za narodnu privredu. Povereništvo za trgovinu i industriju osnovano je 31. oktobra 1944. godine imenovanjem poverenika ovog Povereništva.¹⁰⁴ Medjutim,

ovo Povereništvo brzo je ukinuto (1. februara 1945.), pa su poslovi iz njegove nadležnosti koji su se odnosili na oblast unutrašnje i spoljne trgovine i poslovi iz oblasti prometa i usluga preneti u nadležnost Povereništva za trgovinu i snabdevanje, a poslovi iz oblasti industrije na Povereništvo za industriju. Povereništvo za narodnu privredu nije ukinuto posebnim aktom, ali je prestalo sa radom 31. oktobra 1944. godine, kada je osnovano Povereništvo za trgovinu i industriju, koje je preuzelo njegove preostale nadležnosti.¹⁰⁵ Sedmog decembra 1944. godine Predsedništvo AVNOJ-a ukida Povereništvo šuma i ruda i umesto ovog Povereništva osniva dva - Povereništvo šuma i Povereništvo ruda.¹⁰⁶ Istom odlukom, od 7. decembra 1944. godine, ukinuto je Povereništvo za ekonomsku obnovu.¹⁰⁷ Početkom 1945, 1. februara, ukinuto je Povereništvo ishrane.¹⁰⁸ Istog datuma kada je ukinuto Povereništvo ishrane osnovano je Povereništvo trgovine i snabdevanja.¹⁰⁹ Poslovi iz nadležnosti ukinutog Povereništva ishrane preuzima novoosnovano Povereništvo trgovine i snabdevanja. Za poslove industrijsko-gradjevinske delatnosti Predsedništvo AVNOJ-a osnovalo je 1. februara 1945. godine Povereništvo industrije,¹¹⁰ koje preuzima poslove iz oblasti industrije od ukinutog Povereništva za trgovinu i industriju.

Iz izložene rekonstrukcije ustrojstva organa uprave uočava se da je ona zahvatila, uglavnom, organe uprave iz oblasti privrede. To je razumljivo, jer su u ovoj oblasti bili prisutni najsloženiji problemi, koji su tražili hitno rešavanje, kako bi se što pre organizovao privredni život.

Da bi što uspešnije organizovao oblast privrede, NKOJ je 14. decembra 1944. godine osnovao Privredni savet sa zadatkom da rukovodi privredom i koordinira radom povereništva iz resora privrede.¹¹¹

Privredni savet, iako nije pravno definisan kao organ vlade sve do 1950. godine, bio je praktično njen najvažniji organ za privrednu politiku. Formalno gledano, on je bio uže telo vlade za oblast privrede, a suštinski neka vrsta "vlade" za privredu.

Privredni savet sačinjavali su poverenici privrednih povereništava i predstavnik Povereništva za narodnu odbranu. Predsednik Privrednog saveta je sve do 1950. godine bio rukovodilac jednog od ključnih organa uprave iz oblasti privrede. Funkcija koju je obavljao i njegov sastav odredjivali su Privrednom savetu visoko mesto u državnoj strukturi. Otuda je razumljivo što Privredni savet, iako u sastavu Vlade DFJ i Vlade FNRJ nije bio pravno obeležen, nastavlja rad zadržavajući najvažnije mesto medju državnim organima u oblasti privrede. Zato ocene o Privrednom savetu da je to "savet privrednih ministara", "uže telo vlade", "centralna institucija za rukovodjenje privredom", "neka vrsta užeg ministarskog saveta" i slično imaju svoje opravdanje.¹¹²

Pored povereništava kao organa postojali su i drugi organi podređeni neposredno NKOJ-u i pojedinim povereništvima. Takav je slučaj sa Državnom komisijom za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, koja je osnovana još 30. novembra 1943. godine. Po prelasku NKOJ-a u

oslobodjeni Beograd osnovan je Državni statistički ured, Državna uprava narodnih dobara a pri Privrednom savetu Komisija za privrednu obnovu zemlje, Komisija za zadrugarsvo,¹¹¹ zatim Vrhovna komisija za zamenu novca¹¹⁴ i drugi.

Treba istaći da je Predsedništvo AVNOJ-a, svojim odlukama od 3. februara 1945. godine osnovalo Vrhovni sud Jugoslavije kao najviši sudski organ¹¹⁵ i ustanovilo Javnog tužioca¹¹⁶ kao ustanovu sa zadatkom da vrši vrhovni nadzor nad tačnim izvršavanjem zakona i odluka sa zakonskom snagom od strane svih organa izvršne vlasti, službenih osoba i gradjana Jugoslavije.

Što se tiče prava i dužnosti povereništava, treba reći da ona nisu bila aktima uređena. Bilo je pokušaja da se ona urede i, u tom cilju, bila su uradjena dva projekta. Prvim Projektom odluke o ustrojstvu i poslovanju Nacionalnog komiteta oslobodjenja Jugoslavije i izvršnih odbora (Predsedništva zemaljskih veća saveznih zemalja),¹¹⁷ bilo je predvidjeno da poverenici NKOK-a rukovode državnim organima uprave koji su u nadležnosti federacije, da izdaju naredbe i uputstva u cilju izvršenja zakona, rešenja i naredaba NKOK-a, kao i kontrolišu njihovo izvršenje. Podela državnih organa uprave bila je ovim Projektom predvidjena na "zemaljske" i "savezne zemaljske". Prvi bi rukovodili na čitavoj teritoriji Jugoslavije, a drugi preko odgovarajućih organa federalnih jedinica. Ovakva podela je kasnije našla odraza u Ustavu FNRJ. Pitanje "organizacije poslovanja" povereništva trebalo je da NKOK reguliše putem posebnih pravilnika. Drugim projektom (Projekt zakona o ustrojstvu i

poslovanju narodne vlade Demokratske Federativne Jugoslavije i izvršnih odbora veća federalnih zemalja u sastavu Demokratske Federativne Jugoslavije)¹¹⁸ slično je bila regulisana ova materija. Uglavnom, razlika je bila u tome što je podelu državnih organa uprave vršio na "savezne" i "savezno-federalne" i što nije odredjivao delokrug povereništava.

Pitanje unutrašnje organizacije povereništava uređivano je, uglavnom aktima odgovarajućih povereništava, na koje je davao saglasnost NKOK ili na osnovu smernica NKOK-a.¹¹⁹

Na kraju postojanja NKOK-a bilo je ukupno šesnaest povereništava, što znači da se njihov broj u odnosu na godinu osnivanja povećao samo za jedan.

NKOK kao izvršni organ, koji je imao kolegijalni karakter, radio je u sednicama.

NKOK, uglavnom, nije imao radnih tela. Kada su to potrebe nalagale, onda su formirana privremena tela, kao što su komisije koje su bile osnivane za određene zadatke. U slučajevima potrebe formiranja stalnih radnih tela, onda su takva tela dobijala status organa uprave kolegijalnog tipa, koja su bila vezana ili za NKOK ili za odgovarajuća povereništva.

NKOK nije imao razvijenu administraciju, pa je bilo malobrojno i osoblje koje je radilo u administraciji NKOK-a i Kabinetu Predsednika NKOK-a.¹²⁰

Prema Sporazumu Tito-Šubašić, od 1. novembra 1944. godine, NKOK je 5. marta 1945. godine podneo ostavku Pred-

sedništvu AVNOJ-a radi obrazovanja jedinstvene vlade Jugoslavije.¹²¹ To je istog dana učinila i Kraljevska jugoslovenska vlada podnoseći ostavku Kraljevskom namesništvu.¹²²

NKOJ i Kraljevska jugoslovenska vlada prestali su sa radom 7. marta 1945. godine, kada je obrazovana Privremena vlada FNRJ.

Tog dana Predsedništvo AVNOJ-a donosi zakone o raspuštanju NKOK-a i prestanku važenja odredaba odluke od 30. novembra 1943. godine o NKOK-u.¹²³

Privremena vlada Demokratske Federativne Jugoslavije imenovana je ukazom Kraljevskog namesništva, na predlog Predsedništva AVNOJ-a, pred kojim je i položila zakletvu 7. marta 1945. godine.¹²⁴

Naziv vlade nije bio zvanično odredjen pa otuda se u istorijskoj literaturi koriste različiti nazivi.¹²⁵ Nama je naprihvätljiviji naziv Privremena vlada DFJ, jer taj naziv najbliže održava privremeni status ovog organa.

Privremena vlada DFJ predstavlja nastavak rada NKOK-a. Nastala je pri kraju rata za oslobodjenje zemlje. Otuda je Privremena vlada DFJ imala za zadatak da uspešno okonča narodnooslobodilački rat; ali njen najvažniji zadatak bio je, upravo zbog vremena kada nastoje, da izvrši pripreme za rad buduće Ustavotvorne skupštine.

Obrazovanjem Privremene vlade DFJ, 7. marta 1945. godine,¹²⁶ broj ministarstava znatno je povećan u odnosu na dotadašnja povereništva. Umesto 16 povereništava, koliko ih je imao NKOK u vreme predavanja ostavke, Privremena vlada DFJ ima 25 ministarstava. Tada su obrazovana ministarstva

za: narodnu odbranu, konstituantu, inostranih poslova, unutrašnjih poslova, pravosudja, prosvete, finansija, saobraćaja, industrije, trgovine i snabdevanja, poljoprivrede, šumarstva, rudarstva, kolonizacije, socijalne politike, narodnog zdravlja; pošta, telegrafa i telefona; gradjevina, informacija, kao i 6 ministarstava za federalne jedinice; Srbiju, Hrvatsku, Sloveniju, Bosnu i Hercegovinu, Makedoniju i Crnu Goru.

Za vreme postojanja Privremene vlade DFJ nije se menjala njena organizacija, osim što je 2. aprila 1945. godine osnovan Ratni kabinet, koji je, kao uže telo vlade, imao zadatak vodjenja poslova u vezi s vodjenjem rata.¹²⁷ Privredni savet nastavio je rad u sastavu vlade kao njeno uže telo. Osnovana su još dva saveta - Zakonodavni savet i Agrarni savet, takodje kao uža tela vlade. Zakonodavni savet osnovan je 2. aprila 1945. godine sa zadatkom da izradjuje nacрте zakona za ministarstva, pre nego što se podnesu vladi, konačne tekstove zakona koje je vlada usvojila, obavezno tumači zakone koje je donosila vlada i daje obavezna uputstva organima federalnih jedinica u ime vlade.¹²⁸ Agrarni savet osnovan je i otpočeo sa radom 4. septembra 1945. godine, a imao je za zadatak da, u saglasnosti sa Privrednim savetom, radi na sprovođenju agrarne reforme i kolonizacije i da koordinira radom odgovarajućih organa u federalnim jedinicama.¹²⁹

Privremena vlada DFJ imala je svoje Predsedništvo. Vlada je radila u sednicama. Kao i za NK0J, isto važi i za Privremenu vladu DFJ da nije imala razvijenu administraciju

i nije imala radnih tela u savremenom smislu reči.

Privremena vlada DFJ podnela je ostavku¹³⁰ Ustavotvornoj skupštini 30. novembra 1945. godine, ali je ova nije prihvatila već je odala priznanje vladi za dotadašnji uspešan rad. Tako je Privremena vlada DFJ od 30. novembra 1945. godine nastavila sa radom pod nazivom Vlada Federativne Narodne Republike Jugoslavije do imenovanja prve Vlade FNRJ, po Ustavu FNRJ od 1. februara 1946. godine.¹³¹

Kao najviši izvršni upravni organ državne vlasti FNRJ, Vlada FNRJ odgovorna je bila za svoj rad Narodnoj skupštini FNRJ, a od 18. jula 1946. godine Prezidijumu Narodne skupštine FNRJ za vreme između dva zasedanja Narodne skupštine FNRJ.¹³²

U nadležnosti Vlade FNRJ bili su sledeći poslovi: donošenje uredbi za primenu zakona i uredbi na osnovu zakonskih ovlašćenja; donošenje uputstava i naredbi radi izvršenja saveznih zakona; staranje o izvršenju i kontrola sprovođenja saveznih zakona; usmeravanje i uskladjivanje rada svojih ministarstava; komisija i komiteta; staranje o pripremi i ostvarivanju opštedržavnog privrednog plana i budžeta; utvrđivanje i ostvarivanje godišnjih privrednih planova; rukovođenje kreditnim i novčanim sistemom; preduzimanje mera za obezbedjenje i zaštitu ustavnog poretka i građanskih prava; rukovođenje opštom organizacijom Jugoslovenske armije; rukovođenje održavanjem odnosa sa stranim državama; staranje o ispunjavanju medjunarodnih ugovora i obaveza; rešavanje o zakonskim predlozima pojedinih članova Vlade koji se podnose Skupštini; propisivanje unutrašnje organizacije ministarstava i podređenih ustanova; osniva-

nje komiteta, komisija i ustanova u cilju sprovođenja privrednih, odbrambenih i kulturnih mera; poništavanje i ukidanje pravilnika, naredbi, uputstava i rešenja članova savezne vlade koja nisu u saglasnosti s Ustavom, saveznom zakonima, uredbama, uputstvima, naredbama i rešenjima savezne vlade; obustavljanje akata vlada republika i ukidanje akata ministara republika ako nisu u saglasnosti s Ustavom FNRJ i ustavima republika.¹³³

Od 4. februara 1946. godine Vlada FNRJ je zakonom ovlašćena da može donositi uredbes sa zakonskom snagom po pitanjima privrede i javnih finansija, a u cilju preduzimanja neophodnih i hitnih mera za obnovu i zgradnju privrede.¹³⁴

S obzirom na ovlašćenja koja je imala, poslove i zadatke kojima je rukovođila i koje je izvršavala preko svojih organa ili neposredno, Vlada FNRJ, u vremenu od 1946-1953. godine, bila je najvažniji organ vlasti, u čijem su se drlokrugu rada nalazili najznačajniji zadaci i poslovi države. "U ovom prvom periodu vlada i izvršni organi bili su ne samo izvršiooci, već i inspiratori i formulatori politike i osnovnih odluka vlasti".¹³⁵

Vlada FNRJ je kolektivni organ, kolegijalno telo koga su sačinjavali ministri, koji su rukovođili saveznom organima uprave i imali utvrđena prava i dužnosti. "Nije vlada zbir ministarstava i drugih organa, nego su naprotiv ministarstva i ostale organizacione jedinice vlade organi vlade, preko kojih ona djeluje."¹³⁶

Vladu FNRJ su sačinjavali predsednik Vlade, podpredsednici, ministri i predsednici Savezne kontrolne ko-

misije i Savezne planske komisije. Članovi Vlade mogli su biti i predjednici komiteta. Sastav Vlade se menjao, pošto su se menjali njeni organi (ukidanjem, osnivanjem, spajanjem, razdvajanjem).

Vlada FNRJ radila je i odlučivala u sednicama, ali je delovala i kroz druge oblike rada, pre svega preko svojih organa - ministarstava, komisija, komiteta, generalnih direkcija, direkcija i uprava. Osnovna akta Vlade (uredbe, uputstva, naredbe, rešenja) donošena su na sednicama. Izuzetak su činile uredbe koje je donosio Komitet za zakonodavstvo i izgradnju narodne vlasti, između dve sednice Vlade, na osnovu ovlašćenja dobijenih Rešenjem o postupku pri donošenju hitnih uređaba Vlade FNRJ.¹³⁷ Ove uredbe smatrale su se donesenim na sednici Vlade FNRJ ako su usvojene od strane Komiteta za zakonodavstvo i izgradnju narodne vlasti i ako su se saglasili predsednik Vlade i član Vlade koji je predlagač uredbe.

Predsednik Vlade FNRJ imao je određena prava i dužnosti koja su bila Ustavom utvrđena. On je predstavljao Vladu, sazivao i rukovodio sednicama, rukovodio radom Vlade, starao se o uskladjivanju rada organa Vlade, starao se o ostvarivanju saradnje sa vladama narodnih republika.

Vlada FNRJ obavljala je svoje zadatke i poslove najčešće preko privremenih tela, koja su bila formirana za izvršavanje određenih zadataka.

Vlada FNRJ nije imala posebnu administraciju, već su poslovi administracije, stručni i tehnički zadaci obavljani u okviru Predsedništva Vlade FNRJ. Predsedništvo Vlade,

sa svojim stručnim, administrativnim i pomoćnim aparatom, predstavljalo je neki vid ministarstva Vlade koje je obavljalo poslove za Vladu, a od reorganizacije Vlade, 7. aprila 1951. godine, ono dobija status ministarstva Vlade.¹³⁸

Za obavljanje odredjenih upravnih, stručnih i drugih poslova iz nadležnosti federacije, pri Predsedništvu Vlade obrazovano je bilo više organa, tela i ustanova. Tako su, pri Predsedništvu Vlade bili obrazovani i osnovani sledeći organi, tela i ustanove: Komisija za zadrugе (20. decembra 1946.),¹³⁹ koja je preuzela poslove ukinute Komisije za zadrugarstvo pri Privrednom savetu, Komisija za nagrade (24. februara 1947),¹⁴⁰ Direkcija za informacije (15. jula 1947),¹⁴¹ Institut za medjunarodnu politiku i privredu (12. decembra 1947),¹⁴² Institut za materijalne rezerve (7. januara 1948)¹⁴³, Institut za fiziku (21. januara 1948),¹⁴⁴ koji od 14. juna 1950. nastavlja rad pod nazivom Institut za ispitivanje strukture materijala,¹⁴⁵ Uprava za koordinaciju rada naučnih institutá (27. mart 1948),¹⁴⁶ Savezni statistički ured (5. juni 1948),¹⁴⁷ Odeljenje za narodnu odbranu (1. januara 1949),¹⁴⁸ Disciplinski sud (11. mart 1949),¹⁴⁹ Komisija za reviziju glavnih projekata (4. april 1949),¹⁵⁰ Biro za pritužbe i predloge (31. januar 1951),¹⁵¹ koji je do tada bio u sastavu Komisije državne kontrole i dr.

Aparat Predsedništva Vlade FNRJ bio je veoma razvijen, jer je imao za zadatak da opslužuje Vladu FNRJ, Predsedništvo Vlade i telo pri Vladi i Predsedništvu Vlade. Tako su unutrašnju organizacionu strukturu Predsedništva

Vlade FNRJ, polovinom 1947. godine, činile sledeće organizacione jedinice:¹⁵² Kabinet Predsednika Vlade, Sekretarijat za personalne poslove, Sekretarijat za privrednu koordinaciju, Generalni sekretarijat Vlade, Sekretarijat za političku koordinaciju, Sekretarijat za koordinaciju lokalne privrede i komisije pri Predsedništvu Vlade.

Sekretarijat za personalne poslove obuhvatao je organizacione jedinice: Evidencija kadrova, Odeljenje za sistematizaciju, Odeljenje za plate i dodatke, Odeljenje za nastavu i planiranje kadrova, Odeljenje za razmeštaj i unapredjivanje kadrova, Odeljenje za materijalno obezbedjenje kadrova i Pravno odeljenje.

Sekretarijat za privrednu koordinaciju imao je u svom sastavu dispečersku grupu i referate za pojedine grane uprave.

U sastav Generalnog sekretarijata Vlade spadali su: Sekretarijat Vlade, Personalno odeljenje, Pravno odeljenje, Ured za informacije, Protokol, Odeljenje za materijalno staranje, Administracija, šifra i veza. Za Generalni sekretarijat organizaciono su bile vezane Komisije za kinematografiju, Komisija za fiskulturu, Hidrometeorološka uprava, Geodetska uprava i Uprava za rezerve.

Sekretarijat za političku koordinaciju imao je u svom sastavu referate za grane uprave (prosveta, socijalna politika, visoke škole, narodno zdravlje, pravosudje) i odsek za verske poslove.

Sekretarijat za koordinaciju lokalne privrede sastojao se od dispečera za materijalno snabdevanje lokalnih

organa, referenata po granama uprave i referenata za opštu administraciju.

Komisije pri Predsedništvu Vlade sačinjavale su Komisija za zadruga, Verska komisija i Komisija za ratne zločine.

Prema jednoj drugoj organizacionoj šemi, u 1947. godini osnovne organizacione jedinice Predsedništva Vlade bile su:¹⁵³ Generalni sekretar, Sekretarijat Vlade, Pravno odeljenje, Protokol, Personalno odeljenje, Odeljenje za zakonodavstvo i organizaciju državne uprave, Odeljenje za političku koordinaciju, komisije pri Vladi (za fiskulturu, za kinematografiju, direkcija za radio), komisije pri Predsedništvu Vlade (za ratne zločine, za zadruga, za verska pitanja).

Aparatom Predsedništva Vlade rukovodio je predsednik Vlade. Medjutim, upravljanje poslovima aparata neposredno je rukovodio generalni sekretar Vlade pod nadzorom i uputstvima predsednika Vlade. Od 27. aprila 1951. godine, kada Predsedništvo Vlade dobija status Ministarstva, generalni sekretar postaje ministar i on preuzima rukovodjenje aparatom Predsedništva Vlade.

Vlada FNRJ i Predsedništvo Vlade FNRJ prestali su sa radom 14. januara 1953. godine, kada je Ustavnim zakonom ustanovljeno Savezno izvršno veće kao organ kome je poverena izvršna funkcija u okviru prava i dužnosti federacije i Predsednik Republike kao izvršni organ - inokosni šef države.

Strukturu organizacije Vlade FNRJ, prema Ustavu

FNRJ, sačinjavala su ministarstva, komisije i komiteti kao državni organi uprave.

Ministarstva su sačinjavala dva tipa ministarstava-opšte-savezna i savezno-republikanska.¹⁵⁴

Opšte-savezna ministarstva rukovodila su određenim resorima preko svojih organa na čitavoj teritoriji Jugoslavije. U pitanju su oblasti koje su bile u isključivoj nadležnosti federacije. U ovu grupu ministarstava spadala su: Ministarstvo inostranih poslova, Ministarstvo narodne odbrane, Ministarstvo saobraćaja, Ministarstvo pomorstva, Ministarstvo pošta i Ministarstvo spoljne trgovine.

Drugi tip ministarstava činila su savezno - republikanska ministarstva koja su posredno rukovodila određenim resorima preko odgovarajućih organa u republikama, a neposredno preduzećima i ustanovama opštedržavnog značaja. Tu su spadala sledeća ministarstva: Ministarstvo finansija, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo pravosuđa, Ministarstvo industrije, Ministarstvo rudarstva, Ministarstvo trgovine i snabdevanja, Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva, Ministarstvo rada i Ministarstvo gradjevina.

Ustavom FNRJ utvrđjena su osnovna prava i dužnosti ministarstava. Kasnije su detaljnije utvrđjena prava i dužnosti organa uprave saveznim zakonima i propisima. Prema Ustavu FNRJ, u nadležnosti ministarstava su bili sledeći poslovi: rukovodjenje u određenoj oblasti, neposredno ili posredno, zavisno od prava i dužnosti federacije u određenoj oblasti, odnosno od tipa ministarstva; donošenje pravilnika, uputstava i naredaba na osnovu i radi spro-

vodjenja saveznih zakona i propisa savezne vlade; staranje o pravilnom izvršenju saveznih zakona, uredaba, uputstava i naredaba savezne vlade i odgovornih za njihovu primenu u grani državne uprave kojom rukovode.¹⁵⁵

Iz ovih osnovnih prava i dužnosti proizišla su i druga prava i dužnosti saveznih organa uprave koja su utvrđena saveznim zakonima i drugim propisima. Tu spadaju: neposredno rukovodjenje preduzećima i ustanovama opštedržavnog značaja; davanje smernica za rad republičkim organima uprave, kao i uskladjivanje rada tih organa i staranje o stručnom usavršavanju kadrova u određenoj oblasti i dr.¹⁵⁶

Privredni savet nastavio je sa svojom delatnošću tokom čitavog vremena postojanja Vlade FNRJ iako Ustavom FNRJ nije bio predviđen.

Prema Ustavu FNRJ postojale su dve komisije (Savezna planska komisija i Savezna kontrolna komisija) koje su kao savezni organi državne uprave imale ista prava i dužnosti kao i ministarstva savezno-republičkog tipa. Razlika između komisija i ministarstava bila je u tome što su komisije imale kolegijalno rukovodjenje. Inače, predsednici ovih dveju komisija bili su članovi Vlade. U pogledu donošenja propisa komisije su imale ista ovlašćenja kao i ministarstva.

Pored Ustavom utvrđenih, postojale su i druge komisije obrazovane pri Vladi FNRJ i Predsedništvu Vlade. Njihov status znatno se razlikuje u odnosu na Saveznu plansku komisiju i Saveznu kontrolnu komisiju. U pitanju su

komisije koje su bile kao operativni i savetodavni organi Vlade za određene poslove.¹⁵⁷ Medjutim, bilo je komisija koje su obrazovane u sastavu organa uprave (ministarstava i drugih organa). Neke od njih imale su status organa državne uprave.

Ustav FNRJ predviđjao je obrazovanje komiteta kao organa državne uprave radi opšteg rukovodstva u oblasti prosvete i kulture, narodnog zdravlja i socijalnog staranja, a po potrebi i u drugim oblastima državne uprave.¹⁵⁸

Prvi komiteti ustanovljeni su 8. februara 1946. godine, i to: Komitet za zakonodavstvo i izgradnju narodne vlasti; Komitet za kulturu i umetnost, Komitet za škole i nauku, Komitet za zaštitu narodnog zdravlja i Komitet za socijalno staranje.¹⁵⁹

Komiteti su obrazovani kao organi pri Vladi FNRJ. To su kolegijalna tela, odnosno "kolektivni organi" koji su se sastojali od predsednika, potpredsednika, sekretara i potrebnog broja članova, koje je postavljala Vlada FNRJ na predlog Predsednika Vlade. Članovi komiteta mogli su biti ministri vlada narodnih republika, istaknuti stručnjaci, naučnici i javni radnici. Kao kolektivni organi, komiteti su odlučivali i donosili zaključke, po pravilu, na sednicama.

Nadležnost komiteta utvrđjena je Opštom uredbom o komitetima Vlade FNRJ 1946. godine.¹⁶⁰ Prema ovoj uredbi u nadležnosti komiteta bili su poslovi: ostvarivanje opšteg rukovodstva u određenim granama državne uprave iz nadležnosti narodnih republika utvrđjivanjem opštih načela

politike, rada i organizacije radi povezivanja, uskladjivanja i pomaganja radu odgovarajućih organa narodnih republika; rukovodjenje preduzećima i ustanovama opštedržavnog značaja; rukovodjenje odredjenim poslovima iz nadležnosti federacije koji nisu bili u delokrugu ministarstva i komisija Vlade FNRJ ili su zajednički za više oblasti državne uprave; izdavanje pravilnika i naredbi, u saglasnosti predsednika Vlade FNRJ; izdavanje uputstava i rešenja na osnovu i radi izvršenja saveznih zakona, kao i uredaba, uputstava i naredaba Vlade FNRJ; izdavanje opštih uputstava za rad odgovarajućim organima narodnih republika.

Komitet za zakonodavstvo i izgradnju narodne vlasti imao je poseban položaj u odnosu na druge komitete. On je imao pravo da donosi sam pravilnike, uputstva i naredbe na osnovu i radi izvršenja saveznih zakona, kao i uredaba i naredaba Vlade FNRJ.

Unutar komiteta postojao je sekretarijat koji je imao za zadatak da priprema materijale za sednice komiteta, da se stara o izvršenju odluka i da rukovodi tekućim poslovima komiteta. Komitet je mogao preneti izvesne poslove iz svoje nadležnosti u nadležnost sekretarijata. Sekretarijat je bi sastavljen od predsednika, potpredsednika, sekretara i 1-3 člana komiteta.

Pri komitetu mogli su se osnivati instituti, zavodi i druge ustanove naučnog i praktičnog značaja. Osnivanje ustanova pri komitetu vršeno je na osnovu pravilnika koji je donosio sam komitet -osnivač.

Struktura državne uprave znatno je bila razvije-

nija od one koja je bila utvrđena Ustavom FNRJ. Razvoj organa državne uprave prilagodjavn je uslovima privredne obnove i posebno planskom razvoju privrede. Vlada FNRJ je još početkom februara 1946. godine dobila zakonsko ovlašćenje da može donositi uredbe iz oblasti privrede,¹⁶¹ što je i koristila. Svake godine, tokom postojanja Vlade FNRJ, nastajale su promene u strukturi organa uprave. Ukidani su, spajani i deljeni postojeći organi i osnivani novi. Zato je struktura organa državne uprave bila vrlo promenljiva. Na to su posebno uticale sprovedene reorganizacije vezane za administrativno-centralističko upravljanje privredom u prvoj fazi (1946-1950) razvoja savezne uprave i, u drugoj fazi (1950-1953), za decentralizaciju organa uprave u oblasti privrede i društvenih delatnosti i, s tim u vezi, obrazovanje saveta kao novog tipa organa uprave za opšte rukovodjenje u odredjenim oblastima.

Strukturu organizacije državnih organa uprave možemo globalno podeliti na organe Vlade i organe pri Vladi FNRJ, organe pri Predsedništvu Vlade FNRJ i na organe uprave pri i u sastavu organa Vlade FNRJ. Tu strukturu sačinjavaju ministarstva, komisije, komiteti, saveti, direkcije (generalne, glavne), uprave, uredi, zavodi i drugi.

Prema Ustavu FNRJ postojalo je 6 ministarstava opšte-saveznog i 9 ministarstava savezno-republičkog tipa. Od ukupno 15 ministarstava, u vremenu od 1946. do 1949. godine izvršena je reorganizacija 3 ministarstava, obrazovano je 9 novih (podelom postojećih i osnivanjem novih) i ukinuta su postojeća. Radi se o reorganizaciji ministarstava

pre obrazovanja saveta 1950, odnosno 1951. godine. Tako je 5. avgusta 1946. godine ukinuto Ministarstvo informacija.¹⁶² Ovo Ministarstvo nije bilo predviđeno Ustavom FNRJ ali je produžilo rad do naznačenog datuma. Godine 1947, 19. jula, osnovano je Ministarstvo elektroprivrede kao savezno-republičko ministarstvo.¹⁶³ Reorganizacija Ministarstva industrije izvršena je 8. januara 1948. godine.¹⁶⁴ Tada je ukinuto Ministarstvo industrije, a umesto njega osnovana su dva ministarstva - Ministarstvo teške industrije i Ministarstvo lake industrije. Ministarstvo teške industrije osnovano je kao opštesavezno ministarstvo, a Ministarstvo lake industrije kao savezno-republičko ministarstvo. Istovremeno je izvršena i reorganizacija Ministarstva poljoprivrede i šumarstva, tako da su umesto ukinutog Ministarstva poljoprivrede i šumarstva, 8. januara 1948. godine, osnovana dva ministarstva, i to Ministarstvo poljoprivrede i Ministarstvo šumarstva.¹⁶⁵ Takodje je i Ministarstvo saobraćaja, 11. decembra 1948. godine, reorganizovano u Ministarstvo železnica i Ministarstvo saobraćaja.¹⁶⁶ Ministarstvo saobraćaja nastavilo je rad kao opštesavezno ministarstvo, u čijem su delokrugu bili poslovi rečnog i vazdušnog saobraćaja, auto-saobraćaja i drumskog saobraćaja, koji su bili do tada u nadležnosti Komiteta za auto-saobraćaj (ukinut 31. decembra 1948. godine); izgradnja i održavanje puteva, koji su bili do tada u nadležnosti Ministarstva gradjevina. Ministarstvo železnica preuzelo je poslove železnica. Istovremeno kada je izvršena reorganizacija Ministarstva saobraćaja, obrazovano je Ministarstvo za nauku i kulturu.

(11. decembra 1948)¹⁶⁷ kao savezno-republičko ministarstvo koje je preuzelo poslove ukinutih komiteta za škole i nauku i za kulturu i umetnost.¹⁶⁸ U 1948. godini (23. oktobra) kao savezno-republičko ministarstvo obrazovano je Ministarstvo za novooslobodjene krajeve,¹⁶⁹ a u 1949. godini obrazovano je Ministarstvo državnih nabavki, koje je ove poslove preuzelo iz nadležnosti tadašnjeg Ministarstva trgovine i snabdevanja.¹⁷⁰

Unutrašnja struktura ministarstva, naročito u oblasti privrede, pod uticajem izvršenih promena i društveno-ekonomskih odnosa nastalih sprovođenjem eksproprijacije, konfiskacije, agrarne reforme, nacionalizacije i drugih oblika podržavljanja imovine, nužno se morala prilagoditi novim poslovima izadacima nastalim iz tih promena i odstupati od šablonske i monotipne unutrašnje strukture. Nastale promene u strukturi državne imovine znatno su imale uticaja na razvoj tipova državnih organa uprave i njihovu hijerarhiju u strukturi organa državne uprave. Posebno je to izraženo izvršenom reorganizacijom u državnoj upravi 1946. godine i osnivanjem generalnih i glavnih direkcija kao administrativno-operativnih organa za rukovođenje državnim preduzećima.

Novi tipovi organa uprave (generalne i glavne direkcije), kao administrativno-operativni rukovodioci za državna preduzeća i ustanove, našli su se u državnoj strukturi uprave između ministarstva kojima su neposredno odgovarali za svoj rad i državnih preduzeća i ustanova kojima su administrativno-operativno rukovodili. Zato je razumljivo

što je krajem 1946. godine morala da usledi i reorganizacija unutrašnje strukture ministarstava, koja je usklađena sa sistemom državne uprave tog vremena i sa novim zadacima i poslovima koji su nastali kao produkt tog sistema. To je vodilo ka sve prisutnijoj tendenciji jačanja i razvijanja centralističko-administrativnog upravljanja, jačanja državnog aparata u periodu planske proizvodnje i razvoja privrede, te i privrednog državnog sektora.

U skladu sa opštim jačanjem državnog aparata i njegove strukture, u oblasti privrede pre svega, krajem 1946. godine menja se i unutrašnja struktura ministarstava. Tada se u ministarstvima formiraju tri osnovna sektora: funkcionalni, operativni i planski. Krajem septembra 1948. godine je u svim ministarstvima, Komitetu za zaštitu narodnog zdravlja i Komitetu za socijalno staranje uveden sektor kontrole kao poseban sektor, dok je u ostalim komitetima, komisijama i upravama Vlade FNRJ bilo predviđeno osnivanje odeljenja i odseka opšte državne kontrole.¹⁷¹

U unutrašnjoj organizacionoj strukturi ministarstava javljaju se posebne grupe, koje ne postoje podjednako u svim ministarstvima. Ove grupe najrazvijenije su kod privrednih ministarstava. Najčešće postoje: komisija za sistematizaciju i organizaciju, pravni konsultanti, personalni poslovi sa posebnom upravom za stručno uzdizanje kadrova i dispečeri.

Kao razvijenija organizaciona jedinica je sekretarijat, u okviru kojeg su opšta administracija, računovod-

stvo, ekonomat i razne tehničke službe.

Kao osnovni delovi strukture privrednih ministarstava su i generalne i glavne direkcije (koje predstavljaju više organa privrednih preduzeća) i preduzeća. Kako su generalne i glavne direkcije operativni rukovodioci preduzeća, preko kojih ministarstva ostvaruju svoje rukovodjenje, to se one nalaze redovno u unutrašnjoj organizacionoj strukturi ministarstava.

Za određene poslove, koji traže veću samostalnost da bi se sprovela neposredna vertikalna povezanost, u ministarstvima su postojale uprave. Uprave su mogle biti dvojakog tipa. Postojale su uprave sa posebnim računom prihoda i rashoda u okviru organa u čijem su sastavu. Ovaj tip uprava obrazovan je uredbama Vlade FNRJ. Drugi tip uprava je onaj bez posebnog računa prihoda i rashoda i koje je osnivaio ministar putem pravilnika, uz saglasnost komiteta za zakonodavstvo i izgradnju narodne vlasti. Uprave su administrativno-operativno rukovodile preduzećima, neposredno ili su za to u svom sastavu imale posebnu direkciju.

U sastavu ministarstava postojali su instituti i zavodi za potrebe proučavanja i istraživanja. Ovih instituta i zavoda na početku je bilo prilično dosta, dok ih je kasnije sve manje u sastavu ministarstava jer su prenošeni u nadležnost republika ili su prerastali u samostalne ustanove u oblasti nauke i kulture.

Unutrašnju organizacionu strukturu ministarstava upotpunjavaju komisije i savetodavna tela. Komisije su mogle

biti dužeg ili kraćeg veka, zavisno od zadatka koje su imale da obave. Od savetodavnih tela postojali su kolegijum i stručni savet.

Kolegijum sačinjavaju službenici odnosnog ministarstva (pomoćnici ministra, glavni kontrolor, određeni načelnici, generalni inspektori, generalni direktori i drugi). On razmatra, daje predloge i sugestije o važnijim pitanjima iz resora ministarstva.

Stručni savet, za razliku od kolegijuma, sačinjavaju pored službenika iz ministarstva i stručnjaci iz odgovarajućeg resora, kao i istaknuti naučni i stručni radnici iz odgovarajuće oblasti delatnosti.

Za izvršenje određenih zadataka i poslova sa dužim i ograničenim trajanjem, pri Vladi FNRJ postojali su brojni organi i tela.

Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača (osnovana još 30. novembra 1943) kao savezni organ uprave delovala je do 14. aprila 1948. godine.¹⁷² Poslovi iz njene nadležnosti koji nisu bili završeni stavljeni su u nadležnost Javnog tužilaštva;

Reparaciona komisija pri Vladi FNRJ osnovana je 19. februara 1946. godine, sa zadatkom da priprema materijale za poslovanje ili zastupanje reparacionih i restitucionih zahteva Vlade FNRJ, da se stara o izvršenju međunarodnih sporazuma po pitanju naknade ratne štete, da se preko organa Vlade FNRJ u inostranstvu i Reparacionog zavoda, stara o preuzimanju i prenosu primanja na ime naknade ratne štete, da rukovodi i daje uputstva organima koji se bave

pitanjima naknade ratne štete.¹⁷³ Istovremeno sa osnivanjem Reparacione komisije pri Vladi FNRJ, ukinuta je Državna komisija za ratnu štetu, čiji su poslovi preneti u nadležnost Reparacione komisije, 19. februara 1946. godine;¹⁷⁴

Komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju pri Vladi FNRJ osnovana je 8. februara 1946. godine,¹⁷⁵ koja je preuzela poslove od ukinutog Ministarstva za kolonizaciju i Agrarnog saveta. Komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju ukinuta je 28. aprila 1948. godine,¹⁷⁶ a preostale nezavršene poslove iz njene nadležnosti preuzelo je Ministarstvo poljoprivrede zajedno sa Glavnom komisijom za naseljavanje boraca u Vojvodini (ukinuta 20. maja 1948).

Kao organi pri Vladi FNRJ, 15. jula 1947. godine osnovana je Direkcija za informacije, sa zadatkom da u zemlji i inostranstvu daje informacije¹⁷⁷ o svim važnijim događajima i pojavama u političkom, privrednom i kulturnom životu FNRJ. U nadležnost Direkcije za informacije prešli su poslovi Odeljenja za štampu pri Predsedništvu Vlade FNRJ i Generalnog sekretara Vlade FNRJ koji su se odnosili na štampu.

Kratko vreme po osnivanju Vlade FNRJ delovala je Komisija za narodnu imovinu Vlade FNRJ, koja je osnovana 14. juna 1946. godine na osnovu Zakona o prelazu u državnu svojину neprijateljske imovine i o sekvestraciji nad imovinom odsutnih lica.¹⁷⁸ Ova Komisija radila je do 28. januara 1947. godine.¹⁷⁹

Pri Vladi FNRJ, 2. maja 1946. godine, osnovana je Izvanredna komisija za auto-saobraćaj,¹⁸⁰ sa zadatkom da

izvrši likvidaciju dotadašnjeg Državnog auto-saobraćajnog preduzeća i pomogne osnivanju direkcija u narodnim republikama. Izvanredna komisija za auto-saobraćaj pri Vladi FNRJ ukinuta je 22. avgusta 1947. godine, kada je osnovan Komitet za auto-saobraćaj.¹⁸¹

Za obavljanje poslova i zadataka koji su proizlazili iz Zakona o prelazu u državnu svojinu neprijateljske imovine i o sekvestraciji nad imovinom odsutnih lica,¹⁸² kao specifični državni organ, osnovana je Državna uprava narodnih dobara, još 21. novembra 1944. godine, koja je radila do 14. juna 1946. godine, kada je njene poslove preuzela Komisija za narodnu imovinu Vlade FNRJ.¹⁸³

Za poslove civilne geodetske službe, pri Vladi FNRJ osnovana je, 7. januara 1947. godine, Glavna geodetska uprava,¹⁸⁴ koja je po prestanku rada Vlade FNRJ nastavila rad kao samostalni organ pod nazivom Savezna geodetska uprava. Zadatak Glavne geodetske uprave bio je da izrađuje planove izvodjenja radova civilne geodetske službe za FNRJ; da se stara o izvršenju planova i korišćenju izvršenih radova; da rukovodi izvodjenjem radova i preduzećima i ustanovama opštedržavnog značaja u ovoj oblasti; da pomaže, rukovodi, koordinira geodetske ustanove u republikama; da predlaže Vladi FNRJ donošenje propisa iz ove oblasti i drugo.¹⁸⁵

U cilju proučavanja, rukovodjenja stanicama i drugim ustanovama opštedržavnog značaja, objedinjavanja rada i opšteg rukovodjenja hidrometeorološkom službom u

FNRJ, pri Vladi FNRJ osnovana je, 7. januara 1947. godine, Savezna uprava hidrometeorološke službe.¹⁸⁶

Pri Vladi FNRJ, decembra 1947. godine, obrazovana je Glavna državna arbitraža,¹⁸⁷ koja je bila nadležna u sporovima u kojima su jedna ili obe stranke savezni organi, ustanove, preduzeća ili organizacije, kada vrednost spora prelazi 250.000 dinara; u kojima su stranke sa područja dveju ili više republika i u kojima je jedna stranka Ministarstvo narodne odbrane ili jedna ili obe stranke njegove ustanove, preduzeća ili ovlašćene vojne komande. Glavna arbitraža imala je pravo da preuzme na rešavanje svaki spor po Zakonu o arbitražama bez obzira na nadležnost.

Glavna državna arbitraža rešavala je sporove u većima od pet arbitara. Predsednika Glavne državne arbitraže imenovala je Vlada FNRJ. Glavnu državnu arbitražu obrazuju arbitri Savezne državne arbitraže koje odredi Vlada FNRJ i po jedan arbitar republičkih državnih arbitraža koje odrede vlade narodnih republika.

U vezi ustanovljenja "Nagrade Vlade FNRJ", pri istoj je formirana Komisija za nagrađivanje radnika na području nauke i kulture, 19. januara 1949. godine.¹⁸⁸ Zadatak Komisije bio je da imenuje žirije, da im daje smernice za rad i da na osnovu njihovih predloga daje konačne predloge za nagrađivanje. Komisija je počela sa radom 18. maja 1949. godine, kada su imenovani njeni članovi.¹⁸⁹

U vremenu od 1946. do 1950. godine kao savezni organi državne uprave javljaju se komiteti za opšte rukovodstvo u odredjenoj oblasti delatnosti. Rečeno je već da je

Ustav FNRJ bio predvideo da se mogu, pored komiteta za područje prosvete i kulture, narodnog zdravlja i socijalnog staranja, osnivati komiteti po potrebi i za druga područja delatnosti. Ubrzo po donošenju Ustava FNRJ, Ukazom Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ od 8. februara 1946. godine ustanovljeno je pet komiteta pri Vladi FNRJ (za zakonodavstvo i izgradnju narodne vlasti, za kulturu i umetnost, za škole i nauku, za zaštitu narodnog zdravlja i za socijalno staranje).¹⁹⁰ Medjutim, pokazalo se potrebnim za osnivanjem znatno većeg broja komiteta nego što se na početku rada Vlade FNRJ predvidjalo. Tako je u vremenu od 1946-1950. godine osnovano još pet komiteta.

Početakom 1946. godine (19. aprila) osnovan je Komitet za fiskulturu, koji je postojao sve do 2. avgusta 1950. godine, odnosno do obrazovanja Saveta za nauku i kulturu, koji je preuzeo poslove iz njegove nadležnosti.¹⁹¹ Iste 1946. godine osnovana su još dva komiteta - Komitet za kinematografiju i Komitet za radio-difuzionu službu. Komitet za kinematografiju radio je od 28. juna 1946.¹⁹² do 7. aprila 1951. godine, kada je, po njegovom ukidanju, poslove iz njegove nadležnosti preuzeo Savet za nauku i kulturu. Komitet za radio-difuznu službu delovao je od 28. juna 1946.¹⁹³ do 2. avgusta 1950. godine,¹⁹⁴ kada su poslovi iz njegove nadležnosti preneti na Direkciju za informacije Vlade FNRJ.

Tokom 1947. godine osnovan je Komitet za auto-saobraćaj pri Vladi FNRJ sa zadatkom da sprovodi smernice Vlade FNRJ, da se stara o organizaciji i razvoju auto-saobra-

ćaja, da koordinira radom organa u republikama nadležnih za poslove u ovoj oblasti. Komitet za auto-saobraćaj postojao je od 22. avgusta 1947.¹⁹⁵ do 31. decembra 1948. godine,¹⁹⁶ kada je poslove iz njegove nadležnosti preuzelo Ministarstvo saobraćaja.

U 1948. godini osnovana su tri komiteta, i to Komitet za zadrugarstvo, Komitet za turizam i ugostiteljstvo i Komitet za vodoprivredu.

Komitet za zadrugarstvo postojao je samo od 21. januara¹⁹⁷ do 31. decembra 1948. godine.¹⁹⁸ Komitet za zadrugarstvo po svom osnivanju preuzeo je poslove dotadašnje Komisije za zadruge pri Predsedništvu Vlade FNRJ. Osnovni zadatak Komiteta bio je da unapredjuje i razvija zadrugarstvo i da organizuje pomoć zadrugama i zadružnim organizacijama, da ostvaruje smernice Vlade FNRJ u vezi podizanja, razvijanja i ekonomskog jačanja zadruga i zadružnih organizacija; da vrši opšti nadzor nad radom u ovoj oblasti i drugo. Ukidanjem Komiteta za zadrugarstvo (31. decembra 1948), poslovi iz njegove nadležnosti, koji se odnose na zemljoradničke zadruge, preneti su u nadležnost Ministarstva poljoprivrede, poslovi u vezi radničko-službeničkih i nabavno-prodajnih zadruga u nadležnosti Ministarstva trgovine i snabdevanja, poslovi u vezi kreditne delatnosti u nadležnost Ministarstva finansija, a ostali poslovi u nadležnosti Privrednog saveta.

Komitet za turizam i ugostiteljstvo osnovan je 12. juna 1948. godine,¹⁹⁹ kada preuzima poslove turizma i

ugostiteljstva iz nadležnosti Ministarstva trgovine i snabdevanja. Osnovni zadatak Komiteta bio je razvijanje i unapredjenje turizma i ugostiteljstva, ostvarivanje smernica Vlade FNRJ u ovoj oblasti, izradjivanje planova opšteg razvoja i kontrola njihovih izvršenja, koordinacija i usmeravanja rad saveznih i republičkih organa u oblasti turizma i ugostiteljstva, organizacija turističkog prometa sa inostranstvom, davanje uputstava za organizaciju turističke i ugostiteljske službe, donošenje opštih propisa u oblasti turizma i ugostiteljstva i drugo. Komitet za turizam i ugostiteljstvo ukinut je 7. aprila 1951. godine,²⁰⁰ kada poslovi iz njegove nadležnosti prelaze u nadležnost Glavne uprave za turizam i ugostiteljstvo.

Za poslove opšteg rukovodjenja nad iskorišćavanjem voda i uredjenje vodnih tokova, 1. septembra 1948. godine osnovan je Komitet za vodoprivredu.²⁰¹ Osnovni zadatak Komiteta bio je da putem opšteg rukovodjenja, ostvaruje ciljeve racionalnog korišćenja voda i uredjenje vodnih tokova, da ostvaruje smernice Vlade FNRJ u pogledu pravilnog korišćenja voda i vodnih tokova, da daje opšte planove o iskorišćavanju voda i uredjenju vodnih tokova opšteg državnog značaja, da uskladjuje rad saveznih organa u ovoj oblasti, da donosi smernice i načela nadležnim organima republika i da koordinira njihov rad, da daje uputstva, da izradjuje nacрте saveznih propisa u ovoj oblasti i drugo. Komitet za vodoprivredu ukinut je reorganizacijom Vlade FNRJ 7. aprila 1951. godine, a njegovi poslovi preneti su u nad-

ležnost Glavne uprave za plan.²⁰²

U 1949. godini je za poslove lokalne privrede i komunalne poslove osnovan, kao organ Vlade FNRJ, Komitet za lokalnu privredu i komunalne poslove. Ovaj Komitet delovao je od 23. februara 1949.²⁰³ do 7. aprila 1951. godine, kada je izvršena reorganizacija Vlade FNRJ. Zadatak mu je bio, u osnovi, da ostvaruje opšte rukovodjenje u delatnostima republičkih i lokalnih organa u razvijanju i unapredjenju lokalne privrede i komunalnim poslovima, izradjuje nacрте opšteg razvoja i da se stara o njihovom izvršenju u ovoj oblasti, da predlaže mere i propise Vladi FNRJ za unapredjenje lokalne privrede i komunalnih poslova, da izdaje opšta uputstva republičkim i lokalnim organima, u skladu sa zakonima i propisima, da se stara o proučavanju urbanističkih problema i da daje smernice za izgradnju naselja, da se stara o razvoju zanatske delatnosti, da se stara o razvoju usmerenih delatnosti, da daje opšta uputstva i da se stara o izvršenju opštedržavnog plana stambene izgradnje i dr.

Po ukidanju Komiteta za lokalnu privredu i komunalne poslove, poslove iz njegove nadležnosti koji se odnose na komunalne poslove preneti su u nadležnost Saveta za građevinarske poslove, a poslovi koji se odnose na lokalnu industriju i zanatstvo u nadležnost Saveta za preradjivačku industriju.

Struktura komiteta kao organa Vlade FNRJ, pored 7 novoosnovanih, izmenjena je i time što su u ovoj fazi razvoja organa urave ukinuta 2, koji su osnovani 8. februara

1946. godine. U pitanju su Komitet za kulturu i umetnost i Komitet za škole i nauku. Oba ova komiteta prestala su sa radom 31. decembra 1948. godine.²⁰⁴ Istovremeno kada su ukinuti ovi komiteti obrazovano je Ministarstvo za nauku i kulturu, koje je i preuzelo poslove iz nadležnosti ukinutih komiteta.²⁰⁵

Ostala tri komiteta (za zakonodavstvo i izgradnju narodne vlasti, za zaštitu narodnog zdravlja i za socijalnu politiku) delovala su sve do 1950. godine, kada su za te oblasti delatnosti obrazovani saveti.

Osnovne karakteristike zadataka komiteta bile su u tome što je preko njih trebalo ostvariti opšte rukovodstvo u odgovarajućoj oblasti delatnosti, sprovođenje smernica Vlade FNRJ, praćenje i razvijanje delatnosti i službi, ostvarivanje koordinacije saveznih i republičkih organa u odgovarajućim oblastima delatnosti, donošenje planova opšteg razvoja u oblastima za koje su bili osnovani, rukovodjenje ustanovama i preduzećima opšteg državnog značaja, donošenje uputstva i kontrolisanje njihovih izvršenja, ostvarivanje saradnje u zemlji i inostranstvu, predlaganje mera i propisa iz oblasti za koju su osnovani i drugo.

Za izvršenje odredjenih poslova i zadataka, takođe je, u vremenu od 1946. do 1950. godine pri Predsedništvu Vlade FNRJ bilo osnovano i delovalo više organa i tela, koji su imali status samostalnih organa ili kao organi i tela pod neposrednim rukovodstvom Predsedništva Vlade FNRJ.

Krajem 1945. godine (29. decembra) osnovana je Kontrolna komisija²⁰⁶ koja aprila 1946, po osnovu Zakona o

opštedržavnoj kontroli,²⁰⁷ menja naziv i nastavlja sa radom pod nazivom Savezna kontrolna komisija. Januara 1948. godine donesen je Zakon o državnoj kontroli²⁰⁸ po kome Savezna kontrolna komisija postaje najveći rukovodeći organ državne kontrole u FNRJ, na čijem je čelu stajao član Vlade FNRJ kao predsednik.

Tada istovremeno dobija naziv Komisija državne kontrole FNRJ i deluje kao takva sve do ukidanja, 31. januara 1951. godine.²⁰⁹

Komisija državne kontrole FNRJ bila je savezno-republički organ. Osnovana je sa ciljem da vrši kontrolu nad radom organa Vlade FNRJ, vlada narodnih republika, narodnih odbora, državnih i zadružnih ustanova i preduzeća, kao i drugih ustanova i preduzeća nad kojima država vrši kontrolu, Komisija je radila u sednicama, kao kolektivni organ, na kojima je razmatrala predloge godišnjih budžeta; predloge zakona i uredbi i pravilnika koji se odnose na službu državne kontrole; organizaciona i druga pitanja, planove rada i analize Komisije državne kontrole; donosila zaključek o predlogu opštedržavnog završnog računa i drugo. U skladu sa Zakonom o državnoj kontroli, vršila je kontrolu izvršenja propisa i rešenja Vlade FNRJ, vlada republika i viših organa državne uprave; kontrolu evidencija i utroška državnih finansijskih sredstava, utroška i rashodovanja materijalnih dobara, kontrolu ostvarivanja demokratskih prava građana FNRJ. Komisija je imala pravo da pregleda i razmatra unutrašnju organizaciju, administraciju, evidenciju i celokupno poslovanje svih državnih nadležstava, ustanova i preduzeća, kao i

zadružnih ustanova i preduzeća; da pregleda materijalno-finansijsko poslovanje društvenih organizacija; da upozorava na nepravilnosti, da traži izveštaje, objašnjenja, podatke i drugi materijal potreban za vršenje kontrole; da donosi rešenja o sprovođenju mera; da obustavlja akta i radnje koje su nezakonite ili nisu u skladu sa propisima; da daje predloge Javnom tužiocu o pokretanju krivičnog postupka u slučaju kada se radi o krivičnom delu; da izriče kazne za disciplinske neurednosti; da traži obnovu disciplinskog postupka i drugo.²¹⁰

Pri Predsedništvu Vlade FNRJ, za poslove i zadatke iz oblasti verskih pitanja, postojala je Verska komisija, koja je osnovana 21. avgusta 1945. godine pod nazivom Državna komisija za verska pitanja. Verska komisija radila je pri Predsedništvu Vlade FNRJ tokom celog perioda njegovog postojanja.

Za odobravanje i overavanje završnih računa državnih organa, pri Predsedništvu Vlade FNRJ radila je Kontrolno-računska komisija, koja je ukinuta 17. maja 1946. godine, a poslovi iz njene nadležnosti preneti su na Ministarstvo finansija.²¹¹ Pre toga je Kontrolno-računska komisija, od osnivanja 5. aprila 1945. godine, radila pri Predsedništvu Vlade DFJ.²¹²

Istovremeno kada je ukinuta Komisija za zadrugarstvo pri Privrednom savetu, 20. decembra 1946. godine, osnovana je Komisija za zadruge pri Predsedništvu Vlade FNRJ.²¹³ Zadatak Komisije za zadruge bio je da uskladjuje rad ministarstva po pitanju zadruga i zadružnih organizacija; da prouča-

va stanje i razvoj zadruga i zadružnih organizacija i predlaže mere za njihovo poslovanje i opšti društveni plan; da daje mišljenje Glavnom zadružnom savezu FNRJ u vezi sa zadrugama i zadružnim organizacijama; da usmerava propagandu u vezi širenja i unapredjenja zadruga i zadružnih organizacija i drugo.²¹⁴

Od 24. februara 1947. godine, pri Predsedništvu Vlade FNRJ radila je Komisija za nagrade, čiji je bio zadatak da preispitujue predloge saveznih ministarstava i ustanova za nagrađivanje radnika, nameštenika i službenika, o kojima je konačno rešenje donosilo Predsedništvo Vlade FNRJ.²¹⁵

Za vršenje revizije glavnih projekata za kapitalnu izgradnju objekata, koje izvode investitori iz nadležnosti Predsedništva Vlade FNRJ, pri Predsedništvu Vlade FNRJ obrazovana je, 4. aprila 1949. godine, Komisija za reviziju glavnih projekata.²¹⁶

Pri Predsedništvu Vlade FNRJ radilo je i nekoliko uprava. Tako je 7. januara 1948. godine prvo osnovana Uprava materijalnih rezervi, koja je imala za zadatak da se stara o materijalnim rezervama države.²¹⁷ Na čelu Uprave stajao je načelnik koga je postavljao predsednik Vlade FNRJ. Uprava materijalnih rezervi pri Predsedništvu Vlade FNRJ postojala je tokom čitavog vremena postojanja Predsedništva Vlade FNRJ.

Od 27. marta 1948. godine do 27. juna 1951. godine, pri Predsedništvu Vlade FNRJ delovala je Uprava za koordinaciju rada naučnih instituta, u čijoj su nadležnosti bili poslovi uskladjivanja rada naučnih instituta u zemlji i ostali

poslovi u vezi s tom delatnošću.²¹⁸ Upravom je rukovodio načelnik, koga je postavljao predsednik Vlade FNRJ.

Kao organ pri Predsedništvu Vlade FNRJ, osnovana je, 17. septembra 1949. godine, Savezna uprava za odlikovanja,²¹⁹ koja je ukinuta 4. januara 1950. godine.²²⁰ Ova Uprava imala je za zadatak da obavlja poslove u vezi prethodnog rada na odlikovanjima.

Za određene poslove i zadatke pri Predsedništvu Vlade FNRJ bili su osnivani uredi i instituti. Takav je slučaj sa Saveznim statističkim uredom, koji od 5. juna 1948. godine kao organ deluje pri Predsedništvu Vlade FNRJ,²²¹ da bi se 12. aprila 1950. godine našao pri Saveznoj planskoj komisiji. Pre osnivanja Saveznog statističkog ureda postojao je, od 19. decembra 1944. godine, Državni statistički ured pri Predsedništvu AVNOJ-a,²²² a od 12. maja 1946. do 5. juna 1948. pri Saveznoj planskoj komisiji.

Od instituta pri Predsedništvu Vlade FNRJ bio je osnovan 17. decembra 1947. godine Institut za međunarodnu politiku i privredu²²³ i 21. januara 1948. godine Institut za fiziku.²²⁴ Prvi se bavio proučavanjem političkog i ekonomskog razvitaka u svetu, a drugi naučno-istraživačkim radom u oblasti fizike. Institut za fiziku od 14. juna 1950. godine nastavlja rad pod nazivom Institut za ispitivanje strukture materijala.²²⁵

Strukturu državne uprave upotpunjavaju organi i tela pri i u sastavu ministarstava, komisija i komiteta, kao osnovnih tipova organa uprave Vlade FNRJ.

Vreme od 1946. do 1950. godine veoma je karakte-

ristično po broju i tipovima organa i tela koji su delovali pri i u sastavu organa Vlade FNRJ. Zato ćemo se zadržati samo na nekim karakterističnijim primerima komisija, uprava, ureda, zavoda i direkcija koji su postojali pri i u sastavu ministarstava i drugih organa Vlade FNRJ.

Kao organ uprave, pri Ministarstvu finansija osnovana je 1949. godine Komisija za pitanja eksproprijacije,²²⁶ koja je imala za zadatak da daje uputstva za sprovođenje eksproprijacije i sredjivanja visine i vrste naknada za ekspropriisanu imovinu da vodi sumarnu evidenciju o svim izvršenim eksproprijacijama i da daje direktive za rad komisijama za eksproprijaciju pri ministarstvima narodnih republika. Pri Ministarstvu finansija postojalo je više komisija, a među kojima i Vrhovna komisija za povlačenje i zamenu okupacijskih novčanica (osnovana 5. aprila 1945)²²⁷ Savezna komisija za upis zajma, Komisija za izvlačenje obveznica Narodnog zajma i druge.

Pri Komitetu za kinematografiju, kao savezni organ uprave, osnovana je, 6. aprila 1946. Komisija za pregled filmova,²²⁸ koja kasnije nastavlja rad pri Savetu za nauku i kulturu.

Krajem 1946. godine u Ministarstvu saobraćaja osnovana je Državna komisija za obeštećenje vlasnika plov-
nih objekata.²²⁹

Za objekte društvenog standarda, pri Ministarstvu gradjevina bila je Komisija za reviziju glavnih projekata, a u Ministarstvu gradjevina Komisija za reviziju idejnih

projekata i Komisija za prijem građevinskih radova. Sve tri komisije osnovane su na osnovu Uredbe o projektovanju iz 1948. godine.²³⁰

Pri Saveznoj planskoj komisiji radila je, od 27. septembra 1946. godine do 5. juna 1948. godine, Savezna komisija za standardizaciju, koja je obrazovana na osnovu Uredbe o odredjivanju i kontroli kvaliteta proizvoda.²³¹

Za pitanja repatrijacije ratnih zarobljenika, prisilno odvedenih radnika i interniraca, pri Ministarstvu socijalne politike, na osnovu uredbe Vlade FNRJ, obrazovana je Državna komisija za repatrijaciju. Komisija je delovala od 28. aprila 1945. do 22. marta 1946. godine.²³²

Pri Ministarstvu rada, od 2. septembra 1947. godine, postoji Komisija za repatrijaciju iseljenika.²³³

Pri Ministarstvu narodne odbrane, za invalidska pitanja osnovana je, 8. juna 1948. godine, Vrhovna invalidska komisija, koja je od novembra 1948. godine prešla u nadležnost Komiteta za socijalno staranje,²³⁴ a po njegovom ukidanju u delokrug Saveta za narodno zdravlje i socijalnu politiku. Komisija je imala zadatak da se stara o ratnim vojnim invalidima, kao i o mirnodopskim vojnim invalidima.

Sličnih komisija je bilo i pri drugim organima Vlade FNRJ.

Od 1946. do 1950. godine medju najrasprostranjenije i najbrojnije tipove organa uprave koji su delovali pri i u sastavu organa Vlade FNRJ bile su uprave.

Promene u administrativno-finansijskoj politici saveznih organa uprave u oblasti privrede najbolje su se

izražavale kroz praćenje i vodjenje statističkih evidencija, aktivno planiranja i planske raspodele sirovina i materijala. Te promene bitno su uticale kako na unutrašnju organizacionu strukturu najviših organa uprave tako i na pojavu novih tipova organa uprave i sistemu upravnog aparata. Tako, već 1946. godine stvaraju se glavne uprave za operativno rukovodjenje u privredi "kao neka vrsta srednje karike izmedju preduzeća i ministarstva."²³⁵ Upravama se želelo obezbediti efikasnije rukovodjenje i veza izmedju organa Vlade FNRJ i državnih privrednih preduzeća. Zato uprave označavaju korak dalje u fazi podržavljanja upravnog aparata. I pored toga što su uprave bile glavni naredbodavci, rukovodioci državnih preduzeća, ipak su one ostale više kao administrativne jedinice centralnih organa uprave. Zato su one više bile srasle sa ministarstvima nego sa državnim preduzećima.

Uprave se javljaju kao samostalni organi, ali znatno više kao organizacione jedinice organa Vlade FNRJ (ministarstva, komisija i komiteta). Postojale su uprave sa posebnim predračunom prihoda i rashoda i bez posebnog predračuna prihoda i rashoda. Prve su imale status organa uprave pri organima Vlade FNRJ, a druge organizacionih jedinica organa Vlade FNRJ. Uprava sa posebnim predračunom prihoda i rashoda znatno je bilo manje u odnosu na uprave bez samostalnog predračuna prihoda i rashoda. Tako je, na primer, u 1949. godini postojalo 13 uprava sa samostalnim predračunom prihoda i rashoda, dok je bez samostalnog predračuna prihoda i rashoda bilo 98 uprava.²³⁶ Kako su često vršene reorganiza-

cije, osnivanje i ukidanje uprava, to je njihov broj u prvoj fazi drugog podperioda razvoja saveznih organa uprave bio znatno veći u odnosu na 1949. godinu.

Uprave sa statusom organa uprave postojale su pri i u sastavu sledećih organa Vlade FNRJ; pri saveznoj planskoj komisiji - Savezna uprava za unapredjenje proizvodnje (osnovana 26. maja 1948)²³⁷ i Savezna uprava za pronalazaštvo (osnovana 15. decembra 1948)²³⁸ i pri Ministarstvu lake industrije - Uprava za utenzilije i Uprava za servise;²³⁹ pri Komitetu za zaštitu narodnog zdravlja - Glavna uprava medicinske proizvodnje (osnovana 19. jula 1946), koja od 18. oktobra 1947. godine postaje Generalna direkcija medicinske proizvodnje;²⁴⁰ pri Ministarstvu rada - Uprava za socijalno osiguranje, Savezna uprava za radnu snagu (15. septembra 1948,²⁴¹ i Uprava za iseljenike (osnovana 12. jula 1946);²⁴² pri Ministarstvu saobraćaja - Savezna uprava za puteve, Glavna uprava civilnog saobraćaja (1949), Glavna uprava unutrašnje plovidbe, Glavna uprava rečnog saobraćaja (osnovana 13. jula 1945)²⁴³, Glavna uprava pomorstva (osnovana 17. avgusta 1945) i, u njenom sastavu, Uprava pomorstva²⁴⁴ i Uprava vazdušne plovidbe (osnovana 11. decembra 1948);²⁴⁵ pri Ministarstvu narodne odbrane - Uprava za snabdevanje vojnih lica (osnovana 14. januara 1949);²⁴⁶ u okviru Ministarstva za novooslobodjene krajeve - Glavna uprava za novooslobodjene krajeve (osnovana 26. februara 1949);²⁴⁷ pri Komitetu za vodoprivredu - Savezna uprava hidrometeorološke službe; pri Ministarstvu poljoprivrede i šumarstva - Savezna uprava šumskih gazdinstava (osnovana 8. januara 1947);²⁴⁸ u Ministarstvu rudarstva -

Savezna uprava za geološka istraživanja, osnovana 31. decembra 1948. godine²⁴⁹ (pre toga Zavod za geološka istraživanja), koja od 12. aprila 1950. prelazi u sastav Saveza za energetiku i ekstraktivnu industriju²⁵⁰ i druge.

Uprave bez posebnih predračuna prihoda i rashoda imao je veći broj ministarstava i komiteta. Tako je krajem 1948. i početkom 1949. godine ovog tipa uprava bilo u Ministarstvu trgovine i snabdevanja 13, u Ministarstvu šumarstva 6, u Ministarstvu poljoprivrede 7, u Ministarstvu finansija 1, u Ministarstvu unutrašnjih poslova 4, u Ministarstvu finansija 1, u Ministarstvu unutrašnjih poslova 4, u Ministarstvu spoljne trgovine 3, u Ministarstvu pomorstva 1, u Ministarstvu pošta 2, u Komitetu za zakonodavstvo i izgradnju narodne vlasti 1, u Komitetu za socijalno staranje 1, u Komitetu za narodno zdravlje 5, u Ministarstvu saobraćaja 2, u Ministarstvu železnica 8, u Komitetu za vodoprivredu 2 i Komitetu za turizam i ugostiteljstvo 2 uprave.²⁵¹ U pitanju su uprave koje su osnivane za određene poslove i zadatke u oblasti osnovne delatnosti ministarstava i komiteta. Međutim, bilo je i onih koje su osnivane za zajedničke poslove. Tako je uprava za personalnu službu opsluživala 13 ministarstava,²⁵² Uprava za stručno uzdizanje 12 ministarstava i 1 komitet,²⁵³ Uprava za radnu snagu 8 ministarstava²⁵⁴ i Uprava za snabdevanje 6 ministarstava.²⁵⁵

Uprave osnovane kao organizacione jedinice ministarstava i komiteta nisu imale ista prava i dužnosti kao glavne uprave koje su imale status administrativnih organa uprave. Međutim, i ove uprave su se u praksi ponašale kao

organi prema odgovarajućim upravama u organima uprave narodnih republika. To su činile u ime organa u čijem su sastavu bile.

Donošenjem Osnovnog zakona o državnim privrednim preduzećima,²⁵⁶ polovinom 1946. godine, i, na inicijativu CK KPJ,²⁵⁷ Zakona o nacionalizaciji privatnih privrednih preduzeća,²⁵⁸ krajem iste godine, znatno je izmenjen status i struktura državnih privrednih preduzeća. To su istovremeno bili i osnovni razlozi za reorganizaciju koja je pripremana tokom 1946, a sprovedena u 1947. i 1948. godini, osnivanjem generalnih i glavnih direkcija kao operativno-administrativnih rukovodilaca državnih privrednih preduzeća.

Osnovni zakon o državnim privrednim preduzećima predstavlja korak dalje u razvijanju sistema administrativnog rukovodjenja privredom. preduzeća su formalno pravna lica ali nisu imala samostalnost, jer su se kao državni organi našli pod rukovodstvom državne uprave. Osnivači su odredjivali administrativno-operativne rukovodiocce osnovanim preduzećima, odnosno generalne i glavne direkcije koje su rukovodile njima. Generalne i glavne direkcije, kao administrativno-operativni rukovodioci (AOP) preduzeća, imale su široka upravna ovlašćenja u odnosu na preduzeća. One su donosile pravilnike preduzeća, postavljale direktore, mogle su da ukinu ili izmene odluku direktora, da smanje obrtna sredstva ili ih prenesu na druga preduzeća iste privredne grane. S druge strane, direktori preduzeća imali su odlučujuću reč u oblasti organizacije proizvodnje, radnih odnosa i disciplinske odgovornosti. Direktor preduzeća bio je praktično zaštitnik

državnog interesa, dok je "kolektiv u načelu vršio posredni uticaj na poslovanje preduzeća preko kolegijuma, proizvodnih savetovanja, radničkih poverenika, sindikalne organizacije".

Generalne i glavne direkcije bile su pod neposrednim rukovodstvom ministara, odnosno njihovih pomoćnika. Na čelu ovih direkcija stajao je generalni, odnosno glavni direktor. Unutrašnju organizacionu strukturu većih direkcija činila su četiri sektora (za pogon, za kadrovske poslove, za planske poslove i za komercijalne poslove) i sekretarijat, kao administrativni sektor u čijem sastavu se često nalaze i pravni poslovi direkcije. Na čelu sektora stoje direktori, a na čelu sekretarijata sekretar. Direktor sektora za pogon bio je generalni, odnosno glavni inženjer koji je po svom položaju i zamenik generalnog, odnosno glavnog direktora direkcije. Direktori sektora i sekretar sačinjavali su kolegijum. Kolegijum je savetodavno telo generalnog, odnosno glavnog direktora. Kolegijum nije imao pravo odlučivanja, ali su članovi kolegijuma, ukoliko se sa njihovim mišljenjem ne saglasi direktor, imali pravo da zatraže odluku ministra. U generalnim i glavnim direkcijama postojao je stručni savet, koga su sačinjavali članovi kolegijuma i direktori područnih preduzeća.²⁵⁹

Najveći broj generalnih i glavnih direkcija osnovan je 1947. godine, i to početkom januara u oblasti industrije i spoljne trgovine, početkom marta u oblasti rudarstva, tokom aprila u oblasti trgovine i snabdevanja i krajem 1947. u oblasti saobraćaja i poljoprivrede i šumarstva.

U oblasti industrije je 28. januara 1947. godine

osnovano 8 generalnih direkcija²⁶⁰ i 4 glavne direkcije,²⁶¹ a tokom 1948. godine još 2 generalne²⁶² i 2 glavne direkcije.²⁶³ Znači, tokom 1947. i 1948. samo u oblasti industrije osnovano je 16 generalnih i glavnih direkcija.

Početakom 1947. i krajem 1948. godine u oblasti rudarstva osnovano je 8 generalnih direkcija. Četiri su osnovane 7. marta 1947. godine, a četiri 31. decembra 1948. godine.²⁶⁵

Do osnivanja 3 generalne i 1 glavne direkcije u oblasti spoljne trgovine došlo je 7. marta 1947. i januara 1948. godine.²⁶⁶

U oblasti trgovine i snabdevanja osnovane su 3 glavne direkcije, i to sve 8. aprila 1947. godine.²⁶⁷

U oblasti saobraćaja i veza osnovano je 5 generalnih i 5 glavnih direkcija, i to sve u 1947. godini izuzev jedne glavne direkcije koja je osnovana 1948. godine. Tako su za poslove pošte, telefona i telegrafa krajem 1947. godine osnovane 2 generalne direkcije;²⁶⁸ za poslove železnica 1 generalna i 2 glavne direkcije osnovane su u drugoj polovini 1947. godine;²⁶⁹ za poslove plovidbe je 1 generalna direkcija osnovana 12. septembra 1947. godine,²⁷⁰ a za poslove brodarstva, luka i javnih skladišta 1 generalna i 2 glavne direkcije 1947. godine, osim jedne glavne direkcije osnovane 1948. godine.²⁷¹

U oblasti poljoprivrede i šumarstva, u vremenu od 1947. do 1949. godine osnovane su 1 generalna i 4 glavne direkcije, od toga u 1947. godini 1 generalna i 1 glavna,²⁷²

a ostale tri glavne direkcije osnovane su oktobra 1949. godine.²⁷³

U oblasti elektroprivrede osnovane su 4 generalne direkcije, 31. decembra 1948. godine,²⁷⁴ i 2 glavne u 1948. i 1949. godini.²⁷⁵

Iz pregleda reorganizacija izvršenih u saveznoj državnoj upravi, od donošenja Ustava FNRJ 1946. do kraja 1949. godine, uočava se osetno povećanje organa Vlade FNRJ (ministarstava i komiteta), zatim organa i tela pri organima Vlade FNRJ. Osnivanjem, 1947. i 1948. godine, generalnih i glavnih direkcija, kao administrativno-operativnih organa za rukovođenje državnim privrednim preduzećima, i uprava, kao administrativnih organa ministarstava, državni aparat još snažnije je ojačao. Tu strukturu upotpunjavaju i opštedržavna preduzeća, čiji je broj bio u ovom vremenu izuzetno veliki. Tako je zbog proširivanja obima rada državne uprave rastao i broj i tipovi organa uprave, a time i administracija. Do ovakve strukture organa uprave i njihovog velikog broja došlo je iz razloga što je državna uprava preuzimala na sebe sve veći broj poslova i zadataka u oblasti privrede, planiranja, državne kontrole i javnih službi. Država ima odlučujuću ulogu u organizaciji društva. Uprava dobija sve šire polje rada u organizaciji društava, a uporedo s tim i njena ovlašćenja postaju sve veća na području proizvodnje, gradjevinarstva, saobraćaja, prometa robe, nauke i kulture, prosvete i školstva, narodnog zdravlja, socijalne zaštite, socijalnog osiguranja.

"Kruti centralizam, povezan sa krutim i tobože sa sveobuhvatnim planiranjem, našao se u sukobu sa delovanjem privrednih zakona, naročito zakona vrednosti, i sa inicijativom privrednih i društvenih organizacija, ustanova i građana".²⁷⁶ KPJ je bila na čelu ideja stvaranja ovakvog državnog aparata, ali je krajem 1949. godine takodje bila na čelu ideja o demokratizaciji društva i države i potrebi učešća masa u upravljanju privredom i državom, čime najavljuje nužnost reorganizacije državnog aparata. Tako, Treći plenum CK KPJ, održan krajem 1949. godine, zalaže se za debirokratizaciju i decentralizaciju rukovodjenja prosvetom i kulturom, za smanjivanje glomaznog državnog aparata federacije i republika. Istovremeno, Plenum se zalaže za razvijanje inicijative lokalnih organa vlasti, kao i prosvetnih i kulturnih ustanova. Tokom 1949. godine Partija daje inicijativu za povećanje uloge radnika u proizvodnji i organizaciji rada preduzeća. Dolazi se do ideja stvaranja organa preko kojih bi radnici upravljali poslovima preduzeća. Do realizacije ove ideje dolazi po prvi put donošenjem Uputstva o osnivanju i radu radničkih saveta državnih privrednih preduzeća, 23. decembra 1949. godine.²⁷⁷ Na osnovu ovog Uputstva osnovani su saveti u 215 jugoslovenskih preduzeća, tzv. eksperimentalni radnički saveti uvedeni u unapred odabranim preduzećima.

Uporedo sa razvijanjem ideje radničkog upravljanja u praksi, sve se više nametala kao nužnost debirokratizacija i decentralizacija upravnog mehanizma. Otuda je razumljivo što je, pre donošenja Osnovnog zakona o upravljanju držav-

nim privrednim preduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radničkih kolektiva,²⁷⁸ usledila reorganizacija organa savezne i republičkih uprava u vremenu od februara do juna 1950. godine.

Prvi akt²⁷⁹ o reorganizaciji donesen je 8. februara 1950. godine kojim su ukinuta Ministarstvo elektroprivrede i Ministarstvo rudarstva, a umesto njih osnovani Komitet za elektroprivredu, Komitet za ugalj, Komitet za nemetale FNRJ, Generalna direkcija za metalurgiju i Generalna direkcija za naftu. Istog datuma kada je ukinuto Ministarstvo elektroprivrede osnovan je Savet za energetiku i ekstraktivnu industriju Vlade FNRJ,²⁸⁰ koji je osnovan u cilju koordiniranja rada komiteta, generalnih direkcija i drugih organa Vlade FNRJ koji su rukovodili poslovima energetske i ekstraktivne industrije iz savezne nadležnosti.

Iste 1950. godine, 12. aprila, donesen je drugi akt²⁸¹ kojim je umnogome izmenjena dotadašnja struktura organa savezne uprave. Tada su ukinuta Ministarstvo poljoprivrede, Ministarstvo šumarstva, Ministarstvo lake industrije, Ministarstvo gradjevina, Ministarstvo trgovine i snabdevanja i Ministarstvo državnih nabavki. Istovremeno sa ukidanjem ovih 6 ministarstava, osnovani su Savet za poljoprivredu i šumarstvo, Savet za preradjivačku industriju, Savet za gradjevinarstvo i gradjevinsku industriju, Savet za promet robom i Savet za saobraćaj i veze.

Za opšte rukovodstvo poslovima iz savezne nadležnosti i za koordinaciju delatnosti organa narodnih republika nadležnih za te poslove, Savet za poljoprivredu i šumarstvo

preuzeo je poslove poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede; Savet za preradjivačku industriju poslove preradjivačke i lake industrije; Savet za gradjevinarstvo i gradjevinsku industriju poslove gradjevinarstva i gradjevinske industrije; Savet za promet robom poslove trgovine, snabdevanja, državnih nabavki, turizma i ugostiteljstva; Savet za saobraćaj i veze koordinaciju poslova železničkog, rečnog, pomorskog i drumskog saobraćaja i veza.

Ministarstvo za nauku i kulturu ukinuto je 31. maja 1950. a istovremeno je osnovan Savet za nauku i kulturu Vlade FNRJ,²⁸² sa ciljem opšteg rukovodjenja poslovima prosvete, nauke i kulture iz savezne nadležnosti i ostvarivanja koordinacije delatnosti organa narodnih republika u ovoj oblasti. Istovremeno sa ukidanjem Ministarstva za nauku i kulturu Vlade FNRJ ukinut je i Komitet za zakonodavstvo i izgradnju narodne vlasti Vlade FNRJ, a umesto njega osnovan je Savet za zakonodavstvo i izgradnju narodne vlasti FNRJ,²⁸³ koji je preuzeo sve poslove iz nadležnosti dotadašnjeg Komiteta za zakonodavstvo i izgradnju narodne vlasti.

Četrnaestog juna 1950. ukinuto je Ministarstvo teške industrije, a osnovani su Savet za mašinogradnju Vlade FNRJ, Generalna direkcija za mašinogradnju i Generalna direkcija za crnu metalurgiju Vlade FNRJ.²⁸⁴ Savet za mašinogradnju imao je u nadležnosti ostvarivanje opšteg rukovodstva poslovima mašinogradnje i crne metalurgije iz savezne nadležnosti i koordinaciju delatnosti organa narodnih republika u ovoj oblasti.

Istovremeno kada je osnovan Savet za mašinogradnju

ukinuti su Komitet za elektroprivredu, Komitet za ugalj i Komitet za nemetale.²⁸⁵

Reorganizaciju savezne uprave upotpunjava ukidanje, 31. maja 1950. godine, 14 generalnih i glavnih direkcija, 3 uprave, 1 saveznog instituta i 5 radničkih tehnikuma.²⁸⁶

S obzirom da se radi o reorganizaciji početne faze, to je razumljivo što ona u 1950. godini ima karakteristike i dotadašnjeg i novog upravnog sistema. Osnovne organe Vlade FNRJ u ovo vreme čine ministarstva, saveti, komiteti i generalne direkcije, čiji su rukovodioci po pravilu članovi Vlade. Novinu čini osnivanje saveta i generalnih direkcija kao organa Vlade FNRJ. "Saveti su bili postavljeni kao kolegijalna tela u kojima je predsednik ravnopravan sa ostalim članovima saveta, koji su po pravilu bili kao i on, ministri".²⁸⁷ Generalne direkcije osnovane su kao neposredni organi Vlade FNRJ na čijem čelu su mogli stajati i ministri.²⁸⁸ Inače su one poslovale o privrednom računu. Osamostaljenje generalnih direkcija značilo je jačanje njihovog privrednog individualiteta, odnosno oslobađanje od ranije administrativne podređenosti ministarstvima.

Veoma je značajno istaći da su ovom reorganizacijom brojni savezno-republički organi u oblasti privrede preneti u nadležnost republika. Praktično su u nadležnosti federacije ostale samo one grane iz oblasti privrede za koje su osnovane generalne direkcije (za mašinogradnju, metalurgiju, crnu metalurgiju i naftu). Preko saveta osnovanih u oblasti privrede obezbedjivao se odgovarajući stepen planiranja,

kontrole, usmeravanja i regulative. Ovakav odnos uspostavlja se i u oblastima društvenih službi.

Od epohalnog značaja je donošenje, 27. juna 1950, Osnovnog zakona o upravljanju državnim privrednim preduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radnih kolektiva, kojim je ozakonjeno radničko upravljanje. Ovim društvenim aktom označena je nova epoha u razvoju društveno-političkih odnosa u zemlji, epoha samoupravljanja.

Povodom ovog zakona Josip Broz Tito je rekao:

"Pred Narodnom skupštinom nalazi se danas na pretresu projekt jednog od najznačajnijih zakona socijalističke Jugoslavije - Projekt Osnovnog zakona o upravljanju državnim privrednim preduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radnih kolektiva. Donošenje tog zakona biće najznačajniji historijski čin Narodne skupštine poslije donošenja Zakona o nacionalizaciji sredstava za proizvodnju."²⁹⁰ Govoreći povodom istog zakona, Boris Kidrič o izvršenoj reorganizaciji 1950. godine ističe: "Trebalo je, dakle, državnu upravu u privredi unapred reorganizovati u takvom smislu i do takvog stepena da celoviti sklop državne uprave u privredi i novouspostavljenih radničkih saveta stvarno odgovara uporednom postojanju državnih svojinskih prava i privrednog upravljanja od strane neposrednih proizvođača. Reorganizacija državne uprave držala se pri tome objektivnog stepena do kojeg kod nas su došli opšta socijalistička izgradnja, razvitak materijalnih produktivnih snaga i razvitak društvene svesti."²⁹¹

Reorganizacija izvršena 1950. godine u suštini predstavlja pripremnu bazu za širu i dublju reorganizaciju,

koja će se sprovesti aprila 1951. godine. Na reorganizaciju 1951. godine uticalo je nekoliko bitnih karakteristika tadašnjeg stepena društveno-ekonomskih odnosa - uvođenje radničkog upravljanja, prelazak državne svojine u višu fazu društvene socijalističke svojine, prelazak privrede i društvenih delatnosti u nadležnost republičkih i nižih organa, prelazak sa državnog planiranja na samo opšte proporcije planiranja, smanjivanje kompetencija državnih upravnih organa prenošenjem funkcije upravljanja na predstavnike organa radnih kolektiva i druge.

Reorganizacijom Vlade FNRJ od 7. aprila 1951. godine znatno je izmenjena struktura organa savezne uprave. Ukinuto je 16 organa Vlade FNRJ, i to: ²⁹² Savezna planska komisija, 5 ministarstava (rada, za novooslobodjene krajeve, železnica, saobraćaja i pošta), 3 generalne direkcije (mašinogradnje, crne metalurgije i metalurgije) i 6 komiteta (za zaštitu narodnog zdravlja, za socijalno staranje, za kinematografiju, za lokalnu privredu i komunalne poslove, za turizam i ugostiteljstvo i za vodoprivredu). Poslovi ukinute savezne plansek komisije preneti su u nadležnost Privrednog saveta i Glavne uprave za plan; Komiteta za vodoprivredu na Glavnu upravu za plan; Ministarstva rada na Glavnu upravu za plan i na Savet za narodno zdravlje i socijalnu politiku; Ministarstva železnica na Savet za saobraćaj i veze i na Glavnu direkciju jugoslovenskih železnica; Ministarstva saobraćaja na Savet za gradjevinske poslove, Ministarstva unutrašnjih poslova i na Savet za promet

robom; Ministarstva pošta na Savet za saobraćaj i veze i na Glavnu direkciju pošta; Komiteta za zaštitu narodnog zdravlja i Komiteta za socijalno staranje na Savet za narodno zdravlje i socijalnu politiku; Komiteta za lokalnu privredu i komunalne poslove na Savet za građevinske poslove i na Savet preradjivačke industrije; Komiteta za turizam i ugostiteljstvo na Glavnu upravu za turizam i ugostiteljstvo; Komiteta za kinematografiju na Savet za nauku i kulturu; Ministarstva za novooslobodjene krajeve na NR Hrvatsku i Sloveniju.

Prema reorganizaciji iz aprila 1951. godine strukturu neposrednih organa Vlade FNRJ čine: Predsedništvo Vlade, 6 ministarstava (inostranih poslova, unutrašnjih poslova, narodne odbrane, finansija, pravosudja, pomorstva i spoljne trgovine) i 11 saveta (za zakonodavstvo i izgradnju narodne vlasti, za nauku i kulturu, za narodno zdravlje i socijalnu politiku, Privredni savet, za energetiku i ekstraktivnu industriju, za mašinogradnju, za preradjivačku industriju, za građevinske poslove, za poljoprivredu i šumarstvo, za promet robom, za saobraćaj i veze).

U strukturi organa Vlade FNRJ jasno se uočavaju samo dva tipa organa uprave-ministarstva i saveti. Znači, napuštene su organizacione forme komisija, komiteta i generalnih direkcija koje postaju glavne direkcije i prestaju biti organi vlade.

Razlika između ministarstava i saveta je bitna, jer se zasniva na njihovoj društveno-političkoj osnovi, ta-

čnije u obimu i karakteru upravnih funkcija koje su pozvani da vrše.²⁹³ Ministarstva su kao i dotada, ostala na hijerarhijski način organizovana, u kojima su službe nižeg stepena povezane i podređene. Na čelu ministarstva ostao je ministar-pojedinac, kao najviši rukovodilac svih organa i službi ministarstva. Saveti su kolegijalna tela u kojima predsednik, kao član Vlade, ima nešto šira ovlašćenja od ostalih njegovih članova. Zato saveti kao organi uprave i nisu zasnovani na čisto kolegijalnom principu rukovodjenja. Ipak, savet kao kolegijum ostao je osnovni i najviši organ uprave u određenoj oblasti. On raspolaže svim bitnijim pravima pomoću kojih se obezbedjuje upravna funkcija organa.

Po pravilu ministarstva su ostala zaodređjena sektore. Država i dalje u ime zajednice, rukovodi određenim granama uprave, koristeći se službama koje su organizovane na monokratskom principu. U pitanju su inostrani poslovi, unutrašnji poslovi, narodna odbrana, finansije i pravosuđe. Ostala dva sektora (privredni i društvenih službi) gde su osnovani saveti, i pored nekih razlika u obimu ovlašćenja između privrednih organa i onih u društvenim službama, karakteriše kolegijalna forma rada i početak procesa prenošenja državnih funkcija sa državnih organa na društvene organe. Taj proces demokratizacije nije u podjednakom stepenu prisutan kod svih saveta. Ipak, proces demokratizacije je vidljiv. U svim savetima iz oblasti privrede i društvenih delatnosti, pored saveznih ministara i direktora saveznih uprava i direkcija, zastupljeni su i republički i ministri odgovarajućih grana uprave.

Što se tiče glavnih uprava, one su dobile status samostalnih organa u sastavu saveta, a izuzev Glavne uprave za plan. Direktore glavnih uprava postavlja Prezidijum. Saveti nemaju administrativne kompetencije nad upravama. Uprave odgovaraju za svoj rad savetu, Vladi, a u krajnjoj liniji i Prezidijumu. Savet više nije nadredjeni organ glavnim upravama.

Što se tiče glavnih uprava, njihov je status znatno drugojačiji od uprava iz vremena 1947. do 1948. godine. One su sada samostalni organi u sastavu saveta, izuzev Glavne uprave za plan. Saveti nad njima nemaju administrativne kompetencije niti su nadredjeni organi, iako su odgovorne za svoj rad savetima i Vladi. Direktora glavne uprave postavlja Prezidijum i on ima samostalna ovlašćenja koja se ogledaju u donošenju operativnih mera, individualnih upravnih akata i nekih obaveznih propisa. Glavne direkcije su takodje znatno izmenile svoj položaj. Prema njima saveti imaju ona prava koja proizilaze iz Osnovnog zakona o upravljanju državnim privrednim preduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radnih kolektiva. Znači, prestale su biti administrativne organizacije. One dobijaju status pravnog lica i samoupravne privredne organizacije kojom upravljaju organi radničkog upravljanja. Otuda je razumljivo što saveti nisu bili nadredjeni organi glavnim direkcijama.

Reorganizacija 1951. godine nije donela promene samo u strukturi i broju organa Vlade FNRJ, već i, što je najbitnije, u njihovom položaju i pravnom karakteru.

Sa stanovišta teme koju razmatramo, značajno je istaći i reorganizaciju u unutrašnjoj strukturi saveznih

organa uprave u oblasti privrede, koja je sprovedena 16. jula 1952. godine.²⁹⁴ Naime, tada su ukinute organizacione jedinice koje su vršile administrativne poslove u Savetu za industriju i gradjevinarstvo, Savetu za poljoprivredu i šumarstvo, Savetu za promet robom, Savetu za saobraćaj i veze, Glavnoj upravi za plan, kao i organizaciona jedinica Saveta za narodno zdravlje i socijalnu politiku, koja vrši administrativne poslove u vezi sa platnim sistemom i kadrovima u privredi. Umesto ukinutih administrativnih jedinica, osnovana je jedinstvena administracija koju je vodio Privredni savet. jedinstvena administracija za sve privredne organe sastojala se iz Ekonomsko-planskog sektora (sa stručnim kolegijumom, samostalnim referentima, Odeljenjem za investicije i za uvoz opreme, Upravom za ekonomiku i tehničku pomoć i Dokumentacionim biroom) i Upravno-pravnog sektora (Odeljenje za privrednu organizaciju i propise, Odeljenje za upravne mere, Odeljenje za platni sistem i kadrove u privredi, Odeljenje za medjunarodne veze, Ured za spoljnu trgovinu, Uprava za carine i Odeljenje za prihode). Od svih organa uprave u oblasti privrede jedino je Ministarstvo finansija zadržalo svoju administraciju.

Izvršene reorganizacije, naročito 1950. i 1951. godine, i donošenje Zakona o narodnim odborima iz 1952. godine, kada odbori dobijaju prava u poslovima od neposrednog interesa za komunu, socijalni i kulturni razvitak na svom području i kada umesto podređenih organa postaju sve više osnovni organi vlasti, donele su krupne društveno-političke

i društveno-ekonomske promene koje će biti osnova za donošenje, 13. januara 1953. godine, Ustavnog zakona o osnovama društvenog i političkog uređenja FNRJ i saveznim organima vlasti. Njime su, u stvari, sankcionisane promene do kojih je došlo u vremenu od 1950. do 1952. godine.

Ustavnim zakonom se ne samo zaokružuje politički sistem zemlje već i otvara perspektiva dalje demokratizacije društvenih odnosa. "Ustavni zakon proglašava društvenu svojinu nad sredstvima za proizvodnju i samoupravljanje proizvođača i radnog naroda za osnove društvenog i političkog uređenja. Time se pravno izražava sistem socijalističke demokratije u stvaranju kao oblik političke organizacije države prolaznog perioda."²⁹⁵ Sa promenama u društveno-političkom i društveno-ekonomskom sistemu nužno je moralo doći i do korenite reorganizacije državne savezne uprave, 1953. godine.

G L A V A I V

ORGANIZACIONI RAZVOJ MASOVNIH POLITIČKIH
ORGANIZACIJA

Pretvaranjem AVNOJ-a iz političko-predstavničkog tela NOP-a u najviši organ državne vlasti, postavilo se pitanje izdvajanja opštih političkih funkcija iz delokruga AVNOJ-a koje je on vršio do kraja 1943. godine. Prva inicijativa o osnivanju političke organizacije nove Jugoslavije pokrenuto je 19. januara 1944, na zajedničkoj sednici NKOJ-a i Predsedništva AVNOJ-a.²⁹⁶ U pitanju je stvaranje Jedinственог народноослободилаčkog fronta Jugoslavije (JNOF).

JNOF kao politička organizacija imala je za cilj okupljanje, pored USAOJ-a i AFŽE-a, svih antifašistički orijentisanih i nekompromitovanih građanskih snaga i stvaranje političke osnove, u završnoj fazi rata, da bi se obezbedila što bolja i čvršća politička baza za očuvanje tekovina revolucije i uspešan razvoj novog društvenog sistema po oslobođenju zemlje. To je organizacija koja se suštinski razlikuje, kako po svojoj sadržini tako i po formi, od koalicija političkih organizacija u staroj Jugoslaviji, kao i od narodnih frontova koji su postojali u drugim zemljama.²⁹⁷

Stvaranje JNOF-a po federalnim jedinicama otpočelo je maja a završeno krajem novembra 1944. godine, s tim što

je formiranje Protivimperijalističke fronte u Sloveniji obavljeno još aprila 1941. godine, koja će juna iste godine dobiti naziv Oslobođilna fronta (OF). Osnivanje JNOF u Hrvatskoj izvršeno je maja, u Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori jula, u Srbiji i Makedoniji novembra 1944. godine.²⁹⁸ Osnivanjem glavnih odbora NOF-a u federalnim jedinicama stvorena je osnova za konstituisanje Narodnog fronta Jugoslavije (NFJ). Na osnovu odluke CK KPJ, inicijativu za osnivanje JNOF preuzeo je Izvršni odbor JNOF Srbije. Do održavanja prvog kongresa došlo je 5-7. avgusta 1945. godine, kada JNOF dobija naziv Narodni front Jugoslavije (NFJ).²⁹⁹ Tako su stvoreni preduslovi za rad ove političke organizacije koja je odigrala krupnu ulogu u posleratnom periodu, posebno prvih godina po njenom osnivanju.

Na Prvom kongresu NFJ donešeni su osnovni dokumenti: Program i Statut, kojima su utvrđena osnovna programska načela i zadaci i određeno ustrojstvo organizacije.³⁰⁰

Program NFJ odražavao je programske zadatke koje je pred NFJ postavljala KPJ, kao usmeravajući i rukovodeći idejno-politički faktor društva. Programom se jasno izražavaju oblik i sadržaj budućeg ustavnog poretka, državno-pravna, politička i društveno-ekonomska struktura nove Jugoslavije. Programska orijentacija NFJ u suštini izražava programsku orijentaciju KPJ u ovom vremenu.

JNF-u prilaze partijske grupe i klubovi, ali bez stranačkog obeležja, pa zato NOF u suštini nema koalicioni karakter iako u vrhu zemaljskih rukovodstava ima nekih ele-

menata koalicije, što se izražava činjenicom da su u ova rukovodstva ušli predstavnici političkih grupa i klubova. Kao kolektivni članovi NOF-a bili su USAOJ, AFŽ i po osnivanju, januara 1945. godine, Jedinstveni sindikati radnika i nameštenika Jugoslavije (JSRNJ).

JNF je okupio sve antifašističke snage ali je, kao organizacija pod dominantnim uticajima Partije, uspešno ostvario ciljeve revolucije i istovremeno paralisao i onemogućio pokušaje rada i delovanja gradjanskih i prozapadno orijentisanih elemenata. Nesumljivo, NOF je odigrao krupnu političku ulogu u okupljanju naprednih u ratu nekompromitovanih snaga i, usmeravanjem na izvršenje svojih programskih ciljeva, ozbiljno doprineo na prevazilaženju privremenog društvenog stanja, na očuvanju tekovina NOR-a i revolucije, na stvaranju političke osnove za konstituisanje i razvoj novog društveno-političko-ekonomskog poretka, na obnovi i izgradnji nove Jugoslavije.

Organizaciono ustrojstvo NFJ sačinjavale su, pored federativnih organizacija, oblasne, okružne, sreske i opštinske organizacije. Na čelu NFJ stajao je Savezni odbor, na čelu federalnih organizacija glavni odbori, a na čelu ostalih organizacija odgovarajući odbori. Najviši organ NFJ bio je kongres. Organizacionu strukturu NFJ, pored Saveznog odbora (SO), kao najvišeg organa izmedju dva kongresa, sačinjavali su, kao organi Predsedništva SO, Izvršni odbor SO, Sekretarijat izvršnog odbora SO, Nadzorni odbor NFJ i kao pomoćna tela komisije i uprave.³⁰¹

Kongres, kao najviši organ NFJ, odredjivao je programske ciljeve, donosio statut; razmatrao aktivnost NFJ, Saveznog odbora i Nadzornog odbora između dva kongresa, odlučivao o narednim zadacima i daljem radu NFJ, birao Savezni odbor i Nadzorni odbor.

Savezni odbor je sprovodio odluke kongresa i rukovodio je radom organizacije NFJ između dva kongresa; predstavljao NFJ u zemlji i u odnosima u svetu; birao iz svoje sredine Izvršni odbor. Savezni odbor održavao je plenarne sednice najmanje dva puta godišnje, na kojima su raspravljana pitanja iz unutrašnje i spoljne politike.

Predsedništvo Saveznog odbora NFJ sprovodilo je odluke plenuma Saveznog odbora, davalo smernice za rad organizacijama NFJ, raspravljalo o raznim aktuelnim pitanjima i problemima iz oblasti privredne politike i unutrašnjeg razvitka, o društvenim planovima, izborima, spoljnopolitičkim pitanjima, ulozi i zadacima štampe i drugo.

Izvršni odbor starao se o sprovođenju odluka Saveznog odbora i rukovodio je radom organizacije NFJ između sednica Saveznog odbora. Za obavljanje tekućih zadataka Izvršni odbor je formirao Sekretarijat, koji su sačinjavali članovi Izvršnog odbora i Saveznog odbora. Za izvršavanje tekućih zadataka Izvršni odbor je formirao pomoćna tela - komisije i uprave.

Nadzorni odbor NFJ imao je za zadatak da pregleda materijalno i finansijsko poslovanje Saveznog odbora i o tome da izveštava kongres NFJ.

Komisije i uprave su operativna tela pri Izvršnom odboru SO NFJ, čije je osnovne zadatke odredjivao Sekretarijat Saveznog odbora NFJ. Komisije i uprave imale su za zadatak da razradjuju odluke i zaključke plenuma Saveznog odbora, Izvršnog odbora i Sekretarijata i da pripremaju materijale i daju predloge Sekretarijatu.

Organizacionu strukturu operativnih tela pri Izvršnom odboru, na osnovu zaključaka proširenog plenuma Saveznog odbora, održanog 26. i 27. novembra 1948. godine, utvrdio je Sekretarijat SO, na svojoj sednici od 16. decembra 1948. i 6. januara 1949. godine, formiranjem: Komisije za agitaciju i štampu, Komisije za idejno-vaspitni rad, Komisije za narodnu inspekciju, Komisije za plan i evidencije, Komisije za organizaciona pitanja, Komisija za zdravstveno-socijalna pitanja, Komisije za poljoprivredu, Komisije za pošumljavanje, Komisije za komunalna pitanja i lokalnu privredu, Komisija za takmičenja i nagrađivanja, Komisije za privredna pitanja i Nadzorne komisije. Istovremeno su formirane Uprava za odabiranje akcije i Uprava za izgradnju zadružnih domova.³⁰²

Do organizacionih promena došlo je na sednici Sekretarijata Izvršnog odbora od 29. juna 1950. godine, kada je odlučeno da se broj komisija znatno smanji. Od tada su postojale:³⁰³ Komisija za agitaciju i propagandu, Komisija za narodne akcije, Komisija za poljoprivredu i pošumljavanje, Komisija za takmičenje i nagrađivanje, Komisija za plan i evidenciju i Komisija za narodnu inspekciju. Od uprava nastavilo je rad samo Uprava za izgradnju zadružnih

domova.

Ovom reorganizacijom ukinuta je Uprava za dobrovoljne radne akcije, a umesto nje osnovana je Komisija za radne akcije; spojene su Komisija za poljoprivredu, Komisija za pošumljavanje i Komisiju za poljoprivredu i pošumljavanje; ukinuto je pet komisija (za ideološko-vaspiti rad, za zdravstveno-socijalna pitanja, za komunalna pitanja i lokalnu privredu, za privredna pitanja, kadrovska i zadzorna), s tim što su poslovi ukinute Komisije za kadrovska pitanja preneti u delokrug Sekretarijata Izvršnog odbora.

Organizaciono ustrojstvo NFJ i organizaciona struktura najviših organa NFJ i njihovih pomoćnih tela ostaje nepromenjena sve do 1953. godine, kada je na Četvrtom kongresu, održanom 22-25. februara 1953. godine, NOF promenio naziv u Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije (SSRNJ). Tada SSRNJ usaglašava svoju organizaciju i oblike delovanja sa novim društveno-političkim odnosima u zemlji.³⁰⁴

Organizacija Antifašističkog fronta žena (AFŽ) osnovana je tokom NOR-a i revolucije. AFŽ je transmisija KPJ, preko koje se vrši okupljanje i aktiviranje žena u NOR-u i revoluciji, organizuje rad među ženama na njihovom idejno-političkom uzdizanju, prosvećivanju, emancipaciji, oslobođenju od verskih i patrijarhalnih shvatanja i zaostalosti. AFŽ je dao ozbiljan doprinos u razvoju NOP-a i NOVJ. Preko raznih socijalno-humanitarnih akcija, AFŽ pomaže front, ranjenike, zbrinjava ratnu siročad, organizuje i pruža pomoć u ishrani i odeći NOVJ i postradalim krajevima i drugo.

Preko glavnih, oblasnih, okružnih i sreskih odbora AFŽ izvršavani su zadaci (koristeći se štampom i drugim oblicima propagande) okupljanja žena u NOP i njihovog slanja u NOVJ. Okupljanje žena vršeno je na širokoj platformi, u skladu sa opštim stavom Partije, bez obzira na politička i verska ubedjenja.³⁰⁵ Za rad AFŽ odgovorne su bile partijske organizacije, što potvrđuje da su uvid u rad i delatnost AFŽ neposredno imale pod svojim rukovodstvom partijske komisije u organima AFŽ, koje su tokom rata delovale konspirativno.

Na AFŽ kao organizaciju po oslobodjenju zemlje Partija gleda kao na sastavni de NFJ, "a ne kao na samostalnu i izolovanu feminističku organizaciju".³⁰⁶ Otuda je razumljivo što se AFŽ na svom manifestacionom kongresu, održanom 17-19. juna 1945. godine, izjasnio da je postojanje ove organizacije moguće u okviru NOFJ. Tu odluku AFŽ potvrdio je i Prvi (osnivački) kongres NFJ, održan 5-7. avgusta 1945. godine.

Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije (USAOJ) osnovan je na Prvom kongresu antifašističke omladine Jugoslavije, koji je održan u ratnoj 1942. godini, 27-29. decembra, u Bihaću.³⁰⁷ Organizator održavanja kongresa odnosno osnivanja USAOJ-a bio je SKOJ, koji je preko Saveznog odbora I antifašističkog kongresa omladine Jugoslavije³⁰⁸ izvršio organizovane pripreme za održavanje kongresa - ujedinjenje antifašističkih omladinskih organizacija u Jugoslaviji.

Na ovom kongresu donesena je Organizaciona rezo-

lucija kojom je utvrđeno organizaciono ustrojstvo USAOJ-a.³⁰⁹ Pored USAOJ-a ustrojstvo čine pokrajinske, oblasne, okružne, sreske, opštinske i mesne ili seoske organizacije. Osnovu organizacije USAOJ-a sačinjavaju radne čete, omladinski domovi, savezi pionira, kulturne omladinske grupe, zajednice za fizičku kulturu i druge.³¹⁰

Najviši organ USAOJ-a je kongres, a između kongresa plenumi i konferencije. Najviši izvršni organi USAOJ-a su Zemaljski odbor i Sekretarijat,³¹¹ a za ostale organizacije odgovarajući odbori.

Osnovni zadatak USAOJ-a je bio da ujedini i organizuje omladinu, da je stavi u službu NOR-a; da organizuje rad na mobilizaciji novih boraca za NOVJ i PO; da organizuje život i rad omladine u oslobodjenim krajevima; da organizuje rad na pružanju pomoći NOVJ i PO u hrani, odeći, obući, ogrevu i drugom; da ostvaruje saradnju sa AVNOJ-em i narodnooslobodilačkim odborima u organizovanju društvenog, privrednog i kulturnog života na oslobodjenim teritorijama; da organizuje zabavni i kulturni život među omladinom; da organizuje rad sa pionirima i drugo.³¹²

Na drugom kongresu USAOJ-a, održanom 2-4. maja 1944. godine, u Drvaru, organizaciono ustrojstvo je izmenjeno i prilagodjeno federalnoj strukturi državne vlasti, odnosno višenacionalnoj strukturi zemlje.³¹³

Organizaciono ustrojstvo USAOJ-a, utvrđeno na ovom kongresu, u znatno punijoj meri održava nacionalnu strukturu organizacije. To se naročito ogleda u osnivanju

federalnih organizacija USAOJ-a.

Najviši organi za USAOJ je kongres, a za federalne, okružne, sreske i opštinske organizacije konferencija. Najviši organi, između kongresa, odnosno konferencija, su za USAOJ Centralni odbor (umesto dotadašnjeg Zemaljskog odbora) sa svojim organom - Sekretarijatom; za organizacije federalnih jedinica - glavni odbori sa sekretarijatima; za okružne, sreske i opštinske organizacije - odgovarajući odbori.³¹⁴

Od Drugog kongresa USAOJ, za razliku od ranijeg perioda, ima razvijeniji aparat. Strukturu aparata Centralnog odbora USAOJ-a čini šest odeljenja (Odeljenje za odnose s omladinskim pokretom u svetu, Odeljenje za agitaciju i propagandu, Odeljenje za pionire i srednje škole, Sportsko odeljenje, Personalno-statističko odeljenje i Odeljenje za pitanje proizvodnje i radničke omladine) i tri redakcije (Redakcija "Omladina", Redakcija lista za pionire i Redakcija omladinskog izdavačkog preduzeća "Novo pokolenje"), koje su bile u sastavu Odeljenja za agitaciju i propagandu.³¹⁵

Ovakva struktura aparata Centralnog odbora USAOJ-a i razvijeniji administrativno-tehnički aparat došli su kao posledica sve razvijenijih i složenijih zadataka koji su stajali pred omladinskom organizacijom na sve većoj slobodnoj teritoriji zemlje, u završnoj fazi rata.

Na Prvom plenumu Centralnog odbora USAOJ-a, održanom marta 1945. godine, izvršena je izmena i dopuna aparata i utvrđena sledeća struktura: Odeljenje za veze

sa međunarodnim omladinskim pokretom; Propagandno odeljenje; Odeljenje za pitanje pionira; Odeljenje za pitanje radničke omladine; Odeljenje za pitanje obnove zemlje; Odeljenje za pitanje srednje škole i Odeljenje za statistiku.³¹⁶ Na ovom plenumu izabrani su Finansijski odbor i Revizionarna komisija.³¹⁷

Drugi plenum Centralnog odbora USAOJ-a (održan 5-8. septembra 1945. godine) takodje sa bavio pitanjem organizacije Sekretarijata. Na ovom plenumu zaključeno je da se između članova Sekretarijata izvrši raspodela zaduženja, i to tako da svi sektori rada budu pokriveni.³¹⁸

Uglavnom, u okruženim sreskim i gradskim sekretarijatima predviđeno je da članovi sekretarijata budu zaduženi sa po jednim, a po potrebi i sa više, sektora rada kao što su organizaciona pitanja (vaspitanje rukovodećih omladinskih kadrova, organizacija, statistika), finansijska pitanja, kulturno-prosvetni rad (agitacija, štampa, književni rad i drugo), rad sa srednjoškolskom omladinom i pionirima, rad sa radničkom omladinom, rad sa seljačkom omladinom i fiskultura. Pri okružnim i sreskim odborima predviđeno je da se obavezno osnuju odeljenja za kulturno-prosvetni rad, a za ostale sektore rada odeljenja bi se osnivala po potrebi.

Za sve navedene sektore rada zaključeno je da se pri Sekretarijatu Centralnog odbora USAOJ-a i sekretarijatima glavnih odbora osnuju odeljenja kao pomoćna tela sekretarijata, preko kojih će ovi ostvarivati bolji uvid u aktivnosti pojedinih sektora i, po potrebi, pružati pomoć

organizacijama.³¹⁹

Treći kongres USAOJ-a održan je u Zagrebu 11-16. maja 1946. godine.³²⁰ Na ovom kongresu promenjen je naziv USAOJ-a u Narodna omladina Jugoslavije (NO) i donet prvi Statut. Prema ovom Statutu organizaciono ustrojstvo ostalo je isto, s tim što je Centralni odbor promenio naziv u Centralno veće NOJ, gde se Predsedništvo sada javlja kao organ Centralnog veća (CV), a Sekretarijat kao organ CV NOJ.³²¹

Organizaciona struktura Sekretarijata CV NOJ utvrđjena je na sastanku ovog Sekretarijata, koji je održan 7. oktobra 1946. godine. Tada je u okviru Sekretarijata CV NOJ formiran sledeći aparat:³²²

- Organizaciono odeljenje (Odsek informacija i Odsek za statistiku);
- Kadrovsko odeljenje (Odsek za vaspitanje i odabiranje kadrova i Odsek za evidenciju kadrova);
- Kulturno-prosvetno odeljenje (Odsek za idejno-političko vaspitanje, Odsek za masovni kulturno-prosvetni rad, Komisija za prikupljanje materijala o istoriji omladinskog pokreta);
- Odeljenje za štampu (Odsek za štampu po republikama i studentsku štampu, Odsek za pionirsku centralnu i republičku štampu, Odsek za fiskulturu, centralnu i republičku štampu, Odsek za agitaciju izdanja i administraciju, Odsek za radio agitaciju, centralnu i republičku i Odsek za frontovsku i ostalu štampu);

- Odeljenje za škole (Odeljenje za stručne škole, Odsek za učiteljske škole i učiteljske kadrove i Odsek za gimnazije);

- Pionirsko odeljenje (Odsek za vaspitanje pionirskih rukovodilaca, kadrova i štabova, Odsek za sadržinu rada pionirskih organizacija, Odsek pionirskih domova);

- Studentsko odeljenje (Odsek za ekonomska i stručna pitanja, Odsek za vaspitni rad i štampu, Odsek za veze sa inostranstvom);

- Medjunarodno odeljenje (Odsek za razmenu delegacija, Odsek za izdanja i štampu, Odsek za Balkansko veće, Odsek za koordinaciju sa omladinskim organizacijama sveta);

- Fiskulturno odeljenje (Odsek za fiskulturne aktive, društva i rukovodstva, Odsek za ZREN i predvojničku naobrazbu, Odsek za "tehniku i sport", Odsek za fiskulturu pionirskih organizacija, Odsek za letovanje);

- Finansijski odbor (Odsek za finansije i budžet organizacije, inventar i finansijsko poslovanje i

- Pedagoški savet.

Četvrti kongres NOJ, odnosno kongres ujedinjenja SKOJ-a i NOJ, održan je oktobra 1948. godine u Beogradu. Statutom donešenim na ovom kongresu izvršene su izmene u organizacionom ustrojstvu NOJ-e. Umesto CV NOJ uspostavljen je Centralni komitet (CK) NOJ, a umesto Predsedništva CV NOJ uspostavljen je Centralni komitet (CK) NOJ, a umesto Predsedništva CV NOJ - Biro CK NOJ.

Biro CK NOJ sastavljen je od članova CK NOJ koji su bili članovi KPJ. Biro je imao ulogu političkog koordinatora i spone između NOJ i KPJ.³²³

Na osnovu zaključaka Biroa CK NOJ, donešenih 11. aprila 1949. godine, došlo je do promena u aparatu Sekretarijata CK NOJ, tako da je osnovano Odeljenje za statistiku i Odeljenje za radne akcije. Ukinuto je Odeljenje za radničku omladinu, a poslovi iz njegove nadležnosti preneti su na Organizacionu upravu. Sjedinjeni su Odsek za fiskulturu i Odsek za fiskulturne aktive društva i rukovodstava, Odsek za ZREN i predvojničku naobrazbu, Odsek za tehniku i sport, Odsek za letovanja i Odsek za fiskulturu pionirskih organizacija.³²⁴

Aprila 1950. godine Biro CK NOJ ponovo je izvršio reorganizaciju aparata Sekretarijata CK NOJ, od kada se Odeljenje za selo i Odeljenje za škole ne dele na sektore, a Odeljenje za propagandu reorganizuje se u Ideološko-politički odsek, Odsek za agitaciju i propagandu i Kulturno-prosvetni odsek.³²⁵

Ovakva struktura organizacionog ustrojstva NOJ, organa NOJ i unutrašnja struktura aparata Sekretarijata CK NOJ ostali su do održavanja Petog kongresa NOJ u Beogradu, od 6-9. marta 1953. godine, kada je donet novi Statut i na osnovu njega izvršene su odgovarajuće promene u organizaciji organa NOJ i aparatu Sekretarijata CK NOJ.³²⁶

Osnivanje Jedinistvenih sindikata radnika i namještenika Jugoslavije inicirao je, krajem 1944. godine, CK KPJ. Na osnovu te inicijative formiran je Sazivački odbor

od radnika beogradskih preduzeća koji je organizovao održavanje velikog zbora delegacija radnika, službenika i privatnih nameštenika iz Beograda, Užica, Čačka, Niša, Kraljeva, Kragujevca, Valjeva, Leskovca, Zaječara, Smedereva i drugih mesta Srbije. Ovaj zbor održan je 31. decembra 1944. godine u Beogradu. Na zboru je doneta rezolucija kojom je predloženo osnivanje Akcionog odbora, koji je imao za zadatak da se poveže sa narodnim vlastima i radnicima ostalih federalnih jedinica, u cilju stvaranja jedinstvenog sindikalnog pokreta Jugoslavije, kao i da obrazuje akcione sindikalne odbore u privrednim i upravnim granama i da pripremi i sazove Opštezemaljsku sindikalnu konferenciju Jugoslavije.³²⁷

Odmah po održanom zboru i usvojenoj rezoluciji prišlo se osnivanju sindikalnih organizacija, a već 2-25. januara 1945. godine održana je Opštezemaljska sindikalna konferencija radnika i nameštenika Jugoslavije u Beogradu. Po sastavu, broju učesnika i sadržaju rada ova konferencija je imala karakter kongresa.

Opštezemaljska sindikalna konferencija radnika i nameštenika Jugoslavije manifestovala je jedinstvo radničke klase Jugoslavije i odredila karakter, strukturu i zadatke sindikata. Na ovoj konferenciji donet je Privremeni statut jedinstvenih sindikata radnika i nameštenika Jugoslavije.³²⁸ Prema ovom Privremenom statutu, u sastavu Jedinstvenih sindikata radnika i nameštenika Jugoslavije (JSRNJ) nalazili su se sledeći savezi: Savez železničkih i transportnih radnika i nameštenika Jugoslavije, Savez radnika i na-

meštenika rudarske industrije Jugoslavije, Savez radnika i nameštenika metalne industrije Jugoslavije, Savez pomorskih i lučkih radnika i nameštenika Jugoslavije, Savez radnika i nameštenika rečne plovidbe i obalskog rada Jugoslavije, Savez radnika i nameštenika industrije drveta Jugoslavije, Savez poljoprivrednih radnika i nameštenika Jugoslavije, Savez radnika i nameštenika industrije ishrane Jugoslavije, Savez radnika i nameštenika industrije tekstila i obuće Jugoslavije, Savez radnika i nameštenika kožarsko-preradjivačke industrije Jugoslavije, Savez prosvetnih radnika Jugoslavije, Savez službenika zdravstvenih i socijalnih ustanova Jugoslavije, Savez službenika pošte, telegrafa i telefona Jugoslavije, Savez službenika privrednoupravnih i tehničkih ustanova Jugoslavije, Savez službenika finansijskih ustanova Jugoslavije, Savez službenika pravosudnih i upravnih ustanova Jugoslavije, Savez radnika i nameštenika gradjevinske industrije i gradjevinarstva Jugoslavije, Savez radnika i nameštenika grafičke industrije u Jugoslaviji, Savez bankarskih, osiguravajućih i privatnih nameštenika i trgovačkih pomoćnika Jugoslavije, Savez radnika i nameštenika komunalnih preduzeća i ustanova Jugoslavije, Savez radnika i nameštenika monopolskih preduzeća Jugoslavije, Savez radnika i nameštenika hemijske industrije Jugoslavije, Savez radnika i nameštenika hemijsko-ugostiteljske industrije Jugoslavije, Savez berbersko-frizerskih i higijenskih radnika i nameštenika Jugoslavije, Savez radnika kućnog-pomoćnog osoblja Jugoslavije i Opšti (mešoviti) savez radnika i nameštenika Jugoslavije.

U okviru JSRNJ mogao je u odredjenoj grupi industrijskih grana, profesija i zanimanja postojati samo jedan strukovni savez u Jugoslaviji. Samo je Opšti (mešoviti) savez radnika i nameštenika okupljao radnike i nameštenike raznih profesija koji nisu ušli u ostale saveze.

Osnovni zadatak sindikalnih saveza bio je "aktivno učešće u obnovi privrede, svestrano pomaganje organa narodne vlasti na izgradnji i učvršćivanju Demokratske Federativne Jugoslavije, staranje o poboljšanju materijalnoga položaja radnika i nameštenika i svestrani rad na njihovom kulturnom podizanju".³²⁹

JSRNJ ušli su kao celina u Jedinstveni narodnooslobodilački front Jugoslavije.

Ustrojstvo JSRNJ, pored Glavnog odbora JSRNJ i 26 strukovnih sindikata Jugoslavije, sačinjavale su sindikalne organizacija federalnih jedinica, na čelu sa zemaljskim odborima, oblasne - na čelu sa oblasnim odborima, mesne - na čelu sa mesnim sindikalnim većima i sindikalne podružnice kao osnovne jedinice sindikata.

Najviši organ JSRNJ je kongres (redovni i vanredni). Redovni kongres držao se svake druge godine a vanredni po odluci Glavnog odbora JSRNJ ili na zahtev većine saveza.

Organ između dva kongresa bio je Glavni odbor JSRNJ, koji je imao zadatak da rukovodi sindikalnom politikom i radom svih strukovnih saveza i opštim zajedničkim akcijama sindikata Jugoslavije; da utvrđuje sindikalni po-

kret u zemlji; da obezbedjuje aktivno učešće sindikata u privrednoj obnovi i izgradnji zemlje i svestrano pomaže organe vlasti na učvršćenju tekovina NOR-a; da pokreće ekonomska i socijalno-politička pitanja pred saveznim telima i organima vlasti; da pomaže i razvija kooperativni, sportski, prosvetni, umetnički i drugi rad radnika i nameštenika; da izdaje centralni sindikalni list, časopis i literaturu; da predstavlja i sklapa medjunarodne veze u odnosu na inostranstvo; da potvrđuje pravila i statute strukovnih saveza i sindikalnih odbora federalnih jedinica; da stvara nove, spaja i razdvaja postojeće saveze sindikata i dr.

Glavni odbor JSRNJ održavao je svoje redovne sednice dva puta godišnje, a vanredne po odluci Izvršnog odbora ili na zahtev trećine članova Glavnog odbora.

Glavni odbor je iz svoje sredine birao Izvršni odbor, koji je rukovodio, u ime Glavnog odbora, celokupnim sindikalnim pokretom i za svoj rad odgovarao Glavnom odboru. Izvršni odbor je održavao redovne sednice dva puta mesečno, a vanredne po potrebi. U vremenu između sednica Izvršnog odbora, njegove tekuće poslove obavljali su predsednik i sekretari (6) Izvršnog odbora.

Kao organ Kongresa je i Finansijska kontrola Glavnog odbora, koja je imala zadatak da vrši pregled finansijskog poslovanja Glavnog odbora i da o svome radu podnosi izveštaj kongresu. Po potrebi, mogla je vršiti finansijsku kontrolu i ostalih foruma.

Strukturu svakog sindikalnog saveza sačinjava-

li su kongres i Centralna uprava, koja se sastajala iz Plenuma i Izvršnog odbora. Kongres je bio najviši organ saveza. Plenum Centralne uprave saveza biran je na kongresu kao njegov organ. Izvršni odbor, kao organ Plenuma, za svoj rad odgovarao je Plenumu. Na kongresu je birana i Finansijska kontrola, koja je o svome radu podnosila izveštaj kongresu.

Svaki strukovni savez je svoju organizacionu strukturu prilagodio strukturi svoje industrijske grane ili profesije. U Centralnoj upravi saveza mogle su se stvarati sekcije po profesijama, dok su pojedine profesije u okviru jednog saveza mogle imati, u mestima, odvojene podružnice po profesijama. Struktura organizacije sindikalnih saveza utvrđivana je pravilima, koje je potvrdjivao Glavni odbor JSRNJ.

Na čelu svih podružnica jednog sindikalnog saveza, kako u radnoj oblasti tako i na teritoriji jedne federalne jedinice, stajao je sekretarijat odgovarajućeg saveza. Sekretarijat je povezivao sve podružnice svoga delokruga i rukovodio njihovom delatnošću. Sekretarijat je stajao pod rukovodstvom Centralne uprave saveza kao njegov izvršni organ.

Na Drugom proširenom plenumu Glavnog odbora JSRNJ, održanom 1-2. aprila 1945. godine, formirane su centralne uprave za sve strukovne sindikate.³³⁰

Do promena u organizacionoj strukturi Jedinstvenih sindikata došlo je na IV plenumu Glavnog odbora JSRNJ,

održanom 16-18. novembra 1946. godine.³³¹ Tada je Opšti (mešoviti) savez radnika i nameštenika Jugoslavije reorganizovan u Savez radnika mesne industrije i zanatstva Jugoslavije, koji je obuhvatio radnike i nameštenike raznih profesija za koje ne postoje strukovni savezi, radnike i nameštenike iz zanatskih radionica raznih profesija u selima i manjim gradovima i radnike i nameštenike iz sitnih industrijskih preduzeća raznih struka lokalnog značaja. Istovremeno, spojeni su Savez službenika privredno-upravnih i tehničkih ustanova i Savez službenika pravosudnih i upravnih ustanova u Savez službenika državno-administrativnih i pravosudnih ustanova Jugoslavije. Savez radnika i nameštenika novčanih, zadružnih i trgovačkih preduzeća reorganizovan je u Savez radnika i nameštenika trgovačkih preduzeća Jugoslavije, koji je obuhvatio radnike i nameštenike iz trgovačkih preduzeća i zadruga koje se bave distribucijom, dok su službenici novčanih i osiguravajućih preduzeća prešli u Savez finansijskih službenika. Savez radnika i nameštenika komunalnih preduzeća i ustanova Jugoslavije reorganizovan je tako da su u njemu ostali samo radnici i službenici zaposleni u preduzećima kojima rukovode komunalna odeljenja gradskih narodnih odbora, a ostali radnici i službenici zaposleni u ustanovama i preduzećima gradskih narodnih odbora pripali su odgovarajućim strukovnim savezima. Savez radnika i nameštenika monopolskih preduzeća Jugoslavije reorganizovan je u Savez radnika duvanske industrije Jugoslavije u kome su ostali samo radnici duvanske industrije, a os-

tali su pripojeni odgovarajućim strukovnim sindikatima. Ukinut je Savez berbersko-frizerskih i higijenskih radnika Jugoslavije, a njegovo članstvo ušlo je u sastav Saveza radnika mesne industrije i zanatstva.

Na Četvrtom plenumu Glavnog odbora JSRNJ doneta je i posebna odluka o promeni naziva Glavnog odbora JSRNJ, koji se od tada naziva Centralni odbor Jedinstvenih sindikata Jugoslavije, a dotadašnji zemaljski odbori za federalne jedinice dobili su naziv glavnih odbora.³³²

Na VI plenumu Centralnog odbora Jedinstvenih sindikata Jugoslavije (CO JSJ), koji je održan 22-23. februara 1948. godine, ponovo je došlo do reorganizacije u JSJ.³³³ Prema odlukama donešenim na ovom plenumu, rad Centralnih uprava sindikalnih saveza organizovan je po sledećim sektorima: organizaciono-instruktorski, za plate i takmičenja, za zaštitu rada, finansije i statistiku. Centralne uprave bile su dužne da se bave proučavanjem pitanja i problema iz svih ovih sektora i da ostvaruju saradnju sa odgovarajućim državnim organima i Centralnim odborima JSJ.

Na istoj plenarnoj sednici CO JSJ odlučeno je da se spoje Savez radnika i nameštenika industrije ishrane Jugoslavije i Savez radnika i nameštenika duvanske industrije Jugoslavije pod nazivom Savez radnika i službenika prehrambene i duvanske industrije Jugoslavije. Tada je odlučeno da se Savez kućnog pomoćnog osoblja spoji sa Savezom radnika mesne industrije i zanatstva Jugoslavije, s tim što je zadržan naziv Saveza radnika mesne industrije i zanatstva

Jugoslavije kao zajednički za oba spojena saveza.

Na Prvom kongresu JSJ, održanom 24-28. oktobra 1948. godine, donešen je novi Statut JSJ.³³⁴ Novim Statutom zadržani su karakter, zadaci i organizacioni principi, s tim što su oni delimično prilagodjeni novim društvenim odnosima i zadacima. I nadalje je ostao princip organizovanja sindikata po oblastima delatnosti i princip demokratskog centralizma u organizaciji sindikata. Na ovom kongresu promenjen je naziv JSJ u Savez sindikata Jugoslavije (SSJ).

U pogledu organizacionih promena, ovaj Statut je doneo izvesne novine. Tako su u nazivima saveza sindikata izvršene izmene tako da se umesto "savez" zove "Sindikat". Kod organa SSJ i nadalje je ostao kao najviši organ kongres koji je razmatrao izveštaje Centralnog odbora i finansijske kontrole kao svojih organa; vršio izmene Statuta JSJ; donosio opšte odluke i direktive za rad sindikalne organizacije, u skladu sa programom i politikom KPJ, i birao Centralni odbor i finansijsku kontrolu.

Centralni odbor, kao organ kongresa SSJ, rukovodio je celokupnim radom sindikata u vremenu između dva kongresa i predstavljao SSJ u zemlji i prema inostranstvu. Umesto dotadašnjeg Izvršnog odbora, Centralni odbor bira Predsedništvo koje je rukovodilo sindikalnom organizacijom u ime Centralnog odbora. Centralni odbor bira i Sekretarijat, koji je bio operativni organ za izvršavanje tekućih pitanja.

Ovakva organizaciona struktura bila je sprovedena i kod sindikalnih organizacija republika i pokrajina, odnosno oblasti, sa razlikom što pokrajine, odnosno oblasti nisu imale kongres kao najviše organe već skupštine.

Kod sindikalnih saveza JSJ organizacionu strukturu sačinjavali su kongresi kao najviši organi, Centralna uprava i Finansijska kontrola koji su birani na kongresu. Strukturu Centralne uprave sačinjavalo je Predsedništvo, kao organ koji je rukovodio sindikalnim organizacijama saveza u ime Centralne uprave, i Sekretarijat, kao operativni organ za izvršavanje tekućih zadataka i poslova.

Centralne uprave saveza sindikata mogle su imati organizaciono-instruktorsko odeljenje, odeljenje za plate i takmičenja i odeljenje za zaštitu rada ili odgovarajuće komisije.

Godine 1949. došlo je do reorganizacije Sindikata službenika državno-administrativnih i pravosudnih ustanova i Sindikata finansijskih službenika. Tada su ova dva sindikata spojena u jedan. Tako je u ovo vreme postojao svega 21 sindikat.

Na predlog Centralne uprave Sindikata radnika i službenika mesne industrije i zanatstva, Dvanaesti plenum Centralnog odbora Saveza sindikata Jugoslavije, 13. jula 1950. godine,³³⁵ doneo je odluku o formiranju novog sindikata kojim će se obuhvatiti radnici i službenici metalurgijskih preduzeća i ustanova, s tim što je rok za održavanje osnivačkog kongresa ovog sindikata bio 3 meseca po odredji-

vanju privremenog rukovodstva od strane Predsedništva Centralnog odbora SSJ. Na ovom plenumu donešena je i odluka da se svi zanatski radnici pripoje Sindikatu radnika i službenika mesnih industrija i zanatstva, a da se iz ovog sindikata izdvoje radnici i službenici lokalnih preduzeća i ustanova i pripoje odgovarajućim sindikatima. Na osnovu ove odluke izvršena je nova reorganizacija i Sindikat mesne industrije i zanatstva dobio je novi naziv - Sindikat zanatskih radnika.

Krajem novembra 1950. godine došlo je do reorganizacije Sindikata prosvetnih radnika, tako da su stvorena dva sindikata, i to: Sindikat učitelja i nastavnika srednjih škola i Sindikat radnika kulturno-umetničkih ustanova.³³⁶

Na Drugom kongresu SSJ, održanom 6-8. oktobra 1951. godine, donešen je novi Statut.³³⁷ Prema ovom Statutu organi SSJ su kongres, Opštezemaljska konferencija, Centralno veće i Nadzorni odbor (umesto dotadašnje Finansijske kontrole).

Centralno veće iz svoje sredine bira Predsedništvo koje rukovodi sindikatom u ime Veća. Centralno veće bira i Sekretarijat, koji rešava tekuća pitanja organizaciono-izvršnog karaktera. Kongres se održava svake treće godine, a plenarne sednice Centralnog veća najmanje jedanput godišnje, dok se sednice Predsedništva drže po potrebi.

Organizaciona struktura republičkih organizacija sindikata je kao SSJ, a pokrajine, odnosno oblasti,

sreza, grada i mesta sastoji se od skupštine i odgovarajućih veća.

Strukturu strukovnih sindikata na nivou federacije sačinjavali su kongresi, opštezemaljske konferencije, centralni odbori sindikata i nadzorni odbori. U republikama postojale su skupštine i zemaljski odbori sindikata, a u pokrajinama, oblastima, srezovima, mestima, skupštine i odgovarajući odbori.

Prema Statutu iz 1951. godine, sindikati su na svojim kongresima donosili svoje statute, kojima su utvrđivali organizaciono ustrojstvo u duhu Statuta SSJ. To je značilo da su sindikati regulisali i pitanja organizacionog karaktera prema svojim specifičnim potrebama i uslovima, s tim što su ona morala biti uskladjena sa osnovnim principima utvrđenim Statutom SSJ.

Organizacija aparata Centralnog odbora SSJ, u vremenu od 1948-1951, sastojala se iz: Uprave za organizaciona pitanja, Uprave za socijalističko takmičenje i životni standard, Uprave za agitaciju i propagandu, Uprave za organizaciju godišnjih odmora i radnička odmarališta. Odeljenja za medjunarodne veze, Gradjevinske uprave i Odeljenja za opšte poslove.³³⁸ Od oktobra 1951. godine strukturu aparata Centralnog veća SSJ sačinjavale su sledeće organizacione jedinice: Kancelarija Sekretarijata, Organizaciono-instruktorsko odeljenje, Odeljenje za agitaciju i propagandu, Odeljenje za plate, snabdevanje i socijalno osiguranje, Uprava za organizaciju godišnjih odmora, Odeljenje za

medjunarodne veze i Opšte odeljenje.³³⁹

Organizacionu strukturu aparata Centralnih uprava strukovnih sindikata u ovom vremenu, uglavnom sačinjavale su sledeće organizacione jedinice: Organizaciono-instruktorsko odeljenje, Odeljenje za plate i takmičenja, Odeljenje za snabdevanje i stanove i Odeljenje za zaštitu rada. Za ostale sektore rada postojale su komisije formirane prema pojedinim strukama. U centralnim upravama, gde nije bilo potrebno formiranje odeljenja, ostalo se pri dotadašnjoj praksi formiranja komisija i referata, kao što su Komisija za plate i takmičenja, Komisija za pronalazke i racionalizaciju, Komisija za zaštitu rada, Komisija za socijalno osiguranje i odmor, Komisija za snabdevanje i stanove, referat za kulturno-prosvetni rad i referat za fiskulturu i sport.³⁴⁰

Do održavanja Trećeg kongresa SSJ, 3. do 7. maja 1955. godine,³⁴¹ nije bilo drugih promena u organizacionom ustrojstvu SSJ, a ni bitnijih promena u strukturi aparata.

Č E T V R T I D E O

S T A N J E A R H I V S K E G R A D J E K P J,
S A V E Ž N I H D R Ž A V N I H O R G A N A I
M A S O V N I H P O L I T I Č K I H O R G A N -
I Z A C I J A 1 9 4 3 - 1 9 5 3 . G O D I N E

Sagledavanje stanja arhivske gradje kao istorijskog izvora za period 1943-1953. godine sa stanovišta utvrdjivanja mogućnosti i uslova proučavanja predstavlja značajan zadatak, kako za savremenu istorijografiju i arhivistiku tako i za druge nauke čiji je objekat rada arhivska gradja.

Stanje arhivske gradje, shvaćeno u širem značenju reči, podrazumeva grupisanje (klasifikaciju) i razmatranje arhivske gradje po osnovu njene istorijske vrednosti; razmatranje osnovne strukture gradje fondova i zbirki; stanja sredjenosti i stepena obrade gradje (informativnih sredstava) i razmatranje lokacije arhivskih fondova i zbirki po osnovu nadležnosti arhivskih institucija. Da bi se sva ova pitanja mogla na odgovarajući način proučiti i da bi kao obradjena imala veću naučno-upotrebnu vrednost, nužno je da se razmatranje stanja arhivske gradje izvrši po osnovu klasifikacije koja polazi od značaja istorijske vrednosti arhivskih izvora.

Zavisno od nadležnosti i faktičkog stanja arhivske gradje kojom raspolažu savezni arhivi, Arhiv Jugoslavije poseduje najveći broj fondova i zbirki, nezaobilaznih kada je u pitanju proučavanje savremene istorije Jugoslavije uopšte, a posebno socijalističkog perioda. Izuzev fondova i zbirki koji se odnose na revolucionarni napredni

radnički pokret i KPJ-SKJ, Predsednika Republike, vojne jedinice i ustanove, inostrane i unutrašnje poslove Jugoslavije, sva ostala sačuvana arhivska gradja nalazi se uglavnom u Arhivu Jugoslavije. Od 270 fondova i zbirki sa ukupno 12000 dužnih metara gradje, sa koliko sada raspolaže Arhiv Jugoslavije, na period 1943-1953. godine odnosi se 170 fondova i zbirki sa oko 3400 dužnih metara.¹ U ovaj broj fondova i zbirki uračunati su i oni fondovi čiji tvorcji postoje kontinuirano do današnjih dana, kao i oni čije početne ili završne godine zahvataju period 1943-1953. godine. Otuda je razumljivo što se od ukupne količine gradje koju Arhiv Jugoslavije poseduje oko dve trećine odnosi na ovaj period. To dolazi otuda što je Arhiv Jugoslavije, uglavnom, preuzeo i čuva u svom depou gradju za period do 1953. godine. Drugi, značajan razlog koji utiče na ovako relativno veliki broj fondova je taj što su u ovom periodu bile veoma česte organizacione promene u strukturi organa vlasti i uprave zbog čega je razumljiv toliki broj fondova.

Pre pristupanja razmatranju stanja gradje za period 1943-1945. godine, nužno je izvršiti grupisanje (klasifikaciju) fondova po osnovu društveno-političkog položaja, funkcijama i zadacima koje su imali tvorcji fondova. To je istovremeno i bitna osnova od koje se plazi u valorizaciji istorijske vrednosti arhivske gradje.

Struktura fondova, koja je nastala kao posledica centralističko-administrativnog državnog socijalistič-

kog upravljanja u ovom periodu u našoj zemlji preovladjuje u fondovima organa državne uprave u svim oblastima društvenih delatnosti. Pri tome mora se imati u vidu činjenica da su tokom 1950, a naročito 1951. godine u državnoj upravi nastale krupne promene u pogledu nadležnosti i karaktera upravljanja državom, odnosno da započinje faza decentralizacije i deetatizacije državnog aparata uvodjenjem radničkog upravljanja.

Ove krupne promene u društveno-političkom sistemu imaju odraza i na karakter sadržaja arhivske gradje nastale u radu državnih organa koje dolaze sa njihovim izmenjenim društveno-političkim položajem u funkcijama i nadležnostima.

Polazeći od strukture fondova i relevantnosti njihove gradje za proučavanje savremene istorije nužno se nameće globalna podela fondova na osnovne grupe, a unutar ovih dalja klasifikacija po osnovu društvenih delatnosti. Takva klasifikacija omogućava realnije sagledavanje i zaključivanje o mogućnosti kompleksnog proučavanja savremene istorije u nas kao i istorije pojedinih oblasti društvenog života (privrede, kulture, prosvete i sl.).

Proučavajući "Jedinstvenu klasifikaciju delatnosti" koju nam je dao Savezni zavod za statistiku 1976. godine² i klasifikaciju datu u publikaciji "Arhivski fondovi i zbirke SFRJ" Saveza arhivskih radnika Jugoslavije,³ dolazi se do zaključka da ni jedna ni druga ponudjena rešenja u ovim publikacijama ne odgovaraju u potpunosti našem pristupu sagledavanja stanja arhivskih izvora, odnosno

fondova.

U prvoj publikaciji za osnovu klasifikacije uzimaju se oblasti društvenih delatnosti s tim što osnovne klasifikacije grupe počinju sa delatnostima u oblasti privrede, a završavaju se sa društveno-političkim zajednicama i organizacijama. Znači, da se kod ove klasifikacije pošlo od operativno-upotrebne vrednosti klasifikacionog sistema, a ne od značaja subjekata kojima je namenjen taj sistem. Osim toga, on za period koji razmatramo, ne daje rešenje u klasifikacionom planu za one stvaraoce gradje koji imaju šire društveno i političko značenje pa se zbog toga ne mogu podrediti pod odredjenom klasifikacionom grupom.

U drugoj publikaciji takodje se, u osnovi pošlo od klasifikacije po oblastima delatnosti, ali se od tog principa odstupa kada su u pitanju organi uprave jer se isti daju po osnovu naziva a ne pripadnosti odgovarajućoj oblasti delatnosti. Osim toga, fondovi u toj publikaciji dati su i po osnovu vrste stvaraoaca gradje. Znači, uzeti su formalni razlozi za njihovo grupisanje.

Ovakva osnovna polazišta, izražena u ponudjenim rešenjima i jedne i druge klasifikacije, jasno ukazuju na razloge zbog kojih nisu bila prihvatljiva, kao i na to da ne polaze od osnove vrednovanja arhivske gradje kao istorijskog izvora.

Za osnovu klasifikacije koja se daje prilikom razmatranja stanja arhivske gradje KPJ, saveznih državnih organa i masovnih političkih organizacija, uzima se značaj

arhivske gradje kao istorijskog izvora, odnosno polazi se od globalne ocene njene istorijske vrednosti.

Ovaj prilaz baziran je na institucionalnom osnovu klasifikacije arhivske gradje. Na osnovu ovakve klasifikacije moguće je lakše utvrditi strukturu i karakter arhivskih fondova što je značajno za utvrđivanje stepena sačuvanosti arhivske gradje i njene valjanosti za proučavanje perioda koji se obradjuje.

Polazeći od institucionalne osnove klasifikacije, stanje arhivske gradje razmotriće se u sklopu sledećih poglavlja: arhivska gradja organa KPJ i SKOJ-a; arhivska gradja saveznih organa vlasti i njihovih političko-izvršnih organa; arhivska gradja saveznih organa uprave; arhivska gradja ostalih saveznih organa; arhivska gradja masovnih političkih organizacija; specifična arhivska gradja.

Arhivska gradja organa SKOJ-a svrstana je u istom poglavlju sa gradjom organa KPJ zato što je SKOJ, kao organizacija, tipičan primer transmisije KPJ i što je u pitanju značaj ove organizacije u toku NOR-a i revolucije kao i u posleratnom periodu do njenog ujedinjenja sa NOJ 1948. godine.

Poglavljje koje razmatra arhivsku gradju saveznih organa uprave, po raznovrsnosti i broju fondova je svakako najveće i najsloženije. Ono zahvata sve oblasti društvenih delatnosti. Zato će arhivska gradja ovog poglavlja biti razmotrena po oblastima delatnosti.

Poslednjim poglavljem obuhvaćena je specifična arhivska gradja - filmska gradja, zbirke fotografija, memoarska gradja i druge.

G L A V A I

STANJE ARHIVSKE GRADJE KOMUNISTIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE I SAVEZA KOMUNISTIČKE OMLADINE JUGOSLAVIJE

Arhivska gradja Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) - Saveza komunista Jugoslavije (SKJ) i Saveza komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ-a) čuva se u Arhivu Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije (A CK SKJ).

Arhivska gradja KPJ za period 1943-1953. godine sastavni je deo fondova Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije.⁴ Fond CK SKJ (KPJ) raspolaže gradjom od 1919. do 1969. godine u količini od 10015 kutija i 64 knjige, što ukupno iznosi 1301,95 dužnih metara gradje.

Gradja fonda SKJ (KPJ) do 1945. godine analitički je obradjena tako da za svaki sačuvani dokumenat postoji regist, a za gradju 1945-1953. godine uradjeni su analitički i sumarni inventari.⁶

Arhivska gradja SKJ (KPJ) koja se odnosi na period 1943-1953. godine sredjena je i obradjena u okviru dva podperioda - ratni i posleratni.

Gradja iz vremena 1943-1945. godine sredjena je po godinama, a unutar godina hronološki. Može se koris-

titi preko kartoteke pod odrednicom CK KPJ, 1943, 1944, 1945. godina.

Gradja iz podperioda 1945-1953. godine sredjena je i obradjena prema osnovnoj strukturi fonda, odnosno podeljena je na sledeće osnovne grupe:⁷

- Kongresi SKJ (KPJ) 1948-1969. godine sa oznakom SKJ, I⁸; Plenarne sednice CK SKJ 1945-1969. godine sa oznakom CK SKJ, II; Izvršni komitet CK SKJ (Politbiro CK KPJ) 1945-1969. godine sa oznakom CK SKJ, IV; Organizaciono-politički sekretarijat (Organizaciono-instruktorsko odeljenje, Organizaciono-instruktorska uprava) 1945-1969. godine sa oznakom CK SKJ, V; Kadrovska komisija (Kadrovsko odeljenje) 1945-1969. godine sa oznakom CK SKJ, VI; Kontrolna komisija (Kontrolno odeljenje) 1945-1969. godine sa oznakom CK SKJ, VII; Komisija za ideološki rad (Odeljenje za agitaciju i propagandu) 1945-1969. godine sa oznakom CK SKJ, VIII; Komisija za medjunarodne odnose (Spoljno politička komisija) 1945-1969. godine sa oznakom CK SKJ, IX; Komisija za narodnu vlast (Komisija za izgradnju narodne vlasti) 1945-1952. godine sa oznakom CK SKJ, X; Komisija za privredu (Komisija za ekonomsku politiku) 1945-1969. godine sa oznakom CK SKJ, XI; Komisija za masovne i društvene organizacije 1951-1952. godine sa oznakom CK SKJ, XII; Ekonomsko-finansijsko odeljenje 1945-1969. godine sa oznakom CK SKJ, XIII; Tehnički sekretarijat sa oznakom CK SKJ, XIV; Komisija za selo 1949-1952. godine sa oznakom CK SKJ, XV; Komisija za rad sa AFŽ-om 1945-1947. godine sa oznakom CK SKJ, XVII; Komisija za partijsku izgradnju od 1951. sa

oznakom CK SKJ, XVIII; Izborna komisija od 1945. godine sa oznakom CK SKJ, XIX; Komisija za rad sa sindikatima (Sindikalna komisija) 1945-1946. godine sa oznakom CK SKJ, XX; Komisija za socijalnu politiku od 1945. godine sa oznakom CK SKJ, XXI; Komisija za škole (Školska komisija) od 1945. godine sa oznakom CK SKJ, XXII; Vojna komisija od 1945. godine sa oznakom CK SKJ, XXIII; Kabinet Generalnog sekretara SKJ sa oznakom CK SKJ, XXIV; Komisija za nacionalne manjine pri CK SKJ sa oznakom CK SKJ, XXV.

Za sagledavanje istorije Partije, kao i istorije socijalističke Jugoslavije u periodu 1943-1953. godine, arhivsku gradju CK SKJ (KPJ) upotpunjavaju i drugi fondovi i zbirke koje poseduje Arhiv CK SKJ. Tako za sagledavanje medjunarodnih odnosa i veza dragocena je gradja Jugoslovenske vojne misije u SSSR-u koja datira 1944-1945. godine. Gradja ove skupine (566 dokumenata) analitički je obradjena i vodi se pod oznakom JVM.

Takodje je za pitanja medjunarodnih odnosa i veza značajan i fond Radio-stanice "Slobodna Jugoslavija" Moskva sa gradjom od 1941-1945. godine. Ovaj fond sadrži 11685 fotokopija i 1394 emisija. Fond je takodje analitički obradjen u vidu regista (kartoteke). U ovu grupu spada i analitički obradjena zbirka gradje radio emisije iz Kujbiševa i Moskve 1943-1944. godine sa oznakom ZB. RE.

Od ličnih arhivskih fondova A CK SKJ poseduje dva fonda čija gradja zahvata ratni i poratni period. U

pitanju je lični fond Moše Pijade sa gradjom od 1920-1957. godine u količini od 101 kutije gradje i lični fond Veljka Vlahovića koji zahvata vreme od 1927-1975. godine u količini od 60 kutija gradje. Za oba ova lična fonda uradjeni su sumarni inventari.⁹

Sagledavanju posleratnog perioda istorije Jugoslavije, doprinosi gradja partijske provenijencije koju upotpunjavaju fondovi: Opšte slovenski komitet - Moskva, Beograd koji sadrži gradju od 1946-1950. godine u količini od 33 kutije; Slovenski komitet Jugoslavije - Beograd sa gradjom od 1945-1950. godine u količini od 6 kutija; Nacionalni komitet Jugoslavije za odbranu mira - Beograd sa gradjom od 1949-1954. godine u količini od 27 kutija; Viša partijska škola "Djura Djaković" - Beograd sa gradjom od 1945-1954. godine u količini od 46 kutija dokumenata. Tu svakako treba istaći i lični fond Borisa Kidriča čija gradja datira od 1945-1953. godine sa 30 kutija dokumenata.¹⁰

Arhivska gradja SKOJ-a čuva se u okviru fonda Centralnog komiteta Saveza komunističke omladine Jugoslavije (1919-1948) u količini od 27 kutija sa dokumentima koji se odnose na vreme u rasponu od 1919-1948. godine.

Gradja SKOJ-a za vreme od 1943-1948. godine, kada je SKOJ ujedinjen sa NOJ, sredjena je i obradjena. Za godine predratnog i ratnog perioda uradjena su regesta, a za posleratni period 1945-1948. godine uradjen je analitički inventar.¹¹

Za godine iz ratnog perioda 1943-1945. godine

gradnja SKOJ-a je sredjena po godinama, a unutar godina hronološki. Osnovne odrednice u ovom periodu čine godine sa oznakom CK-SKOJ-a. Tako pod odrednicom CK SKOJ-a za 1943. godinu ima 147 dokumenata, za 1944. godinu 277 dokumenata a za 1945. (do maja) 108 dokumenata.¹²

Posleratni period (od maja 1945-1948) bogatiji je gradjom nego ratni period što je razumljivo s ozbirom na različite uslove za stvaranje arhivskih izvora u jednom i drugom periodu.

Strukturu arhivske gradje fonda Centralnog komiteta Saveza komunističke omladine Jugoslavije (CK SKOJ-a) sačinjavaju šest osnovnih klasifikacionih grupa i to:¹³

- kongresi sa oznakom I; Savetovanja, zapisnici i prepiska CK SKOJ-a sa oznakom II; Organizaciono odeljenje sa oznakom III; Kadrovsko odeljenje sa oznakom IV; Odeljenje za vojsku sa oznakom V; Agitacija i propaganda sa oznakom VI.

Strukturu osnovnih grupa čine grupe i podgrupe, takodje sa utvrdjenim oznakama.

Tako je osnovna grupa kongresi podeljena na dve grupe i to na materijale IV kongresa SKOJ-a i materijale kongresa ujedinjenja SKOJ-a sa NOJ.

Grupa materijala IV kongresa nosi oznaku Ia, a grupa materijala Kongresa ujedinjenja SKOJ-a sa NOJ oznaku Ib.

Unutar ovih grupa gradnja je klasifikovana i obradjena po podgrupama. Obe grupe imaju po četiri isto-

vetne podgrupe i to: pod odrednicama pripremni materijali za kongres i dokumenta verifikacione komisije; stenografske beleške; originali referata i diskusija i pozdravni telegrami i pisma.

Kod IV kongresa SKOJ-a podgrupe su označene sa Ia-1, Ia-2, Ia-3 i Ia-4. Na isti način su označene i podgrupe kod kongresa ujedinjenja SKOJ-a sa NOJ, s tim što se oznake razlikuju u toliko što pored rimskog broja I stoji slovná oznaka "b" (pr. Ib-1).

Drugu osnovnu grupu arhivske gradje (savetovanja, zapisnici i prepiska CK SKOJ-a) čine tri grupe materijala i to: savetovanja sa oznakom IIa; zapisnici sa oznakom IIb i prepiska CK SKJ-a sa oznakom IIc.

Ove tri grupe podeljene su dalje na po dve podgrupe. Tako je grupa IIa podeljena na: podgrupe CK SKOJ-a sa oznakom IIa-1 i na PK SKOJ-a sa oznakom IIa-2. Grupa IIb podeljena je na podgrupe: zapisnici CK SKOJ-a sa oznakom IIb-1 i zapisnici sa sastanaka pri CK SKOJ-a sa oznakom II-b-2. Grupa IIc podeljena je na podgrupe: pisma i izveštaji sa oznakom IIc-1 i pozdravna pisma i telegrami sa oznakom IIc-2.

Treću osnovnu grupu (Organizaciono odeljenje) čine pet grupa i to: zapisnici PK SKOJ-a i nižih organizacija sa oznakom IIIa; pisma i izveštaji, planovi rada i sl. sa oznakom IIIb; izveštaji instruktora sa terena sa oznakom IIIc; molbe i žalbe sa oznakom IIId; statistički pregledi organizacije SKOJ-a i NOJ-a, spiskovi brojnog stanja članova i dr. sa oznakom IIIe.

Unutar grupa IIIa gradja je klasifikovana na šest podgrupa i to po teritorijalnom principu (Srbija-IIIa-1, Hrvatska-IIIa-2, Slovenija III-3, Bosna i Hercegovina III-4, Makedonija IIIa-5 i Crna Gora-IIIa-6). Na isti način je uspostavljena struktura gradje grupe IIIb i po istom redosledu republika (oznaka za Srbiju je IIIb-1, za Hrvatsku IIIb-2, za Sloveniju IIIb-3, za Bosnu i Hercegovinu IIIb-4, za Makedoniju IIIb-5 i za Crnu Goru IIIb-6). Ostale grupe (IIIc, IIId i IIIe) nemaju podgrupa.

Četvrta osnovna grupa (kadrovsko odeljenje) podeljeno je na tri grupe i to: zapisnici kadrovskog odeljenja, planovi rada, elaborati, analize, pisma i izveštaji sa oznakom IV; evidencije rukovodećeg kadra SKOJ-a i NOJ-a sa oznakom IVa; školovanje rukovodećih kadrova SKOJ-a i NOJ-a sa oznakom IVb.

Unutar IV grupe gradja je klasifikovana na podgrupe: Zapisnici kadrovskog odeljenja sa oznakom IV-1, planovi rada, elaborati, analize sa oznakom IV-2, Pisma i izveštaji sa oznakom IV-3. Grupa IVa podeljena je na četiri podgrupe i to: kadrovske liste i upitnici sa oznakom IVa-1, karakteristike sa oznakom IVa-2, Biografije sa oznakom IVa-3 i Pregledi sastava komiteta SKOJ-a i NOJ-a sa oznakom IVa-4. Strukturu grupe IVb sačinjavaju podgrupe: pisma i izveštaji u vezi sa školovanjem rukovodećeg kadra sa oznakom IV b-1; planovi rada; programi kurseva i sl., sa oznakom IV b-2; karakteristike sa kurseva sa oznakom IV b-3 i spiskovi kursista i raspored kadra na nova radna

mesta sa oznakom IVb-4.

Petu osnovnu grupu (Odeljenje za vojsku) sačinjavaju pet grupa i to: zapisnici sa oznakom V-1; pisma i izveštaji sa oznakom V-2; statistički pregledi organizacija SKOJ-a i JA sa oznakom V-3; referati i članci o SKOJ-u sa oznakom V-4 i telegrami i pozdravna pisma sa oznakom V-5.

Šestu grupu (Agitacija i propaganda) čine tri grupe materijala i to: pisma i izveštaji sa oznakom VI-1; teoretski i drugi članci; štampani materijali; prevodi i sl. sa oznakom VI-2 i pozdravna pisma i telegrami sa oznakom VI-3.

G L A V A II

STANJE ARHIVSKE GRADJE SAVEZNIH ORGANA VLASTI I NJIHOVIH IZVRŠNIH ORGANA

Preuzeti deo arhivske gradje saveznih organa vlasti iz perioda 1943-1953. godine čuva se u fondu Skupštine Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Ovaj fond sadrži gradju u rasponu od 1944-1957. godine u količini od 25,4 dužnih metara. Gradja fonda je registraturski sredjena i za istu postoji popis koji služi kao privremeno informativno sredstvo. Fond je nekompletan. Deo sadržajno najvažnije gradje još uvek se nalazi u stručnoj službi Skupštine SFRJ. U pitanju su stenografske beleške sa zasedanja skupština i skupštinskih domova, zatim, veliki broj originalnih zakona, ukaza, ugovora i drugih materijala koji su nastali iz rada i zakonodavne delatnosti AVNOJ-a, Ustavotvorne skupštine i Narodne skupštine FNRJ.¹⁵

Kod ovog fonda izrazita je dekoncentracija arhivske gradje AVNOJ-a. Ovu gradju poseduje nekoliko institucija. Pored Arhiva Jugoslavije, gradju AVNOJ-a poseduje Arhiv CK SKJ, Stručna služba Skupštine SFRJ, Muzej socijalističke revolucije i Muzej Drugog zasedanja AVNOJ-a.¹⁶

Strukturu arhivske gradje fonda Skupštine Socijalističke federativne Republike Jugoslavije sačinjava gradja AVNOJ-a od 1944. godine do 10. avgusta 1945. u kom

periodu je nastavilo sa radom u proširenom sastavu pod nazivom Privremena narodna skupština. Iz vremena AVNOJ-a u fondu se nalazi gradja koja se odnosi na rad njegovih radnih tela: Zakonodavnog odbora, Imunitetnog odbora, Mandatnog odbora, Finansijskog odbora, Odbora predstavnika grupa, Odbora za molbe i žalbe, Administrativnog odbora i Odbora za proširenje AVNOJ-a.¹⁷

Iz vremena od 10. avgusta do 26. oktobra 1945. godine kada je postojala Privremena narodna Skupština, Fond sadrži gradju ove Skupštine i njenih radnih tela, odnosno odbora koji su istovetni kao i odbori AVNOJ-a.¹⁸

Fond sadrži gradju Ustavotvorne skupštine od njenog izbora 11. novembra 1945. godine pa do donošenja Ustava FNRJ 31. januara 1946. godine, njenih domova (Savezne skupštine i Skupštine naroda) sa zajedničkih i posebnih sednica. Iz vremena Ustavotvorne skupštine fond sadrži gradju njenih radnih tela (koja su bila ista za oba doma) i to: Ustavotvornog odbora, Mandatno-imunitetskog odbora, Odbora za privredni plan i finansije, Odbora za molbe i žalbe, Odbora predstavnika grupa, Administrativnog odbora i koordinacionog odbora kao zajedničkog tela za oba doma.¹⁹

Sastavni deo gradje fonda je i gradja Narodne skupštine Federativne Narodne Republike Jugoslavije od 31. januara 1946. godine kada je donet Ustav FNRJ pa do 10. septembra 1953. godine kada je izabrana Savezna narodna skupština. Iz vremena Narodne skupštine FNRJ strukturu gradje sačinjavaju dokumenta prvog i drugog saziva Skupštine, njenih domova Saveznog veća i Veća naroda, kao i stalnih radnih

tela: Komisija za utvrđivanje autentičnosti tekstova zakona za srpski, hrvatski, slovenački i makedonski jezik osnovanih 23. aprila 1948. godine, zatim Odbora za narodnu vlast, Odbora za inostrane poslove, Odbora za narodnu odbranu, Anketnog odbora za pitanja snabdevanja, Anketnog odbora za ispitivanje otkupnog sistema u FNRJ osnovanih 27. aprila 1950. godine, kao i Komisije za reformu škola opšteg obrazovanja, osnovane 22. maja 1953. godine. Pored gradje Saveznog veća i Veća naroda, Fond sadrži i gradju radnih tela ovim domova koja su bila istovetna za oba doma. U pitanju je gradja Verifikacionog odbora, Zakonodavnog odbora, Mandatnog-imunitetskog odbora, Odbora za privredni plan i finansije, Odbora za molbe i žalbe i Administrativnog odbora.²⁰

Arhivska gradja organa za sprovođenje izbora sadržana je u fondu Savezne izborne komisije Savezne skupštine koji obuhvata gradju izbornih komisija od 1945. do 1972. godine. Fond ima 80,5 dužnih metara gradje koja je registraturski sredjena. U okviru ovog fonda nalazi se gradja izbornih komisija za 1945, 1950 i 1953. godinu.²¹

Arhivska gradja Predsedništva AVNOJ-a Predsedništva Privremene narodne skupštine, Predsedništva Ustavotvorne skupštine i Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ i njihovih radnih tela i administrativnih službi čuva se u okviru fonda Prezidijuma Narodne skupštine Federativne Narodne Republike Jugoslavije (1945-1953).

Gradja fonda Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ obuhvata raspon od 1942. do 1957. godine. Fond ima 101

fasciklu dokumenata i 90 knjiga, što ukupno iznosi 15,9 dužnih metara gradje. Gradja fonda je sredjena i za istu je uradjen inventar.²²

Strukturu fonda, prema organizacionim promena²³ ma, trebalo bi da sačinjava gradja Predsedništva AVNOJ-a koje je osnovano na Drugom zasedanju AVNOJ-a 29. i 30. novembra 1943. godine u Jajcu i delovalo do 10. avgusta 1945. godine kada je, istovremeno sa pretvaranjem AVNOJ-a u Privremenu narodnu skupštinu, pretvoreno u Predsedništvo Privremene narodne skupštine. Iz ovog vremena je i gradja radnih tela Predsedništva AVNOJ-a i to: Redakcijske komisije osnovane 1. februara 1945. godine koja već 3. februara iste godine prerasta u Zakonodavni odbor, zatim gradja Mandatnog odbora, Odbora za molbe i žalbe, Imunitetskog i mandatnog odbora i Odbora za proširenje AVNOJ-a osnovanih 31. marta 1945. godine.

Iz vremena od 10. avgusta 1945. godine do 1. decembra iste godine gradja Predsedništva Privremene narodne skupštine sa gradjom njegovih radnih tela koja su bila ista kao i Predsedništvo AVNOJ-a.

U ovom fondu treba da bude i gradja Kraljevskog namesništva koje je osnovano na osnovu Sporazuma Tito-Šubašić od 1. novembra 1944. godine. Znači, gradja Kraljevskog namesništva od njegovog obrazovanja 29. januara 1945. godine do 29. novembra iste godine kada je proglašena Republika i ukinuto Kraljevsko namesništvo kao surogat nove vlasti. Kako Kraljevsko namesništvo nije imalo radnih tela

to je u pitanju gradja Kancelarije Kraljevskog namesništva sa tri namesnička Kabineta, Protokola i dva odseka (administrativni i računovodstvo i ekonomat).

Od 1. decembra 1945. godine do 1. februara 1946. godine delovalo je Predsedništvo Ustavotvorne skupštine koje je nastavilo rad dotadašnjeg Predsedništva Privremene narodne skupštine pa je prirodno da gradja Predsedništva Ustavotvorne skupštine sa njegovim službama sekretarijatom, opštom kancelarijom i Kancelarijom ordena čini sastavni deo fonda Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ.

Prezidijum Narodne skupštine FNRJ od 1. februara 1946. godine, koji je nastavio rad Predsedništva Ustavotvorne skupštine sa nešto izmenjenim funkcijama, delovao je do 1953. godine kada je izvršena organizaciona promena donošenjem Ustavnog zakona. Pored gradje Prezidijuma koji je radio u sednicama tu spada i gradja njegove administracije koju su sačinjavali Sekretarijat, Odeljenje za ocenu saglasnosti i tumačenje zakona, Odeljenje za pomilovanja, Kancelarije ordena, kao i Pravnog saveta koji je radio pri Odeljenju za ocenu saglasnosti i tumačenje zakona i Biro za zakonodavne poslove pri Sekretarijatu osnovan početkom 1948. godine.

Prema faktičkom stanju gradje fonda Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ strukturu ovog fonda čine osnovne grupe dokumenata: AVNOJ, Privremena narodna skupština DFJ, Ustavotvorna skupština; Prezidijum Narodne skupštine FNRJ, Ministarski savet i Vlada FNRJ, Većnici AVNOJ-a i poslanici

Savezne narodne skupštine, Zemaljska antifašistička veća narodnog oslobodjenja ZAVNO, Normativna delatnost, Ordeni i odlikovanja, Medjunarodni odnosi, Rad, radni odnosi, MOR i socijalno osiguranje, Socijalno-zdravstvena delatnost, Kulturno-prosvetna delatnost, Verska pitanja i spomenici palim borcima i revolucionarima, Privredna preduzeća, radnička samouprava i poljoprivredne organizacije, Obezbedjeno snabdevanje, Savezni budžet i društveni plan, Molbe i žalbe gradjana, Odluke po molbama za pomilovanje osudjenih lica, Personalije, Telegrami Prezidijumu Narodne skupštine FNRJ i Razno.²⁴

U grupi "AVNOJ" sadržana su dokumenta o AVNOJ-u (rezolucije o osnivanju i promeni naziva AVNOJ-a iz 1942. i 1945. godine, zapisnici sednica AVNOJ-a iz 1945, spiskovi članova AVNOJ-a i dr.) i Predsedništva AVNOJ-a (zapisnici sa sednica Predsedništva AVNOJ-a iz 1945, Izveštaj o radu Predsedništva ANOJ-a iz 1945, spisak članova Predsedništva AVNOJ-a, raspored i dnevni red sednica Predsedništva AVNOJ-a iz 1945. i dr.).

Grupa "Privremena narodna skupština DFJ". U ovoj grupi nalazi se Deklaracija o proglašenju FNRJ, izveštaj o radu PNS, odluka o produženju rada odbora PNS i drugo.

Pod grupom "Ustavotvorna skupština" sadržani su zapisnici sa zajedničkih sednica skupštinskih domova od 29. novembra 1945. i od 27. decembra 1952. godine, izveštaj o radu Predsedništva Prezidijuma NS FNR za 1947. i od 17. januara 1948. godine, Ukazi o sazivanju redovnih i vanrednih

sednica NS, Izveštaj o radu Prezidijuma NS FNRJ od 21. januara i 26. aprila 1950. godine, zatim materijali Verifikacionog odbora, Zakonodavnog odbora, Administrativnog odbora, Odbora za molbe i žalbe, Mandatno-imunitetskog odbora, koordinacionog odbora, Odbora za privredni plan i finansije, Odbora za inostrane poslove, Komisije za autentičnost zakona i Ministarstva za konstituantu iz vremena 1945-1948.

Grupa "Prezidijum NS FNRJ" uglavnom sadrži ukaze iz vremena 1945-1952. godine.

U grupi "Ministarski savet i Vlada FNRJ" sadržana je gradja koja se odnosi na spiskove članova vlade, materijale o reorganizaciji vlade, postavljenju i razrešenju članova vlade, materijali o ministarstvima, komisijama, savetima i drugim saveznim organima uprave iz vremena 1945-1953. godine.

Pod grupom "Većnici AVNOJ-a - poslanici SNS" sadržani su spiskovi, pozivi, zakletve i punomoćja članova AVNOJ-a, spiskovi narodnih poslanika NS, prepiska sa poslaničkim klubovima, prepiska u vezi sa oduzimanjem mandata i krivičnim delima narodnih poslanika i drugo.

Pod grupom "ZAVNO" uglavnom se nalaze spiskovi većnika po narodnim republikama i materijali o izboru, imenovanju u razrešenju pravosudnih i drugih saveznih funkcionera.

Grupa "Normativna delatnost" je najobimnija i ona sadrži nacрте i predloge zakona, uredbi, odluka, pravilnika, poslovnika, kao i zaključke, izveštaje, programe i

druge materijale.

Grupom "Ordeni i odlikovanja" obuhvaćeni su nacrti statuta, rešenja i prepiski u vezi dodele ordena i drugih odlikovanja.

Grupa "Medjunarodni odnosi" sadrži medjunarodne ugovore, sporazume, konvencije, akreditivna pisma i druge materijale.

Ostale grupe sadrže materijale koji se odnose na odrednice kojima su označene grupe.

Kod korišćenja fonda Prezidijuma Narodne skupštine Federativne Narodne Republike Jugoslavije treba konsultovati i Inventar naknadno pronadjene gradje koji čini sastavni deo osnovnog inventara.²⁵ Iz strukture gradje fonda jasno se uočava da nedostaju stenografske beleške sa sednica Prezidijuma i drugih organa ove vrste. Ta gradja još uvek se nalazi u Stručnoj službi Skupštine SFRJ.

Arhivska gradja saveznih političko-izvršnih organa vlasti za period 1943-1953. godine sadržana je u fondu Vlade Federativne Narodne Republike Jugoslavije. Fond ima 185 fascikli dokumenata i 113 knjiga, što ukupno iznosi 29,5 dužnih metara gradje. Fond je sredjen i za isti je uradjjen inventar.²⁶

Fond sadrži arhivsku gradju: Nacionalnog komiteta oslobodjenja Jugoslavije osnovanog 29. novembra 1943. godine u Jajcu do obrazovanja Privremene Vlade DFJ 7. marta 1945. godine; Privremene Vlade Demokratske Federativne Jugoslavije od 7. marta 1945. do podnošenja ostavke 30. novembra

1945. godine; Vlade FNRJ od 30. novembra 1945. godine do 14. januara 1953. godine kada je prestala da radi.

Privremena Vlada DFJ od 2. aprila 1945. godine imala je, kao uže telo, Ratni kabinet, a u sastavu Vlade postojao je Privredni savet, Zakonodavni savet i Agrarni savet. Gradja ovih tela čini sastavni deo gradje Privremene Vlade DFJ osim Privrednog saveta.²⁷

Sastavni deo ovog fonda čini gradja Predsedništvo Vlade FNRJ koje nije bilo ni radno telo ni organ Vlade već administrativni aparat Vlade sve do 27. aprila 1951. godine kada počinje da se vodi kao jedno od ministarstava Vlade FNRJ. Tu spada i gradja radnih tela Vlade FNRJ - Komiteta za rešavanje žalbi koji je obrazovan 16. decembra 1948. godine i Komisije za donošenje rešenja o zvanjima i platama službenika državnih organa osnovanu 1. aprila 1952. godine. Sastavni deo gradje Vlade FNRJ čini i gradja administrativnog aparata Predsedništva koji je bio razvijen (sedam odeljenja, tri kabineta, jedna uprava i 1 biro).²⁸

Arhivska gradja naznačenih saveznih izvršno - upravnih organa, njihovih radnih tela i administrativnog aparata čini celinu Fonda Vlade FNRJ,²⁹ osim Privrednog saveta čija se gradja opravdano čuva kao poseban fond.

Sadašnja struktura fonda Vlade FNRJ ustanovljena po izvršenom sredjivanju gradje sastoji se iz sledećih osnovnih grupa: Predsedništva NKOJ-a i Ministarskog saveta DFJ sa materijalima koji se odnose na rad i organizaciju NKOJ-a, povereništava i drugih organa i službi i Kabineta Edvarda Kardelja, potpredsednika NKOJ-a koja sadrži prepisku

i telegrame; materijale u zakonodavnom radu Skupštine i Vlade, o radu saveznih organa i službi, o radu republičkih organa; o medjunarodnoj saradnji; o reparacijama i restituciji, o repatrijaciji iseljenika; o privredi; o agrarnoj reformi, nacionalizaciji, konfiskaciji i eksproprijaciji; materijale o prosvetno-naučnim i kulturnim ustanovama; o socijalno-zdravstvenoj oblasti delatnosti; o masovnim političkim i drugim organizacijama i udruženjima i društvima; o personalno-kadrovskim pitanjima; publicističkoj delatnosti Edvarda Kardelja; o raznim društveno-političkim pitanjima; o izražavanju solidarnosti i predlozi pojedinaca u vezi raznih društvenih i političkih pitanja; molbe i žalbe; Kraljevsko namesništvo i Uprava kraljevskih dobara, sadrži razne materijale (uredbe, naredbe, izveštaji, referati, prepiska, ukazi i dr.) Kraljevskog namesništva i materijale o radu, stanju, upravljanju i drugom Uprave kraljevskih dobara; Propisi Vlade u kojoj su sadržani originalni propisi (uredbe, naredbe, rešenja, pravilnici, uputstva, saglasnosti i tumačenja) o saveznim organima, institucijama u oblasti društvenih delatnosti, nižim organima državne vlasti, opštodržavnom i saveznom budžetu, finansijsko-materijalnoj politici, poreškoj politici, institucijama prosvetno-naučno-kulturne oblasti delatnosti, socijalno-zdravstveno-penzijskom osiguranju i politici, poslovanju u privredi, organizacijama i reorganizacijama preduzeća, prenosu osnovnih sredstava, trgovini i ugostiteljstvu, otkupu i snabdevanju, poljoprivredi i šumarstvu, gradjevinarstvu, saobraćaju i veza, radu i radnom

odnosu, imovinsko-pravnim odnosima, eksproprijaciji i drugom; Organi vlasti i uprave koja sadrži projekte i predloge zakona i uredba, predlozi ukaza, uputstva i prepiska i drugi materijali pripremani za sednice Vlade u vezi bezbedonosne službe državnih organa, kancelarijskog poslovanja, likvidacije saveznih organa i preduzeća, narodnim odborima, komitetu za zakonodavstvo i izgradnju narodne vlasti Vlade FNRJ, vojno-teritorijalnih organa i organa narodne odbrane, Ministarstva inostranih poslova, Ministarstva pravosuđa, Javnog tužilaštva, Državne arbitraže, Ministarstva rada i inspekcije rada, Kontrolne komisije, Komisije za narodnu imovinu Vlade FNRJ, Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, socijalnog osiguranja, zdravstva, školstva, nauke, kulture itd.; Medjunarodni odnosi sadrže prepisku, ugovore, sporazume, note, konvencije i druge materijale sa Ujedinjenim nacijama, Medjunarodnim organizacijama i udruženjima, Medjunarodnim monetarnim fondovima, Medjunarodnom bankom, Albanijom, Austrijom, Belgijom, Bugarskom, Čehoslovačkom, Danskom, Finskom, Francuskom, Grčkom, Holadnijom, Italijom, Madjarskom, Nemačkom, Norveškom, Poljskom, Rumunijom, SSSR-om, Španijom, Švajcarskom, Švedskom, Turskom, Velikom Britanijom i drugima; Reparacije, restitucija, ratna šteta i ratni plan sadrži prepisku, sporazume, izveštaje, zapisnike, predloge zakona i drugi materijali u vezi reparacije, restitucije, ratne štete i ratnog plana; Privreda je jedno od najobimnijih grupa materijala. Ona sadrži predloge zakona, uredbi, naredbi,

rešenja i drugih propisa kao i izveštaje, referate, prepisku i druga dokumenta koja su grupisana po oblastima privredne delatnosti kao na pr. industrija, rudarstvo, elektroprivreda, gradjevinarstvo, saobraćaj i veze poljoprivrede, šumarstvo, zadrugarstvo, spoljna trgovina, trgovina i ugostiteljstvo, zanatstvo itd.; finansijsko-materijalni. Ova grupa sadrži, uredbe, odluke, rešenja, uputstva, izveštaje, članove, prepisku i druga dokumenta o finansijsko-monetarnom sistemu; radni odnosi i kadrovsko-personalna pitanja sadrži uredbe, uputstva, naredbe, odluke, rešenja, izveštaje, prepisku i druga dokumenta u vezi radnih odnosa i kadrovsko-personalne politike; razna društveno-politička pitanja kao grupa sadrži razne materijale o verskom pitanju, masovnim političkim organizacijama, izbornoj problematici, odlikovanju i drugom; molbe i žalbe kao grupa obuhvata molbe i žalbe iz oblasti radnih odnosa, socijalno-zdravstvene oblasti, penzija, raznih pomoći i odlikovanja, obavljanje privatnih delatnosti, otkupa, kredita i dugova, školstva, naknade ratne štete i rekvizicija, imovinsko-pravnih odnosa itd.; Komitet Vlade FNRJ za rešavanje žalbi kao grupa sadrži zapisnike sa sednica Komiteta sa predlozima Pravno-organizacionog odeljenja; Pravno-organizaciono odeljenje Predsedništva vlade FNRJ sadrži rešenja Vlade odnosno Komiteta Vlade po molbama i žalbama sa dokaznim materijalom.

Iz strukture gradje fonda Vlade FNRJ uočava se da nedostaju stenografske beleške sa sednica vlada, koje pored normativnih akata, predstavljaju najznačajniju

arhivsku gradju ovog fonda. Osim toga Fond Vlade FNRJ, dosta je fragmentarno sačuvan. Izuzev normativnih akata, iako i ona nisu kompletna, ostala gradja, uglavnom se odnosi na prepisku.

Stenografske beleške vlada, veliki broj normativnih akata i drugog materijala još uvek Savezno izvršno veće nije predala Arhivu Jugoslavije. Osim toga, u Memorijalnom centru "Josip Broz Tito" nalazi se gradja koja se odnosi na državne i političke aktivnosti Josipa Broza Tita. Otuda je realno predpostaviti da se u ovom Centru nalaze značajna dokumenta o aktivnosti Josipa Broza Tita u AVNOJ-u i NKOJ-u, Privremenoj narodnoj skupštini, Ustavotvornoj skupštini, Vladi DFJ, Vladi FNRJ, Prezidijumu Narodne skupštine FNRJ i drugim organima i telima Federacije. Za sada je ovaj Centar zatvorenog tipa pa je zato bilo nemoguće dati bliže podatke o stanju arhivske gradje koja se nalazi u njemu.

Za sagledavanje perioda 1943-1953. godine, odnosno podperioda 1943-1945. godine, od provenijencije fondova Kraljevine Jugoslavije od posebnog je značaja arhivska gradja fonda Emigrantske vlade Kraljevine Jugoslavije iz vremena 1941-1945. godine.

Gradja fonda Emigrantske vlade Kraljevine Jugoslavije sredjena je i za istu uradjen je inventar. Fond sadrži gradju u rasponu od 1941-1945. godine u količini od 165 fascikli i 33 knjige, što iznosi 18,9 dužnih metara gradje. Fond nije kompletno sačuvan. Pored Arhiva Jugosla-

vije poseduje i Arhiv Saveznog sekretarijata inostranih poslova i Arhiv Vojnoistorijskog instituta.

Strukturu fonda Emigrantske vlade Kraljevine Jugoslavije sačinjavaju sledeće osnovne grupe materijala:³⁰ sastav vlade u emigraciji i odnosi medju članovima vlade; normativni akti vlade; sednice Ministarskog saveta (zapisnici); govori i izjave članova vlade i drugih političkih ličnosti; razna dokumenta o medjunarodnoj političkoj situaciji i položaju Jugoslavije; veza sa medjunarodnim organizacijama; veze sa političkim i drugim organizacijama i udruženjima u inostranstvu; materijali o situaciji u okupiranoj Jugoslaviji, o vojsci u izbeglištvu; veze vlade sa Dražom Mihajlovićem; materijali o pomoći civilnom stanovništvu u okupiranoj Uugoslaviji, o zarobljenicima i internircima, izbeglicama i licima zatečenim u inostranstvu, o iseljenicima; materijali o jugoslovenskim, jugoslovensko-britanskim i drugim mešovitim organizacijama i udruženjima; propagandni materijal; dokumenta o posleratnoj obnovi Jugoslavije, o utvrdjivanju ratnih zločina; materijali o trgovačkoj mornarici, o diplomatskim i konzularnim predstavništvima; materijali o Dvoru (Kralju i članovima njegove porodice), školovanju i odobrenju stipendija za školovanje u inostranstvu; personalna pitanja, finansijska pitanja, protokol; materijali Ministarstva inostranih poslova koji obuhvataju dokumenta u vezi opšte prepiske, prikupljanja priloga, stanja u okupiranoj Jugoslaviji, vojske u izbeglištvu, pomoći stanovništvu u zemlji; materijali o zarobljenicima,

internircima, izbeglicama i iseljenicima; materijali u vezi rada Crvenog krsta, štampe i propagande u raznim zemljama; materijali u vezi obaveštajne službe; materijali Političkog odeljenja po zemljama; materijali upravnog odeljenja (prepiska sa predstavništvima vlade u inostranstvu) po zemljama i prepiska u osoblju Dvora; materijali predstavništava vlade po zemljama; materijali Ministarstva finansija; materijali Ministarstva pravde; materijali o medjunarodnim skupovima; materijali Ministarstva prosvete (finansijska, personalna i razna druga prepiska); materijali Ministarstva saobraćaja (rešenja Ministarskog saveta i finansijskog odbora u vezi podnetih referata, personalna pitanja, dosijea brodova i drugog Pomorskog odeljenja); materijali Ministarstva socijalne politike i narodnog zdravlja (medjunarodni sastanci, crveni krst i druge dobrovoljne organizacije, organizacije slanja pomoći zarobljenicima, posete logorima, finansijska pitanja, personalije i dr.); materijali Ministarstva gradjevina; materijali Ministarstva poljoprivrede ishrane i snabdevanja; materijali Ministarstva pošta, telefona i telegrafa; materijali Ministarstva unutrašnjih poslova (prepiska, obaveštenja i drugi materijali o prikupljanju podataka i držanju pojedinih Jugoslovena); dokumenta o radu Komisije za istraživanje ratnih zločina; materijali o propagandi (delegata za Bliski i Srednji istok, pregledi i izvodi iz štampe i radija); materijali Direkcije za informativnu službu (deklaracije, sporazumi, rezolucije, kominikei i drugo, poverljivi bilteni); materijali Jugoslovenskog presbiroa (tekstovi radio emisija "A", "B", "C", "D", srednjih talasa, radio

stanice "Karadjordje" - četničke radio stanice, "Slobodna Jugoslavija", radio stanice Kjubišev i drugih) i razno.

Nesumljivo, u fondu Emigrantske vlade Kraljevine Jugoslavije sadržajno najznačajniju gradju čine zapisnici vlada, iako nisu kompletni, iz kojih se može sagledati politika i stav Emigrantske vlade prema ključnim pitanjima kao što su: Emigrantska vlada i revolucija u Jugoslaviji, Emigrantska vlada i njeni odnosi sa savezničkim i drugim državama u II svetskom ratu; Emigrantska vlada i njena nastojanja na restauraciji starog društveno-političkog poretka u Jugoslaviji; Emigrantska vlada i četnici Draže Mihajlovića; Emigrantska vlada i njeni unutrašnji politički i drugi sukobi i konačno krah Emigrantske vlade pred pobedonosnim ratom i revolucijom u Jugoslaviji na čelu sa KPJ.

Medju zapisnicima Emigrantske vlade ima dosta i onih koji se bave personalnim i finansijskim pitanjima, ali su i oni značajni jer rasvetljavaju odnose i trulost u Emigrantskoj vladi.

G L A V A III

STANJE ARHIVSKE GRADJE SAVEZNIH ORGANA UPRAVE

Fondovi arhivske gradje saveznih organa uprave iz perioda 1943-1953. godine nalaze se uglavnom u Arhivu Jugoslavije. Arhiv Jugoslavije sada poseduje iz perioda 1943-1953. godine 85 fondova saveznih organa uprave sa ukupno 15.787 fascikli, 2.023 knjige i 284 svežnjeva gradje, što iznosi 2105,7d.m. gradje.³¹

Jedan manji deo arhivske gradje iz ovog perioda nalazi se u Servisu za administrativne i računovodstvene poslove Saveznog izvršnog veća (Servis SIV-a). U Servisu SIV-a sadase nalaze delovi gradje 19 fondova saveznih organa uprave iz perioda 1943-1953. godine u količini od 132,5 dužnih metara.³²

Pored arhivske gradje u Arhivu Jugoslavije i Servisu SIV-a, arhivsku gradju organa inostranih poslova čuva Arhiv Saveznog sekretarijata inostranih poslova (Arhiv SSIP), arhivsku gradju organa unutrašnjih poslova Arhiv Saveznog sekretarijata unutrašnjih poslova (Arhiv SSUP) i arhivsku gradju organa narodne odbrane Savezni sekretarijat narodne odbrane, odnosno Arhiv Vojnoistorijskog instituta (Arhiv VII).³³

Fondovi arhivske gradje saveznih organa uprave, po broju, količini i oblastima društvenih delatnosti kojima pripadaju su najbrojniji i najraznovrsniji. Da bi se dobila što bolja preglednost, fondove saveznih organa uprave podelićemo na osnovne grupe prema njihovoj pripadnosti i osnovnim društvenim delatnostima. Ovakvom klasifikacijom omogućava se i bolja preglednost stanja arhivske gradje pojedinačno za svaku društvenu oblast delatnosti a time i bolja naučno-upotrebna vrednost. Za osnovu kriterija klasifikacije uzeta je globalna ocena istorijske vrednosti arhivske gradje.

Polazeći od ovih osnova, stanje arhivske gradje saveznih organa uprave razmotriće se u okviru sledećih osnovnih grupa (oblasti):

- arhivska gradje najviših vojnih organa i saveznih organa uprave za poslove narodne odbrane;
- arhivska gradja saveznih organa uprave u oblasti unutrašnje politike i organizacije;
- arhivska gradja saveznih organa uprave u oblasti privrede;
- arhivska gradja saveznih organa uprave u oblasti obrazovanja, kulture i nauke;
- arhivska gradja saveznih organa uprave u oblasti zdravstva, socijalne politike i rada;
- arhivska gradja saveznih organa uprave iz oblasti statistike i evidencije;
- arhivska gradja saveznih organa uprave iz oblasti medjunarodnih odnosa;
- arhivska gradja ostalih saveznih organa.

ARHIVSKA GRADJA NAJVIŠIH VOJNIH ORGANA I SAVEZNIH
ORGANA UPRAVE ZA POSLOVE NARODNE ODBRANE

Ovom grupom fondova obuhvaćena je arhivska gradja najviših vojnih organa i saveznih organa uprave za poslove narodne odbrane iz vremena 1943-1945. godine.

Nesumljivo, arhivska gradja vojnog karaktera iz ovog vremena predstavlja dragocene izvore za sagledavanje

istorije naroda i narodnosti Jugoslavije za period 1943-1953. godine.

Naime, radi se o arhivskoj gradji iz vremena NOR-a i revolucije od 1943. godine do konačnog oslobodjenja zemlje 1945. godine. Razumljivo je da bez ove gradje nije moguće proučavanje savremene istorije Jugoslavije ni razumevanje događaja i zbivanja opšteg konteksta jer su oni uslovljeni uspehom NOR-a i revolucije. Zato arhivska gradja vojnog karaktera iz ovog vremena predstavlja nezaobilazne istorijske izvore koji po svojoj sadržajnoj vrednosti, zajedno sa gradjom KPJ i državnih organa vlasti, čine najznačanije istorijske izvore.

Arhivska gradja najviših vojnih organa i saveznih organa uprave za poslove narodne odbrane čuva se u Arhivu Vojnoistorijskog instituta.

Strukturu arhivske gradje vojnog karaktera sačinjavaju fondovi: Vrhovnog štaba NOB i PO Jugoslavije (1941-1945) u količini od 75 kutija gradje; Povereništva narodne odbrane NKOKJ-a (1943-1945) u količini od 1 kutije; Ministarstva narodne odbrane Vlade DFJ čija se gradja u sastavu fonda Sekretarijata za narodnu odbranu; glavnih štabova NOB i PO Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Boke, Hrvatske, Makedonije, Slovenije, Srbije, Vojvodine, Sandžaka iz vremena 1941-1945. godine u ukupnoj količini od 129 kutija gradje; Komandi.pozadina NOVJ (1944-1945) u količini od 6 kutija gradje; štabova operativnih zona (1942-1945) u količini od 31 kutije gradje; operativnih štabova NOV i PO iz vremena 1942-1945. godine u količini od 5 kutija gradje;

armija (I, II, III, IV) iz 1945. godine u količini od 48 kutija gradje; korpusa NOVJ (1942-1945) koja se čuva u okviru 17 fondova u količini od 232 kutije gradje; divizija (1942-1945) čija se gradja čuva u okviru 266 fondova; operativnih grupa u okviru 3 fonda, zatim grupa NOP Odreda u okviru 14 fondova, NOP odreda u okviru 67 fondova, samostalnih bataljona NOVJ. u okviru 8 fondova i drugih jedinica.³⁴

Od vazduhoplovnih jedinica u pitanju je gradja Štaba vazduhoplovstva NOVJ (1944-1945) u količini od 8 kutija gradje: Štabova grupe vazduhoplovnih divizija (1944-1945) u količini od 7 kutija gradje koja se odnosi na 1945. godinu; vazduhoplovnih divizija (1944-1945) u količini od 8 kutija dokumenata i 2 knjige; vazduhoplovnih pukova (1944-1945) u količini od 8 kutija dokumenata u 9 knjiga, zatim slede vazduhoplovni bataljoni, vazduhoplovne baze i drugi fondovi jedinica vazduhoplovstva.³⁵

Od mornarskih jedinica ističemo fond Štaba mornarice NOVJ (1943-1945) u količini od 20 kutija gradje; komande rečne plovidbe mornarice NOVJ- Beograd (1944-1945) sa 4 kutije gradje; pomorskih obalskih sektora (1943-1945) sa 38 kutija gradje; pomorskih komandi (1945) sa 10 kutija gradje; pomorskih obalskih komandi (1945) sa 4 kutije gradje; pomorskih obalskih komandi (1945) sa 4 kutije gradje i drugih pomorskih jedinica i ustanova.³⁶

Od vojnih škola i vojnih misija značajni su fondovi vojnih škola (1942-1945) kojih ima 7 u količini od 7 kutija gradje; vojnih misija NOVJ iz vremena 1943. do 1945.

godine (na srednjem istoku, Kairo, London, Moskva, Italija) u količini od 5 kutija dokumenata i 16 knjiga i drugih.³⁷

Arhiv Vojnoistorijskog instituta čuva i arhivsku gradju vojnoteritorijalnih organa kao što su komande vojnih oblasti, udarnih korpusa, udarnih divizija, komandi područja, komandi mesta i drugih.³⁸

Nesumljivo za sagledavanje i proučavanje istorije Jugoslavije i u periodu 1943-1953. godine od značaja je i arhivska gradja nemačkih vojnih jedinica, italijanskih vojnih jedinica, kvinslinških vojnih jedinica Nezavisne države Hrvatske, kvinslinških vojnih jedinica Srpske državne poljske straže vlade Milana Nedića, četničkih formacija Draže Mihajlovića i drugih vojnih okupacijskih i kvinslinških jedinica koja se čuva takodje u Arhivu Vojnoistorijskog instituta.³⁹

Za sve fondove narodnooslobodilačkih jedinica, ustanova i organizacija uradjena su informativna sredstva i to autorska, tematska i geografska kartoteka. Pored kartotečke obrade gradje uradjeni su i analitički inventari. Takodje i za ostalu gradju postoje informativna sredstva tako da je korišćenje gradje iz ovog vremena veoma olakšano.⁴⁰

ARHIVSKA GRADJA SAVEZNIH ORGANA UPRAVE U OBLASTI ORGANIZACIJE I UNUTRAŠNJE POLITIKE

1. Arhivska gradja saveznih organa uprave zakonodavstva

U ovu oblast spadaju fondovi saveznih organa uprave zakonodavstva; državne kontrole; za odnose sa federalnim jedinicama; za odnose sa verkim zajednicama; pra-

vosudja, informacija, unutrašnjih poslova i drugih.

1. Arhivska gradja saveznih organa za zakonodavstvo čuva se u okviru tri fonda i to Ministarstva za konstituantu, Komiteta za zakonodavstvo i izgradnju narodne vlasti i Saveta za zakonodavstvo i izgradnju narodne vlasti.

U okviru fonda Ministarstva za konstituantu sadržana je arhivska gradja od ustanovljenja Ministarstva za konstituantu Vlade DFJ 7. marta 1945. do donošenja Ustava FNRJ 1. januara 1946. godine. U sastavu ovog fonda je i gradja Komisije za Ustav pri Ministarstvu za konstituantu od njenog osnivanja 7. septembra 1945. godine koja se bavila izradom nacrtu ustava i državnom organizacijom. Fond sadrži gradju u vezi pripremanja akata u vezi izbora i konstituisanja Ustavotvorne skupštine, pripremanja nacrtu ustava, mišljenja i stavova o načelnim pitanjima pravnog sistema kao i mišljenja u vezi nacrtu organizacionih i drugih akata saveznih organa. Fond Ministarstva za konstituantu nije kompletan. U Arhivu Jugoslavije nalazi se 1,5 dužnih metara gradje ovog fonda koja nije arhivistički sredjena.⁴¹

Fond Komiteta za zakonodavstvo i izgradnju narodne vlasti treba da sadrži gradju Zakonodavnog saveta osnovanog kao uže telo Vlade DFJ 2. aprila 1945. (toga je bio suštini početak rada organa zakonodavstva) koji je prestao sa radom donošenjem Ustava FNRJ), odnosno osnivanjem Komiteta za zakonodavstvo i izgradnju narodne vlasti 8. februara 1946. godine koji je obavljao isključivo poslove zakonodavstva i izgradnje vlasti sve do njegovog ukidanja 24. maja 1950.

godine. Ovom fondu pripada i gradja Savezne uprave za sistematizaciju od 16. marta 1949. godine; Komisije za organizaciona pitanja organa državne vlasti i državne uprave od 28. aprila 1949. godine; i Saveznog biroa za unapredjenje administrativnih poslova od 4. januara 1950. godine. Fond Komiteta za zakonodavstvo i izgradnju narodne vlasti (1946-1950). ima 20,4 dužnih metara gradje koja se nalazi u Servisu SIV-a.⁴²

Fond Saveta za zakonodavstvo i izgradnju narodne vlasti obuhvata gradju od osnivanja Saveta 24. maja 1950. do 15. januara 1953. godine kada je ukinut. U pitanju je gradja koja se odnosi na poslove zakonodavstva i izgradnju vlasti. Fond ima 10 dužnih metara gradje koja je u toku sredjivanja, odnosno pripreme za predaju Arhivu Jugoslavije.⁴³

2. Arhivska gradja saveznih organa državne kontrole

Arhivska gradja saveznih organa državne kontrole sadržana je u Fondu Komisije državne kontrole Federativne Narodne Republike Jugoslavije (1946-1951) sa gradjom u rasponu od 1946. do 1951. godine. Fond sadrži 256 fascikli i 89 knjiga, što iznosi 31 dužni metar gradje. Gradja fonda je sredjena i za istu je uradjen inventar.⁴⁴

U sastavu fonda nalazi se arhivska gradja Kontrolne komisije osnovane 29. decembra 1945. godine pri Predsedništvu Vlade FNRJ, Savezne kontrolne komisije koja je počela sa radom 1. februara 1946. godine i Komisije državne

kontrole FNRJ od 8. januara 1949. do njenog ukidanja 31. januara 1951. godine. Fond sadrži gradju koja se odnosi na kontrolu nad radom svih organa vlada, narodnih odbora; državnih i zadružnih ustanova i preduzeća, kao i preduzeća i ustanova nad kojima je država vršila kontrolu. U sastavu fonda je gradja Biroa za pritužbe i predloge koji je osnovan 24. jula 1946. godine, kao i sektora za planiranje zadataka, operativnog sektora, opštih poslova, koordinacionog i ekonomskog odeljenja kao osnovnih organizacionih jedinica Komisije državne kontrole FNRJ.

3. Arhivska gradja saveznih organa uprave
za odnose sa federalnim jedinicama

Fondove ovih organa čini gradja šest ministarstava (za Bosnu i Hercegovinu, za Crnu Goru, za Hrvatsku, za Makedoniju, za Sloveniju i za Srbiju) kao saveznih organa uprave za odnose sa federalnim jedinicama osnovanih 7. marta 1945. godine, a ukinutih donošenjem Ustava FNRJ 31 januara 1946. godine. Fondovi sadrže arhivsku gradju koja se odnosi na zahteve, interese i potrebe federalnih jedinica pred Vladom DFJ.

Gradja fondova ministarstava za federalne jedinice nije sredjena i fragmentarno je sačuvana, ali se može koristiti.⁴⁵

4. Arhivska gradja saveznih organa
uprave za verska pitanja

Arhivska gradja saveznih organa uprave za verska pitanja sadržana je u fondu Savezne komisije za verska pitanja (1945-1971) sa rasponom gradje od 1945. do 1971. godine u količini od 20 dužnih metara gradje. Gradja ovog fonda u toku je sredjivanja.⁴⁶

U sastavu fonda Savezne komisije za verska pitanja sadržana je gradja svih saveznih organa uprave za verska pitanja iz perioda 1945-1971. godine. U ovom fondu nalazi se gradja Državne komisije za verska pitanja od 21. avgusta 1945. godine, kada je osnovana kao organ uprave pri Predsedništvu Vlade do 1953. godine. Arhivska gradja ovog organa javlja se do 1949. godine i pod nazivom Komisije za verska pitanja.

5. Arhivska gradja saveznih organa
uprave za pravosudje

Arhivska gradja saveznih organa za pravosudje sadržana je u fondu Ministarstva pravosudja FNRJ (1943-1953). Fond obuhvata gradju od 1944. do 1953. godine. Gradja fonda se nalazi u registraturskom poretku u količini od 43 fascikle. Fond nije kompletan.⁴⁷ Deo gradje fonda u količini od 7 dužnih metara nalazi se u Servisu SIV-a.⁴⁸ U toku su pripreme za preuzimanje dela fonda Ministarstva pravosudja iz Servisa SIV-a čime će se kompletirati gradja ovog fonda u

Arhivu Jugoslavije.

Fond Ministarstva pravosuđa FNRJ sadrži gradju Povereništva za sudstvo NKOK-a u vremenu od 1944. do 7. marta 1945. godine; Ministarstva pravosuđa Vlade DFJ od 7. marta 1945. do 1. februara 1946. godine i Ministarstva pravosuđa FNRJ od 1. februara 1946. do 15. januara 1953. godine kada je ovo ministarstvo ukinuto.

6. Arhivska gradja saveznih organa uprave za informisanje

U periodu od 1943-1953. godine od saveznih organa za informisanje postojali su Povereništvo za informacije NKOK-a od 30. novembra 1943. do 7. marta 1945. godine; Ministarstvo za informacije Vlade DFJ od 7. marta 1945. do 1. februara 1946. godine; Ministarstvo za informacije Vlade FNRJ od 1. februara 1946. do 5. avgusta iste godine i Direkcija za informacije pri Vladi FNRJ od 15. jula 1947. do 15. januara 1953. godine.

Arhivska gradja organa uprave za poslove informisanja sačuvana je samo iz vremena postojanja Direkcije za informisanje pri Vladi FNRJ od 1949. do 1953. godine. Ova arhivska gradja čuva se u okviru fonda Direkcije za informisanje pri Vladi federativne Narodne Republike Jugoslavije. Fond ima svega 1,8 dužnih metara gradje koja nije sredjena.⁴⁹

Sudbina arhivske gradje organa za informisanje iz vremena do 1949. godine nije poznata. Predpostavlja se da će se u fond Direkcije za informisanje pri Vladi FNRJ

prilikom arhivističkog sredjivanja naći nešto od gradje iz ovog vremena.

7. Arhivska gradja saveznih organa
unutrašnjih poslova

Arhivska gradja saveznih organa unutrašnjih poslova čuva se u Arhivu SSUP-a.

U vremenu od 1943-1953. godine od gradje saveznih organa uprave za unutrašnje poslove čuva se gradja Povereništva za unutrašnje poslove NK0J-a od 30. novembra 1943. godine do 7. marta 1945. godine, Ministarstva unutrašnjih poslova Vlade DFJ od 7. marta 1945. do 1. februara 1946. godine, Ministarstva unutrašnjih poslova Vlade FNRJ od 1. februara 1946. do 15. januara 1953. godine. Iz vremena Ministarstva za unutrašnje poslove FNRJ postoji gradja Uprave državne bezbednosti, koja je preuzeta 1946. godine od Ministarstva narodne odbrane, Uprave za nabavku i promet vatrogasnog materijala i Uprave za snabdevanje koje su osnovane 1949, a ukinute 1951. godine, kao i Veća za prekršaje osnovano pri Ministarstvu novembra 1951. godine.

U okviru arhivske gradje saveznih organa uprave u oblasti organizacije i unutrašnje politike spada i gradja Državne komisije za utvrdjivanje zločina okupatora i njegovih pomagača osnovane 1943, a ukinute 1948. godine.

Fond Državne komisije za utvrdjivanje zločina okupatora i njegovih pomagača (1943-1948) obuhvata gradju u rasponu od 1941. do 1949. godine u količini od 1101 fascikle i 90 knjiga, što iznosi 135,9 dužnih metara gradje.

Gradja fonda je sredjena i za istu je uradjen inventar, a deo gradje je i analitički obradjen u vidu kartoteke.^{5o}

ARHIVSKA GRADJA SAVEZNIH ORGANA UPRAVE
U OBLASTI PRIVREDE

Savezni organi uprave u oblasti privrede su najbrojniji i najraznovrsniji pa je prirodno što je najveći broj fondova saveznih organa uprave iz ove oblasti.

Arhivska gradja fondova saveznih organa uprave u oblasti privrede razmotriće se u okviru šest osnovnih delatnosti privrede, odnosno u okviru sledećih podgrupa:

1. Arhivska gradja saveznih organa uprave opšteprivrednog karaktera;
2. Arhivska gradja saveznih organa uprave industrije i energetike;
3. Arhivska gradja saveznih organa uprave za promet robe i usluga;
4. Arhivska gradja saveznih organa uprave poljoprivrede i šumarstva;
5. Arhivska gradja saveznih organa uprave saobraćaja i veza i
6. Arhivska gradja saveznih organa uprave finansija.

1. Arhivska gradja saveznih organa
uprave opšteprivrednog karaktera

Arhivsku gradju fondova saveznih organa uprave opšteprivrednog karaktera čini gradja nastala radom saveznih organa uprave za ukupne poslove privrede, za upravljanje dr-

žavnom imovinom, za planiranje, za ratnu štetu i reparacije i gradnja ostalih saveznih organa uprave opšteprivrednog karaktera.

Arhivsku gradju saveznih organa uprave za ukupne poslove privrede čini gradja Povereništva za narodnu privredu, osnovanog 30. novembra 1943. a ukinutog 31. oktobra 1944. godine. Arhivska gradja ovog Povereništva, prema funkcijama i zadacima, odnosila bi se na davanje opštih smernica za razvoj poljoprivrede, industrije, trgovine i ribarstva; na upravljanje državnim privrednim preduzećima, poljoprivrednim dobrima, rasadnicima, stičnim stanicama; na vršenje kontrole trgovačke mornarice, zadrugarstva, akcionarskih društava, privrednih škola: na sklapanje ugovora sa stranim državama i kontroli njihovog izvršenja; na uskladjivanje delatnosti svih povereništava, u oblasti privrede; na obavljanje poslova iz resora za koje nisu bila osnovana povereništva kao što su spoljna trgovina, unutrašnja trgovina, industrija, poljoprivreda i druga.

Arhivska gradja Povereništva za narodnu privredu ne čuva se kao poseban fond iako na to upućuju arhivistički kriteriji o fondskim celinama.

Najvažniji fond saveznih organa uprave za poslove privrede je Privredni savet čiji je tvorac osnovan 14. decembra 1944. godine, a ukinut 15. januara 1953. godine.⁵¹

Fond Privrednog saveta sadrži gradju o rukovođenju privredom, koordinaciji rada organa uprave u oblasti privrede, o pitanjima vodjenja, utvrđivanja, uskladjivanja privredne politike zemlje. Fond sadrži i gradju više organa

i radnih tela koji su delovali pri i u sastavu Privrednog saveta kao što su: Komisija za privrednu obnovu zemlje, od decembra 1944; koja je imala za zadatak da organizuje plansko upravljanje privredom i njenim razvojem;⁵² Komisija za zadrugarstvo, od 24. avgusta 1945, sa zadatkom da rukovodi, kontroliše, proučava i predlaže mere i propise u oblasti zadrugarstva;⁵³ Komisija za reviziju glavnih projekata (objekata kapitalne izgradnje saveznog značaja) od 24. juna 1948. godine;⁵⁴ Komisija za vanredni uvoz prehrambenih artikala⁵⁵ (od kraja 1950. do početka 1952. godine) sa Savetom za raspodelu pomoći iz programa organizacije UNRE i drugi.

Administracija Privrednog saveta bila je vrlo razvijena, što se odrazilo na strukturu gradje, naročito posle obavljene reorganizacije savezne administracije u privredi jula 1952, kada preuzima i vodi centralizovanu administraciju za veći broj saveznih organa privrede.⁵⁶ Tako na pr. do 1948. godine Privredni savet imao kao organizacione jedinice: Ekonomski institut, Savezni ured za cene, Dispečersku grupu, Sekretarijat za sirovine, Sekretarijat za izvoz, Sekretarijat za životni standard, Sekretarijat za transport, Sekretarijat za cene, Sekretarijat za drvnu industriju, Personalni odsek i Opšti odsek, a od 1948. godine i Sekretarijat za operativnu evidenciju i Sekretarijat za lokalnu privredu.⁵⁷ Strukturu aparata Privrednog saveta od jula 1952. godine čine Ekonomskoplanski sektor sa odeljenjima: za investicije, za uvoz opreme, upravom za ekonomsku i tehničku pomoć, dokumentacionim biroom i stručnim kolegijumom i Upravno-pravni sektor sa odeljenjima: za upravne

mere, za privrednu organizaciju i propise, za platni sistem i kadrove u privredi, za medjunarodne veze, za prihode, kao i sa Uredom za spoljnu trgovinu i Upravom za carine.⁵⁸

Arhivska gradja Privrednog saveta i njegovih radnih tela čuva se u okviru fonda Privredni savet Vlade FNRJ (1944-1953) sa rasponom gradje od 1945. do 1953. godine. Fond sadrži 178 fascikli i 36 knjiga, što iznosi 21,2 dužna metra gradje. Gradja fonda je sredjena i uradjen je inventar.

Strukturu gradje fonda Privrednog saveta čine sledeće osnovne grupe:⁵⁹ materijali o organizaciji na nadležnosti; materijali Kabineta; zapisnici sa sednica; materijali o kadrovskoj politici i personalnim podacima; materijali Komisije za privrednu obnovu zemlje, Komisije za ekonomsku politiku, Komisije za zadrugarstvo, Komisije za odredjivanje politike cena i nadnica, Komisije za sprovođenje privrednih uredaba u vezi akumulacije i cena; razni materijali o cenama, planovi za sniženje cena i o troškovima proizvodnje, o sistemu cena, propisi za sprovođenje politike cena; materijali Komisije za sistem cena i cena sirovina; materijali o trgovini; materijali o reorganizaciji finansijskog i platnog sistema; materijali o privrednom sistemu i društvenom planu; materijali Komisije za akumulaciju i fondove, Komisije za primenu proporcija društvenog plana u privrednim preduzećima; društveni planovi narodnih republika; materijali o metodologiji planiranja; materijali o raznim pitanjima saobraćaja i transporta; materijali o naučno-istraživačkom radu u privredi; materijali o organizaciji i

nadležnosti organa uprave u oblasti privrede; materijali Komisije za organizaciona pitanja organa državne vlasti i državne uprave; materijali o organizacijama i reorganizacijama privrednog aparata i Komisije za kompletnu problematiku i Glavne komisije za reorganizaciju privrednog aparata; materijali Komisije za organizaciju i sistem evidentiranja; materijali Sekretarijata za organizaciona pitanja; materijali Saveznog štaba za kapitalnu izgradnju i Sekretarijata za kapitalnu izgradnju; materijali Sekretarijata za cene; prepiska sa raznim državnim organima; materijali Sekretarijata za drvo; materijali Sekretarijata za transport, Sekretarijata za poljoprivredu, Sekretarijata za lokalnu privredu, Sekretarijata za životni standard i poljoprivredu, Sekretarijata za životni standard i snabdevanje, Sekretarijata za izvoz i materijali dispečerske grupe i drugo.

Arhivska gradnja saveznih organa uprave za upravljanje državnom imovinom vezana je za nastanak i rad Državne uprave narodnih dobara i Komisije za narodnu imovinu Vlade FNRJ.

Državna uprava narodnih dobara osnovana je 21. novembra 1944. godine sa zadatkom da upravlja i reguliše svojinu neprijateljske imovine, neprisutnih lica i sekvestrirane imovine koju su okupatori prisilno otudjili; njen zadatak posle reorganizacije, 18. avgusta 1945. godine, je da vrši kontrolu i davanje smernica organima koji su neposredno upravljali državnom imovinom.⁶⁰

Posle ukidanja Državne uprave narodnih dobara, 14. jula 1946. godine,⁶¹ njene poslove preuzima Komisija za

narodnu imovinu Vlade FNRJ koja deluje do 28. januara 1947. godine kada poslove iz delokruga njene nadležnosti preuzimaju odgovarajući organi uprave.⁶²

Sudbina arhivske gradje Državne uprave narodnih dobara i Komisije za narodnu imovinu Vlade FNRJ nije poznata. Inače, gradja ovih organa, trebalo bi da čini posebnu fondsku celinu pod nazivom Komisija za narodnu imovinu Vlade FNRJ (1944-1947).

Arhivsku gradju saveznih organa uprave za privredno planiranje čini gradja Savezne planske komisije osnovane 1. februara 1946. godine a ukinute 7. aprila 1951. godine⁶³ i gradja Glavne uprave za plan, osnovane 7. aprila 1951. godine pri Privrednom savetu, koja je ukinuta 15. januara 1953. godine kada poslovi iz njene nadležnosti prelaze na Savezni zavod za privredno planiranje.⁶⁴

Fond Savezne planske komisije (1946-1951) sadrži gradju u rasponu od 1944. do 1954. godine u količini od 88,5 dužnih metara. Gradja fonda je elementarno sredjena i za istu je uradjen popis koji služi kao informativno sredstvo.

Strukturu gradje fonda Savezne planske komisije čine: materijali o pripremi i izradi opštedržavnog privrednog plana; o koordiniranju rada službe planiranja u zemlji; o razmatranju i uskladjivanju republičkih privrednih planova sa opšteprivrednim planom; o praćenju realizovanja planova i predlaganju mera za njihovo izvršenje; o uskladjivanju razvoja privrednih grana u zemlji kroz privredne planove; o proučavanju privrednih problema i predlaganju mera za nji-

hovo izvršavanje; o organizaciji istraživačke delatnosti; o pripremanju stručnih kadrova i njihovom planiranju; o pitanjima investicija; o metodologiji planiranja; o radnoj snazi; o popisu stanovništva; o rezultatima poisa industrije FNRJ, materijali raznih radnih tela i drugi. Nesumljivo, od posebnog su značaja zapisnici Savezne planske komisije.

Obim i sadržaj rada Savezne planske komisije uticao je na organizacionu strukturu aparata. Tako su postojale organizacione jedinice za sve oblasti i grane privrede, za oblasti društvenog života, kao i za značajnija pitanja. U sastavu Savezne planske komisije delovalo je više radnih tela (komiteta). Otuda je razumljivo što je struktura gradje fonda Savezne planske komisije veoma složena i raznovrsna. Treba napomenuti da se u okviru ovog fonda nalazi i deo gradje Komisije za privrednu obnovu zemlje, pa i početna godina gradje datira iz 1944. godine.⁶⁵

Što se tiče gradje Glavne uprave za plan ona se čuva kao poseban fond. Gradja ovog organa u toku je srednjoročja, a obdno arhivističke obrade.⁶⁶

Arhivsku gradju saveznih organa uprave za ratnu štetu i reparacije čini gradja: Državne komisije za ratnu štetu (od 2. aprila 1945. do 19. februara 1946. godine),⁶⁷ Zavoda za reparaciona potraživanja (od 17. novembra 1945. do 19. februara 1946. godine)⁶⁸ i gradja Reparacione komisije pri Vladi FNRJ od 19. februara 1946. do 17. marta 1954. godine.⁶⁹

Arhivska gradja saveznih organa uprave za ratnu štetu i reparacije čuva se u okviru fonda Reparacione komisije pri Vladi Federativne Narodne Republike Jugoslavije (1946-1954) sa rasponom gradje od 1945. do 1954. godine u količini od 556 fascikli, 176 knjiga i 242 paketa što iznosi 127 dužnih metara gradje. Arhivska gradja ovog fonda nije sredjena.

Strukturu gradje fonda sačinjava: gradja Državne komisije za ratnu štetu koja se odnosi na prikupljanje podataka o ratnoj šteti nanesenoj državi, institucijama i gradjanima Jugoslavije; na sredjivanje i obradu prikupljenih podataka; na organizovanje prikupljanja i obrade podataka u febderalnim jedinicama; na vršenje nadzora nad radom zemaljskih komisija za ratnu štetu; na proveravanje i procenjivanje prijavljenih šteta i na utvrdjivanje ukupnih ratnih šteta; zatim gradja Zavoda za reparaciona potraživanja koja se odnosi na ostvarivanje reparacionih, potraživanja i restitucije; kao i gradja Reparacione komisije pri Vladi FNRJ koja se odnosi na pripremanje reparacionih i restitucionih zahteva, na staranje o izvršenju medjunarodnih sporazuma o ratnoj šteti, na preuzimanje i prenošenje dobara na ime ratne štete, na rukovodjenje radom jugoslovenskih delegacija u inostranstvu koje su se bavile pitanjima naknade ratne štete.

Arhivsku gradju ostalih saveznih organa uprave opšteprivrednog karaktera čini gradja Povereništva za ekonomsku obnovu, Povereništva za ishranu i Ministarstva za novooslobodjene krajeve.

Arhivska gradja Povereništva za ekonomsku obnovu datira od 30. novembra 1943. godine kada je imenovan poverenik ovog Povereništva pa do 7. decembra 1944. godine kada poslove iz njegove nadležnosti preuzimaju povereništva iz oblasti privrede i Komisija za privrednu obnovu zemlje kao organ Privrednog saveta.⁷⁰ Arhivska gradja Povereništva za ishranu, takodje datira od imenovanja poverenika 30. novembra 1943. godine pa do 1. februara 1945. godine kada poslove iz njegove nadležnosti preuzima Povereništvo za trgovinu i snabdevanje.⁷¹

Arhivska gradja Povereništva za ekonomsku obnovu čini sastavni deo gradje Komisije za privrednu obnovu zemlje, a arhivska gradja Povereništva za ishranu kao deo gradje Povereništva za trgovinu i snabdevanje, odnosno Fonda Ministarstva trgovine i snabdevanja Vlade FNRJ.

Sudbina arhivske gradje Ministarstva za novooslobodjene krajeve iz vremena od 23. oktobra 1948. do 7. aprila 1951. godine⁷² i Glavne uprave za novooslobodjene krajeve od 26. februara 1949. godine⁷³ nije poznata.

2. Arhivska gradja saveznih organa uprave za industriju i energetiku

Arhivsku gradju fondova saveznih organa uprave za industriju i energetiku čini gradja saveznih organa uprave za: industriju, gradjevinarstvo; rudarstvo, elektroprivredu, lokalnu privredu, komunalne poslove i urbanizam.

Arhivsku gradju saveznih organa uprave u

oblasti industrije u periodu 1943-1953. godine čini gradja sledećih organa: Povereništva za industriju (1. februar 1945. do 7. mart 1945), Ministarstva industrije Vlade DFJ (7. mart 1945. do 1. februara 1946), Ministarstva industrije Vlade FNRJ (1. februar 1946. do 8. januara 1948), Ministarstva teške industrije Vlade FNRJ (1948-1950), Ministarstva lake industrije Vlade FNRJ (1948-1950), Saveta za peradjivačku industriju (1950-1951), Saveta za mašinogradnju (1950-1951), Saveta za industriju i gradjevinarstvo (1951-1953), kao i gradja uprava generalnih i glavnih direkcija.

Arhivska gradja ovih organa čuva se u okviru sledećih fondova:

Fond Ministarstva industrije Vlade FNRJ (1945-1948) sa rasponom gradje od 1944-1948. godine u količini od 184 fascikle i 79 knjiga, što iznosi 27,3 dužnih metara gradje. Gradja fonda je sredjena i za istu je uradjen inventar.⁷⁴ U sastavu fonda nalazi se gradja Povereništva za industriju od 1. februara do 7. marta 1945. godine, Ministarstva industrije Vlade DFJ od 7. marta 1945. do 1. februara 1946. godine i Ministarstva industrije Vlade FNRJ od 1. februara 1946. do 8. januara 1948. godine.

Osnovnu strukturu gradje fonda Ministarstva industrije Vlade FNRJ čine materijali o iskorišćavanju drvnih masa, o mehaničkoj i hemijskoj obradi drveta; o šumskim manipulacijama, o elektrifikaciji do polovine 1947. godine i drugi.

Fond Ministarstva teške industrije Vlade FNRJ (1948-1950) obuhvata gradju od 1945-1950. godine. Fond ima

136 fascikli gradje u količini od 27,1 dužnih metara gradje koja je sredjena i za koju je uradjen inventar.⁷⁵

Strukturu fonda čine materijali koji se odnose na crnu metalurgiju, azbest, nemetale i drugo.

Arhivsku gradju fondova iz oblasti teške industrije upotpunjavaju fondovi: Generalne direkcije savezne metalne industrije (28. januar 1947. do 2. avgusta 1950) u količini od 9 dužnih metara koja nije sredjena;⁷⁶ Generalne direkcije savezne idnustrije poljoprivrednih mašina (20. oktobar 1948. do 2. avgusta 1950) u količini od 1,4 dužni metar nesredjene gradje;⁷⁷ Generalne direkcije za mašinogradnju Vlade FNRJ (14. juni 1950. do 7. aprila 1951) koja sadrži gradju u rasponu od 1949-1952. godine u količini od 12 fascikli gradje koja je sredjena i za koju je uradjen inventar;⁷⁸ Generalne direkcije crne metalurgije (7. mart 1947. do 7. aprila 1951) sa gradjom u rasponu od 1946-1952. godine u količini od 121 fascikle gradje koja je sredjena i za koju je uradjen inventar;⁷⁹ Glavne direkcije savezne elektroindustrije (28. januara 1947. do 2. avgusta 1950) sa rasponom gradje od 1948-1950. godine u količini od 10 fascikli gradje koja je elementarno sredjena i za istu je uradjen popis koji služi kao privremeno informativno sredstvo;⁸⁰ Glavne direkcije savezne industrije motora (28. januara 1947. do 2. avgusta 1950) sa rasponom gradje od 1929-1952. godine u količini od 35 fascilli gradje koja je sredjena i za koju je uradjen inventar.⁸¹

Fond Ministarstva lake industrije Vlade FNRJ (1948-1950) obuhvata gradju od 1945-1950. godine u količini

od 74 fascikle što iznosi 11,8 dužnih metara gradje koja je sredjena i za koju je uradjen inventar.⁸²

Arhivsku gradju fondova organa iz oblasti lake industrije dopunjava gradja fondova: Savezne uprave industrije tekstila, kože i gume (1949-1950) sa rasponom gradje od 1947-1952. godine, u količini od 29 fascikli i 15 knjiga, koja je elementarno sredjena i za koju je uradjen privremeni popis koji služi kao Privremeno informativno sredstvo;⁸³ Savezne uprave za utenzilije (1948-1950) sa rasponom gradje od 1949-1950. godine u količini od samo 1 fascikle gradje;⁸⁴ Generalne direkcije savezne hemijske industrije (28. januar 1947 - 31. maja 1950) sa gradjom u rasponu od 1942-1950. godine u količini od 0,9 dužnih metara gradje koja je elementarno sredjena;⁸⁵ Generalne direkcije savezne industrije duvana (28. januar 1947 - 31. maja 1950) sa rasponom gradje od 1946-1950. godine u količini od 14 fascikli i 6 svežnjeva gradje koja nije sredjena;⁸⁶ Generalne direkcije savezne industrije cementa (28. januar 1947 - 31. maja 1950). sa rasponom gradje od 1946-1950. godine u količini od 4,4 dužna metra koja nije sredjena;⁸⁷ Generalne direkcije savezne industrije stakla (28. januar 1947 - 31. maja 1950) sa rasponom gradje od 1946-1953. godine koja je elementarno sredjena i za koju je uradjen popis kao privremeno informativno sredstvo;⁸⁸ Glavne direkcije savezne prehrambene industrije (28. januar 1947 - 31. maja 1950) sa rasponom gradje od 1946. do 1950. godine u količini od 7 fascikli koja je elementarno sredjena i za

koju je uradjen popis;⁸⁹ Generalne direkcije medicinske proizvodnje (1947 - 31. maja 1950) sa gradjom u rasponu od 1945. do 1950. godine u količini od 6. fascikli i 8 knjiga koja je elementarno sredjena;⁹⁰ Glavne direkcije savezne grafičke industrije (30. maj 1947 - 31. maja 1950) sa rasponom gradje od 1948-1951. godine u količini od 5 fascikli i 1 svežnja nesredjene gradje.⁹³

Fond Saveta za preradivačku industriju (1950-1951), je sa istim rasponom gradje kao i tvorac fonda, u količini gradje od 13 fascikli koja je sredjena i za koju je uradjen inventar;⁹⁴ Strukturu fonda čini gradja koja se odnosi na poslove industrije prerade metala, hemijske industrije, tekstilne industrije, industrije, elektroindustrije, proizvodnje, i oplemenjivanje i prerada nemetalnih ruda, drvne industrije, industrije kože i obuće, industrije guma, eksploataciju šuma, industriju papira, kao i na poslove lokalne industrije i zanata;

Fond Saveta za mašinogradnju (1950-1951) obuhvata gradju od 1947. do 1951. godine u količini od 151 fascikle. Gradja fonda je sredjena i za istu je uradjen inventar. Strukturu gradje fonda čine materijali i poslovi- ma opšteg rukovodjenja crnom metalurgijom i mašinogradnjom, kao i o poslovima koordinacije republičkih organa u ovoj oblasti. Fond sadrži i gradju Saveznog stručnog saveta za mašinogradnju koji je imao status stalnog savetodavnog tela;

Fond Saveta za industriju i gradjevinarstvo (1951-1953) obuhvata gradju od 1951-1953. godine u količini od 9 dužnih metara gradje koja nije sredjena.⁹⁵ Strukturu

gradje fonda čine materijali o preradjivačkoj industriji, mašinogradnji; o energetici i ekstrativnoj industriji i o gradjevinarstvu (izuzev komunalnih poslova i drumskog saobraćaja).

Arhivsku gradju saveznih organa uprave za poslove gradjevinarstva čini gradja Povereništva za gradjevine (30. novembar 1943 - 7. marta 1945), Ministarstva gradjevina DFJ, Ministarstva gradjevina Vlade FNRJ (1. januar 1946 - 12. aprila 1950) i Saveta za gradjevinarstvo i gradjevinsku industriju, odnosno od 7. aprila 1951. godine Saveta za gradjevinske poslove (12. april 1950 - 10. oktobra 1951).

Arhivska gradja organa uprave za poslove gradjevinarstva čuva se u okviru fonda Ministarstva gradjevina Vlade FNRJ i Fonda Saveta za industriju i gradjevinarstvo.⁹⁶

Fond Ministarstva gradjevina Vlade FNRJ (1946-1950), sa rasponom gradje 1944-1951. godine, sadrži 300 fascikli i 233 knjige. Gradja fonda je elementarno sredjena i uradjen je privremeni popis kao privremeno informativno sredstvo. Strukturu gradje ovog fonda čini gradja Povereništva, Ministarstva gradjevina Vlade DFJ i Ministarstva gradjevina Vlade FNRJ sa Saveznom upravom za puteve od 14. aprila 1948. godine⁹⁷ (koja je imala status organizacione jedinice), Stručnim savetom, a od 3. juna 1948. godine, Saveznom gradjevinskom inspekcijom⁹⁸ i Komisijom za prijem izvršenih gradjevinskih radova⁹⁹ i Komisijom za reviziju

idejnih projekata.¹⁰⁰

Gradnja fonda Saveta za industriju i gradjevinarstvo razmatrana je u okviru fondova saveznih organa uprave za poslove industrije.

Arhivsku gradju saveznih organa uprave za poslove rudarstva, čini gradja sledećih organa: Povereništva za šume i rude (koje će biti razmotreno u okviru fondova u oblasti poljoprivrede i šumarstva); Povereništva za rude (7. decembar 1944 - 7. marta 1945); Ministarstva rudarstva Vlade DFJ (7. mart 1945 - 1. januara 1946); Ministarstva rudarstva Vlade FNRJ (1. januar 1946 - 8. februara 1950); Saveta za energetiku i ekstrativnu industriju (8. februar 1950 - 10. oktobra 1951); Komitet za ugalj (8. februar i 14. juna 1950); Komiteta za nemetale (8. februar - 14. juni 1950); Generalne direkcije metalurgije Vlade FNRJ (15. februar 1950 - 7. aprila 1951); Generalne direkcije za proizvodnju i preradu nafte Vlade FNRJ (15. februar 1950 - 7. aprila 1951).

Arhivsku gradju saveznih organa uprave za poslove rudarstva čine sledeći fondovi:

Fond Ministarstva rudarstva Vlade FNRJ (1946-1950) sa rasponom gradje od 1944. do 1951. godine u količini od 24 fascikle i 15 svežnjeva nesredjene gradje. Strukturu gradje fonda čine materijali Povereništva za rude, Ministarstva rudarstva Vlade DFJ, Ministarstva rudarstva Vlade FNRJ sa gradjom Komisije za utvrđivanje rezervi korisnih naslaga i Savezne uprave za geološka istraživanja;¹⁰¹

Fond Saveta za energetiku i ekstrativnu indu-

striju (1950-1951) obuhvata gradju od 1950. do 1951. godine u količini od 39 fascikli i svežnjeva. Fond nije sredjen.¹⁰²

Fond Komiteta za ugalj Vlade FNRJ (1950) obuhvata gradju od 1947. do 1950. godine u količini od 6,7 dužnih metara nesredjene gradje. U sastavu ovog fonda nalazi se gradja Generalne direkcije za ugalj iz vremena 1947-1948. godine;¹⁰³

Fond Komiteta za nemetale Vlade FNRJ (1950) sadrži gradju samo iz vremena postojanja tvorca fonda. Fond ima 0,6 dužnih metara nesredjene gradje;¹⁰⁴

Fond Generalne direkcije metalurgije Vlade FNRJ (1950-1951) obuhvata gradju u rasponu godina postojanja tvorca fonda u količini od 25 svežnjeva nesredjene gradje;¹⁰⁵

Fond Generalne direkcije za proizvodnju i preradu nafte Vlade FNRJ (1950-1951) sa rasponom gradje od 1946. do 1951. godine koja je elementarno sredjena i popisana. U sastavu fonda nalazi se gradja Glavne direkcije za naftu i plin (1947) i Generalne direkcije za naftu i plin (1947-1950).¹⁰⁶

Strukturu fondova organa uprave za poslove rudarstva upotpunjavaju fondovi generalnih i glavnih direkcija i to: Generalne direkcije rudnika i topionica obojenih metala (1947-1950) u količini od 5 fascikli i 2 svežnja nesredjene gradje i Generalne direkcije crne metalurgije koji je prikazan u okviru fondova teške industrije.¹⁰⁷

Arhivska gradja saveznih organa uprave za poslove elektroprivrede čini gradja Ministarstva elektropriv-

rede od 19. jula 1947. do 8. februara 1950. godine. (do tada poslovi elektroprivrede bili su u nadležnosti Ministarstva industrije i Generalne direkcije savezne elektroprivrede) i Komiteta za elektroprivredu od 8. februara 1950. do 14. juna 1950. godine. Posle ukidanja Komiteta za elektroprivredu poslovi elektroprivrede su u nadležnosti organa uprave za poslove industrije i privrede.

Arhivska gradja saveznih organa uprave za poslove elektroprivrede čuva se u fondu Ministarstva elektroprivrede Vlade FNRJ (1947-1950) sa rasponom gradje od 1945. do 1952. godine. Fond ima 484 fascikle i 138 knjiga gradje koja je samo elementarno sredjena. U sastavu ovog fonda nalazi se verovatno gradja Komiteta za elektroprivredu,¹⁰⁸ i Glavne direkcije industrije elektrotehničkog porcelana.¹⁰⁹

U periodu 1943-1953. godine postojao je samo jedan savezni organ uprave za lokalnu privredu, komunalne i urbanističke poslove, i to Komitet za lokalnu privredu i komunalne poslove Vlade FNRJ (23. februar 1949 - 7. aprila 1951). Pre i posle ovog vremena poslovi iz ove oblasti bili su u nadležnosti drugih organa.

Fond Komiteta za lokalnu privredu i komunalne poslove Vlade FNRJ (1949-1951) sadrži gradju u rasponu godina postojanja tvorca fonda u količini od 6 fascikli gradje koja nije sredjena.

3. Arhivska gradja saveznih organa uprave za promet robe i usluga

Arhivsku gradju saveznih organa uprave za promet robe i usluga čini arhivska gradja organa uprave za tr-

govinu, za spoljnu trgovinu, za turizam, za robne rezerve, za državne nabavke, za cene i za poslove tržišne inspekcije.

Arhivsku gradju saveznih organa uprave za trgovinu čini gradja Povereništva za trgovinu i industriju (31. oktobar 1944 - 1. februara 1945); Povereništva za trgovinu i snabdevanje (1. februar 1945 - 7. marta 1945); Ministarstva trgovine i snabdevanja Vlade DFJ (7. mart 1945 - 1. februara 1946); Ministarstva trgovine i snabdevanja Vlade FNRJ (1. februar 1946 - 12. aprila 1950); Komiteta za turizam i ugostiteljstvo (12. juni 1948 - 7. aprila 1950); Glavne uprave za turizam i ugostiteljstvo (7. april 1950 - 18. juna 1952) i Saveta za promet robom (12. april 1950 - 15. januara 1953). Ovu strukturu upotpunjava gradja Glavne direkcije narodnih magazina (8. april 1947 - 18. februara 1948), Glavne direkcije za trgovinu automobilima i standardnim delovima (8. april 1947 - 18. februara 1948), Glavne direkcije za trgovinu naftom i naftinim derivatima (8. april - 25. septembar 1947), Direkcije državnog žitnog fonda (1948 - 1950).

Arhivska gradja saveznih organa uprave za trgovinu čuva se u okviru sledećih fondova:

- fonda Ministarstva trgovine i snabdevanja Vlade FNRJ (1946-1950) sa rasponom gradje od 1944. do 1950. godine u količini od 19,2 dužnih metara gradje koja je elementarno sredjena. Strukturu gradje ovog fonda čini gradja Povereništva za trgovinu i industriju,¹¹⁰ Povereništva za trgovinu i snabdevanje, Ministarstva za trgovinu i snabdevanje Vlade DFJ i Ministarstva trgovine i snabdevanja Vlade FNRJ;

- fonda Zavoda za vanredne nabavke ZAHAB sa rasponom godina postojanja tvorca fonda i gradje 1945-1948. godine. Fond ima 606 fascikli i 38 knjiga gradje koja se nalazi u elementarno sredjenom stanju;

- fonda Direkcije žitnog fonda (1948-1950) obuhvata gradju od 1948-1952. godine u količini od 26 fascikli. Fond je u elementarno sredjenom stanju;¹¹²

- fonda Saveta za promet robom (1950-1953) obuhvata gradju od 1950. do 1952. godine u količini od 8 dužnih metara koja je elementarno sredjena.¹¹³

Arhivska gradja Komiteta za turizam i ugostiteljstvo i glavnih direkcija ne čuvaju se kao zasebne fondske celine.

Arhivsku gradju saveznih organa uprave za spoljnu trgovinu čini gradja Ministarstva spoljne trgovine Vlade FNRJ (1. februara 1946 - 11. oktobar 1951); Generalne direkcije izvoza (7. mart 1947 - 7. januara 1948); Generalne direkcije uvoza (7. mart 1947 - 7. januara 1948); Generalne direkcije za medjunarodnu špediciju koja se pre toga nazivala Glavna direkcija za medjunarodnu špediciju i javna skladišta (17. mart 1947 - 18. juna 1949).

Arhivska gradja za poslove spoljne trgovine čuva se u fondu Ministarstva spoljne trgovine Vlade FNRJ (1946-1951)¹¹⁵ sa rasponom gradje od 1946. do 1952. godine u količini od 116,5 dužnih metara gradje koja je samo elementarno sredjena. Arhiv ne poseduje fondove gradje generalnih direkcija iz oblasti spoljne trgovine.¹¹⁶

Samostalnih saveznih organa uprave za poslove turizma nije bilo sve do osnivanja Komiteta za turizam i ugostiteljstvo 12. jula 1948. godine. Pre toga postojala je Glavna uprava za turizam (od aprila 1947) u okviru Ministarstva trgovine i snabdevanja Vlade FNRJ. Ukidanjem Komiteta za turizam i ugostiteljstvo 7. aprila 1954. godine počela je da radi Glavna uprava za turizam i ugostiteljstvo kao samostalni organ uprave u okviru Saveta za promet robom koja je ukinuta 18. juna 1952. godine kada njene poslove neposredno preuzima Savet za promet robom.

Arhivska gradja organa za poslove turizma i ugostiteljstva ne čuva se u okviru posebnih fondova. Gradja Komiteta za turizam i ugostiteljstvo i Glavne uprave za turizam i ugostiteljstvo nalazi se u okviru fonda Saveta za promet robom.¹¹⁷

Od samostalnih saveznih organa uprave za poslove robne rezerve sve do 1948. godine nije bilo. Prvi samostalni organ za ove poslove je Uprava za materijalne rezerve pri Predsedništvu Vlade FNRJ koja je počela da radi 7. januara 1948. godine, s tim što se od 8. jula 1953. godine naziva Uprava za državne materijalne rezerve.

Arhivska gradja organa uprave za robne rezerve čuva se u okviru fonda Uprave za državne materijalne rezerve (1948-1956). Gradja fonda je elementarno sredjena i za istu je uradjen privremeni popis.¹¹⁸

U vremenu od 9. aprila 1949. do 12. aprila 1950. godinedelovalo je Ministarstvo državnih nabavki Vlade FNRJ kao samostalni organ uprave za poslove nabavke.

Arhivska gradja ovog organa čuva se u Fondu Ministarstva državnih nabavki Vlade FNRJ (1949-1950) u količini od 2 dužna metra gradje koja je samo elementarno sredjena. Za korišćenje gradje ovog fonda služi privremeni popis gradje kao privremeno informativno sredstvo.¹¹⁹

Poslovi upravnog karaktera koji se odnose na cene i kontrolu sprovođenja propisa o cenama do 1953. godine bili su u delokrugu rada više organa uprave - Poverništva za trgovinu i snabdevanje, Ministarstva za trgovinu i snabdevanje Vlade DFJ i FNRJ, Privrednog saveta, Ministarstva za finansije i Saveta za promet robom.

Arhivska gradja koja se odnosi na poslove cena do 1953. godine nalazi se u fondu Saveznog zavoda za cene čija gradja datira od 1944. do 1966. godine. Ovaj fond ima 544 fascikle i 89 knjiga. Gradja je samo elementarno sredjena. Deo gradje ovog fonda iz vremena 1951-1966. godine u količini od 15,5 dužnih metara nalazi se u Servisu SIV-a.¹²⁰

Samostalnih saveznih organa uprave za poslove tržišne inspekcije do 1953. godine nije bilo. Poslovi tržišne inspekcije obavljani su u okviru Ministarstva trgovine i snabdevanja i Saveta za promet robom.

Arhivska gradja do 1953. godine koja se odnosi na poslove tržišne inspekcije nalazi su u okviru fonda Ministarstva trgovine i snabdevanja i Saveta za promet robom.

4. Arhivska gradja saveznih organa za poslove poljoprivrede i šumarstva

Arhivsku gradju saveznih organa uprave za poslove poljoprivrede i šumarstva čini gradja organa za poljoprivredu

za šumarstvo, za agrarnu reformu i kolonizaciju, za zadru-
garstvo i za vodoprivredu.

Arhivsku gradju saveznih organa uprave za po-
ljoprivredu čini gradja Povereništva za poljoprivredu (30.
avgusta 1944 - 7. marta 1945); Ministarstva za poljopriv-
redu Vlade DFJ (7. mart 1945 - 1. februara 1946) sa gradjom
Državne komisije za upravljanje državnim poljoprivrednim
imanjima¹²¹ a u okviru ove i Glavne poljoprivredne komisi-
je za Vojvodinu;¹²² Ministarstva za poljoprivredu i šumar-
stvo (1. februar 1946 - 8. januar 1948) sa gradjom Glavne
direkcije državnih poljoprivrednih dobara (8. april 1947 -
1. oktobar 1949),¹²³ Generalne direkcije za proizvodnju ve-
terinarskih cepiva i lekova (koja se ranije zvala Generalna
direkcija Vetseruma od 8. avgusta 1947. do 31. maja 1949)¹²⁴
i Savezne uprave šumskih gazdinstava; Ministarstva poljo-
privrede FNRJ (8. januar 1948 - 12. april 1950) sa gradjom
Glavne direkcije ujedinjenih saveznih poljoprivrednih doba-
ra "Proleter"¹²⁵ (1. oktobar 1949 - 31. maj 1950); Glavne
direkcije ujedinjenih saveznih poljoprivrednih dobara "Belje"¹²⁶
(1. oktobar 1949 - 23. maj 1951) i Glavne direkcije ujedinje-
nih saveznih poljoprivrednih dobara "Bratstvo"¹²⁷ (1. oktobar
1949 - 31. maja 1950); Saveta za poljoprivredu i šumarstvo
(12. april 1950 - 15. januar 1953).

Arhivska gradja saveznih organa uprave za pos-
love poljoprivrede čuva se u okviru sledećih fondova:

- fonda Ministarstva poljoprivrede i šumarstva
FNRJ (1947-1949), sa rasponom gradje od 1947 do 1950. godine,
u količini od 79 fascikli i 16 knjiga. Gradja fonda je u

elementarno sredjenom stanju za koju postoji popis kao privremeno informativno sredstvo;

- fonda Saveta za poljoprivredu i šumarstvo (1950-1953), sa rasponom gradje od 1944. do 1952. godine. Fond ima 283 fascikle i 204 knjige. Gradja fonda je sredjena i za istu je uradjen inventar.¹²⁵ Strukturu fonda Saveta za poljoprivredu i šumarstvo čine: materijali Povereništva poljoprivrede, Ministarstva poljoprivrede Vlade DFJ sa materijalima po oblastima delatnosti i materijalima Savezne uprave poljoprivrednih imanja, Glavne komisije za otkup ovaca i Državne poljoprivredne komisije; materijali Ministarstva poljoprivrede i šumarstva FNRJ sa materijalima Savezne uprave za melioraciju i regulacije šuma, Savezne uprave državnih poljoprivrednih dobara, Saveznog poljoprivrednog instituta; materijali Ministarstva poljoprivrede FNRJ sa materijalima Komisije za agrarnu reformu i kanalizaciju, Savezne uprave državnih, poljoprivrednih dobara; materijali Ministarstva šumarstva FNRJ i materijali Saveta za poljoprivredu i šumarstvo;¹²⁶

- fond Glavne direkcije državnih poljoprivrednih dobara Ministarstva poljoprivrede i šumarstva FNRJ (1947-1949) čini gradja od 1947. do 1950. godine u količini od 79 fascikli i 16 knjiga. Fond se nalazi u elementarno sredjenom stanju.

Arhivsku gradju saveznih organa uprave za poslove šumarstva čini gradja Povereništva za šume i rude (30. novembar 1943 - 7. decembar 1944); Povereništva za šume (7. decembar 1944 - 7. mart 1945); Ministarstva šumarstva Vlade

DFJ (7. mart 1945 - 31. januar 1946); Ministarstva poljoprivrede i šumarstva Vlade FNRJ (31. januar 1946 - 8. januar 1948); Ministarstva šumarstva Vlade FNRJ (8. januar 1948-12. april 1950) i Saveta za poljoprivredu i šumarstvo (12. april 1950 - 15. januar 1953).

Arhivska gradja saveznih organa uprave za poslove šumarstva nalazi se u fondovima Ministarstva poljoprivrede i šumarstva FNRJ i Saveta za poljoprivredu i šumarstvo.¹²⁷

Arhivsku gradju saveznih organa uprave za poslove agrarne reforme i kolonizacije čini gradja Ministarstva kolonizacije (7. mart 1945 - 31. decembar 1946) sa gradjom Glavne komisije za naseljavanje boraca u Vojvodini (od 8. septembra 1945. godine);¹²⁸ Agrarnog saveta osnovanog 4. septembra 1945. godine (kao telo Vlade DFJ od 4. septembra 1945. do 8. februara 1946. godine);¹²⁹ Komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju pri Vladi FNRJ (8. februar 1946 - 28. april 1948).

Arhivska gradja organa za poslove agrarne reforme i kolonizacije nalazi se u okviru fonda Komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju pri Vladi FNRJ (1946-1948) sa rasponom gradje od 1945. do 1948. godine. Fond ima 256 fascikli i 89 knjiga gradje koja je sredjena i za koju je uradjen inventar.¹³⁰ U sastavu ovog fonda nalazi se gradja Ministarstva kolonizacije Vlade FNRJ i DFJ, Agrarnog saveta i Komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju pri Vladi FNRJ.

Arhivsku gradju saveznih organa uprave i tela

za poslove zadrugarstva čini gradja Komiteta za zadrugarstvo Vlade FNRJ (31. januar - 31. decembar 1948.), a pre toga Komisije za zadrugarstvo pri Privrednom savetu kao telo (28. avgust 1945 - 1. avgust 1946)¹³³ i Komisije za zadruge pri Predsedništvu Vlade FNRJ (1. avgust 1946 - 31. januar 1948.)¹³² Posle ukidanja Komiteta za zadrugarstvo nije bilo više samostalnih organa za poslove zadrugarstva već su se ti poslovi obavljali u okviru više organa uprave (Ministarstva poljoprivrede, Ministarstva trgovine i snabdevanja, Privrednog saveta, Ministarstva finansija i drugih).

Arhivska gradja Komiteta za zadrugarstvo Vlade FNRJ ne čuva se u okviru posebnog fonda, već u fondu Privrednog saveta. Arhivska gradja Komisija za zadrugarstvo i Komisije za zadruge čuva se u fondovima organa pri kojima su postojale ove komisije kao telo.

Arhivsku gradju saveznih organa uprave za poslove vodoprivrede čini gradja Komiteta za vodoprivredu Vlade FNRJ (1. septembar 1948 - 7. april 1951). Pre i posle postojanja Komiteta za vodoprivredu Vlade FNRJ nije bilo samostalnih organa uprave u ovoj oblasti. Tako su do početka 1947. poslovi vodoprivrede bili u delokrugu Ministarstva gradjevina, a od tada u delokrugu Ministarstva poljoprivrede i šumarstva Vlade FNRJ. Posle ukidanja Komiteta za vodoprivredu poslovi vodoprivrede prelaze na Glavnu upravu za plan.

Arhivska gradja organa uprave za vodoprivredu čuva se u okviru fonda Komiteta za vodoprivredu Vlade FNRJ (1948-1951) sa rasponom gradje od 1948. do 1951. godine u

količini od samo 5 fascikli gradje. Gradja fonda nije kompletna i samo je elementarno sredjena.

5. Arhivska gradja saveznih organa
uprave za poslove saobraćaja i veza

Arhivsku gradju saveznih organa uprave, za poslove saobraćaja i veza čini gradja saveznih organa uprave za poslove saobraćaja; za poslove poštanskog, telegrafskog i telefonskog saobraćaja; za poslove pomorskog saobraćaja; za poslove autosaoobraćaja; za poslove železničkog saobraćaja; za poslove rečnog saobraćaja i za poslove vazdušnog saobraćaja.

Arhivsku gradju saveznih organa uprave za saobraćaj čini gradja: Povereništva za saobraćaj (30. novembar 1943 - 7. mart 1945) sa Glavnom upravom saobraćaja, Glavnom upravom pošta, telegrafa i telefona i Komandom rečne plovidbe; Ministarstva saobraćaja Vlade DFJ (7. mart 1945 - 1. februar 1946) sa gradjom Glavne uprave rečnog saobraćaja od 13. jula 1945. godine koja je preuzela poslove Komande rečnog saobraćaja,¹³³ Uprave za održavanje vodnih puteva, Direkcije rečne plovidbe, Glavne uprave pomorstva od 17. avgusta 1945. godine¹³⁴ sa Upravom pomorstva i Direkcijom pomorske plovidbe od 20. nobembra 1945. godine,¹³⁵ Državne komisije za obeštećenje vlasnika plovniha objekata od januara 1946. godine;¹³⁶ Ministarstva saobraćaja Vlade FNRJ (1. februar 1946 - 7. april 1951) sa gradjom Izvanredne komisije za auto-saoobraćaj pri Vladi FNRJ, Generalne direkcije železnica¹³⁷ Glavne direkcije železničkih radionica, Glavne direkcije gradjenja železnica i pet glavnih direkcija za ek-

sploataciju ujedinjenih železničkih gazdinstava, Generalne direkcije unutrašnje plovidbe od 12. septembra 1947. godine¹³⁸ i Komiteta za auto-saobraćaj od avgusta 1947. do 11. decembra 1948. godine; Saveta za saobraćaj iveze (7. april 1951 - 15. januar 1953) u čijem su delokrugu bili poslovi dotadašnjih ministarstava za saobraćaj, pomorstvo, železnice i pošte. Pored arhivske gradje Saveta za saobraćaj i veze ovde spada gradja i njegovih samostalnih organa uprave Glavne direkcije rečnog saobraćaja, Glavne direkcije pošta, Glavne direkcije jugoslovenskih železnica i Glavne direkcije jugoslovenskog aerotransporta.

Arhivska gradja saveznih organa uprave za poslove saobraćaja čuva se u okviru sledećih fondova:

- fonda Ministarstva saobraćaja Vlade FNRJ (1946-1951) sa rasponom godina gradje od 1944. do 1955. godine u količini od 83,5 dužnih metara gradje. Gradja fonda je elementarno sredjena i za istu je uradjen popis kao privremeno informativno sredstvo.¹³⁹ U sastavu fonda nalazi se gradja Povereništva za saobraćaj, Ministarstva saobraćaja Vlade DFJ i Ministarstva saobraćaja Vlade FNRJ;

- fonda Saveta za saobraćaj i veze Vlade FNRJ (1951-1953) sa rasponom gradje od 1947. do 1952. godine. Fond ima 12 fascikli i 17 knjiga. Gradja je elementarno sredjena i za istu je uradjen privremeni popis;¹⁴⁰

- fonda Uprave drumskog saobraćaja sa gradjom od 1946. do 1951. godine u količini od 47 fascikli i 18 knjiga koja je elementarno sredjena;¹⁴¹

- fonda Uprave vodnih puteva sa gradjom od 1949. do 1951. godine u količini od 18 fascikli i 6 knjiga koja nije sredjena;¹⁴²

- fonda Glavne uprave rečnog saobraćaja sa gradjom od 1927. do 1952. godine u količini od 258 fascikli i 6 knjiga koja je elementarno sredjena;¹⁴³

- fonda Djerdapske rečne uprave sa gradjom od 1889. do 19986. godine u količini od 36 dužnih metara gradje koja je u toku sredjivanja.¹⁴⁴

Arhivsku gradju saveznih organa uprave za poštanski, telegrafski i telefonski saobraćaj čini gradja Ministarstva pošta, telegrafa i telefona Vlade DFJ (7. mart 1945 - 1. februar 1946); Ministarstva pošta Vlade FNRJ (1. februar 1946 - 7. april 1951) sa gradjom Generalne direkcije telegrafa i telefona i Generalne direkcije pošta osnovanih 29. novembra 1947, a ukinutih 31. decembra 1948. godine;¹⁴⁵ Saveta za saobraćaj i veze (7. april 1951 - 15. januar 1953) sa gradjom Glavne direkcije pošta koja je bila samostalni organ uprave u sastavu Saveta za saobraćaj i veze.

Arhivska gradja saveznih organa uprave za poslove poštanskog, telegrafskog i telefonskog saobraćaja čuva se u okviru fonda Saveta za saobraćaj i veze.¹⁴⁶

Arhivsku gradju saveznih organa uprave za poslove pomorstva čini gradja: Ministarstva pomorstva FNRJ (1. februar 1946 - 15. januar 1953) sa gradjom Glavne uprave za pomorstvo, Uprave pomorstva (ukinute 1. aprila 1949) i Direkcije pomorske plovidbe (ukinute 3. januara 1947);¹⁴⁷

Generalne direkcije trgovinske mornarice koja je pre toga nosila naziv Generalna direkcija brodarstva (8. april 1947 - 13. juna 1951)¹⁴⁸ Glavne direkcije luka i javnih skladišta (15. oktobar 1947 - 1. april 1949)¹⁴⁹ Glavne direkcije pomorsko-gradjevinskih preduzeća koja je pre toga nosila naziv Glavna direkcija pomorsko-tehničkih preduzeća (15. decembar 1948 - 5. decembar 1952)¹⁵⁰ od 1. aprila 1949. godine Direkcije luka južnog Jadrana, Direkcije luka Srednjeg Jadrana i Direkcije luka severnog Jadrana¹⁵¹ koje od 1. januara 1952. godine postaju uprave pomorskih oblasti.¹⁵²

Za arhivsku gradju Ministarstva pomorstva, generalnih i glavnih direkcija i uprave ne postoje posebni fondovi osim za Glavnu direkciju brodogradnje koja sadrži gradju u rasponu od 1949. do 1951. godine u količini od 1 dužnog metra gradje.¹⁵³

Arhivsku gradju saveznih organa uprave za poslove auto-saobraćaja čini gradja Izvahredne komisije za auto-saobraćaj pri Vladi FNRJ (2. maj 1946 - 22. avgust 1947)¹⁵⁴ i Komiteta za auto-saobraćaj (22. avgust 1947 - 31. decembar 1948) čije je poslove preuzelo Ministarstvo saobraćaja.¹⁵⁵ Gradja ovih organa čuva se u okviru fonda Ministarstva saobraćaja.

Arhivsku gradju saveznih organa uprave za poslove železničkog saobraćaja čini gradja Generalne direkcije železnica (pre toga Glavna uprava železnica) do kraja 1948. godine; Ministarstva železnica (11. decembar 1948 - 7. april 1951) sa gradjom Glavne direkcije kola za spavanje

i ručavanje i železničkih restoracija (1948 - 1951), Glavne direkcije železničkih radionica (1947-1951), Glavne direkcije za snabdevanje železničara (1948-1951) i Direkcije gradjenja železnica (1945-1951); Saveta za saobraćaj i veze (7. april 1951 - 15. januar 1953) sa gradjom Glavne direkcije jugoslovenskih železnica i Direkcije za gradjenje železnica (1952).

Arhivska gradja saveznih organa uprave za poslove železničkog saobraćaja čuva se u okviru sledećih fondova:

- fonda Ministarstva železnica (1948-1951) sa rasponom gradje od 1949. do 1951. godine u količini od 71 fascikle i 41 knjige. Gradja fonda je u elementarno sredjenom stanju za koju je uradjen privremeni popis;¹⁵⁶

- fonda Generalne direkcije železnica (1947-1951) sa rasponom gradje od 1945. do 1955. godine u količini od 55 dužnih metara gradje elementarno sredjene. Za gradju postoji privremeni popis.¹⁵⁷

- fonda Direkcije za gradjene železnica sa gradjom u rasponu od 1945. do 1951. godine u količini od 64 dužna metra gradje;¹⁵⁸

- fonda Glavne direkcije kola za spavanje i ručavanje i železničkih restoracija sa gradjom u rasponu od 1948. do 1951. godine u količini od 5,1 dužni metar gradje koja nije sredjena;¹⁵⁹

- fonda Glavne direkcije železničkih radionica sa rasponom gradje od 1947. do 1951. godine u količini od 59 fascikli i 29 knjiga. Gradja fonda nije sredjena;¹⁶⁰

- fonda Glavne direkcije za snabdevanje željezničara sa gradjom od 1948. do 1951. godine u količini od 5,2 dužnih metara gradje koja nije sredjena¹⁶¹ i

- fonda Direkcije za gradjenje železnica (1952) sa rasponom gradje od 1945. do 1952. godine u količini od 64 dužna metra gradje koja nije sredjena.¹⁶²

Za vreme od 1951. do 1953. gradja o železničkom saobraćaju nalazi se u okviru fonda Saveta za saobraćaj i veze.

Arhivsku gradju saveznih organa uprave za poslove rečnog saobraćaja čini gradja Komande rečnog saobraćaja, Glavne uprave rečnog saobraćaja i Generalne direkcije unutrašnje plovidbe koji su delovali do 1951. godine u okviru organa za saobraćaj i Glavne direkcije rečnog saobraćaja koja je delovala kao samostalni organ uprave u ovoj oblasti od 7. aprila do 5. decembra 1951. godine.

Arhivska gradja organa uprave za poslove rečnog saobraćaja čuva se u fondu Glavne direkcije rečnog saobraćaja (1951) koji sadrži gradju u rasponu od 1927. do 1952. godine u količini od 258 fascikli i 6 knjiga. Gradja fonda je samo elementarno sredjena.¹⁶³

Arhivsku gradju saveznih organa uprave za poslove vazdušnog saobraćaja čini gradja Glavne direkcije jugoslovenskog aerotransporta (7. april 1951 - 12. april 1952).¹⁶⁴ Ova Direkcija je jedini samostalni organ uprave za poslove vazdušnog saobraćaja u periodu 1943-1953. godine.

Gradja Glavne direkcije jugoslovenskog aero-

transporta trebalo bi da se čuva u okviru fonda Uprave civilnog vazduhoplovstva ukinute 1963. godine, koja je, od 12. aprila 1952. do 15. januara 1953. godine, nosila naziv Glavna uprava civilnog vazduhoplovstva.¹⁶⁵ Arhivska gradnja Uprave civilnog vazduhoplovstva nije preuzeta.

Samostalnih saveznih organa uprave za poslove puteva, radio veze i inspekcije u oblasti saobraćaja i veza nije bilo u periodu 1943-1953. godine zato i ne postoje posebni fondovi za ove delatnosti već se gradnja u ovim pitanjima nalazi u okviru fondova organa za ukupne poslove saobraćaja i veza.

6. Arhivska gradnja saveznih organa uprave za poslove finansija

Arhivsku gradnju saveznih organa uprave za poslove finansija čini gradnja: Povereništva za finansije (30. novembar 1943 - 7. mart 1945); Ministarstva finansija Vlade DFJ (7. mart 1945 - 1. januar 1946) sa gradjom Vrhovne komisije za povlačenje i zamenu okupacijskih novčanica osnovane 7. marta 1945. godine,¹⁶⁶ Savetodavno kreditnog odbora;¹⁶⁷ Ministarstva finansija Vlade FNRJ (1. januar 1946 - 15. januar 1953) sa gradjom Kontrolno-računske komisije (5. april 1945 - 17. maj 1946),¹⁶⁸ Privremene komisije za sprovođenje jednoobraznog računovodstva u državnim privrednim preduzećima (28. novembar 1946-1949), Državnog revizionog zavoda (27. juni 1945 - 30. novembar 1946),¹⁶⁹ Uprave carina od 3. oktobra 1951. godine,¹⁷⁰ Savezne komisije za upis

zajma, Komisije za izvlačenje obveznica narodnog zajma 1948. i 1950..godine,¹⁷¹ Komisije za eksproprijaciju (od 27. jula 1949)¹⁷² koja je imala status organa uprave i Ureda za zaštitu jugoslovenske imovine (1946-1967).¹⁷³

Arhivska gradja saveznih organa uprave za poslove finansija čuva se u okviru sledećih fondova:

- fonda Ministarstva finansija Vlade FNRJ (1943-1953) sa rasponom gradje od 1944. do 1953. godine. Fond sadrži 1094 fascikle i 255 knjiga u količini 161,7 dužnih metara gradje koja je samo elementarno sredjena;¹⁷⁴

- fonda Ureda za zaštitu jugoslovenske imovine u inostranstvu (1946-1967) sa rasponom gradje od 1950. do 1967. godine u količini od 18 dužnih metara gradje koja je elementarno sredjena;¹⁷⁵

- fonda Državnog sekretarijata za finansije - Odeljenje za nadzor nad likvidacijom ukinutih saveznih ustanova i preduzeća sa rasponom gradje od 1946. do 1957. godine. Fond ima 174 fascikle i 10 knjiga gradje koja je elementarno sredjena.¹⁷⁶

Arhivska gradja Komisije za pitanja eksproprijacije nije preuzeta već se nalazi u okviru gradje Državnog sekretarijata za poslove finansija u čijem je sastavu radila pre ukidanja, odnosno u okviru gradje Saveznog sekretarijata za finansije.

Gradja Kontrolno-računske komisije, koja je pre ukidanja radila pri Predsedništvu Vlade FNRJ, ne čuva se kao poseban fond već u okviru matičnog fonda. Isti je

slučaj sa Državnim revizionim zavodom.

Gradja Uprave carina (1946-1951), koja je bila prva organizaciona jedinica Ministarstva spoljne trgovine, a od 1951. do 1953. u sastavu Ministarstva finansija, ne čini posebnu fondsku celinu već se nalazi u matičnim fondovima.

U periodu 1943-1953. godine nije bilo saveznih organa uprave za poslove devizne i finansijske inspekcije pa zato i nema fondova iz ovih delatnosti.

ARHIVSKA GRADJA SAVEZNIH ORGANA UPRAVE U OBLASTI OBRAZOVANJA, KULTURE I NAUKE

Arhivsku gradju saveznih organa uprave u oblasti obrazovanja, kulture i nauke čini gradja saveznih organa uprave za poslove prosvete, za poslove kulture, za poslove fizičke kulture, za poslove kinematografije, za poslove radio-difuzije i za poslove koordinacije naučnog rada.¹⁷⁷

Oblast obrazovanja, kulture i nauke obuhvata arhivsku gradju Povereništva za prosvetu (30. novembar 1943 - 7. mart 1945) u čijem je sastavu i gradja Komisije za utvrđivanje štete počinjene od strane okupatora na kulturno-istorijskim predmetima i prirodnim znamenitostima Jugoslavije i za njihovo vraćanje u zemlju;¹⁷⁸ Ministarstva prosvete Vlade DFJ (7. mart 1945 - 31. januar 1946) sa gradjom Državne uprave narodnih dobara koja se bavila prikupljanjem, čuvanjem i raspodelom "kulturno-naučnih i umetničkih predmeta" državne svojine;¹⁷⁹ Prosvetnog saveta kao savetodav-

nog tela od 8. juna 1945. godine;¹⁸⁰ Komisije za nostrifikovanje stranih diploma od 17. jula 1945. godine¹⁸¹ a od 10. oktobra 1945. godine sa gradjom Kulturno-naučnog saveta, Saveta za likovnu umetnost, Muzičkog saveta "Pozorišnog saveta;¹⁸² Komiteta za školu i nauku pri Vladi FNRJ (8. februar 1946 - 31. decembar 1948); Ministarstva za nauku i kulturu Vlade FNRJ (31. decembar 1948 - 24. maj 1950) sa gradjom Glavnog arhivskog saveta kao stručno savetodavnog tela za poslove arhivistike i državnih arhiva od 18. februara 1950. godine;¹⁸³ Komiteta za fiskulturu pri Vladi FNRJ (19. april 1946. godine; Komiteta za kinematografiju pri Vladi FNRJ (28. juna 1946 - 7. april 1951) sa gradjom Glavne direkcije za kinematografiju (27. decembar 1947 - 18. juna 1949)¹⁸⁴ i Komisije za pregled filmova od 6. aprila 1949. godine;¹⁸⁵ Glavne radio direkcije (19. april - 28. juni 1946),¹⁸⁶ a od 28. juna 1946. do 2. avgusta 1950. godine Komiteta za radio difuznu službu pri Vladi FNRJ sa gradjom Glavne direkcije radio-industrije (18. april 1948 - 18. juni 1949);^{k87} Direkcije za informacije koja je bila preuzela poslove ukinutog Komiteta za radio difuznu službu od 2. avgusta 1950. do 7. marta 1952. godine kada se ukida i Direkcija za informacije i njene poslove preuzima Savet za nauku i kulturu;¹⁸⁸ Savet za nauku i kulturu (24. maj 1950 - 15. januar 1953) sa gradjom Odbora za radiodifuziju, Odbora za kinematografiju i Odbora za fizičku kulturu osnovanih 7. marta 1952. godine.¹⁸⁹

Arhivska gradnja saveznih organa uprave za poslove obrazovanja, kulture i nauke do 1953. godine, uglavnom,

nalazi se u Servisu SIV-a. U toku je priprema za preuzimanje ove gradje od strane Arhiva Jugoslavije. U pitanju je gradja Ministarstva prosvete Vlade DFJ (1945-1946) u količini od 1,8 dužnih metara; Komiteta za kulturu i umetnost pri Vladi FNRJ (1946-1948) sa 5,2 dužna metra; Komiteta za škole i nauku pri Vladi FNRJ (1946-1948) sa 9,25 dužnih metara; Komiteta za fiskulturu pri Vladi FNRJ (1946-1950) sa 6,4 dužna metra; Ministarstva za nauku i kulturu Vlade FNRJ (1949-1950) sa 15,75 dužnih metara; Saveta za nauku i kulturu (1950-1953) sa 15,70 dužnih metara.¹⁹⁰

Od arhivske gradje iz oblasti obrazovanja, kulture i nauke u Arhivu Jugoslavije čuvaju se tri fonda i to:

- fond Savezne komisije za pregled filmova (1949-1971) sa rasponom gradje od 1944. do 1971. godine u količini od 23,3 dužna metra gradje. Gradja fonda je samo elementarno sredjena i za istu je uradjen privremeni popis;¹⁹¹

- fond Komiteta za kinematografiju Vlade FNRJ (1946-1951) sa rasponom gradje godina postojanja tvorca fonda u količini od 0,9 dužnih metara koja nije sredjena;¹⁹²

- fond Saveta akademije nauka i umetnosti (1948-19) sa gradjom u rasponu od 1948. do 1972. godine u količini od 247 fascikli i 4 knjige. Fond je u toku sredjivanja.¹⁹³

ARHIVSKA GRADJA SAVEZNIH ORGANA UPRAVE U OBLASTI ZDRAVSTVA, SOCIJALNE POLITIKE I RADA

Arhivsku gradju u ovoj oblasti čini gradja saveznih organa uprave za poslove zdravstva, poslove socijalne

politike i za poslove rada. Pri tome treba imati u vidu činjenicu da je u završnom delu perioda 1943-1953. godine postojao samo jedan organ uprave koji je objedinjavao sve poslove iz ove oblasti.

1. Arhivska gradja saveznih organa
uprave za poslove zdravstva

Arhivsku gradju saveznih organa uprave za poslove zdravstva čini gradja Povereništva za narodno zdravlje (30. novembar 1943 - 7. mart 1945); Ministarstva narodnog zdravlja Vlade DFJ (7. mart 1945 - 31. januar 1946); Komiteta za zaštitu narodnog zdravlja Vlade FNRJ (8. februar 1946. - 7. april 1951) sa gradjom Glavne uprave medicinske proizvodnje (19. juli 1946 - 18. oktobar 1947)¹⁹⁴ čije poslove preuzima Generalna direkcija medicinske proizvodnje od 14. februara 1948. godine;¹⁹⁵ Savezne sanitarne inspekcije od 13. maja 1948. godine¹⁹⁶ i Stručnog saveta kao savetodavnog tela;¹⁹⁷ Saveta za narodno zdravlje i socijalnu politiku (7. april 1951 - 15. januar 1953).

Arhivska gradja organa zdravstva čuva se u sledećim fondovima:

- fond Komiteta za zaštitu narodnog zdravlja Vlade FNRJ (1943-1951) čini gradja od 1944. do 1951. godine u količini od 256 fascikli i 97 knjiga. Gradja fonda je elementarno sredjena i za istu je uradjen privremeni popis. U sastavu ovog fonda nalazi se gradja Povereništva za narodno zdravlje i Ministarstvo narodnog zdravlja Vlade DFJ;¹⁹⁸

- fond Saveta za narodno zdravlje i socijalnu politiku (1951-1953) sa rasponom gradje od 1950. do 1954. godine u količini od 26,5 dužnih metara. Gradja je elementarno sredjena za koju je uradjen privremeni popis;¹⁹⁹

- fond Generalne direkcije medicinske proizvodnje (1946-1950) sa rasponom gradje od 1945. do 1950. godine u količini od 6 fascili gradje i 8 knjiga. Gradja fonda je u elementarno sredjenom stanju i uradjen je privremeni popis;²⁰⁰

- fond Savezne sanitarne inspekcije (1948-1956) čini gradja, od 1949. do 1950. godine u količini od 104 fascikle i 3 knjige koja je elementarno sredjena.²⁰¹

2. Arhivska gradja saveznih organa uprave za poslove socijalne politike

Arhivsku gradju saveznih organa uprave za poslove socijalne politike čini gradja: Povereništva za socijalnu politiku (30. novembar 1943 - 7. mart 1945) sa gradjom Privremenog socijalnog saveta od 1. decembra 1944. godine²⁰² umesto koga se, 6. februara 1945. godine, osniva Savet za zaštitu matera, dece i mladeži u Federativnoj Jugoslaviji²⁰³ koji je delovao kao zajedničko telo Povereništva za socijalnu politiku i Povereništva na narodno zdravlje, stručnog saveta socijalnog staranja kao savetodavnog tela;²⁰⁴ Ministarstva socijalne politike Vlade DFJ (7. mart 1945 - 31. januar 1946) sa gradjom Državne komisije za reproprijaciju (28. april 1945 - 22. mart 1946); Komiteta za socijalno staranje Vlade FNRJ (31. januar 1946 - 7. april

1951) sa gradjom Direkcije ortopedskih preduzeća opštetržavnog značaja (31. decembar 1948 - 18. oktobar 1950); Saveta za narodno zdravlje i socijalnu politiku (7. april 1951 - 15. januar 1953).

Arhivska gradja saveznih organa uprave za poslove socijalne politike čuva se u okviru sledećih fondova:

- fonda Komiteta za socijalno staranje Vlade FNRJ (1946-1951) sadrži gradju iz vremena postojanja tvorca fonda u količini od 154 fascikle i 100 knjiga. Gradja fonda je elementarno sredjena i uradjen je privremeni popis za gradju;²⁰⁵

- fonda Glavne invalidske uprave sa gradjom od 1945. do 1950. godine u količini od 7 fascikli i 11 knjiga. Gradja je elementarno sredjena i za istu je uradjen privremeni popis;²⁰⁶

- fonda Vrhovne invalidske komisije (1946-1958) sa rasponom gradje od 1944. do 1958. godine u količini od 1289 fascikli, odnosno 85,8 dužnih metara gradje u elementarno sredjenom stanju;²⁰⁷

- fonda Saveta za narodno zdravlje i socijalnu politiku (1951-1953) koji je obradjen u okviru fondova organa uprave za zdravstvo.

3. Arhivska gradja saveznih organa uprave za poslove rada

Arhivsku gradju saveznih organa uprave za poslove rada čini gradja Ministarstva rada FNRJ (1. februar 1946 -

7. april 1951) sa gradjom Uprave za iseljenike od 12. jula 1946. godine,²⁰⁸ Komisije za reparaciju iseljenika,²⁰⁹ Saveta za socijalno osiguranje FNRJ kao savetodavnog tela,²¹⁰ inspekcija rada po vrstama saobraćaja,²¹¹ Savezne inspekcije rada od 15. decembra 1948. godine,²¹² Savezne uprave za radnu snagu od 15. septembra 1948. godine²¹³ (pre toga Središnja uprava za posredovanje rada - do Ustava FNRJ)²¹⁴ Savezne uprave za stručne radničke kadrove sa Stručnim savetom za stručne radničke kadrove;²¹⁵ Saveta za narodno zdravlje i socijalnu politiku i Glavne uprave za plan na koje su preneti poslovi ukinutog Ministarstva rada.

Arhivska gradja saveznih organa uprave za poslove rada čuva se u okviru sledećih fondova:

- fonda Ministarstva rada FNRJ (1946-1951) sa rasponom gradje iz vremena postojanja tvorca fonda u količini od 183 fascikle gradje koja je elementarno sredjena i za koju je uradjen privremeni popis;²¹⁶

- fonda Saveta za narodno zdravlje i socijalnu politiku (1951-1953) koji je obradjen u okviru gradje organa uprave za poslove zdravstva.

ARHIVSKA GRADJA SAVEZNIH ORGANA UPRAVE ZA STATISTIKU

Arhivsku gradju saveznih organa uprave za poslove statistike i evidencije čini gradja Državnog statističkog ureda pri Predsedništvu NKOJ-a²¹⁷ koji postaje organ uprave pri Saveznoj planskoj komisiji od 12. maja 1946. godine, a od 5. juna 1948. pri Predsedništvu Vlade FNRJ kao

Savezni statistički ured.²¹⁸ Reorganizacijom 12. aprila 1950. godine Savezni statistički ured ponovo postaje organ pri Saveznoj planskoj komisiji.²¹⁹ Ukidanjem Savezne planske komisije, 7. aprila 1951. godine, Savezni statistički ured nastavlja rad pod nazivom Savezni zavod za statistiku i evidenciju pri Privrednom savetu kao njegov organ, a posle ukidanja Privrednog saveta 15. januara 1953. godine, nastavlja rad kao samostalni organ uprave.

Arhivska gradja saveznih organa uprave za poslove statistike i evidencija nije preuzeta već se nalazi u Saveznom zavodu za statistiku.²²⁰

ARHIVSKA GRADJA SAVEZNIH ORGANA UPRAVE IZ OBLASTI MEDJUNARODNIH ODNOSA

Arhivsku gradju saveznih organa uprave za poslove medjunarodnih odnosa čini gradja Povereništva za spoljne poslove (30. novembar 1943 - 7. mart 1945); Ministarstva inostranih poslova Vlade DFJ (7. mart 1945 - 1. februar 1946) sa gradjom svojih osnovnih organizacionih jedinica i to Političkog odeljenja, Konzularno-privrednog odeljenja, Istorijskog odeljenja, Personalnog odeljenja, Opšteg odeljenja, Protokola i drugih;²²¹ Ministarstva inostranih poslova FNRJ (1. februar 1946 - 15. januar 1953) sa gradjom organizacionih jedinica i Saveta za spoljnu politiku osnovanog 27. februara 1951. godine kao savetodavno telo,²²² Ureda za medjunarodnu tehničku pomoć od 18. jula 1951. godine,²²³ kao i gradja ambasada, konzulata i drugih predstavništava

u inostranstvu.

Arhivska gradja organa uprave za medjunarodne odnose čuva se u Arhivu Saveznog sekretarijata inostranih poslova.

Arhivska gradja organa i savetodavnih tela za poslove medjunarodne saradnje, osnovanih pri ili u sastavu saveznih organa uprave, čuva se u okviru odgovarajućih fondova sa gradjom matičnih organa. Tako se gradja Jugoslovenskog nacionalnog komiteta za UNESCO, osnovane 22. novembra 1950. godine,²²⁴ čuva u fondu Saveta za nauku i kulturu, a od 6. maja 1953. godine, kada dobija naziv Komisija za UNESCO, u fondu Saveznog izvršnog veća.

Gradja Jugoslovenskog komiteta za poljoprivredu i ishranu,²²⁵ koji je ostvarivao saradnju sa OUN (FAO) od 19. aprila 1952. do 1953. godine, pripada fondu Saveta za poljoprivredu i šumarstvo.

Gradja Komisije za saradnju sa medjunarodnim zdravstvenim organizacijama,²²⁶ Nacionalnog komiteta za UNICEF²²⁷ i Jugoslovenske nacionalne komisije za Medjunarodnu organizaciju rada (MOR)²²⁸ osnovanih 29. februara 1953. godine nalazi se u fondu Saveznog izvršnog veća;

Gradja Uprave za ekonomsku i tehničku pomoć²²⁹ koja je radila u sastavu Privrednog saveta nalazi se u fondu Privrednog saveta.

ARHIVSKA GRADJA OSTALIH SAVEZNIH ORGANA

Pod arhivskom gradjom ostalih saveznih organa svrstana je gradja saveznih organa za sudstvo, za tužilaštvo,

za državnu arbitražu i za pravobranilaštvo.

1. Arhivska gradja saveznih
organa za poslove sudstva

Arhivsku gradju saveznih organa za poslove sudstva čini gradja Vrhovnog suda, koji je ustanovljen 3. februara 1945. godine,²³⁰ a koji će od 26. avgusta iste godine postati najviši sudski organ sa pravom vršenja nadzora nad svim sudovima u zemlji.²³¹ Od 29. novembra 1945. godine Vrhovni sud DFJ nastavlja rad pod nazivom Vrhovni sud FNRJ koji po Ustavu FNRJ postaje najviši organ pravosudja u FNRJ. Od 15. januara 1953. godine nastavio je sa radom pod nazivom Savezni vrhovni sud.

Arhivska gradja saveznih organa za poslove sudstva čuva se u okviru fonda Vrhovni sud Jugoslavije (1945-) sa rasponom gradje od 1946. do 1960. godine u količini od 760 fascikli i 60 knjiga. Gradja fonda je elementarno sredjena.²³²

Arhivsku gradju saveznih organa za poslove arbitraže čini gradja: Glavne državne arbitraže pri Vladi FNRJ i Arbitražnog veća pri Vladi FNRJ od 20. decembra 1946. godine kada su ovi organi otpočeli sa radom;²³³ Savezne državne arbitraže od 1. januara 1948. godine kada su osnivanjem Savezne državne arbitraže prestala sa radom Arbitražna veća²³⁴ Savezna državna arbitraža ukinuta je 26. septembra 1954. godine a Glavna državna arbitraža postala je Vrhovni privredni sud.²³⁵

Arhivska gradja saveznih organa za poslove arbitraže čuva se u okviru sledećih fondova:

- fonda Vrhovnog privrednog suda (1946-1974) sa rasponom gradje od 1947. do 1975. godine u količini od 1201 fascikle i 91 knjige. Gradja fonda je u elementarno sredjenom stanju. U sastavu ovog fonda nalazi se gradja Glavne državne arbitraže;²³⁶

- fonda Savezne državne arbitraže (1948-1954) sa rasponom gradje od 1947. do 1954. godine u količini od 680 paketa i 135 knjiga. Gradja fonda nije sredjena.²³⁷

Arhivsku gradju saveznih sudskih organa socijalnog osiguranja čini gradja Vrhovnog suda socijalnog osiguranja osnovanog 2. maja 1945. godine²³⁸ koji je delovao do maja 1950. godine.²³⁹

Arhivska gradja Vrhovnog suda socijalnog osiguranja nije preuzeta od strane Arhiva Jugoslavije.²⁴⁰

2. Arhivska gradja saveznih organa javnog tužilaštva

Arhivsku gradju saveznih organa za poslove javnog tužilaštva čini gradja Javnog tužilaštva DFJ (3. februar 1945 - 29. novembar 1945)³⁴¹ Javnog tužilaštva FNRJ (29. novembar 1945 - 15. januar 1953) kao organa Narodne skupštine FNRJ koji od Ustavnog zakona 1953. godine nastavlja rad pod nazivom Savezno javno tužilaštvo. Na početku Javno tužilaštvo imalo je u delokrugu poslove vrhovnog nadzora izvršenja zakona i propisa od strane državnih organa i gradjana,²⁴²

a od 3. avgusta 1946. godine zaštitu državnog i društveno-ekonomskog uredjenja i učvršćenje zakonitosti u zemlji.²⁴³

Arhivska gradja saveznih organa javnog tužilaštva nalazi se u fondu Saveznog javnog tužilaštva (1945). sa rasponom gradje od 1948. do 1966. godine u količini od 127,5 dužnih metara gradje. Gradja fonda je u registratur-ski sredjenom stanju.²⁴⁴

3. Arhivska gradja saveznih organa za poslove javnog pravobranilaštva

Arhivska gradja saveznih organa za poslove pravobranilaštva javlja se relativno kasnije u ovom periodu. Prvi organ javnog pravobranilaštva osnovan je tek 11. maja 1952. godine osnivanjem Javnog pravobranilaštva kao organa pri Ministarstvu finansije.²⁴⁵ Pre toga interese države i njenih organa i drugih institucija zastupali su članovi vlade u čijim su resorima bili imovinsko-pravni odnosi, a interese države prema inostranstvu vršio je Ured za zaštitu jugoslovenske imovine u inostranstvu.²⁴⁶ Po ukidanju Ministarstva finansija, 15. januara 1953. godine, poslovi javnog pravobranilaštva preneti su u nadležnost Državnog sekretarijata za poslove budžeta i državnu administraciju. Tako Javno pravobranilaštvo FNRJ kao samostalni organ počinje da radi tek od 8. decembra 1955. godine.²⁴⁷

Arhivska gradja saveznih organa javnog pravobranilaštva nije preuzeta već se nalazi kod Saveznog javnog pravobranilaštva.²⁴⁸

G L A V A IV

STANJE ARHIVSKE GRADJE MASOVNIH POLITIČKIH ORGANIZACIJA

Arhivskom gradjom masovnih političkih organizacija obuhvaćena je gradja: Narodnog fronta Jugoslavije (NFJ), od osnivanja ove organizacije avgusta 1945. godine do 1953. godine kada dobija naziv Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije (SSRNJ); Antifašističkog fronta žena (AFŽ); Narodne omladine Jugoslavije (NOJ) od osnivanja Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije (USA0J-a) decembra 1942. do 1953. godine; Saveza sindikata Jugoslavije (SSJ) od osnivanja Jedinstvenih sindikata radnika i nameštenika Jugoslavije (JSRNJ) januara 1945. do 1953. godine.

Arhivska gradja NFJ iz vremena 1945-1953. godine sadržana je u dva fonda i to fond Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije i fond Centralnog odbora Antifašističkog fronta žena Jugoslavije.

Fond Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije poseduje 200 fascikli i 13 knjga gradje. Njegova gradja datira od 1945. godine. Gradja fonda nije sredjena ali je za nju uradjen popis gradje koji služi kao privremeno informativno sredstvo.

Strukturu gradje fonda Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije čine materijali kongresa SSRNJ

(NFJ), plenarnih sednica Saveznog odbora (SSRNJ, NFJ) Sekretarijata Izvršnog odbora Saveznog odbora (SSRNJ), (NFJ), Izvršnog odbora Saveznog odbora SSRNJ (NFJ), radnih tela komisija. Pored materijala organa i radnih tela, fond sadrži i materijale glavnih odbora organizacija SSRNJ, NFJ, Federalnih jedinica, radnih brigada, statističke materijale, razne materijale republičkih organizacija SSRNJ (NFJ), razne materijale organizacija koje su delovale u okviru SSRNJ (NFJ) i druge.²⁴⁹

Fond Centralnog odbora Antifašističkog fronta žena Jugoslavije obuhvata gradju od 1941. godine pa na dalje u količini od 64 fascikle i 64 registratora. Gradja fonda nije arhivistički sredjena.²⁵⁰

Arhivska gradja Narodne omladije Jugoslavije čuva se u okviru dva fonda i to u fondu Saveza socijalističke omladine Jugoslavije i fondu Centralnog odbora Saveza studenata Jugoslavije.

Fond Saveza socijalističke omladine Jugoslavije sadrži gradju od 1942. godine u količini od 444 fascikle i 74 knjiga. Gradja fonda je sredjena i za istu je uradjen inventar.

Strukturu gradje ovog fonda čine materijali sa kongresa, SSOJ (NOJ), plenarnih sednica Centralnog komiteta SSOJ (NOJ), Predsedništva CK SSOJ (NOJ-SOJ), Sekretarijata CK SSOJ (CO USAOJ-a, CK NOJ, CK SOJ), Biro CK NOJ, sa sastanaka sa republičkim omladinskim rukovodstvima, sa savetovanja (po tematici), materijali o raznim proslavama, materijali radnih tela - komisija (za ideološko-politički rad, za

radničku omladinu, za seosku omladinu, za obrazovanje i va-
spitanje, za proizvodnju i samoupravljanje, za istorijat o-
mladinskog pokreta, za društvene i sportske aktivnosti, za
radne akcije, za medjunarodne veze), materijali o životu
i radu omladine i omladinske organizacije (govori, članci,
studije, rasprave, predavanja i dr.), materijali republi-
čkih omladinskih organizacija, materijali stručnih službi
CK SSOJ (USA0J-a, SOJ-NOJ) Odeljenja za opšte poslove,
Odeljenja za organizaciju i kadrove, Odeljenja za finansij-
sko-materijalne poslove i drugih.²⁵¹

Fond Centralnog odbora Saveza studenata Jugos-
lavije²⁵² obuhvata gradju od 1947. godine. Fond ima 3 knji-
ge, 113 fascikli, 109 registratora i 10 paketa gradje koja
nije sredjena.²⁵³

Arhivska gradja Saveza sindikata Jugoslavije
i strukovnih sindikata Jugoslavije sadržana je u fondu Cen-
tralnog veća Saveza sindikata Jugoslavije i fondovima
strukovnih sindikata.

Fond Centralnog veća Saveza sindikata Jugosla-
vije²⁵⁴ obuhvata gradju od 1945. godine u količini od 575
fascikli i 64 knjige. Gradja fonda nije definitivno sredjena.

Strukturu gradje ovog fonda čine materijali sa
kongresa SSJ (JSRNJ, JSJ), plenarnih sednica Centralnog ve-
ća SSJ, Sekretarijata Centralnog veća SSJ, Izvršnog odbora
Centralnog veća SSJ, radnih tela - komisija (za radničku
omladinu, za žene, za radničko upravljanje i dr), organiza-
cionih jedinica aparata Centralnog veća - Centralnog odbora
(Opšteg odeljenja, Odeljenja za radnu snagu, Odeljenja za

plate i organizaciju rada, Privrednog odeljenja, Kulturno-prosvetnog odeljenja, Odeljenja za radnička odmarališta i godišnje odmore, Odeljenja za agitaciju i propagandu, Odeljenja za narodnu tehniku, Odeljenja za statistiku, Odeljenja za medjunarodne veze), zatim materijali sa raznih savetovanja Centralnog veća - Centralnog odbora, materijali strukovnih sindikata Jugoslavije, nižih sindikalnih foruma i organizacija, kao i materijali o Službi za posredovanje rada, o zdravstvu, socijalnoj zaštiti i socijalnoj politici, o snabdevanju, cenama, stambenim pitanjima i drugom.²⁵⁵

Fond Saveznog odbora sindikata radnika saobraćaja i veza sadrži gradju koja datira od 1945. godine. Fond ima 35 dužnih metara gradje koja nije sredjena.²⁵⁶ Takodje, gradj ostalih strukovnih sindikata nije sredjena.

Strukturu arhivske gradje masovnih političkih organizacija upotpunjava gradja Saveza boraca narodnooslobodilačkog rata Jugoslavije. Za sagledavanje posleratne istorije naroda i narodnosti Jugoslavije značajna je i gradja fonda Centralnog odbora Saveza boraca narodnooslobodilačkog rata Jugoslavije. Fond obuhvata gradju od 1947. godine u količini od 246 registratora, 47 paketa i 25 knjiga. Gradja ovog fonda nije sredjena.²⁵⁷

G L A V A V

STANJE SPECIFIČNE ARHIVSKE GRADJE

Pod specifičnom arhivskom gradjom podrazumeva se ona arhivska gradja koja, zbog specifične forme, sadržaja, raznovrsnosti provenijencije, tehničkog svojstva materijala na kome je pisana ili snimljena, traži poseban pristup kod zaštite, obrade i korišćenja.

Strukturu specifične arhivske gradje čine fotografije, proglasi, leci, plakati, crteži, planovi, snimljena arhivska gradja (mikrofilmovi, kserokopije, fotokopije), magnetofonske trake, filmovi, memoarska gradja i drugi materijali.

Zbog svoje specifičnosti, specifična arhivska gradja čuva se u okviru arhivskih zbirki i to najčešće po vrsti materijala. Izuzetak čini filmska gradja koja se čuva prema filmskim naslovima (celinama) bez obzira na vrstu i red filmova.

Zbirke arhivske gradje najčešće se u arhivima formiraju kao zbirke fotografija; zbirke proglasa; letaka; plakata i drugog sličnog materijala; zbirke mikrofilmova i drugih oblika snimljene gradje; zbirke magnetofonskih traka; zbirke memoarske gradje i druge. Zbirke se, uglavnom, ne odnose na određeni vremenski period, već sadrže odgovarajuću vrstu gradje uopšte. Zato kod istraživanja određenog perioda, istoričar (istraživač) mora konsultovati odgovarajuće

informativno sredstvo i preko njega utvrditi da li određena zbirka sadrži gradju koja je predmet njegovih istraživanja. Osim toga, postoje i zbirke "razno" ("varija") pa je konsultacija informativnih sredstava u ovim slučajevima još nužnija.

Zbirke kao veštačke tvorevine, čiju strukturu čine dokumenta različite provenijencije, a često i različite vrste, po karakteru sadržaja i načinu formiranja predstavljaju skupine dokumenata koje imaju za cilj da se prikupi što više izvora sa relevantnim podacima za istoriju određene teritorije - regiona, određenu temu ili ličnost. Širina podataka sadržanih u pojedinih izvorima, kao i opredeljenje da li će zbirka imati tematski ili opšti karakter zavisi u mnogome od cilja stvaranja arhivske zbirke.

Način formiranja i karakter sadržaja gradje zbirki otvara mogućnost njihovog stvaranja u svim arhivima. Zato istraživači ne treba da se ograničavaju samo na zbirke arhivske gradje određenih arhiva. Kod procenjivanja koje zbirke arhivske gradje treba konsultovati za savremenu istoriju, te i za period 1943-1953. godine, opredeljenja istraživača ne smeju polaziti od hijerarhije arhiva (savezni, republički, pokrajinski, opštinski) već od sadržaja gradje zbirki.

Iako se, uglavnom, vodi računa kod formiranja arhivskih zbirki da njihov sadržaj gradje bude u okvirima stvarne ili teritorijalne nadležnosti arhiva, ipak one najčešće sadrže znatno šire podatke od tih okvira. Mnoge zbirke formiraju se po osnovu otkupa, poklona i depozita pa je ra-

zumljivo što njihove sadržajne vrednosti mogu biti od značaja i proučavanja istorije naroda i narodnosti Jugoslavije i ako se te zbirke čuvaju u regionalnim arhivima.

U razmatranju stanja arhivske gradje ove vrste iz već iznetih razloga zadržaćemo se samo na arhivskim zbirkama koje poseduju savezni arhivi i tri osnovna razloga: što arhivske zbirke saveznih arhiva sadrže arhivsku gradju koja je prikupljena radi kompletiranja podataka za savremenu istoriju Jugoslavije; što razmatranje stanja arhivske gradje zbirki relativno velikog broja arhiva u Jugoslaviji, u nedostatku objavljenih informativnih sredstava, traži posebno proučavanje i nesagledivo vreme neophodno za istraživačku fazu rada, i što je okvir teme koja se ovde obradjuje ograničena na razmatranje arhivske gradje saveznih institucija.

Arhiv CK SKJ poseduje četiri zbirke značajne za proučavanje savremene istorije Jugoslavije u periodu 1943-1953. godine. U pitanju su zbirke: "Dokumenta centralnih pokrajinskih komiteta i nižih organa KPJ i SKOJ-a" sa rasponom gradje od 1919-1945. godine u količini od 25 kutija dokumenata; "Jugosloveni - pristalice NOB-e u inostranstvu - Švajcarska, Engleska, Nemačka, SAD" sa gradjom iz vremena 1941-1945. godine u količini od 10 kutija dokumenata; "Arhivska gradja revolucionarnog radničkog pokreta i NOR-a nastala putem poklona i otkupa" čija gradja datira od 1909-1944. godine u količini od 14 kutija dokumenata i Zbirka mikrofilmova sa 106737 snimaka gradje iz domaćih i stranih arhiva sa sadržajem koji zahvata vreme od 1901-1948. godine.

Prve tri zbirke su analitički obradjene i to u vidu registra tako da se mogu sa lakoćom koristiti.²⁵⁸

Kod formiranja svojih zbirki, Arhiv CK SKJ prvenstveno je vodio računa da sakupi arhivsku gradju koja pruža podatke za istoriju naprednog revolucionarnog radničkog pokreta, KPJ i SKOJ-a. Medjutim, gradja ovih zbirki sadrži znatno šire podatke pa je zato izuzetno značajna ne samo za sagledavanje istorije naprednog revolucionarnog radničkog pokreta, KPJ i SKOJ-a već i za savremenu istoriju Jugoslavije uopšte.

Sadržaj i strukturu arhivske gradje fondova vojnog karaktera, koja se čuva u Arhivu VII, dopunjava deset zbirki čija gradja sadržajno zahvata i vreme od 1943. do 1945. godine. Tu spadaju sledeće zbirke: "Dokumenti personalnog karaktera pripadnika komandi, jedinica i ustanova NOVJ" sa rasponom gradje 1941-1945. godine u količini od 36 kutija dokumenata; "Spiskovi poginulih, umrlih i ranjenih pripadnika komandi, jedinica i ustanova NOVJ" sa rasponom 1941-1945. godine u količini od 93 kutije dokumenata i 23 knjige; "Zabeleške, notesi i legitimacije pripadnika nemačke okupatorske vojske" sa rasponom gradje 1941-1945. godine u količini od 2 kutije dokumenata; "Nemački ratni zarobljenici u Jugoslaviji" sa rasponom gradje 1945-1949. godine u količini od 196 kutija dokumenata; "Dokumenta sa Nirnberškog procesa" sa rasponom gradje 1945-1949. godine u količini od 38 kutija; "Obrade i pregledi nemačkih komandi, jedinica i ustanova zarobljenika pod rukovodstvom Državne komisije za utvrdjivanje zločina okupatora i njihovih

pomagača" sa rasponom gradje 1945-1949. godine u količini od 1 kutije; "Depeša vojnih i civilnih organizacija srpske vlade Milana Nedića" sa rasponom gradje 1942-1944. godine u količini od 46 kutija i Zbirki mikrofilmova sa 1430275 snimaka čiji se sadržaj odnosi na vreme od 1837. do 1945. godine. Za sve ove zbirke uradjena su informativna sredstva, sumarni ili analitički inventari. Za veći broj zbirki uradjena je autorska tematska i geografska kartoteka.²⁵⁹

U Arhivu Jugoslavije treba pomenuti za period 1943-1953. godine, i gradju koja se vodi kao lični fond "Inž. Milana Jakovljevića" koji sadrži gradju iz vremena 1880. do 1955. godine u količini od 1 fascikle dokumenata i "Dr Save Kosanovića" sa rasponom gradje 1928-1956. godine u količini od 31 kutije dokumenata, a od zbirki - Zbirku mikrofilmova sa rasponom sadržaja 1889-1948. godine u količini od 200599 snimaka i Zbirku fotografija koja pored ostalog, sadrži, fotografije iz vremena okupacije 1941-1945. godine o ratnim zločinima okupatora i njegovih pomagača, a iz posleratnog perioda o obnovi i izgradnji zemlje, političkim, kulturnim i drugim događajima i zbivanjima u zemlji. Lični fondovi su sredjeni te i dostupni za korišćenje, a za zbirke u toku je izrada informativnih sredstava.²⁶⁰

Od specifične arhivske gradje, po svojim osobnostima naročito se izdvaja filmska i memoarska gradja. Zato ćemo se nešto više zadržati na ovoj vrsti arhivske gradje.

Filmska gradja kao istorijski izvor nije dovoljno izučena i veoma je malo korišćena za proučavanje odre-

djenih istorijskih perioda. Film, a pre svega dokumentarni, može biti značajan a ponekad i jedini istorijski izvor zato što nastaje u trenutku nekog zbivanja i pruža verodostojnu vizuelnu sliku događaja ili mesta.

Za period 1943-1953. godine filmska gradja može se podeliti na dva podperioda: prvi, koji obuhvata vreme 1943-1945. godine, odnosno završne godine NOR-a i drugi, koji obuhvata posleratnu obnovu i izgradnju socijalizma 1945-1953. godine.

Iz vremena 1943-1945. godine filmsku gradju čine četiri osnovna fonda i to: filmska gradja nastala snimanjem filmova ili starija od strane boraca NOR-a i ilegalaca NOP; filmska gradja nastala snimanjem pripadnika savezničkih vojnih misija i filmska gradja nastala snimanjem kvilinskih vlada.²⁶¹

Filmska gradja, snimljena od strane boraca ili ilegalaca, počela je da nastaje još prve godine NOR-a i revolucije. Organizovano ovaj posao počeo je da se obavlja oktobra 1943. godine kada Vrhovni štab donosi odluku o snimanju borbi NOVJ i u tom cilju pri Propagandnom odeljenju Vrhovnog štaba formira filmsku ekipu. Medjutim, snimljeni materijali uništeni su prilikom pogibije Ive Lole Ribara. Iz ovog vremena najbolje su čuvani (1963 metra) materijali snimljeni u Sloveniji od strane poznatih snimatelja - boraca.²⁶² Medju tim filmskim materijalima spadaju istorija Drugog zasedanja USAOJ-a iz maja 1944. godine.

Posle oslobodjenja Beograda, oktobra 1944. godine, stvoreni su povoljniji uslovi za filmska snimanja.

Tako od novembra 1944. godine nastaje filmska dokumentacija o značajnijim događajima i zbivanjima na frontu i u pozadini koja je delom sačuvana.

Filmski materijal sniman od strane pripadnika savezničkih vojnih misija može se podeliti u tri grupe. Tu spadaju filmski materijali britanske vojne misije, sovjetskih snimatelja i američke vojne misije.

Filmska gradja snimljena od strane pripadnika britanske vojne misije od 1943. godine nalazi se u Imperijalnom ratnom muzeju. Ova gradja je samo delimično istražena. Predstoji njeno istraživanje i indetifikovanje. Deo te gradje je otkupljen i ona se nalazi u Jugoslovenskoj kinoteci.²⁶³

Značajni su filmski materijali snimljeni od strane sovjetskih snimatelja Ješurina i Muromceva za period do oslobodjenja i posle oslobodjenja Beograda. Materijal do oslobodjenja Beograda je istražen i indetifikovan u količini od 4000 metara trake. Ovaj materijal se čuva u Državnom arhivu kino-foto dokumenata u Krasnogorsku. Iz ovog vremena najznačajniji su filmski materijali koji se čuvaju u Jugoslovenskoj kinoteci a odnose se na osnivačku skupštinu CASNOJ i napredovanje jedinica i oslobodjenje gradova u Srbiji. Od materijala koji je nastao posle oslobodjenja Beograda samo deo, čuva se u Jugoslovenskoj kinoteci dok se ostali materijal za koji se predpostavlja da ima oko 20000 metara trake, nalazi u sovjetskom arhivu u Krasnogorsku. Filmska gradja koja se nalazi u našoj zemlji odnosi se na razna zbivanja kao i na oslobodjenje Bihaća, Slavenskog broda, Zagreba i na napredovanje NOVJ u završnoj fazi rata.²⁶⁴

Filmski materijal snimljen od strane pripadnika vojne misije i obaveštajnog odeljenja američke vojske nalazi se u Nacionalnom arhivu u Vašingtonu. Deo filmskih materijala koji se nalaze u filmskom arhivu Pentagona nisu dostupni, dok su ostali samo delimično istraženi.²⁶⁵

Od filmskih materijala iz vremena rata najznačajniji su nemački materijali. U pitanju su žurnalske storije u kojima su zabeležene akcije protiv partizana. Ovaj materijal je kompletan i istražen je. Drugi deo filmskih materijala ove provenijencije nastao je po nalogu nemačke vojske u kome su beležene borbe protiv partizana. Ovaj materijal nalazi se u Americi, a samo jedan manji deo pribavljen je i to onaj koji se odnosi na akcije nemačkih vojnih trupa za vreme V neprijateljske ofanzive.

Filmski materijal italijanskih vlasti najvećim delom je uništen. Deo tog materijala koji je sačuvan odnosi se na događaje u Crnoj Gori, na borbe italijanske vojske protiv partizana u Sloveniji i severnoj Dalmaciji. Ovaj filmski materijal upotpunjavaju amaterski snimci italijanskih oficira među kojima su i snimci koji beleže pogibiju prvog narodnog heroja Petra Lekovića. Amaterski filmski materijal nije istražen već predstoji njegovo istraživanje i identifikovanje.²⁶⁶

Filmski materijali bugarskih okupacionih jedinica nisu proučavani tako da su ostali za sada nepoznati osim jedne storije koja je pronađena a koja govori o proslavi u Leskovcu 1943. godine.²³⁷

Od filmskih materijala kvislinške provenijen-

cije najznačajniji i najsačuvaniji su oni koji su nastali u NDH. Preko ovih materijala može se pratiti aktivnost ustaških vlasti od aprila 1945. do maja 1945. godine. Materijal je obradjen i za isti uradjena su informativna sredstva, na osnovu kojih se, pod odredjenim uslovima, može koristiti.²⁶⁸

Iz vremena Rupnikove vlade, takodje postoje filmski materijali. Veći deo tih materijala odnet je iz zemlje i predpostavlja se da se nalazi u Americi. Takodje su za proučavanje NOP-a i propagandne delatnosti Nedićeve vlade, značajni crtani propagandni žurnali radjeni po nalogu Nedićeve vlade. Ovi materijali su u celini sačuvani i uskoro će se omogućiti njihovo korišćenje.²⁶⁹

U posleratnom periodu, osnivanjem filmskog preduzeća DFK i direkcija u federalnim jedinicama, stvaraju se uslovi za nastanak brojnih filmova i to različitih radova. Svakako, za proučavanje posleratne istorije Jugoslavije najznačajniji su dokumentarni filmovi, bilo da su radjeni putem neposrednog snimanja ili na osnovu fotografija. Dokumentarni filmovi iz ovog perioda predstavljaju posebnu vrednost kao istorijski izvori jer se u njima prikazuju i interpretiraju činjenice iz stvarnog života koje zadržavaju autentičan karakter bez obzira da li su registrovane na licu mesta ili su autentično rekonstruisane ili su pak prikazane kao već registrovane u vidu nekog dokumenta.²⁷⁰

Polazeći od kriterijuma vrednosti gradje i tehnike, za proučavanje savremene istorije od filmskih radova po ovom osnovu posebno su kao istorijski izvori, zna-

čajni dokumentarni i igrani filmovi, a po osnovu kriterijuma svrhe i teme: hronike, magazini, reportaže, prosvetni, industrijski, privredni, etnografski, socijalni, istorijski, biografski, putopisni i drugi.²⁷¹

Iz posleratne produkcije filmova, od brojnih dokumentarnih filmova, navodimo samo nekoliko koji mogu poslužiti kao istorijski izvori ne samo za period posle oslobodjenja već i za period rata. Tako na pr. za sagledavanje perioda rata značajan je film "Jasenovac" koji je uradjen u produkciji filmske Direkcije za NR Hrvatsku 9. avgusta 1945. godine u kome se govori o zločinima okupatora i pripadnika kvislinških vlasti u lageru Jasenovcu. Treba napomenuti da je ovaj film uradjen na osnovu autentičnih fotografija i filmskog materijala snimljenog odmah po oslobodjenju logora. Ukratko rečeno film rekonstruiše strahote logora.

Iz produkcije filmske Direkcije za NR Sloveniju navodimo film "Maščujmo in kaznujmo" koji je uradjen 22. marta 1946. godine a govori o zločinima belogardejskog generala Leona Rupnika i to na osnovu dokumentarnog materijala snimljenog za vreme okupacije koji je pronađen u arhivi "Emona film" u Ljubljani. U produkciji Zvezda filma 16. septembra 1946. godine izašao je film "U ime naroda" u kome je prikazano sudjene Draži Mihajloviću, četničkom vodji. Film izmedju ostalog sadrži svedočanstva i dokumentarni materijal o četničkim zverstvima za vreme okupacije. Brojni su filmovi ovog žanra koji se mogu koristiti kao istorijski izvori, bez obzira da li su radjeni neposredno posle rata ili kasnije, za proučavanje perioda rata.²⁷²

Medju dokumentarne filmove koji govore o posleratnoj obnovi i izgradnji zemlje spadaju: "Proglas narodne republike" filmskog preduzeća FNRJ - Direkcije za NR Srbiju od 23. januara 1946. godine u kome se prikazuje zasedanje Savezne skupštine i proglašenje FNRJ; "Peti kongres KPJ" produkcije Zvezda filma od 22. marta 1949. godine u kome je dat tok rada Petog kongresa i istorijski pregled razvitka KPJ; "Prvi kongres na Komunističkata partija na Makedonija" produkcija Vardar filma od 16. juna 1949. godine u kome je prikazan rad kongresa kao i Skopje kao grad; "Na velikom putu" produkcija Centralnog studija filmskih novosti od 10. oktobra 1952. u kome se govori o fabrikama, prugama, hidrocentralama, novim naseljima i putevima izgrađenim dobrovoljnim radom omladinskih brigada, o izgradnji autoputa "Bratstvo-jedinstvo" i učešću medjunarodnih brigada i drugo. Od značaj su i oni filmovi koji daju dokumentarnu retrospektivu pojedinih istorijskih, kulturnih i drugih pitanja. Jedan od brojnih filmova takve vrste je i film "Makedonija" (produkcija Avala filma od 14. juna 1948. godine) u kome se otkriva bogatstvo kulturnog nasledja i istorijske tradicije makedonskog naroda.²⁷³

Organizovanija filmska proizvodnja počinje odmah po oslobodjenju zemlje 1945. godine. Te godine osnovane su prve direkcije po federalnim jedinicama kao što su Avala film za Srbiju, Jadran film za Hrvatsku, Triglav film za Sloveniju, Vardar film za Makedoniju, Bosna film za Bosnu i Hercegovinu, Lovćen film za Crnu Goru.²⁷⁴

Sva filmska gradja proizvedena u Srbiji i celo-

kupna jugoslovenska proizvodnja zapaljivih filmova za period do 1953. godine nalazi se u Jugoslovenskoj kinoteci, dok se nezapaljivi filmovi čuvaju u republičkim kinotekama.

Za filmsku gradju koja se nalazi u Jugoslovenskoj kinoteci postoje sledeća informativna sredstva: opšti inventar, abecedni katalog po naslovima filmova, predmetni katalog, imenički katalog (autora i saradnika) i katalog filmova po zemljama.²⁷⁵ Na ovaj način obradjeni su sledeći filmski materijali: hrvatski slikopis 1941-1945, nemački žurnal (sa storijama o Jugoslaviji) 1941-1945, filmski žurnali "Nova Srbija" 1943-1944, filmski pregled NRS 1947-1951, filmski pregled NR Crne Gore 1948-1951, Nedeljni pregled 1943-1944. (crtani), filmski obzornik NR Slovenije 1946-1951, filmske novosti 1945-1953. koje se nalaze u Filmskim novostima i drugi.²⁷⁶

Za obradjene filmske materijale na osnovu urađjenih informativnih sredstava (kataloga) mogu se brzo dobiti potrebne informacije i na osnovu njih koristiti željeni materijali. Takodje treba napomenuti da se veliki deo filmske gradje nalazi u filmskim novostima.

Posebnu specifičnu vrstu arhivske gradje predstavlja memoarska gradja. Ova gradja nastala je iz potrebe da se dopune podaci i istorijske činjenice o događajima i zbivanjima koji nisu zabeleženi ili sačuvani u dokumentarnoj gradji.

Memoarska gradja nastaje po dva osnova: prvo, iz potrebe pojedinaca da saopšte svoja sećanja o odredjenim događajima, zbivanjima ili o ukupnim svojim i drugim aktiv-

nostima i tako obogate opšta saznanja; i drugo, inicijativom stručnih institucija da se organizovano i primenom određene metodologije prikupe sećanja istaknutih i drugih političkih, vojnih, kulturnih i drugih ličnosti koje su bili učesnici ili očevici određenih događaja i zbivanja bilo kao rukovodioci ili akteri ili posmatrači.

S obzirom na specifičnost uslova razvoja i delatnosti NOP-a i NOR-a, te i nedovoljno sačuvane dokumentarne gradje, veoma, ubrzo, po oslobodjenju zemlje, došlo se do saznanja o potrebi organizovane aktivnosti na prikupljanju memoarske gradje koja veoma često predstavlja i jedini istorijski izvor za proučavanje istorije NOR-a i revolucije.

Polazeći od potrebe i značaja prikupljanja memoarske gradje, bez obzira na sve subjektivnosti koje je neizbežno karakterišu, odmah po oslobodjenju prišlo se organizovanom radu na prikupljanju sećanja učesnika NOP-a sa ciljem da se prikupi što više podataka o razvoju i delatnosti KPJ, partizanskim odredima i NOVJ, o borbama i razvoju revolucije, masovnih političkih organizacija, o okupatorskim i kvislinškim aktivnostima i drugom.

Istovremeno sa postavljanjem zadatka proučavanja istorije naprednog revolucionarnog pokreta, KPJ, NOR-a i revolucije, pokrenuta je dosta široka akcija sakupljanja memoarske gradje odmah po oslobodjenju zemlje.

Tako je već 1947. godine na osnivačkom kongresu Saveza udruženja boraca narodnooslobodilačkog rata Jugoslavije (SUBNORJ), na inicijativu KPJ, zaključeno da se pristupi organizovanoj akciji prikupljanja dokumentarne i memo-

arske gradje za istoriju NOR-a i revolucije. Naredne 1948. godine, CK KPJ donosi odluku o osnivanju istorijske komisije pri CK KPJ, a 1949. godine iste komisije osnivaju se i pri centralnim komitetima KP republika. Kasnije će ove komisije prerasti u institute za istoriju radničkog pokreta, a u okviru njih nastaće arhivska odeljenja ili arhivi u čijim će se depoima naći prikupljena memoarska gradja.

O razvoju i aktivnostima partizanskih odreda i NOVJ, značajnu memoarsku gradju prikupio je i Vojnoistorijski institut.

Od saveznih arhiva samo Arhiv CK SKJ i Arhiv Vojnoistorijskog instituta poseduju zbirke memoarske gradje. Te zbirke predstavljaju dragocene izvore i za sagledavanje istorije Jugoslavije u periodu 1943-1953. godine.

Arhiv CK SKJ poseduje bogatu zbirku memoarske gradje. Zbirka poseduje sećanja od 5608 autora i to veoma različitih profila. Sadržaj prikupljenih sećanja obuhvata vreme od 1903. do 1946. godine. Strukturu ove zbirke čine pojedinačna i grupna sećanja.

Prema načinu kazivanja sećanja su tematska i hronološka. U sećanjima su sadržani podaci: o radu Partije, partijskih organizacija i rukovodstava o raznim stavovima, direktivama, zadacima i akcijama; o radu, razvoju i aktivnostima SKOJ-a i skojevskog rukovodstva; o narodnooslobodilačkim odborima; o partizanskim odredima i NOVJ; o zločinima i drugim aktivnostima okupatora i kvislinga; o aktivnostima USAOJ-a, AFŽ i mnogim drugim pitanjima.²⁷⁷ Ova zbirka je obradjena. Od informativnih sredstava uradjena su

četiri kataloga i to: predmetni, geografski, autorski (po autorima sećanja) i katalog autorskih radova.²⁷⁸ Katalozi omogućavaju veoma brzo snalaženje i efikasno korišćenje memoarske gradje, što razumljivo znatno olakšava istraživački rad. Tako preko imeničnog kataloga brzo se može doći do signature odredjenog autora sećanja, a preko predmetnog i geografskog kataloga do signatura sećanja u kojima su sadržani podaci za odredjenu temu ili za odredjeno geografsko područje.

U Arhivu Vojnoistorijskog instituta nalazi se Zbirka otkupljene arhivske i memoarske gradje o ratovima vođenim na tlu Jugoslavije. Ova zbirka sadržajno se u celini odnosi na vreme 1806-1944. godine i poseduje 57 kutija gradje, dok se memoarska gradja odnosi na period od 1941-1942. godine.

Deo ove zbirke, koji sadrži memoarsku gradju, po sadržaju i formi je veoma različit. Strukturu memoarskog dela gradje zbirke čine dvadeset originalnih ličnih ratnih dnevnika i beležaka iz NOR-a, šesnaest prepisa ličnih ratnih dnevnika, pedeset i šest istorijata jedinica NOVJ, dvesta dvanaest stenografskih sećanja i trista sedamnaest hronika (kopija originala koji se nalaze u Arhivu Srbije).²⁷⁹

Memoarska gradja Vojnoistorijskog instituta prikupljena je sa ciljem da se upotpune podaci o osnivanju, razvoju i delatnosti vojnih jedinica i vojnih organa, kao i o NOR-u i revoluciji.

Izradjena informativna sredstva omogućavaju

da se memoarska gradja može lako koristiti. Informacije o sadržaju gradje mogu se dobiti preko tematskog, imeničnog i geografskog kataloga.²⁸⁰

P E T I D E O

S A D R Ž A J N O V R E D N O V A N J E A R H I V S K E
G R A D J E K A O I S T O R I J S K O G I Z V O R A

G L A V A I

SADRŽAJNO VREDNOVANJE ARHIVSKE GRADJE KAO ISTORIJSKIH IZVORA PO INSTITUCIONALNOM OSNOVU

Pod sadržajnim vrednovanjem arhivske gradje, kao istorijskog izvora, po institucionalnom osnovu, podrazumeva se utvrđivanje globalne sadržajne vrednosti dokumenata grupe srodnih institucija ili pojedinačno svake institucije.

Zadatak valorizovanja sadržajne vrednosti arhivske gradje, kao istorijskog izvora po institucionalnom osnovu, je da, na osnovu odredjenih kriterija, utvrdi stepen i prioritet sadržajne vrednosti gradje odredjenih institucija koja treba da posluži kao osnova istorijskih istraživanja i proučavanja.

Bez obzira da li se radi o grupi ili pojedinačnim institucijama kriteriji za vrednovanje arhivskih izvora moraju biti isti. Na taj način je moguće izvršiti valorizaciju sadržajne vrednosti gradje po institucionalnom osnovu metodom uporedjivanja. To podrazumeva utvrđivanje onih kriterija koji će podjednako biti valjani za sadržajno utvrđivanje vrednosti gradje svih stvaralaca.

Polazeći od ovih osnova mogu se uzeti tri bitna kriterija za sadržajno vrednovanje arhivske gradje po institucionalnom osnovu:

1. društveno-politički položaj, mesto i uticaj stvaraoca arhivske gradje u društveno-političkom sistemu države;

2. delokrug rada stvaraoca arhivske gradje i

3. istorijski uslovi pod kojima su delovali stvaraoci gradje.

Društveno-politički položaj institucija ili grupe institucija u društveno-političkom sistemu države, nesumljivo, je jedan od bitnih faktora koji utiče na sadržajnu vrednost arhivske gradje kao istorijskog izvora. Ukoliko je veći društveno-politički uticaj određene institucije na promene i razvoj društveno-političkog sistema države utoliko i arhivska gradja, nastala iz rada te institucije, dobija na istorijskoj vrednosti. To znači, neophodno je poznavati mesto, ulogu i stvarni stepen društveno-političkog uticaja određene institucije da bi se dala i realna ocena sadržajnog značaja gradje koja je nastala iz njene delatnosti. Pri tome moraju se imati u vidu promene koje su se zbivale u procesu razvoja društveno-političkog sistema, odnosno promene mesta, položaja i stepena stvarnog uticaja određenih institucija u tom sistemu.

Polazeći od ovih osnovnih kriterija arhivsku gradju po institucionalnom osnovu možemo podeliti na tri osnovne grupe i to: arhivsku gradju partijske provenijencije, arhivsku gradju državne provenijencije i arhivsku gradju provenijencije masovnih političkih organizacija.

KPJ je, nesumljivo imala odlučujući uticaj na ukupni razvoj društveno-političkih odnosa u nas. Taj uticaj

je u periodu 1943-1953. godine tekao uporedo sa društveno-političkim razvojem društva koga je sama Partija kreirala. Iako je uticaj Partije tokom ovog perioda ostao dominantan, ipak postoje dve faze u ostvarivanju stepena njenog uticaja.

Prva faza obuhvata vreme od 1943. do 1950. godine. To znači vreme završnih godina pobedonosne oružane borbe, stvaranja nove Jugoslavije, poraza kontrarevolucionarnih snaga i tzv. administrativnog sistema izgradnje socijalizma. Druga faza započinje uvodjenjem samoupravljanja 1950. godine.

U prvoj fazi, naročito od oslobodjenja zemlje, KPJ je organizaciono i kadrovski tako organizovana da uspešno sprovodi svoje stavove i volju. Sva važnija mesta u državnom i vojnom aparatu, kao i u masovnim političkim organizacijama, držala je Partija preko svojih kadrova. Partija je kadrovski pokrivala sve društvene oblasti delatnosti. Celokupan njen aparat, od organa radnih tela do administrativnog aparata, bio je tako organizovan i usmeren da može uspešno da prati, kreira i usmerava ukupni društveno-politički razvoj zemlje.¹ Praktično, Partija kao avangarda radničke klase, nije bila samo idejno-politička usmeravajuća snaga već osnovna pokretačka i kreativna politička snaga ukupnog društvenog razvoja. Otuda je razumljivo što nije bilo ni jednog značajnijeg pitanja iz društveno-političkog života zemlje koje se nije prvo razmatralo u Partiji i o njemu zauzeli stavovi, donele odluke ili zaključci. Jednom rečju, Partija je ono mesto gde se razmatraju i donose najvitalnije odluke o svim pitanjima unutrašnje i spoljne politike.²

Stavovi, zaključci, direktive i odluke Partije

bili su obavezni za sve političke i državne strukture. Za njihovo sprovođenje neposredno su bili odgovorni partijski kadrovi. To je isto važno i za rukovodeće kadrove u državnom aparatu i u masovnim političkim organizacijama. Bilo je to moguće zato što su ti kadrovi, uglavnom istovremeno bili zaduženi za određene sektore rada i u Partiji i u državnom aparatu ili masovnim političkim organizacijama.

Čvrsto izgrađeni demokratski centralizam u Partiji obezbeđivao je obavezno sprovođenje usvojenih stavova i odluka i po horizontali i po vertikali partijske strukture. Tako je Partija praktično imala pod svojom kontrolom celokupni društveno-politički život. Ovakav položaj, mesto i društveni uticaj Partije u ovoj fazi društvenog uređenja proizilazi iz neophodnosti da se obezbede tekovine NOR-a, kontinuitet revolucije i konstituisanje socijalističkog društvenog uređenja.

Organizaciona struktura, kadrovska politika, metod rada i demokratski centralizam u SKOJ-u, u ovoj fazi društvenog razvoja, veoma su slični sa Partijom.³ SKOJ, kao transmisija i kadrovska baza Partije, predstavlja značajan i uticajan činilac u političkom životu društva. SKOJ je defakto organizacija koja sprovodi program i zadatke koje postavlja Partija pred omladinom. Međutim, njeno delovanje je znatno šire i uticajnije. SKOJ je prisutan u svim sferama društvenog života. Zbog položaja, mesta i političkog i društvenog uticaja, koji je imao u NOR-u i revoluciji i u prvim godinama po oslobodjenju, SKOJ kao organizacija i

politička snaga, svrstava se odmah posle Partije.

U drugoj fazi razvoja društveno-političkih odnosa, odnosno od početka uvođenja samoupravljanja 1950. godine, KPJ postepeno i sve više postaje usmeravajuća idejno-politička snaga društva. Uporedo sa razvojem procesa deetatizacije društvenih odnosa, KPJ menja i prilagođava svoj metod rada i delovanja. Iako KPJ ostaje glavna idejno-politička snaga društva ona sve više prestaje biti "neposredni sudija" u životu i radu državnih organa i masovnih političkih organizacija. U skladu s tim ona menja i prilagođava svoju organizacionu strukturu i svoj stručno-administrativni aparat.

Delokrug rada KPJ i u prvoj i drugoj fazi razvoja ostaje nepromenjen. On pokriva sve oblasti društvenog života. Razlika je u tome što u drugoj fazi Partija menja svoj metod rada i delovanje uskladjujući ga sa razvojem samoupravnih socijalističkih odnosa. Svoje programske ciljeve i zadatke Partija sprovodi, uglavnom, posredno preko delovanja svog članstva i to u svim sredinama i u svim oblastima društvenog života.

Društveni položaj, mesto i uticaj koji je Partija imala u društvu, kao i njen delokrug rada uslovljavaju, da arhivska gradja partijske provenijencije predstavlja prvorazredni istorijski izvor za proučavanje istorije socijalističke Jugoslavije u periodu od 1943-1953. godine.

Kod utvrđivanja sadržajne vrednosti arhivske gradje partijske provenijencije, moraju se imati u vidu i Istorijski uslovi pod kojima je nastajala gradja. U periodu

1943-1953. godine postoje tri osnovne faze u razvoju istorijskih uslova koje imaju odraza na sadržaj gradje.

U prvoj fazi, koja obuhvata vreme od 1943. do donošenja prvog Ustava 1946. godine, istorijski uslovi su specifični za nastanak i sadržaj dokumenata.⁵

To je vreme pobedonosnog završetka NOR-a ali i bremenito brojnim problemima koje je revolucija trebala da rešava počevši od nacionalnih, socijalnih, klasnih do uspostavljanja novog društveno-političkog sistema u zemlji. U uslovima različitih interesa savezničkih sila trebalo je da prođe izvesno vreme da nova Jugoslavija prevaziđe stanje nametnuto joj sporazumom Tito-Šubašić.⁶

Obrazovanje kraljevskog namesništva, proširenje sastava AVNOJ-a i osnivanje Privremene vlade DFJ ima smisao privremenih ustupaka da bi se mirnim putem, bez sukoba sa zapadnim savezničkim silama, prevazišlo privremeno stanje i sačuvale tekovine NOR-a i revolucije. U takvim istorijskim okolnostima Partija je, nesumljivo, odigrala odlučujuću ulogu u stvaranju političke osnove preko NFJ i drugih masovnih političkih organizacija za konačnu pobedu na ustavotvornim izborima krajem 1945. godine.⁷

Uzdržljivost Partije u ovoj fazi razvoja da radikalnije rešava pitanja revolucionarnog preobražaja društveno-klasnih odnosa u društvu i njen stav da se narod sam po završetku rata izjasni o društvenom uređenju zemlje, ne znači nikakvu kolebljivost već sigurnost u pobedu do koje je trebalo doći bez mešanja stranih sila.

Politička platforma Partije, okupljanje svih

rodoljubivih slojeva i elemenata društva oko zajedničkog političkog programa sve do donošenja Ustava 1946. godine, nije dozvoljavala da se ispolje klasni interesi u punoj svojoj meri. Znači, trebalo je prvo obezbediti punu pobjedu na planu konstituisanja novog društveno-političkog sistema da bi se mogla rešavati vitalna pitanja revolucije. Zato je nužno poznavati istorijske uslove u pojedinim periodima i fazama razvoja društva da bi se shvatio sadržaj i značaj arhivskih izvora.

Druga faza istorijskih uslova obuhvata vreme od donošenja Ustava FNRJ 1946. do uvođenja samoupravljanja 1950. godine. U skladu sa politikom KPJ o kontinuitetu revolucije data su i ustavna rešenja. "Za Partiju je nastavljajanje revolucije nezamislivo bez podržavljenja svojine, posle ukidanja krupne kapitalističke svojine, bez direktivnog planiranja u oblasti proizvodnje, razmene i raspodele, i konstituisanja komunističke avangarde kao presudnog činioca političkog sistema i nosioca nedeljive vlasti".⁸

U ovoj fazi društvenog razvoja KPJ ostvaruje punu kontrolu nad radom i razvojem državnih organa. Na odgovarajućim organima i telima KPJ, razmatraju se informacije, izveštaji i analize o radu pojedinih državnih organa za odredjenu društvenu oblast i donose zaključci i odluke. Pod kontrolom Partije bile su organizacione i kadrovske promene u državnoj upravi, koje često inicirra sama Partija.

Treća faza istorijskih uslova obuhvata vreme od 1950. do 1953. godine. Ovu fazu društvenog razvoja karakteriše uvođenje i početak delovanja samoupravnih društve-

nih odnosa. Sistem samoupravnih društvenih odnosa nužno nameće reorganizaciju državne uprave pretvaranje državne svojine u društvenu, prenošenje viška rada na raspolaganje radnim kolektivima, prelazak sa dirigovanog planiranja na sistem planiranja osnovnih proporcija. Znači, ova faza društvenog razvoja teče u znaku razgradjivanja administrativnog sistema socijalizma.

Partija, koja je odigrala ulogu glavnog faktora u ovim društvenim promenama, i sama se prilagođavala novim društveno-političkim uslovima kako organizaciono tako i u pogledu metoda rada. Uporedo sa razvijanjem samoupravnih društvenih odnosa KPJ sve više prestaje da bude neposredni činilac u razvoju državnog aparata, s tim što ostaje i nadalje glavna idejno-politička i usmeravajuća snaga društva.

Drugu grupu arhivske gradje čini gradja državne provenijencije. Proučavanje savremene istorije socijalističke Jugoslavije nije moguće bez gradje nastale iz rada državnih organa. Globalnu sadržajnu vrednost arhivske gradje državne provenijencije moguće je utvrditi po osnovu delokruga rada, mesta i društvenog uticaja kojega su imali državni organi u društveno-političkom sistemu zemlje. Za sagledavanje sadržajne vrednosti ove vrste gradje nužno je i poznavanje istorijskih uslova pod kojima su nastajale i delovale državne institucije.

U periodu 1943-1953. godine razvoj i delatnost državnih organa prolazi kroz četiri faze.

Prva faza obuhvata vreme od osnivanja državnih organa nove Jugoslavije novembra 1943. do oslobodjenja

Beograda oktobra 1944. godine. Zbog ratnih uslova, odnosno završne faze oslobodjenja zemlje, od svih državnih organa po aktivnosti najviše su se ispoljili Predsedništvo AVNOJ-a i NKOKJ, dok je delatnost povereništava bila više u znaku pripreme za aktivnije delovanje po oslobodjenju.⁹ Osim toga u ovoj fazi razvoja, unutrašnja organizaciona struktura i administrativni aparat bili su nerazvijeni pa je razumljivo što je njihova aktivnost bila suženog obima.¹⁰ Zakonodavna delatnost odvijala se više u znaku priprema, jer ratni uslovi nisu dozvoljavali da se pripremljeni projekti razmatraju i usvajaju.

Druga faza obuhvata vreme od oslobodjenja Beograda oktobra 1944. do donošenja Ustava FNRJ 1946. godine. U ovoj fazi razvoja državnih organa uslovi za njihovu delatnost su znatno povoljniji. AVNOJ, NKOKJ, povereništva i drugi državni organi, a od 7. marta 1945. godine i Privremena vlada DFJ i ministarstva, razvijaju svoju unutrašnju organizacionu strukturu i aparat, što omogućava znatno razvijeniju i širu aktivnost. To je i vreme kada se bliže i odredjenije konstituiše status i delokrug rada državnih organa, ali i vreme pojave nekih organa kao surogata nove države.¹¹ Tadašnju strukturu državne uprave treba shvatiti kao istorijsku nužnost koja je nastala pod pritiskom zapadnih savezničkih sila. Zato je neophodno, kod vrednovanja arhivske gradje kao istorijskog izvora, imati u vidu faktički uticaj pojedinih državnih organa na tok društvenog razvoja. Posebno treba obratiti pažnju na kadrovsku strukturu u kojoj nesumljivo, Partija ima superiorni položaj kojeg je obezbedila tokom NOR-a i revolucije.

Druga faza karakteristična je po zakonodavnoj aktivnosti državnih organa. Posebno treba istaći pripreme za ustavotvorne izbore i donošenje Ustava FNRJ. Iako uz izvesne otpore, koje su pružali destruktivni i nazadni elementi, ova faza protekla je u pripremama konstituisanja novog društveno-političkog sistema države što potvrđuje Ustav FNRJ donesen početkom 1946. godine.

Da bi se shvatila i realno ocenila istorijska vrednost arhivskih izvora državne provenijencije iz ove faze društvenog razvoja, nužno je poznavanje ne samo pravnog statusa već i faktičkog delokruga rada državnih organa. Tako na primer, Privredni savet nije dugo vremena imao rešeno pitanje statusa.¹² Medjutim, to mu nije smetalo da koordinira i usmerava celokupnu politiku državnih organa u oblasti privrede.

Treća faza razvoja državnih organa obuhvata vreme od donošenja Ustava FNRJ 1946. do uvođenja samoupravljanja 1950. godine. U pitanju je vreme administrativnog sistema socijalističkih društvenih odnosa u kome su državna uprava i državno rukovodjenje u svim oblastima društvenog života dosegli najveći stepen.

Struktura državnog aparata izgradjena je tako u ovoj fazi razvoja da su skoro sve sfere društvenog života, od privrede do kulture, nauke i stvaralaštva, bile pod državnim upravljanjem i rukovodjenjem.¹³ Donošenje Zakona o petogodišnjem planu razvitka narodne privrede Jugoslavije, za period 1947-1951. godine, pospešuje jačanje državnog aparata. Sprovedjenje eksproprijacije, nacionalizacije i uvođenje

državne kontrole uslovljavaju pojavu novih državnih upravnih organa. Tome doprinosi i izvršeno podržavljenje eksproprisane i nacionalizovane imovine. Državni aparat je, sve do 1950. godine, u znaku stalnog porasta i jačanja.

Jačanje državnog aparata državne imovine i raspolaganje viškom rada od strane države, sve više postaje opasnost za demokratske društvene odnose. Ni izvršena decentralizacija državne uprave, pre ideje o uvođenju radničkog upravljanja, bitno nije izmijenila stanje društvenih odnosa. Opasnost od sve veće birokratizacije društvenih odnosa upućuje i podstiče KPJ na obnavljanje izvornih marksističkih ideja o državi u prelaznom periodu, na otkrivanju novih puteva revolucije. Tokom 1949. godine Partija je inicijator povećane uloge radnika u proizvodnji i njenoj organizaciji i stvaranju organa preko kojih bi radnici upravljali preduzećima.

Donošenjem Uputstva o osnivanju i radu radničkih saveta u državnim privrednim preduzećima 23. decembra 1949. godine¹⁴ i uvođenjem eksperimentalnog samoupravljanja u odredjenom broju privrednih preduzeća, označen je početak krupnih revolucionarnih promena u društvenim odnosima.

Arhivska gradja državnih organa, a pre svega ona koja ima zakonodavni karakter i karakter propisa, od posebnog je značaja za proučavanje ne samo državnog uređenja već i društvenih odnosa. Samo na osnovu ove vrste gradje moguće je u punoj meri sagledati državnu strukturu, medjusobne hijerarhijske odnose i kompetencije državnih organa, kao i veoma dinamične organizacione promene koje su se zbivale u državnoj upravi.

Početak četvrte faze razvoja državnih organa obeležen je donošenjem Osnovnog zakona o upravljanju državnim privrednim preduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radnih kolektiva 1950. godine.¹⁵ Donošenjem ovog Zakona ozakonjeno je samoupravljanje i time je označen početak revolucionarnih promena u društvenim odnosima. Ove promene izražavaju generalnu liniju KPJ o izgradnji socijalizma koja se zasniva na stavovima da se proces odumiranja države ne može odlagati, da KPJ ne sme izgubiti bitne odlike revolucionarne partije radničke klase, i da se državna svojina mora pretvoriti u društvenu koja će biti pod upravom neposrednih proizvođača.¹⁶

U skladu sa sistemom samoupravljanja izgradjuje se i privredni sistem planiranja. Umesto dirigovanog planiranja uvodi se tokom 1952-1954. godine sistem planiranja osnovnih proporcija.

Za ovu fazu razvoja karakteristična je pojava arhivske gradje samoupravnog karaktera, koja nastaje po dva osnova: po osnovu donošenja samoupravnih društvenih akata i po osnovu rada samoupravnih organa. Nesumljivo, ova gradja predstavlja dragocen istorijski izvor za proučavanje istorije nastanka i razvoja socijalističkog samoupravnog društva u Jugoslaviji i uopšte za teoretsko-praktično sagledavanje samoupravnog društvenog sistema.

Radi celovitijeg sagledavanja istorijskih procesa i činjenica, arhivsku gradju državne provenijencije treba sagledavati u kontekstu ukupnosti arhivske gradje iz perioda 1943-1953. godine. Utvrdjivanje uzročnosti, inici-

jativa i medjusobnog uticaja i delovanja društvenih subjekata u društveno-političkom sistemu, nije moguće bez komparativnog proučavanja arhivskih izvora svih provenijencija, a pre svega partijske i državne.

Treću grupu arhivske gradje čine dokumenta provenijencije masovnih političkih organizacija.

Sadržajna vrednost arhivske gradje kao istorijskog izvora masovnih političkih organizacija određena je mestom, položajem i stepenom društvenog uticaja kojeg su ove organizacije imale u društveno-političkom sistemu zemlje, kao i istorijskim uslovima u kojima su delovale.

Masovne političke organizacije u periodu 1943-1953. godine prolaze kroz tri osnovne faze svog razvoja u kojima se, svojom programskom orijentacijom i delovanjem, prilagodjavaju uslovima razvoja i izgradnje novog društveno-političkog sistema zemlje. Ono što karakteriše masovne političke organizacije, tokom svih faza njihovog razvoja, jeste da su na liniji programske orijentacije KPJ i da njihovu kadrovsku osnovu čine članovi Partije. Identifikujući idejno-političke ciljeve i društvene zadatke sa KPJ, masovne političke organizacije postaju, zajedno sa Partijom kao avangardom, jedinstvena politička osnova socijalističkih društvenih odnosa u zemlji.

Prva faza delovanja masovnih političkih organizacija obuhvata vreme od 1943. do kraja 1945. godine. U ovoj fazi razvoja masovne političke organizacije svoje programske ciljeve i zadatke utvrđuju saglasno opštem stavu KPJ o okupljanju svih rodoljubivih elemenata i njihovom uključivanju

u NOB. Osnovni zadatak je bio proširiti osnovu za idejno-politički rad u masama za delovanje sa pozicija Partije, za maksimalno organizovanje svih raspoloživih snaga za pružanje pomoći frontu, kako u ljudstvu tako i materijalno, za borbu i razračunavanje sa reakcionarnim i kontrarevolucionarnim elementima i shvatanjima.

Osnivanjem JSRNJ januara i NFJ avgusta 1945. godine¹⁷ politička osnova nove Jugoslavije je znatno ojačana. To se naročito ogleda što su sve masovne političke organizacije prihvatile program Partije.

Iako su masovne političke organizacije bile pod neposrednim uticajem Partije, koja je inicijator njihovog osnivanja, vodilo se računa da imaju sva obeležja samostalnih organizacija, što se vidi iz njihovih statuta i programa. Medjutim, Partija je svoj uticaj u ovim organizacijama ostvarivala neposredno preko članova KPJ i SKOJ-a koji su obavezno bili članovi odgovarajućih organizacija. Takodje treba istaći da je rukovodstvo masovnih političkih organizacija uglavnom, bilo sastavljeno od članova Partije i SKOJ-a. Za svoj rad i rad organizacija, članovi KPJ i SKOJ-a bili su odgovorni ne samo u odgovarajućim organizacijama čiji su bili rukovodioci ili članovi, već i pred Partijom i SKOJ-em.

U drugoj fazi (1945-1950), masovne političke organizacije svoje statutarne i programske ciljeve i zadatke prilagođavaju novim mirnodopskim uslovima rada i delovanja.¹⁸ Ostajući na pozicijama programske orijentacije Partije, one se nedvosmisleno opredeljuju za izgradnju i razvoj socijalističkih društvenih odnosa. Partija i nadalje ostaje njihova

glavna kadrovska i usmeravajuća politička snaga. U skladu sa obnovom i izgradnjom zemlje, a od 1947. godine i plan-
skim društvenim razvojem, masovne političke organizacije
prilagodjavaju metod svog rada i delovanja.

Razvoj administrativnog sistema socijalistič-
kih odnosa, odnosno jačanje državnog aparata, naročito u
vremenu od 1947. do 1950. godine, ima za posledicu slablje-
nje društvenog položaja i uticaja masovnih političkih or-
ganizacija.

Treća faza delovanja masovnih političkih orga-
nizacija obuhvata vreme od uvođenja društvenog samouprav-
ljanja 1950. godine.¹⁹ U ovoj fazi nastaje povoljnija dru-
štveno-politička klima za društveni položaj i uticaj masov-
nih političkih organizacija. Ovome doprinosi posebno uvo-
đenje samoupravnih društvenih odnosa, što je tražilo nužnu
demokratizaciju odnosa u postojećoj društvenoj strukturi.
Tu reba istaći proces deetatizacije državnog sistema uprav-
ljanja i rukovodjenja, posebno u privredi i društvenim de-
latnostima. U tom cilju sprovedene su i reorganizacije dr-
žavne uprave tokom 1950. i 1951.²⁰ i kasnije sprovođenjem
Ustavnog Zakona 1953. godine. Razgradjivanje administrativ-
nog sistema socijalizma ima za cilj stvaranje uslova za raz-
vijanje samoupravnih socijalističkih odnosa i demokratizaci-
ju društvenih odnosa.

Krupne revolucionarne promene nastale uvođe-
njem društvenog samoupravljanja, stvaraju povoljnije druš-
tveno-političke uslove za delovanje masovnih političkih or-
ganizacija i njihov društveni uticaj, s tim što se mesto i

položaj ovih organizacija u društveno-političkom sistemu društva uskladjuje sa samoupravnim društvenim odnosima. Partija i u ovoj fazi ostaje odlučujući idejni, politički i kadrovski faktor u delovanju masovnim političkim organizacijama.

Masovne političke organizacije, tokom čitavog perioda 1943-1953. godine, aktivno sprovode stavove i odluke Partije. Organizaciono i kadrovski su tako konstituisane i prilagodjene odgovarajućim fazama razvoja da mogu izvršavati društveno-političke zadatke.

Arhivska gradja nastala radom masovnih političkih organizacija predstavlja istorijski izvor bez koga se ne može sagledati sveukupnost društveno-političkog sistema. Ona omogućava sagledavanje političke osnove novog društvenog poretka, kao i mesto i ulogu pojedinačno svake masovne političke organizacije u društveno-političkom sistemu. Osim toga, u ovoj gradji sadržani su podaci i o brojnim konkretnim aktivnostima i akcijama masovnih političkih organizacija u političkom, društvenom i privrednom životu zemlje.

Arhivsku gradju masovnih političkih organizacija nužno je proučavati u kontekstu arhivske gradje drugih provenijencija, posebno partijske, da bi se sagledale uzročnosti, tok i razvoj istorijskih procesa, događaja i zbivanja, kao i konkretnih aktivnosti. Nužnost komparativnog proučavanja arhivske gradje masovnih političkih organizacija i KPJ proizilazi iz mesta i društvene uloge koju je KPJ imala u društveno-političkom sistemu. Na ovakav način proučavanja arhivskih izvora upućuje tesna medjusobna povezanost i istovetnost idejno-političkih ciljeva KPJ i masovnih političkih organizacija koja proizilazi iz jednopartijskog sistema.

G L A V A II

SADRŽAJNO VREDNOVANJE ARHIVSKE GRADJE KAO ISTORIJSKIH IZVORA UNUTAR FONDOVSKIH CELINA

Sadržajno vrednovanje arhivske gradje kao istorijskih izvora unutar fondovskih celina predstavlja drugu i najznačajniju fazu u valorizaciji arhivske gradje po institucionalnom osnovu.

U prvoj fazi sadržajnog vrednovanja arhivske gradje kao istorijskih izvora po institucionalnom osnovu utvrdili smo osnovne grupe institucija, odnosno fondova prema stepenu sadržajne vrednosti gradje.

Druga faza sadržajnog vrednovanja arhivske gradje ima za zadatak da utvrdi istorijsku vrednost dokumenata unutar fondovskih celina. U odnosu na prvu fazu kojom se utvrdjuje globalna sadržajna vrednost arhivske gradje odredjenih provenijencija, druga faza bavi se valorizacijom istorijske vrednosti dokumenata unutar fondovskih celina.

Za osnovno polazište vrednovanja dokumenata unutar fondovskih celina, kao i kod prve faze, uzima se delokrug rada (funkcije i zadaci) i društveni i politički uticaj stvaraoca gradje. Da bi se po ovom osnovu mogla izvršiti valorizacija istorijske vrednosti arhivske gradje nužno je poznavanje istorijata tvorca fonda, odnosno institucije čija se gradja vrednuje. U arhivističkoj teoriji i praksi istorijat tvorca fonda čini sastavni deo istorijske

beleške tvorca fonda.²¹

Za što objektivnije sagledavanje i utvrdjivanje sadržajne vrednosti arhivske gradje unutar fondovske celine od posebnog je značaja poznavanje funkcija i zadataka tvorca fonda, organizacione strukture koja odražava delokrug njegovog rada, kao i promene koje su se dešavale u njegovom delokrugu rada i organizaciji. Bez poznavanja ovih osnovnih podataka nije moguće utvrditi ni osnovnu delatnost određene institucije (tvorca fonda).

S obzirom na česte organizacione promene i promene u delokrugu rada saveznih institucija u periodu 1943-1953. godine, neophodno je imati u vidu nastanak tih promena po dva osnova: prvo, po osnovu reorganizacija koje imaju širi društveni karakter i drugo, po osnovu reorganizacija određenih institucija.

Za prve reorganizacije karakteristično je utvrdjivanje delokruga rada institucija u skladu sa opštim društveno-političkim promenama u državnoj strukturi. Kod ovih reorganizacija mogu se označiti dve osnovne faze: prva, koja obuhvata reorganizacije u administrativnom sistemu socijalizma u kome jačaju državne funkcije²² i druga, koja obuhvata reorganizacije u vreme uvođenja samoupravnog sistema socijalističkih odnosa u društvu²³ u kome se vrši decentralizacija državnog upravljanja i rukovođenja, odnosno demokratizacija društvenih odnosa, posebno u oblasti privrede i društvenim delatnostima uvođenjem saveta kao organa za koordinaciju i opšte rukovođenje. Ovim reorganizacijama status i delokrug rada institucija uskladjuje se

sa promenama u društveno-političkim odnosima društva što se odražava i na strukturu i sadržaj arhivske gradje.

Drugu vrstu reorganizacija karakterišu promene u delokrugu rada odredjenih institucija. Ove reorganizacije, uglavnom, imaju za cilj organizovanje efikasnijeg izvršavanja funkcija i zadataka upravljanja i rukovodjenja. Kod ovakvih reorganizacija struktura i sadržaj arhivske gradje samo se u onom obimu menja u kome se menja i delokrug rada stvaraoaca gradje.

Sve promene u društveno-političkom položaju, delokrugu rada i unutrašnjoj organizacionoj strukturi, treba pratiti tokom čitavog vremena postojanja stvaralaca gradje i na osnovu njih odredjivati sadržajnu vrednost arhivske gradje. Bilo bi pogrešno ako bi se valorizovanje sadržajne vrednosti gradje baziralo samo na strukturnom stanju gradje početne ili završne godine tvorca fonda.²⁴

Za razumevanje strukture arhivske gradje i za njeno pravilno sadržajno vrednovanje od značaja je poznavanje hijerarhijskih odnosa (po vertikali i po horizontali) institucija u državnoj i političkoj strukturi društva, kao i sistema upravljanja i rukovodjenja.²⁵

Istorijski uslovi nastanka gradje takodje su bitni za vrednovanje sadržaja arhivske gradje odredjenog perioda. Istorijske okolnosti pod kojima je nastajala arhivska gradja znatno utiču, ne samo na spoljna obeležja, već i na vrste, oblike i sadržaj dokumenata. U periodu 1943-1953. godine postoje dva izrazita podperioda istorijskih uslova za stvaranje arhivske gradje. U pitanju je prvi

podperiod koji zahvata vreme od 1943. do oslobodjenja zemlje 1945. godine i drugi podperiod koji obuhvata vreme mirnodopskih uslova od 1945. do 1953. godine. Razumljivo da su u ratnom podperiodu uslovi za stvaranje dokumentarne gradje bili znatno otežani, posebno kada je u pitanju stvaranje dokumentacije u ilegalnim uslovima rada na neoslobodjenim teritorijama.

Kriteriji, koji inače vrede za gradju stvorenu u mirnodopskim uslovima, ne bi se smeli na isti način primeniti i na gradju nastalu tokom rata. Zato je opravdan stav arhivske službe Jugoslavije da se gradja iz vremena rata čuva u celini, jer se polazi od stanovišta da je zbog malo sačuvane gradje svaki dokumenat dragocen za proučavanje istorije NOR-a i revolucije.²⁶

U okviru istorijskih uslova nastanka arhivske gradje treba imati u vidu vreme i mesto nastanka dokumenata. Vreme i mesto nastanka dokumenata može imati presudnu ulogu kod opredeljenja za trajno čuvanje odredjenih dokumenata. Najčešće su u pitanju dokumenta nastala u vreme NOR-a i revolucije i prelomnih događaja koji su bitno uticali na dalji tok društveno-političkih odnosa u društvu kao što su na np. dokumenta iz godine uvođenja društvenog samoupravljanja i slično.

Jedan od najznačajnijih kriterija je sadržaj dokumenata. U kom će se stepenu primeniti ovaj kriterijum zavisi od više faktora. Bez obzira na njegov prvorazredni značaj treba ga primenjivati u kombinaciji sa drugim kriterijumima.

Odredjivanje sadržajne vrednosti arhivske gradje zavisi od istorijske vrednosti sadržanih podataka i istovremeno od toga u kojoj meri su zbivanja, pojave, događaji i činjenice u dokumentima objektivna slika stvarnosti. Kako arhivska gradja jednog fonda predstavlja organsku celinu²⁷ pa samim tim i sadržajnu celinu, to je nužno proceniti šta iz te celine dokumenata ima trajnu istorijsku vrednost a šta samo operativnu (privremenu). Zato je neophodno da se vrednovanje sadržajne vrednosti arhivske gradje vrši pažljivo i odgovorno kako bi se sagledala njena svestrana istorijska vrednost.

Vrednovanje sadržaja arhivske gradje podrazumeva proučavanje i utvrdjivanje sadržajne vrednosti svih dokumenata u jednom fondu. Pri tome mora se voditi računa da se kroz dokumenta trajne vrednosti sačuvaju svi relevantni istorijski podaci. To je moguće ako se utvrde osnovni nosioci informacija (ključna dokumenta), a na osnovu njihovog sadržaja i dopunski nosioci informacija. Pod prvim dokumentima podrazumevaju se oni sa kumulativnim sadržajem, a pod drugim dokumenta koja svojim sadržajem dopunjavaju prva. Jedna i druga dokumenta čine sadržajnu celinu neophodnu za utvrdjivanje istorijske prošlosti.

Polazeći od kriterijuma sadržaja dokumenata u svakom fondu razlikuju se dve osnovne grupe dokumenata. Prva grupa obuhvata gradju koja se odnosi na osnovnu delatnost tvorca fonda, a druga na prateće (opšte) službe.

U okviru gradje osnovne delatnosti spadaju i brojna dokumenta administrativno-korespodentskog karaktera koja

uglavnom nemaju istorijsku vrednost. Gradja osnovne delatnosti glavni je izvor istorijsko vrednih dokumenata. Zato je i najznačajnije i najstroženije u ovoj vrsti gradje izvršiti sadržajno vrednovanje dokumenata. Tu spadaju dokumenta koja se odnose na programsku orijentaciju i njenu realizaciju, a koja proizilazi iz delokruga rada.

Sastavni deo grupe gradje osnovne delatnosti čine dokumenta koja se odnose na osnivanje; delokrug rada i promene, kao i organizacionu strukturu i organizacione promene tvorca fonda. Ova gradja predstavlja osnovu za sagledavanje istorijske vrednosti gradje odredjenog fonda; za proučavanje istorije tvorca fonda i polaznu osnovu za arhivističku obradu gradje fonda. Otuda je razumljivo što ova vrsta dokumenata predstavlja istorijsko značajne izvore.

Sadržajna vrednost gradje opštih službi znatno je drugačija u odnosu na gradju osnovne delatnosti. Strukturu ove gradje čine uglavnom dokumenta finansijskog, računovodstvenog, materijalnog i personalnog karaktera. Karakter sadržaja ovih dokumenata ukazuje na veoma mali broj dokumenata koji imaju istorijsku vrednost. U pitanju su dokumenta koja svojim sadržajem pokazuju politiku finansijskog i materijalnog poslovanja (finansijski programi i izveštaji, završni računi i sl.) i personalno-kadrovsku politiku (planoi, analize, izveštaji o kadrovskoj politici i personalna dosijea izuzetno značajnih ličnosti političkog, javnog, kulturnog i drugog društvenog života). Deo gradje u ovoj grupi, koji ima trajnu sadržajnu vrednost znatno je manji od onog koji ima samo operativno upotrebnu vrednost.

Kod vrednovanja gradje po osnovu sadržaja treba voditi računa o multipliciranim dokumentima, ne samo u okviru jednog već i više fondova.²⁸ Do pojave multiplikacije određenih dokumenata dolazi iz više razloga. Unutar fonda na tu pojavu nailazimo kod gotovo svih osnovnih organizacionih jedinica. Razlog je njihovo operativno korišćenje. U drugim fondovima nalazimo ih po osnovu procedure donošenja i usvajanja ili po osnovu hijerarhijske obaveze dostavljanja. Kod ovakvih dokumenata značajno je utvrditi original i to onaj koji je nastao u završnoj fazi kod institucije kompetentne za njegovo donošenje ili usvajanje. Isti je slučaj sa materijalima nastalim u proceduri nastanka predloga dokumenta.

Kod primene kriterija sadržaja, treba imati u vidu postojanje dokumenata koji se po svom sadržaju ponavljaju sa drugim istovrsnim dokumentima. U pitanju su dokumenta čiji se sadržaj u celini prenosi u tzv. kumulativni dokument.²⁹ Tipičan su primer izveštaji o radu čiji se sadržaj iz mesečnih, kvartalnih, polugodišnjih prenosu u godišnji. Međutim, treba istaći da sadržaj svih informacija, analiza i izveštaja prvoizvornog i periodičnog karaktera ne mora biti prenesen u celini u kumulativni dokument. Upravo zbog toga kod opredeljenja sadržajnog vrednovanja trajno čuvanje dokumenata kumulativnog karaktera mora se voditi računa i o tome da li su u njega preneti svi relevantni podaci iz dokumenata na osnovu kojih je sačinjen kumulativni dokument. Od toga će zavisiti da li će sadržajno biti vredan i prvoizvorni dokumenti ili ne.

Da bi se izbegle moguće greške kod vrednovanja ovih vrsta dokumenata jedini je put upoređivanje sadržaja. Nužnost ovakvog valorizovanja dokumenata proizilazi i iz činjenice da ova vrsta dokumenata najizrazitije nosi pečat subjektivnog. U pitanju su subjektivne mogućnosti obradivača da shvati bitno od nebitnog, da izrazi i prenese na adekvatan način činjenice i informacije iz raspoloživih dokumenata u kvalitetno novi odgovarajući dokument, odnosno informaciju, analizu i izveštaj.

Stepen sačuvanosti gradje, takodje je jedan od bitnih kriterija za utvrđivanje istorijske vrednosti arhivske gradje.³⁰ Posebno je značajan kada je u pitanju gradja nastala u periodu rata, ali se koristi kada je reč i o gradji nastaloj u mirnodopskim uslovima.

S obzirom na stepen sačuvanosti gradje iz vremena rata ovaj kriterijum se dopunjava sa prethodnim i potvrđuje opravdanost čuvanja gradje iz vremena rata u celini.

Primena kriterijuma stepena sačuvanosti gradje i te kako je značajna i kod valorizovanja vrednosti arhivske gradje iz posleratnog vremena (1945-1953), a naročito iz prvih godina posle oslobodjenja zemlje zbog nekompletnosti gradje fondova.

Na stepen sačuvanosti gradje u posleratnim godinama uticalo je više faktora. Istaći ćemo samo neke važnije kao što su: neizgradjeni sistem administrativno-kancelarijskog poslovanja; nedovoljno razvijena tradicija odnosa prema arhivskoj gradji kao istorijskom izvoru; nedovoljno izgradjeno

shvatanje o potrebi pisanog dokumenta o svemu onome što se zbivalo u društveno-političkom životu; uništavanje arhivske gradje i njena predaja fabrikama za preradu papira; neodgovarajući fizički uslovi za zaštitu i konačno nepostojanje arhivske ustanove nadležne za zaštitu arhivske gradje saveznih institucija sve do 1952. godine kada je tek počeo praktično da deluje Arhiv Jugoslavije.

Takodje treba istaći da je na stepen kompletnosti sačuvane gradje fondova uticala i pojava privatizacije arhivske gradje. Do ovih pojava najčešće je dolazilo korišćenjem odgovornih položaja i funkcija u društvu od strane pojedinaca. Izvlačenje, najčešće, najznačajnijih dokumenata iz fondovskih celina i stvaranje privatnih kolekcija gradje, predstavlja najopasniju i nezakonitu pojavu. Može se pretpostaviti kolika se šteta nanosi time savremenoj istoriografiji.

Pojavu privatizacije arhivske gradje veoma je teško personalno identifikovati jer se ne ostavljaju tragovi na osnovu kojih bi se sprovela akcija nadležnih institucija da se gradja vrati matičnim fondovima. Medjutim, na osnovu raznih feljtona jasno se može zaključiti da je u pitanju korišćenje arhivske gradje koja se ne nalazi u fondovima.

Slična pojava, dosta ukorenjena, je stvaranje ličnih fondova i zbirki gradje odredjenih ličnosti.³¹ Nije u pitanju gradja koja je nastala privatnim aktivnostima, već po osnovu društvenih i političkih funkcija. Narušavajući osnovni arhivistički princip o celovitosti fonda mnoga najznačajnija gradja ne nalazi se u matičnim fondovima već i u

ovakvim zbirkama. Koliko i ova pojava negativno utiče na stepen sačuvanosti gradje u fondskim celinama, dovoljno je jasno kao i šta je jasno da se time ne čini usluga savremenoj istoriografiji.

Autori dokumenta ili autori primedbi i zabeleški na dokumentima, takodje su značajni za sadržajno vrednovanje arhivske gradje i njeno trajno čuvanje. Ovde je u pitanju kriterijum koji ukazuje na istorijsku vrednost dokumenata, po osnovu autorstva, bilo da su u pitanju institucije ili istaknute ličnosti.

Na osnovu podataka o autoru identifikuje se institucija i istorijska vrednost dokumenta, pod uslovom da su zadovoljeni ostali kriteriji, posebno sadržaj dokumenta. To se podjednako odnosi na identifikovanje autora istaknutih društvenih, političkih, kulturnih, javnih i drugih ličnosti. Posebno treba obratiti pažnju na dokumenta onih ličnosti koje su imale značajan uticaj na tok društveno-političkih zbivanja.

Bitan kriterijum za utvrđjivanje istorijske vrednosti arhivske gradje je originalnost dokumenata. Kako se dokumenta javljaju u više oblika (original, kopija, duplikat, koncept), to je neophodno poznavanje spoljnih obeležja dokumenata da bi se utvrdila njihova originalnost. Za trajno čuvanje dokumenata prioritet imaju originali, a u nedostatku ovih kopije. Što se tiče koncepta, zabeležaka i drugih sličnih službenih materijala, ekspertizom sadržajne vrednosti utvrđjuje se njihova istorijska vrednost.

Istraživač koji vrši valorizovanje arhivske gradje mogu učiniti istorijskom vrednošću, odnosno izvorom za proučavanje prošlosti. Tu se, pre svega, misli na jezičke, diplomatske, umetničke i druge osobenosti. Ove vrednosti i te kako mogu biti značajne za proučavanje političke, kulturne i druge istorije. Tako na primer pojava prvih dokumenata na makedonskom jeziku tokom NOR-a i revolucije jasno ukazuju na nacionalno biće i ravnopravnost makedonskog naroda. Ili prve tri odluke Drugog zasedanja AVNOJ-a, iako formalno-pravno nemaju sva obeležja akata ustavnog karaktera, ona suštinski, po svom sadržaju, to jesu i na osnovu njih je izvršeno konstituisanje nove Jugoslavije. Umetnička rešenja plakata, letaka, štambilja, pečata i sličnih materijala, ne pružaju samo podatke o stepenu razvijenosti te vrste umetnosti i o uslovima i tehničkim mogućnostima tog vremena, već i podatke od značaja za istoriju. Simbolika iskazana u umetničkom obliku odražava društvena, politička i idejna opredeljenja. Zato je neprihvatljivo mišljenje da se kriteriji, koji polaze od ovih osobenosti dokumenata, mogu primeniti samo na gradju nastalu pre XX veka.³²

Od kriterija za utvrđivanje sadržajne vrednosti dokumenata, koji imaju istorijsku i drugu naučnu i kulturnu vrednost, zavisi šta će se iz obilja registraturskog materijala koji se stvaraju brojnim institucijama koristiti za potrebe nauke.

Za sadržajno vrednovanje arhivske gradje kao istorijskih izvora od značaja je valorizacija dokumenata po

osnovu funkcija i zadataka dok su oni imali operativni zadatak i cilj. Ovaj način sadržajnog vrednovanja dokumenata neophodno je primeniti u okviru fondovskih celina kako bi se što realnije ocenila vrednost arhivskih izvora po osnovu njenih operativnih funkcija.

Po ovom osnovu sadržajnog vrednovanja, dokumenta možemo podeliti na šest osnovnih grupa i to:³³

1. dokumenta normativnog karaktera;
2. dokumenta koja imaju karakter naloga za izvršenje akcija i zadataka;
3. dokumenta koja imaju karakter obaveštavanja i izveštavanja o onome što se zbilo;
4. dokumenta kojima se podstiče izvršenje akcija i zadataka;
5. dokumenta javnog karaktera u kojima se obaveštava javnost o događajima i zbivanjima i
6. dokumenta u kojima se iznose određena shvaćanja i raspoloženja.

Prvu grupu dokumenata čine programi i statuti SKJ, ustavi, ustavni zakoni, zakoni, uredbе i drugi propisi, međunarodni ugovori i konvencije; programi i statuti masovnih političkih organizacija i dr.

Drugu grupu dokumenata čine planovi i programi rada, rezolucije, naredjenja, direktive i slična dokumenta koja pored toga što predstavljaju nalog za akciju pokazuju htenja.

Treću grupu čine dokumenta kao što su izveštaji,

analize, informacije i druga dokumenta kojima se iskazuje ono što se zbilo u bližoj i daljoj prošlosti.

Četvrtu grupu dokumenata čine cirkulari i drugi dopisi, leci, plakati i slična dokumenta kojima se podstiče ili ubrzava izvršavanje akcija i zadataka.

Petu grupu dokumenata čine komikei, izjave, govori i dokumenta slične sadržine preko kojih se upoznaje javnost o odredjenoj situaciji, događaju i zbivanju.

Šestu grupu dokumenata čine ona koja svojim sadržajem iskazuju raspoloženja i shvatanja o političkim, ideološkim i sličnim problemima i pitanjima.

Sadržajna valorizacija dokumenata, nesumljivo, i kod arhivističkog vrednovanja predstavlja osnovu za utvrđivanje istorijske vrednosti dokumenata.

Kriteriji i metodologija rada valorizovanja arhivske gradje kao istorijskih izvora u arhivima čine osnovu teoretskog prilaza problemu. Kao suštinsko postavlja se pitanje kako praktično te osnove primeniti. Kriteriji utvrđivanja arhivske gradje kao istorijskih izvora moraju zadovoljiti potrebe nauke i društva. Pitanje valorizovanja arhivske gradje, kao istorijskih izvora ukazuje da je ekspertiza sadržajne vrednosti dokumenata veoma složena i odgovorna.

Arhivska služba u Jugoslaviji, po ugledu na arhivsku službu SSSR, vrednovanje arhivske gradje vrši na osnovu lista kategorija registratorskog materijala sa rokovima čuvanja.

Kod utvrđivanja rokova postoje dve osnovne kategorije gradje, ona koja se čuva trajno, znači koja ima

istorijsku vrednost i operativna koja ima ograničeno vreme čuvanja a to znači da nema istorijsku vrednost.³⁴

Osnovnu strukturu kategorija registraturskog materijala sa rokovima čuvanja čine tri osnovne grupe dokumenata i to: grupa dokumenata u vezi sa osnivanjem, delokrugom rada, organizacijom, statusom, organizacionim i statusnim promenama i slična; grupna dokumenta osnovne delatnosti, koja proizilazi iz funkcija i zadataka; grupa dokumenata opštih službi, odnosno pratećih službi osnovne delatnosti.³⁵

Kod vrednovanja arhivske gradje specifičnog sadržaja, karakterističnog za određene stvaraoce gradje, neophodno je koristiti pomoć stručnjaka koji poznaju strukturu i sadržaj gradje ili se kao naučni radnici bave proučavanjem ove vrste gradje. U dosadašnjoj praksi valorizovanja arhivske gradje arhivi su koristili pomoć spoljnih saradnika ali, još uvek, ne u onoj meri u kojoj je to potrebno.

Obilje gradje koja se stvara u savremenim registraturama konstantno nameće, pred našom i arhivskom službom sveta, pitanje u kom obimu treba čuvati savremenu arhivsku gradju. Suočene sa ogromnim količinama gradje i brojnim problemima u vezi sa smeštajem, tehničkom opremom i drugim, arhivske službe u svetu imaju različita stanovišta u ovom pogledu. Tako od ukupne količine gradje čuva se: "U Velikoj Britaniji 1-2%, u DR Nemačkoj, Sovjetskom Savezu i SAD 1-4%, u Kanadi 5-10%, u Austriji, Poljskoj, Indiji i Holandiji 10-20%, u Finskoj, Švedskoj i Gani 20-30%, u Bugarskoj i Rumuniji 50-70%, a u Luksemburgu 98%".³⁶ U Jugoslaviji gradja se čuva oko

60-70%. Ovi veoma različiti procenti čuvanja količine arhivske gradje dovoljno su ilustrativni da ukazuju na ozbiljne dileme u arhivskim službama u svetu u pogledu kriterija valorizovanja dela gradje koji ima trajnu istorijsku vrednost.

G L A V A III

KRITIČKA ANALIZA ARHIVSKE GRADJE KAO ISTORIJSKIH IZVORA

Pod kritičkom analizom arhivske gradje podrazumeva se svestrano kritičko proučavanje svih raspoloživih arhivskih izvora na osnovu kojih se vrši istraživanje i proučavanje istorijske prošlosti.

Predmet kritičke analize arhivske gradje je da na osnovu odredjenih kriterija utvrdi obim, strukturu, autentičnost i relevantnost sadržajne vrednosti arhivske gradje kao istorijskih izvora, odnosno da izvrši spoljašnju i unutrašnju kritičku analizu arhivskih izvora.

Zadatak kritičke analize je da se utvrdi: verodostojnost istorijskih podataka i činjenica o procesima, događajima i činjenicama sadržanim u izvorima, odnosno, stepen odražene realne stvarnosti; stepen subjektivnih i objektivnih faktora koji su delovali na obim i sadržaj informacija u izvorima; da na osnovu autentičnosti i sadržaja izvora utvrdi mogućnosti davanja istorijske interpretacije prošlosti.³⁷

U istraživačkom procesu rada, kritička analiza izvora predstavlja jedan od najznačajnijih zadataka svakog istoričara. Od toga u kojoj će se meri izvršiti objektivna kritička analiza izvora zavisi na koji će se naučni stepen podići istorijska interpretacija.

Kritičku analizu arhivskih izvora možemo podeliti na spoljnu ili erudicijsku i unutrašnju ili hermeneutičku.³⁸ Cilj i jedne i druge kritičke analize izvora je da odgovori na pitanje da li su informacije sadržane u izvorima realan odraz stvarnosti.

Spoljnom kritičkom analizom arhivskih izvora utvrđuje se autentičnost, vrsta, oblik, provenijencija i druge spoljne osobenosti izvora. Pod utvrđivanjem autentičnosti izvora podrazumeva se utvrđivanje vremena, mesta i autora. Utvrđivanje vrste arhivskih izvora značajno je zato što se time otkriva globalna struktura sadržaja i hijerarhija u vrsti dokumenata. Najčešće se vrsta dokumenata poklapa sa njihovim nazivom. Oblik izvora, takodje je značajan, jer se preko njega identifikuje da li se radi o originalu, kopiji, konceptu i slično. Utvrđivanje provenijencije, kao spoljnog obeležja izvora značajno je sa stanovišta kasnijeg valorizovanja sadržajne vrednosti.

Bez obzira što spoljna kritička analiza ima određeni zadatak i cilj ipak se ona ne može strogo razgraničiti sa unutrašnjom kritičkom analizom izvora.³⁹ Tako na primer kod dokumenata koja nemaju odgovarajuća spoljna obeležja (datum, mesto, autor i sl.) mora se istraživač poslužiti analizom sadržaja (unutrašnjom kritičkom analizom) da bi utvrdio elemente tih obeležja.

Za utvrđivanje spoljnih obeležja dokumenta koriste se i dokumenti koji su u neposrednoj ili posrednoj vezi sa nastankom dokumenta čija se obeležja utvrđuju. Tako u nedostatku obeležja o vremenu, mestu, autoru na doku-

mentu, moguće je ova obeležja utvrditi preko zapisnika sa sednice organa ili organizacije u čijoj je nadležnosti donošenje, usvajanje ili razmatranje takvog dokumenta. Kao način identifikovanja ovih obeležja mogu poslužiti materijali koji su istovremeno nastali kada i dokument koji je objekat kritičke analize, zatim delovodni protokol itd. Često utvrdjivanje autorstva može predstavljati teškoću zbog korišćenja inicijala i pseudonima, naročito kod onih ličnosti kod kojih su se menjali pseudonimi. To je naročito karakteristično za rad ilegalnih pokreta. Za identifikaciju ovih obeležja najviše može poslužiti memoarska gradja.

Da bi se istraživač sa sigurnošću mogao koristiti informacijama i podacima koje mu pružaju izvori, on pre svega, mora utvrditi autentičnost i originalnost dokumenta.

Savremena dokumenta, koja se stvaraju prolazeći kroz odgovarajući proces administrativno-kancelarijskog poslovanja, trebalo bi da imaju sva spoljna obeležja. Medjutim, treba imati u vidu istorijske uslove u kojima su izvori nastajali da bi se shvatila odstupanja od ovog pravila. Razumljivo je da za vreme NOR-a i revolucije uglavnom, nije bilo uslova za vodjenje kancelarijskog poslovanja. Otuda je i razumljivo što dokumenta iz ovog vremena nemaju sva, čak i neophodna, spoljna obeležja. Na ovakvu pojavu, pre svega, uticali su istorijski uslovi pod kojima su radile i delovale institucije i pojedinci.⁴⁶ U uslovima ilegalnog rada, pisana medjuljudska komunikacija težila je ka što manjem pružanju podataka neprijatelju u slučaju da mu pisani dokument dodje

u ruke. To su osnovni razlozi što takva dokumenta najčešće nemaju sva spoljna obeležja. Istraživač-istoričar mora znati istorijske uslove u kojima je nastao takav dokumenat i stim u vezi mora prilagoditi spoljnu kritičku analizu tim uslovima.

Kada je reč o spoljnim obeležjima dokumenata, nužno je ukazati na neke neadekvatne pojave koje se javljaju i u posleratnom periodu zbog neodgovarajućeg vođenja kancelarijskog poslovanja. Nije redak slučaj da sadržajno najvredniji dokumenti (zapisnici, izveštaji, analize, informacija i dr.) nisu zavedeni u delovodni protokol, pa razumljivo što nemaju sva potrebna spoljna obeležja.

Službeni dopis, odnosno zvanični akt, kao pisani sastav kojim se pokreće, menja, dopunjuje, prekida ili završava neka službena delatnost,⁴¹ kao akt kojim se institucije obraćaju pravnim ili fizičkim licima, moraju imati obavezna spoljna obeležja kao što su: zaglavlje (podaci o pošiljaocu), i adresu primaoca (adresa), predmet (kratak sadržaj dopisa), tekst (sadržaj), funkciju i ime i prezime lica ovlašćenog za potpisivanje dopisa i njegov svojeručni potpis i na kraju otisak službenog pečata.⁴² Pored ovih osnovnih spoljnih obeležja, dokumenat može imati vezu brojeva, oznaku priloga, oznaku dostavljanja i oznaku načina otpreme. Ova obeležja nisu obavezna ali imaju funkciju jednoobraznosti i efikasnosti u snalaženju i korišćenju gradje.⁴³

Polazeći od osnovnih pravila spoljnih obeležja dokumenata istraživač, u procesu spoljne kritičke analize, razmatra svaki dokumenat i utvrđuje njegovu autentičnost.

Treba istaći da su za autentičnost dokumenta najvažnija spoljna obeležja koja se odnose na podatke o adresantu, adresatu, nazivu dokumenta i pečat sa potpisom ovlašćenog lica. Nameće se pitanje kako istoričar da prihvati činjenicu da veliki broj najznačajnijih dokumenata nema ni sva ova osnovna spoljna obeležja.⁴⁴ To znači, postavlja se pitanje kako utvrditi autentičnost dokumenata u masi izvora bez spoljnih obeležja da bi se izbegao mogući rizik od eventualnog postojanja i falsifikovanih dokumenata. Naše je stajalište da nema drugog puta osim prihvatiti stvarno stanje gradje koje je nastalo kao posledica istorijskih uslova ili načina vođenja kancelarijskog poslovanja. Svako drugo stajalište vodilo bi u jednu krajnost koja bi značila nepoverenje prema ovakvim izvorima. Takvo stanje gradje traži od istraživača znatno izoštreniji kritički prilaz kod analize spoljnih obeležja dokumenata.

Pitanje spoljne kritičke analize takodje je značajno i kada je u pitanju memoarska gradja. Naročito se to odnosi na neobjavljenu memoarsku gradju. Znači, ne odnosi se na objavljene memoare kao književni rad već na memoarsku gradju prikupljenu i deponovanu u arhivima sa ciljem da služi kao istorijski izvor.

Savremena memoarska gradja (sećanja, izjave, biografije, autobiografije, dnevnici, zabeleške, zapisi i sl.) mora imati svoja spoljna obeležja bez kojih se ne može zamisliti njihova valjana autentičnost.⁴⁵ Tu pre svega, podrazumevaju se podaci o autoru sećanja, o vremenu i mestu kada je sećanje dato i potpis davaoca sećanja (autorizacija).⁴⁶

Nisu nevažni ni podaci o licu koje je vodilo razgovor sa davaocem sećanja.

Spoljna obeležja memoarske gradje, pored utvrđivanja autentičnosti sećanja kao istorijskog izvora, od značaja su i za njihovu unutrašnju kritičku analizu odnosno valorizovanje sadržajne vrednosti. Tako podaci o autoru sećanja pružaju mogućnost istraživaču da se upozna sa osnovnim biografskim podacima davaoca kazivanja (ime i prezime, godina rođenja, politička, socijalna i nacionalna pripadnost, funkcije i dužnosti, profesija i školska sprema i dr.) i na osnovu njih da dodje do odredjenih zaključaka u pogledu verodostojnosti sadržaja. Godina davanja (sećanja) pruža mogućnost utvrđivanja vremena koje je proteklo od zbivanja i događaja koja se evociraju do njihovog kazivanja. Koliko je ovo značajno jasno se uočava kroz svežinu i jasnoću kazivanja datih prvih godina posle rata od onih iz kasnijih godina. Znači, faktor vremena i te kako je prisutan kod evociranja uspomena - sećanja. Autorizacija sećanja takodje je značajan element spoljnog obeležja. Sećanje potpisano od strane autora, pored autorizacije, ima značaja i za sadržajnu vrednost jer to predpostavlja da je autor imao priliku da proveriti tekst svojih kazivanja.

Spoljna obeležja kod filmske gradje, bez obzira da li se radi o dokumentarnim, igranim ili animiranim filmovima, nisu utvrđena nekim posebnim pravilima ni u pogledu podataka ni u pogledu mesta na kome se daju u filmu. Najčešće se podaci o filmskom preduzeću, godini izdanja, autoru, saradnicima daju u zaglavlju (špici) filma ili na kraju

filma. Kao i kod druge vrste arhivske gradje tako i kod filmova autor je značajan subjekt koji utiče ne samo na spoljna obeležja već i na sadržaj filma izražavajući svoju klasnu i idejno-političku pripadnost.

Za spoljnu kritičku analizu filmske gradje značajno je utvrditi autentičnost filma (da li se radi o korišćenju originalnih dokumenata ili o rekonstrukciji zbivanja), vreme i mesto nastanka filma, autora filma, kompletnosti filma i zemlju i preduzeće koje je proizvelo film.⁴⁷ Utvrđivanje spoljnih obeležja filmske gradje obuhvata, pored filma kao konačnog produkta rada, i pripremljenih pisanih materijala, koji se odnose na idejnu postavku filma, režiju, scenarijo i drugo.

Arhivska gradja za istoričara predstavlja sredstvo spoznaje, izvor informacija s toga treba prvo izvore indentifikovati a tek potom prići drugoj "višoj" fazi kritičke analize - unutrašnjoj (sadržajnoj) kritičkoj analizi, radi utvrđivanja istorijskih činjenica. Znači, po završenoj rekonstrukciji teksta izvora, utvrđivanja mesta, vremena i autora izvora, prelazi se na unutrašnju kritičku analizu da bi se utvrdila verodostojnost sadržaja izvora.⁴⁸

Pored toga što ima za zadatak da utvrdi autentičnost sadržaja, unutrašnja kritička analiza treba da utvrdi i u kojoj je meri sadržaj izvora potpun i objektivan, kao i u kojoj je meri autor informacija bio sposoban da saopšti stvarnost onako kako se ona zbilila. Dakle, neophodno je utvrditi da li je informator (davalac informacija) bio u stanju da pruži sve informacije i na način koji bi održavao objek-

tivnost informacija sadržanih u izvoru i u kakvom su one odnosu prema stvarnom zbivanju, jer autentičnost izvora ne garantuje i verodostojnost sadržaja (informacija).

Tokom kritičke analize sadržaja izvora, pred istoričarem se postavljaju brojna pitanja na koja treba dati odgovore. Ta pitanja, u osnovi, možemo podeliti na tri osnovne grupe.

Prva grupa pitanja odnosi se na objektivne i subjektivne faktore koji utiču na sadržajnu vrednost izvora. Tu, pre svega, spadaju pitanja: ko piše, kome piše, zašto piše i u koju svrhu (s kojim ciljem) i pod kojim istorijskim okolnostima piše?

Druga grupa pitanja vezana je za stanje, količinu i uslove korišćenja arhivske gradje. Tu se postavljaju pitanja: da li su sva zbivanja, događaji i činjenice zabeležene u arhivskim izvorima; da li je sva relevantna arhivska gradja dostupna za korišćenje; kako savladati, u procesu unutrašnje kritike analize, obilje arhivske gradje (po količini i vrsti) i istovremeno obezbediti sve relevantno sadržajne izvore za temu proučavanja; u kojoj meri stanje (sredjenost i obradjenost) arhivske gradje omogućava proučavanje savremene istorije i druga.

Treća grupa pitanja odnosi se na istraživača kao subjektivnog faktora u procesu sadržajne kritike analize izvora. Tu spadaju sledeća pitanja: u kom obimu istraživač poseduje potrebna znanja i praktičnog iskustva da bi mogao uspešno obaviti postavljeni zadatak; u kojoj meri istraživač može savladati svoja klasna, sociološka, partijska, idejno-

politička opredeljenja da bi objektivno rasudjivao o istorijskim činjenicama i zbivanjima; u kojoj meri istraživač može da se oslobodi oportunitizma pri utvrđivanju i kazivanju istorijske istine i druga.

U kojoj meri će autor uspeti da odsluka stvarno stanje zbivanja kroz informacije koje nam ostavlja u vidu pisanih dokumenata zavisi od više faktora, a pre svega od toga: da li je autor bio u mogućnosti da realno prikaže određene pojave, zbivanja i događaje; da li je bio neposredno na izvoru informacija ili ih je dobio preko drugog lica; da li je informaciju izvorno radio ili na osnovu već uradjenih informacija; da li je koristeći izvore iskoristio sve relevantne podatke u sačinjavanju kumulativne informacije (izvora). Tu spadaju i pitanja koja su vezana za klasna, politička, idejna i druga opredeljenja autora i s tim u vezi u kojoj meri je autor bio u stanju da prevaziđe svoja ubeđenja i realno predstavi stvarnost onako kako se ona zbila.⁴⁹ U ovaj krug subjektivnih faktora spadaju ukupna stručna, politička i druga znanja autora od kojih zavisi u kojoj meri je u mogućnosti da interpretira dovoljno adekvatno ono što se zbilo.

Pitanje: kome je pisana informacija takodje nije bez značaja. Stepem objektivnosti informacije zavisi delom i od toga kome je ona namenjena i u kakvom cilju. Tu treba sagledati o kakvim se hijerarhijskim i subordinacionim odnosima radi, sa kakvih je klasnih, političkih, nacionalnih, idejnih i drugih pozicija radjena informacija, u kakvom je odnosu autor prema informaciji.

Istorijski uslovi (okolnosti) takodje su značajan faktor koji može uticati na sadržaj i potpunost informacije i to iz više razloga. U ratnim i ilegalnim uslovima ovaj faktor najizraženije deluje.⁵⁰ U tim istorijskim okolnostima najčešće se susrećemo sa kratkim informacijama u kojima se vodi računa o mogućim političkim, idejnim, vojnim i drugim implikacijama. Pored toga, potpunost i realnost informacije zavisi i od činjenica u kojoj je meri informator bio u mogućnosti da šire sagleda i oceni događaje, zbivanja i procese o kojima daje informaciju. U pitanju je autorov položaj i mesto u društvu ili odredjenom zbivanju koje mu omogućava ili onemogućava da informacija bude potpuna i objektivna.

Na sadržaj dokumenata mogu uticati različiti unutrašnji i spoljni faktori.⁵¹ Tako na primer društveno-politički interesi zemlje ponekad su od presudnog značaja za sadržaj izvora. Tu mogu biti različiti uzroci, kao što su politički, ideološki, nacionalni i drugi. Takvi dokumenti najčešće nisu u stanju da pruže istraživaču sve podatke kao ni atmosferu i okolnosti pod kojima su razmatrana odredjena pitanja, a što je za istraživača i te kako značajno.

Spoljni faktori naročito utiču na sadržaj gradje diplomatskog karaktera. često složeni odnosi i različiti interesi država nužno se reflektuju na sadržaj ove vrste gradje. Tu je prisustvo heterogenosti i podeljenosti ljudskog društva na različite društvene sisteme; raznorodnost društveno-političkih uredjenja država; raznorodnost medjudržavnih i državnih interesa; odnosi izmedju politički i idejno nap-

rednih snaga i pokreta i ovih sa konzervativnim; zatim ekonomski, nacionalni i mnogi drugi. Kod ove vrste gradje, veoma često, nisu sadržani podaci o razgovorima "iza zatvorenih vrata" koji prethode zvaničnim razgovorima i stim u vezi nastanak dokumenata.

U okviru grupe pitanja o stanju, količini, sadržajnoj vrednosti i uslovima korišćenja arhivske gradje, svaki istraživač mora prvo utvrditi da li postoji dovoljno sačuvanih izvora koji svojim sadržajem zadovoljavaju njegove istraživačke interese, odnosno da li sadrže sve relevantne istorijske činjenice za sagledavanje odredjene teme? Na ova pitanja moguće je jedino odgovoriti na osnovu izvršene sadržajne valorizacije raspoložive gradje. Unutrašnja kritička analiza treba da pokaže u kojoj meri se odredjena istraživanja mogu osloniti na arhivsku gradju (u užem smislu) a u kojoj na memoarsku gradju i druge izvore. Pitanje prikupljanja izvora i njihova unutrašnja kritička analiza jedan je od najtežih zadataka.⁵²

Kada je u pitanju proučavanje savremene istorije Jugoslavije u periodu 1943-1953. godine, istraživač će se na samom početku svojih istraživanja sukobiti sa dva dijametralno različita problema: sa prvim, kada je u pitanju ratni period sa nedovoljno sačuvanom gradjom i drugim, kada je u pitanju posleratni period sa ogromnom količinom gradje. U prvom slučaju istraživač se sukobljava sa problemom nedovoljno neophodnih istorijskih činjenica i podataka, zbog nedostatka izvora, a u drugom sa problemom kako savladati ogromnu količinu gradje.

Da bi se savladala ogromna količina arhivske gradje, odnosno da bi se u masi dokumenata došlo do sadržajno najvrednijih, istraživač savremene istorije prinudjen je da se služi onim metodom istraživanja koji će mu omogućiti da, za relativno razumni rok, izvrši određeni zadatak. Ako bi se pošlo putem detaljnog istraživanja svih fondova i celokupne gradje u njima, rezultati pojedinačnih istraživanja, naročito za duži istorijski period, bili bi osudjeni na ograničeni uspeh. Detaljno istraživanje u ovim uslovima traži ogromno vreme. Ipak čovekov istraživački vek je ograničen. Čak i za ekipna istraživanja ovakav način bio bi veoma težak i tražio bi nepredvidivo vreme. U situaciji kada mnogi fondovi nisu arhivistički sredjeni i za njih nisu uradjena informativna sredstva, bar ne u onom stepenu da otkrivaju detaljnije sadržaje, istraživač je prinudjen da se posluži metodom eliminacije i fondova i određene vrste gradje u njima. To znači mora poći od vrednovanja fondova po osnovu društveno-političkog značaja tvorca fonda i njegovog delokruga rada, a unutar fondova od vrednovanja arhivske gradje po osnovu najvažnijih funkcija i zadataka. Pri tome treba voditi računa o vrsti i sadržajnom karakteru dokumenata. Na ovaj način istraživanja se usmeravaju na najrelevantnije arhivske fondove i gradju u njima, čime se dobija ne samo u vremenu već i u kvalitetu istraživanja. Ovdje je reč o istraživanju određenih istorijskih perioda. Kada je u pitanju određena tema onda je situacija znatno drugačija. Po prirodi stvari, određena tema upućuje na ograničeni broj fondova i na određenu gradju u njima što, svakako,

olakšava istraživački zadatak.

Opravdano istraživači savremene istorije ističu kao ozbiljan problem stanje gradje.⁵³ Još uvek, veliki broj fondova nije arhivistički sredjen i obradjen na način koji bi omogućavao brzo i efikasno informisanje o sadržaju gradje. Takvo stanje traži od istoričara da moraju istraživati velike količine gradje koje inače u uslovima da su obradjeni fondovi to ne bi trebalo činiti. Osim toga istraživanja su otežana i zbog toga što još uvek pojedini fondovi nisu kompletni već se njihova gradja nalazi u više institucija. U pitanju su najznačajniji fondovi pa je to još jedan razlog otežanih istraživanja.

Problem istraživanja otežava i činjenica da sva relevantna arhivska gradja nije dostupna za korišćenje. Razloga za ovo ima više: prvo, što još uvek sva arhivska gradja nije preuzeta od strane arhiva, čak ni po osnovu zakonskih obaveza, zbog nedostatka smeštajnog prostora i nepripremljenosti gradje za predaju; drugo, što jedan broj stvaralaca gradje (najznačajnijih) ne predaje arhivu svu gradju već zadržava najvredniju ("osetljivu"); treće, što su kriteriji arhivskih institucija u pogledu dostupnosti gradje još uvek neujednačeni pa stvaraju teškoće istoričarima kod istraživanja; četvrto, što pojedini fondovi poseduju sadržajno osetljivu gradju pa je zbog toga takva gradja teže pristupačna, jer za nju trebaju posebna ovlašćenja.

Stanje, količina i dostupnost arhivske gradje savremenog perioda, bez obzira na poteškoće koje smo izneli, omogućava istraživanja savremene istorije Jugoslavije. Takodje

treba istaći da je, pored bogatstva raspoloživih arhivskih izvora, prednost istraživača savremene istorije i u tome što je u prilici da koristi, kao dopunu i proveru izvora, žive aktere, učesnike i očevidce zbivanja kao i vlastita saznanja, što svakako nije mala prednost.⁵⁴

Treća grupa pitanja odnosi se na samog istraživača, na subjektivne faktore koje istraživač treba da savlada. Nesumljivo, na prvo mesto dolazi stepen naučnih i drugih saznanja i njegovo istraživačko iskustvo. Od toga u kojoj je meri istraživač savladao dotadašnja naučna znanja, ne samo u oblasti koju proučava već i znatno šire, posebno iz dodirnih naučnih disciplina, zavisi velikim delom i uspeh postavljenog istraživačkog zadatka.

Komplementarno korišćenje naučnih disciplina, što je veoma značajno kod unutrašnje kritičke analize, predpostavka je uspešnijeg obavljanja istraživačkog rada.⁵⁵ Kada se prethodna znanja i istraživačko iskustvo znalački iskoriste sjedinjavaju se izuzetno značajne komponente sadržajnog vrednovanja arhivskih izvora. Od toga u kojoj će se meri uspešno obaviti unutrašnja kritička analiza izvora zavisi uspeh konačnih naučnih rezultata.

Preovladavanje klasnih, socioloških, idejno-političkih i drugih ubedjenja, koje nosi sam istraživač, preduslov je objektivnog sagledavanja sadržajne vrednosti izvora i konačnog objektivnog rasudjivanja i zaključivanja o istorijskim procesima, zbivanjima, događajima i činjenicama. Treba istaći da čovek kao subjekt ne može biti apolitičan. On uvek pripada jednoj od klasa, jednoj od socijal-

nih grupa i određenoj idejno-političkoj orijentaciji. Zato se i postavlja pitanje u kojoj meri se istraživač može osloboditi pritiska sopstvenih ubedjenja? Konačno i istorija je politička nauka društveno uslovljena.⁵⁶ Prema tome pred istoričarem se postavlja zadatak da se u što većoj meri oslobodi tih subjektivnih faktora i da što objektivnije prosudjuje o sadržaju izvora uz primenu kritičke analize. U svemu tome veliku ulogu ima stav i podrška društva, a pre svega shvatanje uloge istorije kao "učiteljice života". Ako je istorija prošlost, sadašnjost i budućnost,⁵⁷ a ona to jeste, ako se ona tako i društveno valorizuje onda istraživanja savremene istorije ne samo da dobijaju u kvalitetu već i u društveno-političkom značaju. Pravilan odnos društva prema istraživanjima savremene istorije istovremeno stimuliše rad u ovoj oblasti nauke i na objektivno sagledavanje prošlosti. To podrazumeva objektivno sagledavanje ne samo pozitivnih dostignuća već i propusta i pogrešaka. Takva naučna istraživanja postaju, ne nauka radi nauke, već nauka u službi društva, što joj je i konačni cilj i smisao. Ovako shvaćena istorijska nauka nužno postaje i društveno dobronamerna. Ona oslobadja istraživača "tabu tema" i oportunitizma prema događajima i ličnostima.⁵⁸ U takvim okolnostima istorijska distanca nema klasično značenje.

Treba istaći da shvatanje i podrška društva istraživanjima savremene istorije, zavise od stepena demokratskih odnosa u tom društvu. Polazeći od ove činjenice, istraživanja savremene istorije Jugoslavije imaju šansu da još u većoj meri prevazidju shvatanja o istorijskoj distanci i

da se stave u službi nauke i društva. Nesumljivo, proučavanje istorije socijalističke Jugoslavije ima i idejno-politički i pedagoški značaj.⁵⁹

Kada je u pitanju unutrašnja kritička analiza arhivske gradje treba imati u vidu i sve kriterije o kojima je bilo reči u okviru pitanja valorizovanja arhivske gradje kao istorijskih izvora unutar fondovskih celina.⁶⁰

Takodje, istraživač savremene istorije treba da, na osnovu sadržajne analize arhivske gradje kritički oceni u kojoj meri raspoloživi izvori izražavaju položaj društvenih slojeva; kako su i u kojoj meri izraženi klasni odnosi i interesi; u kojoj meri potrebno koristiti poznavanje političko-socijološke interpretacije; kako i na koji način savladati administrativni rečnik i šablon dokumenata da bi došao do istorijskih podataka; u kojoj meri su uništeni ili nisu ostavljeni tragovi dogadjanja; u kojoj meri izvori sadrže kolektivne predstave i druga pitanja.

Unutrašnja kritička analiza memoarske gradje nešto je teža, što proizilazi iz specifičnog karaktera sadržaja ove vrste izvora. Istorijska vrednost memoarske gradje nije sporna, naročito tamo gde nisu sačuvani ili nisu ni stvarane druge vrste istorijskih izvora. Ona se za sada, u nas, najviše koristi za proučavanje NOR-a, NOP-a i Partije iz razloga što je sačuvano veoma malo originalne gradje zbog specifičnih uslova i okolnostima pod kojima su Partija i pokret ostvarivali svoju delatnost i vodili oružanu borbu.

Unutrašnja kritička analiza memoarske gradje, zbog subjektivnih i objektivnih fakotra koji su znatno iz-

raženiji u ovoj vrsti izvora, traži od straživača znatno izraženiji kritički pristup.

Da bi se sadržajno valorizovala memoarska gradja, istraživač prethodno mora dobro poznavati istorijske činjenice, na osnovu već proučenih arhivskih i drugih izvora. Posebno se mora voditi računa o činjenici da memoarska gradja obiluje subjektivnim kazivanjima jer je u njoj, uglavnom, izraženo autorovo "ja" i što su ta kazivanja ograničenog dometa u meri u kojoj je vidik i saznanje autora bilo ograničeno u stvarnim događajima. Sadržaj memoarske gradje zavisi i od toga u kakvom je klasnom, političkom, idejnom i drugom odnosu autor prema zbivanjima koje opisuje; da li je sećanje blagovremeno zabeleženo, pod kojim okolnostima, u kojoj dobi starosti su data sećanja. Zavisi i od memorije autora i njegove moći zapažanja i izdvajanja bitnog od nebitnog; od funkcije i dužnosti autora iz vremena za koje se iznose sećanja; od trenutnog raspoloženja i pripremljenosti autora da izlaže svoja kazivanja; od vodiča i metodologije rada na prikupljanju sećanja i mnogih drugih faktora.⁶¹

I pored svih subjektivnosti koje memoarska gradja može imati i pored raznovrsne i mnogobrojne arhivske gradje koja nastaje u radu savremenih institucija, evidentan je značaj memoarske gradje kao istorijskog izvora čak i tamo gde su arhivski fondovi kompletno sačuvani. To proizilazi iz činjenice da samo memoarska gradja može potpunije osvetliti mnoga zbivanja i događaje i prikazati atmosferu i okolnosti pod kojima su oni nastali. Zato je sasvim sigurno da

će se memoarska gradja koristiti kao istorijski izvor za pro-
učavanje savremene istorije, kao što je sigurno, bez obzira
na vrste i količinu, da pisana dokumenta neće biti u stanju
da pruže sve podatke potrebne za svestrano i potpuno sagle-
davanje odredjenih istorijskih zbivanja.

Filmsku gradju, kao istorijski izvor, takodje
je neophodno podvrći unutrašnjoj kritičkoj analizi. Da bi
se taj zadatak obavio uspešno nužno je poznavanje filma kao
specifičnog medija. U dosadašnjim istraživanjima savremene
istorije nije poznato da je film kao istorijski izvor ko-
rišćen, izuzev za istoriju filma i kinematografije. Da li
je u pitanju shvatanje o filmu da nije pouzdan istorijski
izvor ili poteškoće koje nastaju sa korišćenjem ovog izvora,
nesme se pouzdano tvrditi. Medjutim, sigurno je da se film
može koristiti kao istorijski izvor, a u kom stepenu zavisi
od vrste i žanra.

Film je medijum taj koji daje autentičnu sliku
stvarnosti.⁶² Medjutim, "autentičnost filma je samo njegov
osnovni materijal koji u sadržajnom kontekstu i kompozicionoj
celini dobija artističku nadgradnju".⁶³ Jedan od pisaca o
filmu kaže: "... nema prave stvarnosti u umetnosti, pa ni
u filmu, jer kamera snima samo sastavni deo gradje, kamen
koji služi podizanju zgrada, te, čim je u pitanju neka dra-
mska radnja, autentična registracija i zapisivanje fakata,
sve to postaje samo prividna objektivnost, gledalac zapaža
samo ono što autor hoće da mu pokaže."⁶⁴ Zato je potrebno,
kada se film koristi kao istorijski izvor, autentičnost zbi-
vanja tražiti u kadru. Znači, treba vršiti unutrašnju kriti-

čku analizu kadra a ne filma kao celine. Autentičnost neigranog filma posebno dokumentarnog, ne može se dovesti u pitanje. Ostaje, znači, da se proceni da li sadržaj govori istraživačkoj temi ili ne. Kod utvrđivanja autentičnosti zbivanja u kadru mora se voditi računa o tome kojim je objektivom izvršeno snimanje i u kojoj je meri deformisan snimljeni prostor. Objektivnost registrovanog zbivanja zavisi i od načina organizacije i zadatka snimanja. "Za razliku od filmske slike, koju je teško falsifikovati, lako se može slici dodati drugi zvuk i izmeniti smisao filma. Zbog toga kada se govori o filmu kao dokumentu, zvuk se može posmatrati kao sredstvo koje dopunjava sliku".⁶⁵

Unutrašnja kritička analiza treba da otkrije subjektivnosti filma koje mogu nastati kao odraz autorovih klasnih, idejnih, političkih i drugih ubedjenja, odnosno cilja i zadataka proizvođača filma.

Verodostojnost filma utvrđuje se upoređivanjem vizuelnih i zvučnih delova, odnosno ekspertizom istraživača.

Polazeći od sadržajne vrednosti kao istorijskog izvora, filmovi se prema nekim autorima mogu podeliti na primarne i sekundarne.⁶⁶ U primarne izvore spadaju arhivski materijali i kadrovi neigranih filmova kao posebne jedinice, a u sekundarne izvorne spadaju neigrani, animirani i igrani filmovi. Ova podela je samo uslovno data.

Iz svega iznetog o spoljnoj i unutrašnjoj kritičkoj analizi arhivske gradje kao istorijskog izvora, jasno se da zaključiti da bez kritičke analize izvora nije

moгуће obezbediti osnovne preduslove za objektivno i autentično pisanje istorije, pa prema tome ni savremene istorije socijalističke Jugoslavije u periodu 1943-1953. godine.

Z A K L J U Č C I

Arhivski izvori za istoriju socijalističke Jugoslavije 1943-1953. godine je tema koja do sada nije proučavana kod nas. Osim toga, u našoj literaturi iz oblasti nauke o istorijskim izvorima nema objavljenih publikacija koje razmatraju arhivsku gradju kao istorijske izvore. Tako je ova oblast, iako višestruko značajna, bila zapostavljena. Praktično obradom teme, "Arhivski izvori za istoriju socijalističke Jugoslavije 1943-1953. godine" započinje proučavanje arhivskih izvora socijalističkog perioda prvi put u nas. Zato je bilo neophodno utvrditi prvo predmet, zadatak i cilj nauke o istorijskim izvorima i u okviru toga predmet, zadatak i cilj proučavanja arhivskih izvora kao vrste istorijskih izvora.

To što je tema ograničena samo na arhivsku gradju i na odredjeni period (1943-1953.) pokazalo se opravdanim tokom njene obrade iz sledećih razloga:

- što je tema zaokružena sa stanovišta vrste istorijskih izvora i perioda i time omogućila da se prouče relevantni problemi vezani za arhivske izvore;

- što je omogućila da se izvrši proučavanje svih vrsta arhivske gradje kao istorijskih izvora;

- što je tema, dovoljno kompleksan i što omogućava da se, na osnovu dodirne literature i vlastitih proučavanja arhivske gradje obrade brojna pitanja sa stanovišta nauke o istorijskim izvorima;

- što je omogućila obradu i probleme metodološkog karaktera iz oblasti proučavanja istorijskih izvora, posebno arhivske gradje.

Domaća literatura o istorijskim izvorima samo dodirno razmatra probleme iz obradjene teme. Samo jedan manji broj radova i priloga neposrednije se bavi problemima vrednovanja arhivske gradje kao istorijskih izvora.

Strana literatura, posebno sovjetska, znatno podrobnije i neposrednije se bavi proučavanjem istorijskih izvora, te i arhivske gradje. Posebno je od značaja ona literatura koja obradjuje i arhivsku gradju kao istorijski izvor savremenog perioda.

Na osnovu stanja literature u ovoj oblasti izvršili smo podelu i kritičku analizu radova i priloga na one koji se bave neposredno i posredno temom koju smo obradili. Na osnovu kritičke analize nameće se zaključak da se postojeća literatura ne bavi dovoljno kompleksno problemom istorijskih izvora, odnosno arhivske gradje, ali da otvara mnoga meto-

določka i druga pitanja na koja smo odgovarali i konačno utvrdili sopstveni prilaz proučavanja vrednovanja arhivske gradje kao istorijskih izvora koji se zasniva na institucionalnom osnovu. Uporedo sa kritičkom analizom literature date su sopstvena stanovišta, što ova razmatranja čini jasnijim kod razumevanja utvrdjivanja opredeljenja u obradjenoj temi.

Bliže odredjivanje definicije i vrsta arhivske gradje tražila je da se prethodno, pojmovno i po vrstama sagledaju istorijski izvori u širem i užem smislu da bi se, u okviru istorijskih izvora i užem smislu, utvrdili pojam i vrste arhivske gradje.

Pitanju pojma i klasifikacije istorijskih izvora u širem i užem smislu, u našoj i stranoj istorijografskoj literaturi posvećeno je dosta mesta. Medjutim, prilikom obrade ovih pitanja prilazi su različiti pa je razumljivo što su i stanovišta različita. Na osnovu proučene domaće i strane literature, mi smo prihvatili ona stanovišta koja polaze od stepena objektivnosti sadržanih podataka i od sadržajne vrednosti izvora.

Da bi se jasnije i preciznije dala definicija arhivske gradje, proučena je geneza njenog razvoja. Na osnovu toga utvrdjeno je da se definicija (pojam) arhivske gradje upotpunjava uporedo sa nastankom novih oblika i vrsta arhivske gradje. Medjutim, definicije arhivske gradje, date u važećem arhivskom zakonodavstvu, nisu dovoljno

sveobuhvatne, jer polaze od nadležnosti arhivskih institucija a ne od vrste arhivske gradje. Zato je definicija arhivske gradje u našim razmatranjima proširena i na filmsku i memoarsku gradju. Pri tome imalo se u vidu pojmovno razlikovanje memoarske literature od memoarske gradje kao vrste arhivske gradje.

Cilj definisanja arhivske gradje i njena klasifikacija po vrstama bio je bliže i preciznije odredjivanje svih izvora koji spadaju pod arhivskom gradjom i samim tim, utvrđjivanje kruga i vrste istorijskih izvora koji su predmet naših razmatranja za period 1943-1953. godine.

Radi boljeg razumevanja stanja arhivske gradje po prvi put je obradjen sistem zaštite arhivske gradje saveznih institucija u periodu 1943-1953. godine. Na osnovu ovog može se zaključiti: da se posleratni razvoj arhivske službe nije mogao osloniti na ozbiljnije dotadašnje arhivske tradicije; da je posleratni razvoj arhivske službe na nivou federacije, u odnosu na arhivske službe republika, bio znatno sporiji; da sistematska zaštita arhivske gradje saveznih institucija praktično započinje tek krajem 1952. godine; da je odnos prema arhivskoj gradji, kao istorijskom izvoru i kulturnom dobru, bio nedovoljno izgradjen što se očituje kroz nedovoljnu zaštićenost i uništavanje arhivske gradje; da je dugo vremena bilo nerazvijeno kancelarijsko poslovanje koje kao takvo ima za posledicu nedovoljnu zaštitu registratorskog materijala, a time i arhivske gradje, kao i nesredjenost gradje; da su smeštajni, kadrovski, tehnički i drugi uslovi Arhiva Jugoslavije i samostalnih službi

u okviru odgovarajućih organa i organizacija bili dugo vremena neodgovarajući pa je zaštita, preuzimanje, smeštaj i obrada arhivskih fondova morala biti prolongirana što se odražava i na sadašnje stanje arhivske gradje.

Proučeni sistem zaštite i uslovi za sredjivanje i izradu informativnih sredstava arhivske gradje fondova saveznih institucija, koja se odnosi na period 1943-1953. godine, jasno ukazuju da su se stekli povoljni uslovi za arhivističku obradu arhivske gradje u Arhivu Jugoslavije tek krajem 1969. i početkom 1970. godine.

Ako se pri tome ima u vidu da Arhiv Jugoslavije poseduje gradju svih saveznih institucija iz perioda 1943-1953. godine, osim SKJ, resora narodne odbrane, inostranih unutrašnjih poslova i Kabineta Predsednika Republike, onda je razumljivo što je stanje arhivske gradje još uvek nedovoljavajuće sa stanovišta mogućnosti efikasnijeg korišćenja.

U okviru klasifikacije arhivskih izvora razmatrana su pitanja vezana za kritički osvrt literature, klasifikaciju arhivske gradje po vrsti i po institucionalnom osnovu, pojam i klasifikaciju arhivske gradje unutar fondovskih celina i zbirki i pojam i klasifikaciju pravnih akata kao arhivskih izvora.

Kritičkom analizom literature koja se bavi klasifikacijom arhivske gradje ukazali smo na njene dobre i loše strane i istovremeno ponudili rešenja koja najbolje omogućavaju klasifikaciju arhivske gradje po osnovu njene istorijske vrednosti, odnosno po institucionalnom osnovu.

Na osnovu istraživanja zaključili smo da je najprihvatljivija ona klasifikacija po vrsti arhivske gradje koja polazi od objektivnosti sadržanih podataka u izvorima. Po ovom osnovu arhivsku gradju smo podelili na tri osnovne grupe i to: foto-fono-kino dokumenta, dokumentarnu gradju i memoarsku gradju.

Kod klasifikacije dokumentarne gradje za osnovu uzeta je sadržajna vrednost izvora koja je bazirana na društvenom položaju, delokrugu i istorijskim uslovima pod kojima su nastale i delovale institucije. Polazeći od institucionog osnova i globalnog sadržajnog vrednovanja dokumenata, dokumentarnu gradju smo podelili na sledeće osnovne grupe: dokumenta KPJ i SKOJ-a, dokumenta organa vlasti i njihovih izvršnih organa, dokumenta organa uprave, dokumenta masovnih političkih organizacija i dokumenta zbirki, ličnih i porodičnih fondova. Dalja klasifikacija unutar ovih osnovnih grupa takodje je data po institucionalnom osnovu sadržajnog vrednovanja gradje. Do ovakvog stanovišta došli smo na osnovu proučavanja društvenog položaja i funkcija i zadataka saveznih institucija u periodu 1943-1953. godine. Medjutim, treba istaći da i ovu klasifikaciju treba uslovno prihvatiti kada je u pitanju pojedinačno vrednovanje dokumenata. Konačno, sadržajna vrednost dokumenata, kao i istorijskih izvora uopšte, zavisi od postavljenog pitanja, odnosno teme koja se proučava.

Način klasifikacije arhivske gradje i registraturskog materijala unutar fondovskih celina od značaja je za naučna i druga istraživanja. Od toga u kojoj će meri biti dosledno primenjen jedan od dva osnovna principa sredjivanja (provenijencije, slobodne provenijencije), zavisi kako

kako će biti pružene relevantne informacije o sadržaju gradje i konačno u kojoj meri će gradja biti dostupna za efikasno korišćenje.

Na osnovu proučenih principa provenijencije (registraturski ili izvorni) i slobodne provenijencije (utvrđenog u arhivu na osnovu sadržajne strukture gradje fonda), zaključili smo da je princip provenijencije znatno pogodniji sa stanovišta brže klasifikacije gradje, efikasnog korišćenja registraturskih knjiga - pomagala (delovodnika, registra i sl.), bržeg dovodjenja gradje fondova u sredjeno stanje korišćenjem izvornog (registraturskog) poretka gradje i konačno da primena ovog principa sredjivanja omogućava znatno efikasniju i bržu pripremu ukupne količine gradje za naučna i druga istraživanja. Pri tome treba naglasiti da je primena principa provenijencije uslovljena time da je izvorno dosledno zavodjena i klasifikovana prema propisima o kancelarijskom poslovanju i da su osnovne knjige evidencija uredno vodjene i sačuvane.

Kod proučavanja primene principa slobodne provenijencije došli smo do stanovišta da ga treba koristiti kod sredjivanja gradje fondova samo u slučajevima kada izvorno gradja nije sredjivana po utvrđenom principu provenijencije i kada nisu vodjene ili sačuvane osnovne knjige evidencije pa je gradju nemoguće dovesti u prvobitni (registraturski) poredak i to tako da se može koristiti. Takodje smo zaključili da princip slobodne provenijencije ima svojih dobrih i loših strana. Dobra mu je strana što se gradja klasi-

fikuje tako da održava strukturalno-tematske celine i time omogućava lakše i efikasno korišćenje, kao i izradu informativnih sredstava koja znatno bolje iskazuju informacije o sadržaju gradje. Loše strane ovog principa sredjivanja su što je rad na pripremi klasifikacione šeme i tok sredjivanja gradje znatno sporiji pa zbog toga klasifikacija gradje traje nekoliko puta duže nego kod principa provenijencije koji u suštini znači reviziju izvornog poretka gradje.

U okviru klasifikacije arhivske gradje razmatrano je i pitanje klasifikacije pravnih akata kao arhivskih izvora. Došli smo do zaključka da najveću naučnu vrednost ima ona klasifikacija pravnih akata koja polazi od institucionalnog osnova (najviših predstavničkih tela, izvršnih organa vlasti, organa uprave i drugih institucija federacije), od vrste pravnih akata i klasifikacija pravnih akata organa uprave prema pozitivnom pravu. Utvrđivanje pojma i klasifikacije pravnih akata od značaj su za valorizovanje sadržajnih vrednosti ove vrste arhivske gradje.

Utvrđivanje organizacionog razvoja saveznih institucija u periodu 1943-1953. godine i u okviru toga njihovog društvenog položaja i delokruga (funkcija i zadataka) od posebnog je značaja za sagledavanje nastanka i sadržajnog vrednovanja arhivske gradje.

Proučavanjem organizacionog razvoja, društvenog položaja i funkcija i zadataka saveznih institucija dobijena je neophodna osnova za vrednovanje arhivske gradje po institucionalnom osnovu, kao i za vrednovanje arhivske gradje

unutar fondovskih celina pojedinačno svake institucije. Na osnovu proučenog organizacionog razvoja, delokruga, te i društvenog položaja saveznih institucija u društveno-političkom sistemu u periodu 1943-1953. godine, došli smo do zaključka: 1) da organizacioni razvoj saveznih institucija treba razmatrati u okviru četiri osnovne grupe - KPJ i SKOJ, saveznih organa vlasti, izvršnih organa vlasti i uprave masovne političke organizacije; 2) da se po istim grupama kao i organizacioni razvoj razmotri stanje arhivske gradje; 3) da se valorizacija istorijske vrednosti arhivske gradje izvrši po institucionalnom osnovu u okviru tri osnovne grupe - KPJ i SKOJ, savezni državni organi i masovne političke organizacije.

Pored zaključka da nije moguće salgedavanje sadržajne vrednosti arhivske gradje bez prethodno proučenog organizacionog razvoja, delokruga i društvenog položaja stvaralaca gradje, takodje se može zaključiti da su ova proučavanja i od značaja za istorijografiju, arhivistiku i druge naučne discipline. Za istorijografiju obradjena pitanja (nastanak, organizacioni razvoj, društveni položaj i uticaj, funkcije i zadaci saveznih institucija) od značaja su za proučavanje i obradu savremene istorije Socijalističke Jugoslavije u periodu 1943-1953. godine, razvoja i organizacije državnih organa vlasti, organizacionog razvoja KPJ-SKJ, SKOJ-a i masovnih političkih organizacija i drugih pitanja. Za arhivistiku od značaja su za utvrđivanje fondskih celina, nastanka i vrste gradje po osnovu funkcija i zadataka koje

su imale u ovom periodu savezne institucije, za utvrđivanje stepena sačuvanosti gradje, za istorijate stvaralaca gradje, klasifikacione šeme (planove) za sredjivanje gradje fondova, za prioriteta planiranja arhivističke obrade fondova i dr. Takodje je od značaja obrada organizacionog razvoja saveznih institucija i za ekonomsku, političku, i kulturnu istoriju kao i za istoriju ustavnog i upravnog prava i drugo.

Stanje arhivske gradje saveznih institucija za period 1943-1953. godine razmatrano je u okviru pet osnovnih grupa - arhivska gradja KP i SKOJ-a, arhivska gradja saveznih državnih organa vlasti i njihovih političko-izvršnih organa, arhivska gradja saveznih organa uprave, arhivska gradja ostalih saveznih organa i arhivska gradja masovnih političkih organizacija.

Razmatranje stanja arhivske gradje izvršeno je po institucionalnom osnovu i po osnovu globalne sadržajne vrednosti arhivske gradje.

Na osnovu proučenog stanja arhivske gradje iz perioda 1943-1953. godine utvrđjena je ukupna količina gradje; količina gradje pojedinačno svakog fonda. Utvrđjene su fondske celine; struktura fondova po oblastima delatnosti; osnovna struktura gradje po osnovu naziva organa u okviru fondovskih celina, osnovna struktura gradje unutar fondova po osnovu funkcija i zadataka stvaralaca gradje; stepen sredjenosti gradje fondova; stepen obradjenosti gradje i vrste informativnih sredstava; stepen kompletnosti gradje u fondovima; stepen koncentrisanosti gradje po osnovu provenijencije i nadležnosti institucija za zaštitu arhivske gradje

i drugo. Na osnovu ovih proučenih pitanja došli smo do sledećih zaključaka: da arhivska gradja nije u potpunosti sačuvana već da je delom uništena pre nego što je predata nadležnom arhivu; da arhivska gradja pojedinih institucija još uvek nije u celini predata arhivima; da arhivska gradja nije u celini koncentrisana po osnovu provenijencije fondova i po osnovu nadležnosti arhivskih institucija; da je deo arhivske gradje privatizovan što se da zaključiti na osnovu objavljene literature i štampe; da stanje arhivske gradje u pogledu stepena sredjenosti i izradjenih informativnih sredstava još uvek ne zadovoljava istraživačke zahteve i potrebe, jer je manji broj fondova arhivski sredjen i obradjen; da su za veći broj fondova uradjena samo sumarna informativna sredstva koja daju sumarne informacije o sadržaju gradje; da je gradja za periode pre oslobodjenja u znatno boljem stanju sredjenosti; da još nije izvršeno izdvajanje bezvrednog registratorskog materijala iz svih posleratnih fondova; da je arhivska gradja iz perioda 1943-1953. godine, uglavnom, dostupna za korišćenje za naučne potrebe; da se, iako pod nedovoljno povoljnim uslovima zbog stanja gradje, istraživanja savremene istorije mogu vršiti, jer je veći broj fondova u elementarno sredjenom stanju i što su tehničke mogućnosti arhiva sada znatno povoljnije za pružanje potrebnih usluga.

Proučavanjem ulaznih inventara arhivske gradje (knjiga prijema arhivske gradje) u arhivima došli smo do zaključka da je gradja od njenih stvaralaca preuzimana u nesredjenom stanju i bez prethodne ekspertize na osnovu koje bi se izvršilo izdvajanje bezvrednog registratorskog mate-

rijala. Ovako primljena gradja stvara ozbiljne probleme arhivima. Za sredjivanje i obradu ove gradje treba znatno više i kadrova i vremena da se dovede u poredak nužan za naučna i druga istraživanja. Nasledjeno stanje gradje arhive nužno upućuje pre svega na poslove sredjivanja gradje, umesto izrade informativnih sredstava, što nije slučaj sa savremenim arhivima Evrope.

Razloge za ovakvo stanje gradje treba tražiti u nedoslednom vodjenju kancelarijskog poslovanja i nedovoljno izgradjenom odnosu prema arhivskoj gradji kao istorijskom izvoru u procesu njenog stvaranja i zaštite do predaje arhivima. Arhivi su danas prostorno, kadrovski i tehnički znatno opremljeniji nego ranije, ali i pored toga nisu još uvek u mogućnosti da savladaju ogromne količine nesredjene gradje i dovedu ih do onog stepena sredjenosti koji će omogućiti njeno efikasnije korišćenje.

Ako se želi menjati sadašnje stanje odnosa prema arhivskim izvorima, nužno je obezbediti, pre svega, odgovarajući društveni odnos prema ovoj vrsti istorijskih izvora, a pre svega odgovoran odnos stvaralaca gradje i dosledno sprovođenje propisa o kancelarijskom poslovanju. Time bi se stalo na kraj, ne samo nesredjenom stanju gradje, već i privatizaciji arhivske gradje iz društvene svojine. S druge strane, arhivi bi bili u situaciji da se bave arhivističkom obradom arhivske gradje, umesto sredjivanjem što je posao i obaveza stvaralaca gradje. Podršku društvu u ovakvim nastojanjima, pored arhiva, treba u prvom redu da pruže naučne institucije, jer je to, pre svih, njihov interes.

Sadržajno vrednovanje arhivske gradje obradjeno je po tri osnova: institucionalno globalnom osnovu, po osnovu strukture i vrste arhivske gradje unutar fondske celine i po osnovu kritičke analize svakog dokumenta.

Kod sadržajnog vrednovanja arhivske gradje po institucionalnom osnovu utvrđjeni su pojam i kriteriji sadržajnog vrednovanja arhivske gradje. Kao osnovni kriteriji za sadržajno vrednovanje arhivske gradje po institucionalnom osnovu utvrđjeni su: društveno-politički položaj, mesto i uticaj stvaralaca gradje u društvu; delokrug rada (funkcije i zadaci) i istorijski uslovi pod kojima su delovali stvaraoci gradje po fazama njihovog razvoja. Na osnovu ovih kriterija zaključili smo da po sadržajnoj vrednosti arhivsku gradju saveznih institucija možemo podeliti u tri osnovne grupe i to: KPJ i SKOJ, saveznih državnih organa i masovnih političkih organizacija. Takodje smo zaključili da se arhivska gradja saveznih državnih organa po istom osnovu može podeliti na tri osnovne grupe i to: saveznih državnih organa vlasti i njihovih političko-izvršnih organa, saveznih izvršnih organa i organa uprave i ostalih saveznih organa.

Utvrđivanje sadržajne vrednosti arhivske gradje po institucionalnom osnovu od značaja je i za istoriografiju i za arhivistiku. Za istoriografiju od značaja je zato što određuje globalne sadržajne vrednosti gradje, prioritete gradje kod istraživanja i konačno zato što pomaže istraživaču kod planiranja istraživačkog rada. Za arhivistiku je značajno planiranje zadataka kod zaštite arhivske gradje

van arhiva, prioritetno sredjivanje i obradu arhivskih fondova, planiranje publikovanja arhivske gradje i drugo.

Kod sadržajnog vrednovanja arhivske gradje kao istorijskog izvora, po strukturi i vrsti arhivske gradje unutar fondovskih celina, utvrdili smo osnovne kriterije na osnovu kojih treba vršiti vrednovanje gradje. U te osnovne kriterije spadaju: sadržaj gradje, stepen sačuvanosti gradje, autor gradje (dokumenata), originalnost dokumenata, jezičke, diplomatske, umetničke i druge osobenosti gradje. Takodje smo utvrdili da kriterije vrednovanja arhivske gradje ne treba primenjivati odvojeno već zajedno kako bi se došlo do što objektivnije ocene o sadržajnoj vrednosti gradje.

U okviru vrednovanja arhivske gradje unutar fondovskih celina razmatrali smo i liste kategorija registraturskog materijala sa rokovima čuvanja kao metoda putem kojeg arhivi vrše valorizaciju sadržajne vrednosti arhivske gradje. Na osnovu proučenih lista kategorija registraturskog materijala sa rokovima čuvanja utvrdili smo dobre i loše strane ovog načina vrednovanja. Osnovni zaključak je da bilo koji metod vrednovanja arhivske gradje nije u stanju da odgovori interesima nauke ukoliko ne polazi od sadržaja dokumenata a ne od njihovih formalnih spoljnih obeležja.

U okviru razmatranja kritičke analize arhivskih izvora, utvrdjeni su pojam, zadatak i osnovni kriteriji od kojih treba poći kod spoljne i unutrašnje kritičke analize.

Kod spoljne kritičke analize utvrdjena su spoljna obeležja dokumenata i time ukazano na šta treba obratiti

pažnju kod spoljno kritičke analize. Tako smo došli do zaključka da autentičnost (vreme, mesto, autor), vrste, oblici, provenijencija i druge spoljne osobenosti dokumenata čine osnovu spoljne kritičke analize. Osim toga došli smo i do zaključka da se ne može utvrditi granica izmedju spoljne i unutrašnje kritičke analize, već da se one po potrebi u praksi kombinuju. Kako spoljna obeležja nisu ista kod svih vrsta arhivske gradje (dokumentarne, memoarske, filmske), to je razumljivo što spoljnu kritičku analizu treba prilagodjavati vrstama arhivske gradje.

Unutrašnja kritika analiza arhivske gradje je najznačajniji zadatak kod sadržajnog vrednovanja dokumenata. Zato je i razumljivo što istraživač-istoričar njoj treba da pokloni posebnu pažnju. Kod sadržajne kritičke analize svakog pojedinačnog arhivskog izvora postavljaju se brojna pitanja koje istraživač mora razrešiti. Sva ta pitanja grupisali smo u tri osnovne grupe.

Prva grupa obuhvata pitanja: ko piše, kome piše, u koju svrhu i u kom cilju piše i pod kakvim istorijskim i drugim okolnostima piše, da li izvori (informacije) sadrže sve činjenice i podatke, da li su činjenice i podaci u izvorima tačna i drugo. Na svako od ovih pitanja treba dati odgovor po osnovu sadržajne analize ne samo izvora koji je objekat razmatranja već i svih onih koji mogu pomoći u objektiviziranju iste. Znači treba otkriti sve subjektivne faktore koji su mogli delovati na sadržaj izvora.

Druga grupa obuhvata pitanja kako savladati

obilje savremene arhivske gradje, u kojoj meri stanje gradje omogućava proučavanje savremene istorije i da li je sva arhivska gradja dostupna za korišćenje. Ova grupa pitanja, uglavnom odnosi se na probleme koje istraživač mora sagledati pre nego što predje na konkretna istraživanja, jer od njih zavisi utvrđivanje istraživačkog plana i konačno rezultati istraživanja.

Treća grupa pitanja obuhvata subjektivne faktore koji su vezani za istraživača. Tu, pre svega, spadaju i istraživačko iskustvo, klasna, idejno i politička pripadnost istraživača, mogućnost istraživača da preovlada oportunizam i s tim u vezi istorijsku distancu i drugi faktori koji mogu delovati na istraživača savremene istorije.

Nama je prihvatljivo mišljenje onih istoričara koji tvrde da istorija spada u političke nauke te i da nije apolitična, da ne postoji apolitičnih istraživača pa prema tome da u izvesnoj meri nije moguće izbeći klasne, idejne i političke uticaje, da su istoričari savremene istorije u prednosti time što su i sami savremenici zbivanja i što imaju mogućnosti konsultovanja savremenika kao neposrednih aktera i učesnika događaja. Prevazilaženje oportunizma prema savremenim događajima i zbivanjima, odnosno prema njihovim glavnim akterima, moguće je u razvijenijim društvenim demokratskim odnosima, u društvu koje istoriju shvata kao nauku prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, kao učiteljicu života".

Na osnovu obradjene teme "Arhivski izvori za istoriju socijalističke Jugoslavije 1943-1953. godine"

došlo se do zaključka da bi bilo veoma korisno i naučno opravdano obraditi, sa ovog ili sličnog stanovišta, i arhivsku gradju savezne provenijencije za ostale periode savremene istorije. Osim toga, nameće se i zaključak da ovakva proučavanja treba organizovati i za arhivsku gradju republičkih, pokrajinskih i regionalnih arhiva. Proučavanje arhivske gradje kao istorijskih izvora od značaja je ne samo za razvoj naučne discipline o proučavanju istorijskih izvora kod nas već i za proučavanje savremene istorije naroda i narodnosti Jugoslavije i dalji razvoj arhivistike.

N A P O M E N E

UVOD

1. M.N. Černomorskij: Istočnikovedenie istorni SSSR Sovetskij period, Moskva, 1966; Dr Nada Klaić: O kritici izvora kao naučnoj disciplini, Treći program, Radio Beograd, Proleće 1970, str. 204.
2. M.N. Černomorskij: Istočnikovedenie istorni SSSR sovjetskij period, Moskva 1966, str. 6.
3. Dr Branislav Djurdjev: Esej o istorijskim izvorima, Godišnjak Društva istoričara BiH, 1961, XII str. 44.
4. Mirjana Gros: Istorijska znanost, Zagreb, 1976, str. 307.
5. Napomena br. 2
6. Napomena br. 3.
7. Istorija radničkog pokreta, Zbornik radova Beograd, br. 3, 1966, str. 345-378.
8. Istorijski glasnik, br. 1-2, 1978, str. 39-48.
9. Vojnoistorijski glasnik, br. 2, 1967, str. 7-91.
10. Istorijski glasnik br. 1-2, 1977, str. 39-70.
11. U ovu grupu priloga treba ubrojiti prilog Milovana Bosića "Arhivska gradja kao izvor za istoriju Saveza komunista Jugoslavije", Arhivist, br. 2, 1977, str. 11; dva priloga Bogdana Lekića "Neke osobenosti dokumentarne i memoarske gradje", Arhivist, br. 1-4, 1966-1967, str. 15^u; "Memoarska gradja", Priručnik iz arhivistike, SDARJ, Zagreb, 1977, str. 162.
12. Značajniji prilozima iz ove oblasti su: "Načela o odabiranju arhivske gradje iz registratorskog materijala", "Službeni list SFRJ", br. 12/1968; "Kriterijumi i način na odabiranje na arhivskata gradja od registratorskiot materijal" od Kirila Paspalovskog, Arhivist, XXVII, 1977, str. 276; "Prijedlog za unapredjenje sistema odabiranja i izlučivanja registratorske gradje u Jugoslaviji" od Ivana Beuca, Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci i Pazinu, IV, 1969, str. 467; "Liste kategorija registratorskog materijala sa rokovima čuvanja" od Olge Giler, Arhivist, br. 1-2, 1978, str. 76; "Odabiranje na arhivska gradja od registratorskiot materijal vo registraturite" od Ljupče Mitaševa, Makedonski arhivist, I, 1972; "Trijaž i eliminaciju (francuska)" od Kolet Smiljanić, Arhivist,

- br. 1-2, 1971, str. 65; "Kategorizacija registraturskog materijala" od Radmile Mirčić, Arhivski pregled, br. 1-2, 1971, str. 59; "Škartiranje" od Sergija Vilfana, Arhivist, br. 1-2, 1957, str. 31; "Neka zapažanja o problemu škartiranja kod nas" od Emila Vojinovića, Arhivist, br. 2, 1956, str. 33; "Metodologija škartiranja" od Danice Gavrilović, Arhivski pregled, br. 1-2, 1972, str. 25 i drugi.
13. Kako je relativno veliki broj ovih priloga to smo nastojali izvršiti selekciju po osnovu stepena u kome se bave problemima koji tangiraju našu temu razmatranja. Tu spadaju: "Fondovi socijalističke Jugoslavije" od Radmile Mirčić, Arhivist, br. 1-2, 1961, str. 37; "Neke karakteristike izvora za istoriju KPJ iz perioda rata, s posebnim osvrtom na dokumenta na kojima je radio Josip Broz Tito" od Mladena Stefanovića, Arhivist, br. 2, 1977, str. 64; "O dokumentaciji radničkih saveta" od S. Ignjatovića, Arhivist, br. 2, 1962, str. 122; "Arhivska gradja iz perioda revolucije naroda Jugoslavije sa osvrtom na gradju CK SKJ" od Djordja Momčilovića, Arhivski pregled br. 2, 1969, str. 61; "Plakat" od Vere Nenadić, Arhivist, br. 1, 1962, str. 63; "Sredjivanje i obrada plakata od Danice Gavrilović, Arhivist, XXVII, 1977, str. 269; "Arhivska gradja tehničkog karaktera" od Sredoja Lalića, Arhivski pregled, br. 1-2, 1973, str. 157; "Fotografsko, filmsko in fonografsko gradivo ter arhiva" od Janez Kosa, Arhivist, br. 1-2, 1972, str. 157; Memoarska gradja kao istorijski izvori i problem njenog prikupljanja, arhivskog sredjivanja i obrade" od Tomislava Kraljačića, Prilozi Instituta za istoriju radničkog pokreta, II, 1966, str. 329; Memoari i hronike" iz narodnooslobodilačke borbe kao istorijski izvori" od Edipa Hasanagića, Istorijski glasnik, br. 1, 1966, str. 345; "Metodologija prikupljanja i vrste memoarske gradje od Bogdana Lekića, Arhivist br. 1-4, 1966-1967, str. 7 i drugi.
14. Izdanje SDARJ, Zagreb, 1977.
15. Izdanje Arhiva Hrvatske, Zagreb, 1968.
16. Izdanje Beograd, 1959.
17. Izdanje Arhivskog društva Slovenije, Ljubljana, 1973.
18. Izdanje Arhiva Vojvodine, Sremski Karlovci, 1973.
19. Izdanje Univerziteta u Skopju, Skopje, 1966.
20. Izdata u redakciji prof. L.A. Nikifora i doc. G.A. Belova (prevod) ZAS, Bgd. 1976.
21. Prevod SDARJ, Zagreb, 1968.

22. U radove i priloge domaćih autora koji razmatraju istorijske izvore sa stanovišta istorijske metodologije spadaju: "Struktura in tehnika zgodovinske vede", Ljubljana, 1960, od Boga Grafenauera; "Historijska znanost", Zagreb, 1976, od Mirjane Gros; "Kako nastaje naučno delo", Sarajevo, 1969, od Midhata Šamića; "Esej o istorijskim izvorima", Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine, XII, 1961, str. 7, od dr Branislava Djurdjeva; "Savremeni problemi istorijske nauke", Beograd, 1959, od M. Djordjevića; "Socijološki metod", Beograd, 1965, od Vojina Milića; "Naučni metodi izučavanja i korišćenja istorijskih izvora u istraživačkom radu", autorizovana predavanja, Beograd, 1964, od M.M. Milutinovića; "O kritici izvora kao naučnoj disciplini", Treći program Radio Beograda, Proleće, 1970, str. 204, od dr Nade Klaić; Diskusija Sime Ćirkovića, Jordana Ferluge, Branislava Djurdjeva i Ivana Božića po referatu "O kritici izvora kao naučnoj disciplini" dr Nade Klaić, Treći program Radio Beograda, Proleće, 1970, str. 216-221; "O predmetu, metodu i nekim drugim pitanjima rada na istoriji socijalističke Jugoslavije, Vojnoistorijski glasnik, br. 1, 1967, str. 9; "O metodološkom postupku izučavanja istorije narodne vlasti", Vojnoistorijski glasnik, br. 3, 1968, str. 201; "Rad na istoriji socijalističke revolucije i neki osnovni aspekti interdisciplinarne saradnje", Jugoslovenski istorijski časopis, br. 3, 1965; "Savremena istorija i njeni problemi", Treći program Radio Beograda, Proleće, 1970, str. 232; "Istorija i savremeno društvo", Treći program Radio Beograda, I, br. 2, 1977, str. 66; "Distanca i valorizacija", Treći program Radio Beograda, I, br. 32, 1977, str. 203 od prof. dr Branka Petranovića. "Živa istorija", Letopis matice srpske knj. 396, sv. 4, str. 255 od prof. dr Radovana Samardžića; "Korektnost u primeni takozvanog tradicionalnog historijskog metoda i pitanje primene drugih, kvantitativnih metoda u historijskim istraživanjima", Jugoslovenski istorijski časopis, br. 3, 1965, str. 35 od prof. dr Bogumila Hrabaka; "Istoriografija kao nauka", Treći program Radio Beograda, Proleće, 1970, str. 249, od prof. dr Andreja Mitrovića; Diskusija Radovana Samardžića, Jordana Ferluge, Ivana Božića, Jovana Marjanovića i Branislava Djurdjeva po referatu "Istoriografija kao nauka" prof. Andreja Mitrovića, Treći program Radio Beograda, Proleće, 1970, str. 274-277; "Problem distance i savremene istorije Jugoslavije", Treći program Radio Beograda, I, br. 32, 1977, str. 105 i drugi.

Od stranih autora korišćeni su radovi i prilozi: "Kak oformume naučnu rabotu", Moskva, 1973, od K.S. Burdina i P.V. Veselova; "O nekatorih vaprosah daljnješevu izučenija teoretsko-metodologičeskih probemlem istoričeskoj nauki", Vaprosi istorii, br. 3, 1961, str. 216, od A.I. Danilova;

"Arhivne resiskanija i sledovanija", Moskva, 1971, od L.E.Šepelova; "Odbrana istorije ili zanat istoričara", Treći program Radio Beograda, Proleće, 1970, str. 329 od Mark Bloka; "Istorija mentaliteta", Treći program Radio Beograda, Proleće, 1970, str. 303 od Žorž Dibi i drugi.

23. U ovoj grupi radova i priloga istakli bi: "Ustavno pravo", sv. I i II, Skopje, 1961, od prof. dr. A Hristova; "Ustavno pravo i politički sistem Jugoslavije", Beograd, 1962, od prof. dr Jovana Djordjevića; "Ustavno pravo FNRJ i komparativno", I, Zagreb, 1956, od prof. dr. Jovana Stefanovića; "Upravno pravo - Opšti deo, Beograd, (nema godine izdanja), od prof. dr. Slavoljuba Popovića; "Pristup organizaciji informacionog sistema savezne uprave s posebnim osvrtom na problem i klasifikaciju dokumentacije i informacija", Beograd, 1976, od mr Radosava Boškovića i drugi.

DEO PRVI

1. Dr Branislav Djurdjev: Esej o ostorijskim izvorima, Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine, 1961, XII, str. 15.
2. Mirjana Gros: Historijska znanost, Zagreb, 1976, str. 243.
3. Napomena br. 1, str. 16
4. Napomena br. 1, str. 17.
5. Napomena br. 1, str. 33
6. Napomena br. 2, str. 247
7. M.H. Černomorskij: Istočnikovedenie istorii SSSR Sovetskoj period, Moskva, 1966, str. 5.
8. Isto, str. 6.
9. Bogo Grafenauer: Struktura in tehnika zgodovinske vede, Ljubljana, 1966, str. 252-256; Dr Branislav Djurdjev: Esej istorijskih izvora, Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine, 1961, XII, str. 34 i 35.
10. Napomena br. 1, str. 34.
11. Bogo Grafenauer: Struktura in tehnika zgodovinske vede, Ljubljana, 1960, str. 323-328.
12. Jugoslovenski istorijski časopis, br. 1, 1965.
13. Bogumil Hrabak: Korektnost u primeni tzv. tradicionalnog historijskog metoda i pitanje primene drugih, naročito kvantitativnih metoda u historijskim istraživanjima; Jugoslovenski istorijski časopis, br. 3, 1965.
14. Isto, str. 46
15. Dr Branislav Djurdjev: "Esej o istorijskim izvorima; Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine, 1961, XII str. 23.
16. Isto, str. 30
17. Isto, 44 i šema data kao prilog.
18. Isto, str. 32
19. Isto, str. 43.
20. Vojin Milić: Socijološki metod, Beograd, 1965.
21. Fabijan Trgo: Izvori i literatura za historiju narodno-oslobodilačkog rata, Vojnoistorijski glasnik, br. 2, 1967, str. 9.
22. M.M. Milutinović: Geografski-materijalizam, Titograd, 1957.
23. M. Djordjević: Savremeni problemi istorijske nauke, Beograd, 1959.
24. Napomena br. 2
25. Isto, str. 243.

26. Isto
27. Isto, str. 246
28. Bogdan Lekić: Neke osobenosti dokumentarne i memoarske gradje, Arhivist, br. 1-4, 1966-1967, str. 15.
29. Života Anić: Savremena tehnička oprema u registraturama i arhivima, Arhivist, br. 1-2, 1972, str. 177-197.
30. Zakon o arhivama Ministarstva inostranih poslova i diplomatskih i konzularnih zastupništava Kraljevine Jugoslavije u inostranstvu, Službene novine, br. 38, 1930.
31. Službeni list SFRJ, br. 48/1964.
32. Službeni list FNRJ, br. 8/1952.
33. Uputstvo o prikupljanju, čuvanju i povremenom škartiranju arhivskog materijala, Službeni list FNRJ, br. 8/1952.
34. Isto.
35. Službeni list SFRJ, br. 48/1964.
36. Službeni list FNRJ, br. 12/1950
37. Stevan Jovičić: Film kao istorijski izvor, Istorijski glasnik, br. 1-2, 1970, str. 43
38. Bogdan Lekić: Metodologija prikupljanja i vrste memoarske gradje, Arhivist, br. 1-4, 1966-1967, str. 1-18.
39. Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ Savezni arhivi, Savez društava arhivskih radnika Jugoslavije, Beograd, 1980, str. 9
40. Zemaljski arhiv Kraljevine Hrvatske, Slovenije i Dalmacije u Zagrebu (1870), Arhiv starih spisa Carsko-Kraljevskog namesništva u Zadru (1883) i Državna arhiva Kraljevine Srbije u Beogradu 1898).
41. Državna arhiva u Skopju (1926), Državna arhiva u Novom Sadu (1926) i Državna arhiva u Mariboru (1933).
42. Radmila Popović - Petković: Postanak u razvoj arhivistike u Srbiji i Makedoniji, Zajednica arhiva Srbije, Beograd, 1972, str. 187.
43. Srpske novine, br. 271/1898.
44. Službene novine Kraljevine Jugoslavije, br. 83/1930
45. Bogdan Lekić: Razvoj arhivske službe u SR Srbiji bez pokrajina, Arhivski pregled, Beograd, br. 1-2, 1976, str. 22
46. Miladin Milutinović: Posleratna zaštita jugoslovenskih arhiva, Arhivist, sveska 1, 1951, str. 14.
47. Miloš Krstić: Izvori za proučavanje narodnooslobodilačkog rata i narodne revolucije u Jugoslaviji, Arhivist, br. 2, 1961, str. 8.
48. Arhiv Vojnoistorijskog instituta (A VII), reg. br. 8-3, K.6-A. Ovo naredjenje potpisao je Moša Pijade tadašnji šef Privremenog upravnog odseka pri Vrhovnom štabu NOP i DVJ.

49. Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, Vojno istorijski institut Jugoslovenske narodne armije, Beograd, 1957, tom II, knj. 6, dok. br. 97. (str. 251 i 252).
50. Isto, str. 255.
51. Dr Nikola Škerović: Delatnost Državne arhive NR Srbije po pitanju unapredjenja arhivske službe i spasavanja arhivske gradje, Državna arhiva Narodne Republike Srbije 1900-1950, Beograd, 1951, str. 150.
52. Arhiv Vojnoistorijskog instituta, reg. br. 19-1/1, K.118.
53. Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ Savezni arhivi, Savez društava arhivskih radnika Jugoslavije, Beograd, 1980, str. 93.
54. Isto.
55. Isto.
56. Isto, str. 94
57. Službeni list DFJ, br. 10/1945.
58. Član 1. Odluke o zaštiti i čuvanju kulturnih spomenika i starina.
59. Službeni list FNRJ, br. 25/1948.
60. Arhiv Srbije (AC), Fond Ministarstva prosvete NRS 1944-1951, br. 24903 od 24. aprila; br. 46980 iz avgusta, br. 46805 od 3. avgusta 1948. godine.
61. AS. Fond Ministarstva za nauku i kulturu NRS 1950-1951, br. 44 od 22. aprila 1950. godine
62. AS, Fond Ministarstva prosvete NRS 1944-1951, br. 23932 od 19. aprila i br. 864 od 14. oktobra 1949. godine; Fond Ministarstva za nauku i kulturu NRS 1950-1951, br. 1215 od 26. marta 1951. godine.
63. AS, Fond Ministarstva za nauku i kulturu NRS 1950-1951, br. 955 od 7. februara, br. 13424 od 3. aprila, i br. 18202 od 9. oktobra 1950.
64. Bogdan Lekić: Posleratni razvoj sistema zaštite arhivske gradje i registratorskog materijala van arhiva i dalji pravci razvoja u SR Srbiji, Arhivski pregled, Beograd, br. 1-2, 1974, str. 97 i 98.
65. Službeni list FNRJ, br. 83/1949.
66. Isto, tačka 1, i 5.
67. Isto, stav 3, tačka 4.
68. Dinko Faretić, Sredoje Lalić, Bogdan Lekić: Arhivska gradja o radničkom pokretu i NOB i njen popis, Arhivist, Beograd, br. 2, 1969, str. 21.
69. Isto, str. 22
70. Napomena 53, str. 94
71. Napomena 53, str. 67

72. Napomena 26, str. 21 (Odlukom CK SKJ, br. ol-307 od 12. juna 1960. Istorijski arhiv prerasta u Institut za radnički pokret naroda Jugoslavije u čijem sastavu nastavlja da radi Arhiv za radnički pokret Jugoslavije kao organizaciona jedinica. Reorganizacijom Instituta 1968. stvara se Arhiv za radnički pokret kao samostalna institucija koja od 1973. odlukom Predsedništva SKJ br. ol-5/7 od 6. novembra 1973. nastavlja delatnost u okviru Odeljenja za arhiv i dokumentaciju stručne službe Predsedništva SKJ).
73. Službeni list SFRJ, br. 48/1964.
74. Napomena 53, str. 68 i 69.
75. Napomena 53, str. 80
76. Isto (Za istraživački rad arhivska gradnja nastala je dostupna tek 1957. godine. Gradnja Ministarstva inostranih poslova prenešena je u Beograd 1960. godine. Diplomatski arhiv je 1974. godine pripojen centralnom arhivu Saveznog sekretarijata inostranih poslova. Sada Arhiv radi kao Odeljenje u sastavu Službe za dokumentacione i arhivističke poslove SSIP).
77. Isto, str. 81-89.
78. Službeni list DFJ, br. 54/1945.
79. Službeni list FNRJ, br. 81/1946.
80. Dr Nikola P. Škerović: Delatnost Državne arhive NR Srbije po pitanju unapredjenja arhivske službe i spasavanja arhivske gradje, Državna arhiva Narodne Republike Srbije 1900-1950, Beograd, 1951, str. 150.
81. Isto.
82. Službeni list FNRJ, br. 12/1950
83. Opšti zakon o arhivskoj gradji, Službeni list FNRJ, br. 48/1964.
84. Vladimir Brguljan: Sistem zaštite spomenika kulture, Zbornik propisa i objašnjenja, Beograd, 1967.
85. Opšti zakon o državnim arhivama, čl. 2 i 3.
86. Službeni list FNRJ, br 54/1950.
87. Prvi imenovani članovi Glavnog arhivskog saveta bili su: Bazala dr Fedor načelnik Pravno-organizacionog odeljenja Predsedništva Vlada FNRJ; Škerović dr Nikola, upravnik Državne arhive u Beogradu; Hauptman dr Fedro, arhivista Državnog arhiva u Zagrebu; Maček Jože, ravnatelj Osrednjega Državnog arhiva u Ljubljani; Djurdjev Branislav, naučni saradnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu; Zagrafski Dančo, direktor Instituta za nacionalnu istoriju u Skopju; Dabinović Hektor, upravnik Državnog arhiva u Kotoru. Iz reda stručnjaka arhivista i istoričara: Tadić dr Zorja, profesor Univerziteta u Beogradu; Pantelić dr Dušan, upravnik Arhiva Srpske akademije nauka; Marjanović Jovan, publicista iz Beograda i Milutinović Miladin, fererent Ministarstva inostranih poslova.

88. Jovan Petrović: Prvo savetovanje Glavnog arhivskog saveta, Arhivist, Beograd, br. 1, 1951, str. 7-12.
89. Miladin Milutinović: Posleratna zaštita jugoslovenskih arhiva; dr Nikola Škerović: Stanje arhivske gradje u NR Srbiji; dr F. Hauptman: Stanje arhiva u Hrvatskoj; Maček Jože: stanje i problemi arhivov V LR Sloveniji; Branislav Djurdjev: Stanje arhiva u NR Bosni i Hercegovini; Dančo Zagrofski: Prikupljanje arhivskog materijala u NR Makedoniji; Andrija Lainović: Stanje i problematika arhiva u NR Crnoj Gori. Svi ovi referati objavljeni su u prvoj svesci "Arhivista" 1951. godine.
90. Dr Dušan Pantelić: Zadaci "Arhivista", Beograd, sv. 1, januar-april, 1951, str. 3.
91. Ivanka Janča: Dvadeset godina rada Stručnog tečaja pri Arhivu Srbije, referat održan na Medjurepubličkom savetovanju arhivskih radnika SR Srbije i SR Bosne i Hercegovine, Divčibare, 1974; Djordje Stamenković: Kadrovi u arhivskoj službi - njihovo školovanje i stručno osposobljavanje, Arhivski pregled, Beograd, br. 1-2, 1976, str. 180.
92. Jovan Petrović: Prvo savetovanje Glavnog arhivskog saveta i njegovi zaključci, Arhivist, Beograd, sv. 1, januar-april, 1951, str. 9. i 10.
93. Službeni list FNRJ, br. 8/1952.
94. Službeni list FNRJ, br. 8/1952.
95. Službeni list SFRJ, br. 6/1973.
96. CK KPJ, Vojnoistorijski institut, Ministarstvo inostranih poslova, Ministarstvo unutrašnjih poslova u čijem sastavu su postojale odgovarajuće organizacione jedinice za zaštitu arhivske gradje.
97. Arhiv Srbije (AC) Fond Ministarstva za nauku i kulturu NRS 1950-1951, pov. br. 1942. od 2. novembra 1949. godine.
98. AS, Fond Ministarstva prosvete NRS, 1944-1951, br. 4317, od 5. februara 1949. godine.
99. Službeni list FNRJ, br. 5/1950.
100. Zdravko Nježić: Kancelarijsko poslovanje - Savezni propisi 1944. (1945) - 1957, Arhivist, Beograd, br. 2, 1970, str. 166.
101. Službeni list SFRJ, br. 50/1957.
102. Miladin Milutinović: Posleratna zaštita jugoslovenskih arhiva, Arhivist, Beograd, sv. 1, januar-april, 1951, str. 13.
103. Dr Nikola Škerović: Stanje arhivske službe u NR Srbiji, Arhivist, Beograd, sv. 1, januar-april, 1951, str. 24 i 25.
104. Isto, str. 28.
105. Knjiga prijema arhivske gradje (ulazni inventar) Arhiva Jugoslavije, 1952, 1953.

106. Isto,

107. Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ. Savezni arhivi, Savez društava arhivskih radnika Jugoslavije, Beograd, 1980, str. 62.

DEO DRUGI

1. I. M.N. Černomorski: Istočnikovedenije istorii SSSR Sovetskij period, 1966, str. 42, 85, 209, 301.
2. Isto, str. 239-272.
3. Istorijaski glasnik, br. 1-2, 1978, str. 39
4. Skripta (rukopis neobjavljen i neautorizovan)
5. O subjektivnim faktorima koji utiču na objektivnost izvora biće detaljnije reči u trećem delu, glava IV.
6. Stručna služba Skupštine SFRJ - dokumentacija
7. Istorijaski arhiv Beograda (IAB), Fond Mesnog Komiteta SKOJ-a Beograd
8. Arhiv Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije (A CK SKJ) pisma Moše Pijade upućena Edvardu Kardelju (Bevcu) od 11, 12 i 13. aprila 1944. godine.
9. General-major Fabijan Trgo: "Izvori i literatura za historiju narodnooslobodilačkog rata", Vojnoistorijaski glasnik, br. 2, 1967, str. 7.
10. Isto, str. 9
11. Klasifikacija dokumenata organa uprave delom je data na osnovu strukturne podele organa uprave koju nam daje Ljubiša Korać u knjizi: Organizacija federacije u socijalističkoj Jugoslaviji 1943-1978, izdanje Arhiva Jugoslavije i "Globusa", 1981. godine.
12. T.P. Šelemberg: Moderni arhivi, prevod, Beograd 1965, str. 13-21; Archives, Biblioteques et Musees de Belgique T.XXI n 1. i 2; Milada Burmova: O problemima pisanih zaostavština, Arhivski časopis, Prag, 1959, br. 1, str. 14; Smiljka Djurić: Pojam ličnog fonda i zbirke i formiranje zbirke "Varia", Arhivski pregled, Beograd, br. 1, 1969, str. 64-66.
13. Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ. Savezni arhivi, Savez društava arhivskih radnika Jugoslavije, Beograd, 1980, str. 73.
14. Isto, str. 174.
15. Isto, str. 62.
16. Napomena br. 14.
17. Napomena br. 19, str. 50-62.
18. Bogdan Lekić, Milovan Bosić: Memoarska gradnja, Priručnik iz arhivistike, SDARJ, Zagreb, 1977, str. 162.
19. Napomena br. 13, str. 34, definicija je nešto proširenije i preciznije data nego u Terminološkom rečniku.

20. Arhiv Srbije, Fond Ministarstva kulture i nauke NRS (1950-1951), Uputstvo o sredjivanju i čišćenju arhiva doneto od strane Predsedništva Vlade FNRJ, pov. br. 1542 od 2. novembra 1949. godine.
21. Službeni list FNRJ, br. 83/1949. godine.
22. Službeni list FNRJ, br. 5/1950. god. Uputstvo je doneo Komitet za zakonodavstvo i izgradnju narodne vlasti Vlade FNRJ.
23. Službeni list FNRJ, br. 50/1957.
24. Bogdan Lekić, Margareta Jovovoić, Milica Milićević: Sredjivanje arhivskih fondova po principu slobodne provenijencije; Deveti kongres arhivskih radnika Jugoslavije, Struga, 1980, str. 131.
25. TH.R. Schellengerg: Moderni arhivi principi i tehnika rada, Beograd, 1968; Teorija i Praksa arhivske službe u SSSR, Beograd, 1976.
26. Napomena br. 28, str. 32
27. Danica Gavrilović: O principima sredjivanja i obradi novijih arhivskih fondova, Arhivski pregled, Beograd, br. 1-2, 1956, str. 5; Bogdan Lekić: Sredjivanje posleratne gradje sindikalnih organizacija, Arhivski pregled Beograd, br. 1-2, 1966, str. 36; Neke opšte karakteristike gradje i opšti principi i metodi rada na sredjivanju gradje društveno-političkih organizacija, Arhivski pregled, Beograd, br. 1-2, 1975, str. 75.
28. Teorija i praksa arhivske službe u SSSR, Beograd, 1962, str. 42.
29. Bogdan Lekić, Margareta Jovović, Milica Milićević: Izrada inventara za fondove sredjene po principu slobodne provenijencije, Deveti Kongres arhivskih radnika Jugoslavije, Struga, 1980, str. 150.
30. Definicija koja je data, uglavnom, preuzeta je iz definicije pojmovna izvora upravnog prava koju daje dr Slavoljub Popović (Upravno pravo Opšti deo, Peto izmenjeno i dopunjeno izdanje, Savremena administracija, Beograd, nema godine, str. 89) i prilagodjena pojmu arhivskih izvora.
31. Dr Slavoljub Popović: Upravno pravo, Opšti deo, Peto izmenjeno i dopunjeno izdanje, Savremena administracija, Beograd, (nema godine), str. 90-103.
32. Isto, str. 92 i 93.
33. Arhiv Jugoslavije, fond Savezne planske komisije
34. Akademik Ivo Krebek: Osnovi upravnog prava FNRJ, Zagreb, 1950, str. 151.
35. Službeni list FNRJ, br. 80/1947, god.

36. Službeni list FNRJ, br. 26/1949. god.
37. Službeni list FBRJ, br. 106/1949. god.
38. Napomena br. 62, str. 95
39. Napomena br. 62, str. 99 i 100
40. Napomena br. 62, str. 100
41. Napomena br. 65, str. 153
42. Napomena br. 62, str. 101 i 102
43. Napomena br. 62, str. 261-272.
44. Napomena br. 62, str. 287-290
45. Napomena br. 65, str. 161.
46. Napomena br. 62, str. 290.

DEO TREĆI

1. Branko Petranović: Istorija Jugoslavije 1918-1978, Beograd, str. 419.
2. Dr Branko Petranović: Politička i ekonomska osnova narodne vlasti u Jugoslaviji za vreme obnove, Beograd, 1969, str. 63.
3. Napomena br. 1 str. 421.
4. Arhiv Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije (CK SKJ), III/2 (Zapisnik sa sednice Politbiroa CK KPJ od 16. juna 1945. god.).
5. Arhiv CK SKJ, III/3 (Zapisnik sa sednice Politbiroa CK SKJ od 10. januara 1946. godine).
6. Napomena br. 4.
7. Arhiv CK SKJ, III/4 (Zapisnik sa sednice Politbiroa CK SKJ od 30. juna 1945); Branko Petranović: Politička i ekonomska osnova narodne vlasti u Jugoslaviji za vreme obnove, ISI, Beograd, 1969. str. 65.
8. Arhiv CK SKJ, Plenarne sednice CK KPJ - SKJ, II (Odluka CK KPJ po organizacionim pitanjima od 3. jula 1945. godine).
9. Za izvršenje zadatka koji su bili u nadležnosti Organizaciono-instruktorskog odeljenja postojali su instruktori koji su podnosili izveštaje na osnovu kojih su Odeljenje i CK SKJ sačinjavali zaključke i dostavljali Politbirou CK SKJ.
10. Dr Branko Petranović: Politička i ekonomska osnova narodne vlasti u Jugoslaviji za vreme obnove, ISI, Beograd, 1969. str. 53.
11. Isto, str. 65
12. Branko Petranović: Istorija Jugoslavije 1918-1978. "Nolit", Beograd, 1980, str. 421.
13. Branko Petranović, Čedomir Štrbac: Istorija socijalističke Jugoslavije, Opšti pregled, knjiga prava, Beograd, 1977. str. 44.
14. Isto, str. 45.
15. Arhiv CK SKJ, V kongres KPJ, K-2-7; V kongres KPJ, Kultura, Beograd, 1949, str. 163.
16. Arhiv CK SKJ, CK SKJ, II (Odluka CK KPJ po organizacionim pitanjima od 28. januara 1948. godine).
17. Program i Statut Komunističke partije Jugoslavije, "Kultura", Beograd, 1948. str. 73-77.
18. Isto, str. 74.
19. Isto, str. 75.
20. Isto, str. 76.
21. Isto, str. 77.

22. Arhiv CK SKJ, CK SKJ, II/5 (Zapisnik sa I plenarne sednice CK KPJ od 29. jula 1948. godine).
23. Arhiv CK SKJ, CK SKJ, II/6 (Materijali II plenarne sednice CK KPJ održane 28-30. januara 1949. godine).
24. Arhiv CK SKJ, CK SKJ, III/37 (Zapisnik sa sednice Politbiroa CK KPJ od 14. oktobra 1948. godine).
25. Napomena br. 23.
26. Arhiv CK SKJ, CK KPJ - SKJ, V, k-8 (Zapisnik sa sastanka organizacionih sekretara CK republika od 26. oktobra 1951. godine)
27. Arhiv CK SKJ, CK KPJ - SKJ, V, k-8 (Zapisnik sa prvog sastanka Organizacionog sekretarijata CK KPJ od 1. novembra 1951. godine).
28. Arhiv CK SKJ, CK KPJ - SKJ, V, k-8 (Zapisnik sa III redovnog sastanka Organizacionog sekretarijata CK KPJ od 7. januara 1952. godine).
29. Branko Petranović, Čedomir Štrbac: Istorija socijalističke Jugoslavije, Opšti pregled, Knjiga prva, Beograd, 1977, str. 137.
30. Arhiv CK SKJ, VI kongres SKJ, I/VI, k-29; Statut Saveza komunista Jugoslavije, "Kultura", 1952.
31. Statut Saveza komunista "Kultura", Beograd, 1952. str. 35-39
32. Isto, str. 37-38.
33. Arhiv CK SKJ, CK SKJ, II/9-A (Zapisnik I plenarne sednice novoizabranog CK SKJ od 7. novembra 1952. godine).
34. Dr Petar Kačavenda: SKOJ i omladina u ratu i revoluciji, Beograd, 1979, str. 92.
35. Isto, str. 93
36. Arhiv CK SKJ, SKOJ, Ia-3/2 (Izveštaj Centralnog komiteta Saveza komunističke omladine Jugoslavije od 12. oktobra 1948. godine - Referat Milijana Neoričića na IV kongresu SKOJ-a).
37. Arhiv CK SKJ, Dosije fonda SKOJ-a (Organizaciona šema CK SKOJ-a za period 1945-1948. godine).
38. Vojislav Simović, Branko Petranović: Istorija narodne vlasti u Jugoslaviji (1941-1945), "Savremena administracija", Beograd, 1979, str. 152.
39. Dokumentacija Skupštine SFRJ; Dokumentacija o zakonodavnoj delatnosti AVNOJ-a, Ustavotvorne skupštine, Narodne skupštine i Savezne narodne skupštine za period 1943-1963, dok. br. 1. (Odluka Drugog zasedanja AVNOJ-a o vrhovnom zakonodavnom izvršnom narodnom predstavničkom telu Jugoslavije i Nacionalnom komitetu oslobodjenja Jugoslavije kao privremenim organima vrhovne narodne vlasti u Jugoslaviji za vreme narodnooslobodilačkog rata, Jajce, 29. novembar 1943. godine).

40. Arhiv CK SKJ, AVNOJ, br. 63; Temelji nove Jugoslavije, Beograd 1973, str. 129 (Zapisnik prve sednice Predsedništva AVNOJ-a od 30. novembra 1943. godine, Jajce).
41. Arhiv CK SKJ, AVNOJ, br. 56
42. Isto, br. 74.
43. Isto, br. 84
44. Službeni list DFJ, br. 59, 1945. godine
45. Ljubiša Korać: Organizacija federacije u socijalističkoj Jugoslaviji 1943-1978, izdanje Arhiva Jugoslavije "Globusa", Ljubljana, 1981, str. 73
46. Napomena br. 38, str. 153.
47. Na sednici Predsedništva AVNOJ-a od 1. februara 1945. konstatovano je da nije moguće razmatrati projekte zakona i drugih prepisa pre no što bi ih jedno telo razmotrilo i pripremilo kao predloge. Naredne sednice 3. februara iste godine izabran je Zakonodavni odbor.
48. Arhiv CK SKJ, NKOKJ, zapisnici Predsedništva AVNOJ-a i NKOKJ-a iz 1944. godine.
49. Poslovnik AVNOJ-a od 8. avgusta 1945, objavljen u "Službenom listu DFJ", br. 59, 1945. godine.
50. Donošenjem Poslovnika AVNOJ-a od 8. avgusta 1945. godine, dotadašnja Mandatna, Finansijska i Zakonodavna komisija prestaju da rade a njihove poslove preuzimaju istoimeni stalni odbor.
51. Napomena br. 38, str. 153.
52. Ljubiša Korać: Organizacija federacije u socijalističkoj Jugoslaviji, izdanje Arhiva Jugoslavije "Globusa" iz Zagreba, Ljubljana, 1981, str. 76.
53. Zakonodavni rad Predsedništva AVNOJ-a i Predsedništva Privremene narodne skupštine, Beograd, 1954, str. 49.
54. Napomena br. 51.
55. Napomena br. 53, str. 39.
56. Rezolucija o proglašenju AVNOJ-a za privremenu narodnu skupštinu DFJ, "Službeni list DFJ", br. 59/1945.
57. Poslovnik Zakonodavnog odbora Privremene narodne skupštine DFJ, "Službeni list DFJ", br. 61, 1945.
58. Ukaz o raspuštanju Privremene narodne skupštine DFJ, "Službeni list DFJ", br. 83/1945.
59. Sporazumi Tito-Šubašić objavljeni su u "Službenom listu DFJ", br. 11, 1945.
60. Odluka Petra II o prenošenju kraljevske vlasti namesništva "Službeni list DFJ", br. 11/1945.
61. Rešenje Petra II o postavljenju namesnika, "Službeni list DFJ", br. 11, 1945.
62. Jovan Djordjević: Ustavno pravo, Beograd, 1978. str. 99.

63. Arhiv Jugoslavije, fond Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, br. 100-519 (Zakon o ustrojstvu Kancelarije kraljevskog namesništva. od 21. juna 1945).
64. "Službeni list DFJ" br. 63/1945.
65. Arhiv Jugoslavije, (AJ), fond Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, F-1-21-25
66. AJ, fond Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, F-1-22 (Poslovnik zajedničke sednice delova Ustavotvorne skupštine, 1945).
67. AJ, fond Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, F-1-24 (Poslovnik Savezne skupštine Ustavotvorne skupštine 1945); Poslovnik Skupštine naroda Ustavotvorne skupštine, "Službeni list FNRJ", br. 99, 1945.
68. AJ, fond Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, F-1-26 (Rešenje o privremenoj organizaciji Predsedništva Ustavotvorne skupštine, 1946).
69. AJ, fond Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, F-89-498 (Zakon o Predsedništvu Ustavotvorne skupštine od 1. decembra 1945. godine). Ovaj Zakon objavljen je u "Službenom listu FNRJ", br. 5, 1945. godine.
70. Zasedanje Ustavotvorne skupštine, Beograd, str. 112 i 113.
71. Napomena br. 69.
72. Napomena br. 68.
73. Ustav FNRJ i ustavi narodnih republika, "Službeni list FNRJ", Beograd, 1948. godine.
74. Ljubiša Koruć: Organizacija federacije u socijalističkoj Jugoslaviji, izdanje Arhiva Jugoslavije; "Globusa", Ljubljana, 1981. str. 34 i 35.
75. "Službeni list FNRJ", br. 40, 1948..
76. Odluka o obrazovanju anketnog odbora Narodne skupštine FNRJ za ispitivanje sistema i stanja snabdevanja u FNRJ i Odluka o izboru u zadacima Anketnog odbora za ispitivanje otkupnog sistema u FNRJ, "Službeni list FNRJ", br. 37, 1950.
77. Poslovnik Narodne skupštine FNRJ za zajedničke sednice Saveznog izvršnog veća i Veća naroda, "Službeni list FNRJ", br. 35, 1950.
78. AJ, fond Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, br. 12-219.
79. Poslovnik Saveznog veća Narodne skupštine FNRJ i Poslovnik Veća naroda Narodne skupštine FNRJ, "Službeni list FNRJ", br. 52, 1948.
80. Napomena br. 77
81. AJ, fond Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, F-2-37 (Pravilnik o organizaciji administrativne službe Saveznog veća Narodne skupštine FNRJ, br. 14. od 10. decembra 1947. godine).

82. Servis za administrativne i računovodstvene poslove SIV-a fond Komiteta za zakonodavstvo i izgradnju narodne vlasti, F-137 iz 1947. godine (Pravilnik o organizaciji administrativne službe Veća naroda Narodne skupštine FNRJ od 10. decembra 1947. godine).
83. AJ, fond Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, F-7-102-46 (Ustav Federativne Narodne Republike Jugoslavije od 31. novembra 1946. godine).
84. AJ, fond Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, F-90-500 (Zakon o Prezidijumu Narodne skupštine FNRJ, u br. 364 od 18. jula 1946. godine).
85. Zakon o Prezidijumu Narodne skupštine FNRJ, "Službeni list FNRJ", br. 14, 1951. godine.
86. AJ, fond Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, F-12-219 (Poslovnik o unutrašnjoj organizaciji i poslovanju Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ od 19. jula 1946. godine).
87. Isto
88. AJ, fond prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, F-92-502 (Zakon o ovlašćenju Predsedništva Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ da rešava molbe i žalbe upućene Narodnoj skupštini FNRJ, u br. 732 od 26. decembra 1947. godine).
89. Sednice Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, Beograd, 1956. str. 346.
90. AJ, fond Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, F-12-220 (Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji i radu Odeljenja za ocenu saglasnosti i tumačenje zakona Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ od 2. decembra 1946. godine).
91. AJ, fond Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, F-3-49 (Akt Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, br. 466. od 6. maja 1949. godine).
92. AJ, fond Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, F-9-164 (Zakon o izmeni čl. 15. Zakona o Prezidijumu Narodne skupštine Federativne Narodne Republike Jugoslavije od 29. decembra 1951. godine).
93. Napomena br. 86
94. AJ, fond Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, F-3-49. (Rešenje Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, br. 277. od 20. februara 1947. godine).
95. AJ, fond Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, F-3-49 (Plan unutrašnje organizacije Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ. Dokument nije datiran i zaveden, ali je u tekstu dato stanje unutrašnje organizacije na dan 28. februara 1948. godine).
96. AJ, fond Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, 3-49 (Predlog rešenja o sistematizaciji službeničkih mesta u Prezidijumu Narodne skupštine FNRJ, br. 248. od 6. jula 1949. godine).
97. Napomena br. 38. tačka 6
98. Napomena br. 38. tačka 7.

99. Temelji nove Jugoslavije, Beograd, 1973, str. 128-129.
100. Isto, str. 129.
101. Arhivski izvori o delatnosti AVNOJ-a Predsedništva AVNOJ-a, NKOJ-a i povereništva nalaze se, uglavnom u Arhivu Jugoslavije, Arhivu CK SKJ, Dokumentaciji Skupštine SFRJ i Muzeju II zasedanje AVNOJ-a.
102. Vojislav Simović, Branko Petranović: Istorija narodne vlasti u Jugoslaviji (1941-1945), Beograd, str. 162.
103. "Službeni list DFJ", br. 1/1945.
104. "Službeni list DFJ", br. 1/1945.
105. Posle pogibije 23. oktobra 1944. godine Ivana Milutinovića poverenika Povereništva za narodnu privredu, nije bio imenovan poverenik ovog Povereništva. Pošto zvaničnim aktom ovo Povereništvo nije ukinuto to se datum osnivanja Povereništva za trgovinu i industriju (31. oktobar 1944) koje je preuzelo poslove iz njegove nadležnosti, smatra prestankom njegovog rada.
106. AJ, fond Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, F-12-206 (Odluka Predsedništva AVNOJ-a br. 88, o ukidanju Povereništva šumom i ruda i o osnivanju Povereništva šuma i Povereništva ruda, i o ukidanju Povereništva za ekonomsku obnovu od 1. februara 1945. godine).
107. Isto.
108. AJ, fond Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, F-12-208 (Odluka Predsedništva AVNOJ-a br. 125 o ukidanju Povereništva ishrane od 1. februara 1945. godine).
109. Odluka Predsedništva AVNOJ-a br. 126 o osnivanju Povereništva trgovine i snabdevanja od 1. februara 1945. godine, "Službeni list DFJ", br. 4 od 13. februara 1945. godine).
110. AJ, fond Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, F-12-209 (Odluka Predsedništva industrije od 1. februara 1945. godine).
111. Odluka o osnivanju Privrednog saveta NKOJ-a, "Službeni list DFJ", br. 1, 1945. godine.
112. Branko Petranović: Politička i ekonomska osnova narodne vlasti u Jugoslaviji za vreme obnove, Beograd, 1969, str. 263; Jovan Djordjević: Elementi ustavnog prava FNRJ, Beograd, 1954, str. 146; Ljubiša Korać: Organizacija federacije u Socijalističkoj Jugoslaviji, izdanje Arhiva Jugoslavije i "Globusa" iz Zagreba, Ljubljana, 1981, str. 253; Ivo Krebček: Osnovi upravnog prava FNRJ, Zagreb, 1950, str. 214.
113. Rešenje o ustanovljenju Komisije za zadrugarstvo pri Privrednom savetu "Službeni list DFJ", br. 63/1945.
114. Vrhovna komisija za zamenu novca osnovana je januara 1945. godine (Vojislav Simović, Branko Petranović: Istorija narodne vlasti u Jugoslaviji, Beograd, 1949, str. 197).

115. AJ, fond Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, F-12-213 (Odluka Predsedništva AVNOJ-a br. 134. o osnivanju Vrhovnog suda Demokratske Federativne Jugoslavije od 3. februara 1945. godine).
116. AJ, fond Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, F-12-212 (Odluka Predsedništva AVNOJ-a br. 133. o osnivanju i nadležnosti Javnog tužioca Demokratske Federativne Jugoslavije od 3. februara 1945. godine).
117. Temelji nove Jugoslavije, Beograd, 1973., str. 169-174.
118. Isto, str. 175-179.
119. Leon Geršković: Historija narodne vlasti, Beograd, 1957, str. 276.
120. Napomena br. 117, str. 192-199.
121. Ostavka NKOKJ-a Predsedništvu AVNOJ-a 5. marta 1945. (Branko Petranović, Čedomir Štrbac: Istorija socijalističke Jugoslavije, Beograd, knjiga druga, 1977, str. 37 i 38.
122. Ostavka Vlade dr Ivana Šubašića Kraljevskom namesništvu 5. mart 1945. godine (napomena br. 69, str. 37).
123. AJ, fond Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, F-100-510 (Zakon o raspuštanju Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije, 7. mart 1945. godine); Zakon o ukidanju čl. 5, 6, 7 i 8 Odluke o vrhovnom zakonodavnom i izvršnom narodnom predstavničkom telu Jugoslavije i Nacionalnom komitetu oslobođenja Jugoslavije kao privrednim organima vrhovne narodne vlasti u Jugoslaviji za vreme narodnooslobodilačkog rata ("Službeni list DFJ", br. 11, 1945. godine).
124. Ukaz o imenovanju Vlade Demokratske Federativne Jugoslavije, "Službeni list DFJ", br. 11, 1945; Zakonodavni rad Predsedništva AVNOJ-a i Predsedništva Privremene narodne skupštine, Beograd, 1951. str. 65 i 66.
125. Često se u istorijskoj literaturi koriste različiti nazivi za Privremenu vladu DFJ. Tako se susrećemo sa nazivima: "Narodna vlada DFJ", "Jugoslovenska vlada", "Vlada DFJ", "Jedinstvena vlada DFJ", "Centralna vlada", "Ministarski savet DFJ", "Savezna vlada" i slično. Nama je najprihvatljiviji naziv "Privremena vlada DFJ", koji nam daje prof. dr Branko Petranović jer on polazi od sadržajnih kriterija kod davanja ovakvog naziva (Branko Petranović: AVNOJ- Revolucionaarna smena vlasti, Beograd, 1976, str. 340).
126. Obrazovanje Privremene vlade DFJ 7. marta 1945. godine (Branko Petranović, Čedomir Štrbac: Istorija Socijalističke Jugoslavije, Dokumenti I, knjiga druga, Beograd, 1977, str. 41).
127. Uredba o osnivanju Ratnog kabineta, "Službeni list DFJ", br. 25/1945.

128. Uredba o osnivanju Zakonodavnog saveta Vlade DFJ, "Službeni list DFJ", br. 24/1945.
129. Uredba o Agrarnom savetu DFJ, "Službeni list DFJ", br. 67/1945. godine.
130. Ostavka Privremene vlade DFJ 30. novembra 1945. godine (Branko Petranović, Čedomir Štrbac: Istorija socijalističke Jugoslavije, Dokumenti I, knjiga druga, Beograd, 1977, str. 54.
131. Predlog mandatora, Maršala Tita za sastav Vlade FNRJ 1. februara 1946. godine (Branko Petranović, Čedomir Štrbac: Istorija socijalističke Jugoslavije, Dokumenti I, knjiga druga, Beograd, 1977, str. 55 i 56).
132. AJ, fond Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, F-90-500 (Zakon o Prezidijumu Narodne skupštine FNRJ, U.br. 364 od 18. jula 1946. godine).
133. Ustav FNRJ i ustavi narodnih republika, izdanje "Službenog lista FNRJ", Beograd, 1948. str. 35-36, 50.
134. AJ, fond Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, F-7-106 (Zakon o ovlašćenju Vlade FNRJ za donošenje uredba po pitanjima iz narodne privrede od 4. februara 1946. godine).
135. Jovan Djordjević: Ustavno pravo, Beograd, 1978, str. 314
136. Ivo Krebek: Osnovi upravnog prava FNRJ, Zagreb, 1950, str. 199.
137. AJ, fond Vlade FNRJ, F-30-52, (Rešenje o postupku pri donošenju hitnih uredba Vlade FNRJ, IV, br. 2833, od 2. aprila 1948.
138. AJ, fond Vlade FNRJ, F-30-52 (Ukaz o reorganizaciji Vlade FNRJ, U.br. 509 od 6. aprila 1951. godine); objavljen u "Službenom listu FNRJ", br. 18, 1954.
139. AJ, Fond Vlade FNRJ, F-10-22 (Uredba o organizaciji i delokrugu rada komisije za zadruga pri Predsedništvu Vlade FNRJ, Po.br. 1588 od 16. decembra 1946.); objavljena u "Službenom listu FNRJ" br. 103 od 20.XII 1946.
140. AJ, fond Vlade FNRJ, F.10-22, (Naredba Vlade FNRJ, br. 1079/44 od 24. februara 1947).
141. AJ, fond Vlade FNRJ, F-10-23 (Uredba o osnivanju i organizaciji Direkcije za informacije, IV, br. 3053/47 od 10. jula 1947. godine): objavljena u "Službenom listu FNRJ", br. 59 od 15. jula 1947. godine.
142. AJ, fond Vlade FNRJ, F-12-25 (Uredba o osnivanju Instituta za međunarodnu politiku i privredu, IV, br. 6709/47 od 8. decembra 1947. godine); objavljena u "Službenom listu FNRJ", br. 107 od 17. decembra 1947. godine.
143. AJ, fond Vlade FNRJ, F-10-23 (Uredba o osnivanju i nadležnosti Uprave za materijalne rezerve pri Predsedništvu Vlade FNRJ, IV, br. 7727/48 od 2. januara 1948. godine); objavljena u "Službenom listu FNRJ" br. 2 od 7. januara 1948. godine.

144. AJ, fond Vlade FNRJ, F-12-25 (Uredba o osnivanju Instituta za fiziku, IV, br. 378/48 od 10. januara 1948. godine); objavljena u "Službenom listu FNRJ", br. 6. od 21. januara 1948. godine.
145. AJ, Fond Vlade FNRJ, Uredba o izmeni Uredbe o osnivanju Instituta za fiziku, IV, br. 3174/50 od 13. juna 1950. godine); objavljena u "Službenom listu FNRJ", br. 40 od 14. juna 1950. godine.
146. AJ, fond Vlade FNRJ, F-10-23 (Uredba o osnivanju i nadležnosti uprave za koordinaciju rada naučnih instituta, IV, br. 2235/48 od 20. marta 1948. godine); objavljena u "Službenom listu FNRJ" br. 25 od 27. marta 1948. god.
147. AJ, fond Vlade FNRJ, (Uredba o osnivanju i radu Saveznog statističkog ureda u narodnim republikama, IV, br. 4468/48 od 28. maja 1948. godine); objavljena u "Službenom listu FNRJ", br. 47 od 5. juna 1948.
148. AJ, fond Vlade FNRJ, F-10-22 (Uredba o osnivanju organa za poslove narodne odbrane Vlade FNRJ, potpisano, bez broja i datuma. Datum je utvrđen na osnovu propratnog akta).
149. Isto, (Rešenje o Disciplinskom sudu pri Predsedništvu Vlade FNRJ, br. 196, od 11. marta 1949. godine).
150. Isto (Rešenja o osnivanju Komisije glavnih projekata, IV, br. 2973 od 4. aprila 1949. godine).
151. Isto, (Rešenje o prenosu Biro za pritužbe i predloge Komisije državne kontrole FNRJ u sastav Predsedništva Vlade FNRJ, broj 523/51 od 31. januara 1954. godine)
152. Servis za administrativne i računovodstvene poslove SIV-a, fond Komiteta za zakonodavstvo i izgradnju narodne vlasti, F-41 iz 1950. godine (Organizaciona šema Predsedništva Vlade FNRJ od 28. jula 1947. godine).
153. Isto (Organizaciona šema Predsedništva Vlade, 1947).
154. Ustav Federativne Narodne Republike Jugoslavije, "Službeni list FNRJ", Beograd, 1946. str. 34 (čl. 85).
155. Isto, (čl. 86)
156. Ljubiša Korać: Organizacija federacije u socijalističkoj Jugoslaviji, izdanje Arhiva Jugoslavije i "Globusa" iz Zagreba, Ljubljana, 1981, str. 173.
157. Nikola Stepanović: Administrativno pravo FNRJ, Opšti deo, Beograd, 1954. str. 141.
158. Napomena br. 154. str. 35 (čl. 89)
159. AJ, fond Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, F-3-53 (Ukaz o ustanovljenju pri Vladi FNRJ Komiteta za kulturu i umetnost, Komiteta za škole i nauku, Komiteta za zaštitu narodnog zdravlja, Komiteta za socijalno staranje i Komiteta za zakonodavstvo i izgradnju narodne vlasti, U.br. 40 od 8. februara 1946. godine.

160. "Službeni list FNRJ", br. 39/1946.
161. AJ, fond Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, F-7-106 (Zakon o ovlašćenju Vlade FNRJ za donošenje uredaba iz narodne privrede od 4. februara 1946. godine).
162. Ukaz Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ o ukidanju Ministarstva informacija; "Službeni list FNRJ", br. 64/1946.
163. Ukaz o osnivanju Ministarstva elektroprivrede FNRJ, "Službeni list FNRJ", br. 61/1947.
164. Ukaz o ukidanju o osnivanju Ministarstva Vlade FNRJ; "Službeni list FNRJ", br. 3/1948..
165. Isto
166. Ukaz o obrazovanju Ministarstva železnica i Ministarstva saobraćaja iz dosadašnjeg Ministarstva saobraćaja; "Službeni list FNRJ", br. 108/1948.
167. Ukaz o obrazovanju Ministarstva za nauku i kulturu FNRJ; "Službeni list FNRJ", br. 108/1948.
168. AJ, fond Vlade FNRJ, F-10-22 (Uredba o ukidanju Komiteta za auto saobraćaj Vlade FNRJ, Komiteta za škole i nauku Vlade FNRJ i Komiteta za kulturu i umetnost Vlade FNRJ, IV, br. 11593/48). Uredba je objavljena u "Službenom listu FNRJ", br. 114. od 31. decembra 1948. godine.
169. Ukaz o obrazovanju Ministarstva za novooslobodjene krajeve; "Službeni list FNRJ", br. 92/1948.
170. Ukaz o obrazovanju Ministarstva državnih nabavki: "službeni list FNRJ", br. 31/1948. god.
171. Rešenje Vlade FNRJ od 28. septembra 1948. godine; "Službeni list FNRJ", br. 88/1948.
172. AJ, fond Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, F-3-55 (Ukaz Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, U.br. 560 od 12. aprila 1948. godine.
173. AJ, fond Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, F-11-187 (Uredba o osnivanju Reparacione komisije ili Vlade FNRJ od 15. februara 1946.). Ova Uredba objavljena je u "Službenom listu FNRJ", br. 15, 1946. godine.
174. Isto.
175. AJ, fond Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, F-89-499 (Zakon o osnivanju Komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju od 4. februara 1946. godine). Ovaj Zakon objavljen je u "Službenom listu FNRJ", br. 12/1946.
176. AJ, fond Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, F-3-35 (Ukaz Prezidijuma Narodne skupštine o ukidanju Komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju pri Vladi FNRJ U.br. 636 od 24. aprila 1948. godine). Ovaj ukaz objavljen je u "Službenom listu FNRJ", br. 34/1948.

177. AJ, fond Vlade FNRJ, F-10-23 (Uredba o osnivanju i organizaciji Direkcije za informacije, IV, br. 3053/47 od 10. jula 1947. godine). Ova Uredba objavljena je u "Službenom listu FNRJ", br. 59/47 od 15. jula 1947. god.
178. "Službeni list FNRJ", br. 63/1946.
179. AJ, fond Vlade FNRJ; F-10-22 Uredba o ukidanju Komisije za narodnu imovinu Vlade FNRJ, (pre Državna uprava narodnih dobara) po br. 353/47. Ova Uredba objavljena je u "Službenom listu FNRJ", br. 8/47 od 28. januara 1947. godine.
180. Uredba o osnivanju Izvanredne komisije za auto-saobraćaj, "Službeni list FNRJ", br. 33/1946.
181. AJ, fond Vlade FNRJ, F-10-22 (Uredba o osnivanju i nadležnosti Komiteta auto-saobraćaja pri Vladi FNRJ, IV, br. 4110 od 12. avgusta 1947. godine). Ova uredba objavljena je u "Službenom listu FNRJ", br. 70/47 od 22. avgusta 1947. godine.
182. "Službeni list FNRJ", br. 2, 1945.
183. Napomena br. 179.
184. AJ, fond Vlade FNRJ, F-10-23 (Uredba o osnivanju i nadležnosti Glávne geodetske uprave, po br. 1217/46 od 31. decembra 1946. godine). Ova uredba objavljena je u "Službenom listu FNRJ", br. 2/47 od 7. januara 1947. godine.
185. Isto.
186. AJ, fond Vlade FNRJ, F-12-26 (Uredba o organizaciji hidrometeorološke službe, po. br. 314/47 od 31. decembra 1946). Uredba je objavljena u "Službenom listu FNRJ", br. 2/47 od 7. januara 1947. godine.
187. AJ, fond Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, F-94-504 (Zakon o državnoj arbitraži, U. br. 2373 od 3 decembra 1947. godine).
188. AJ, fond Vlade FNRJ, F-15-23 (Uredba o ustanovljenju "Narodne vlade FNRJ" zaslužnim radnicima na području nauke i kulture, IV, br. 317/49 od 13. januara 1949). Uredba je objavljena u "Službenom listu FNRJ", br. 6 od 19. januara 1949.
189. AJ, fond Vlade FNRJ, F-15-23 (Rešenje Vlade FNRJ o odredjivanju članova Komisije za nagrađivanje radnika na području nauke i kulture pri Vladi FNRJ, IV, br. 4158/49 od 18. maja 1949. godine).
190. AJ, fond Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, F-3-53 (Ukaz o ustanovljenju pri Vladi FNRJ Komiteta za kulturu i umetnost, Komiteta za škole i nauku, Komiteta za zaštitu narodnog zdravlja, Komiteta za socijalno staranje i Komitet za zakonodavstvo i izgradnju narodne vlasti, U.br. 40. od 8. februara 1946. godine).

191. AJ, fond Vlade FNRJ, F-10-22 (Uredba o ukidanju Komiteta za fiskulturu Vlade FNRJ, IV, br. 3885 od 22. jula 1950. godine). Ova Uredba objavljena je u "Službenom listu FNRJ", br. 48/50 od 28. avgusta 1950. god.
192. Uredba o osnivanju Komiteta za radio-difuznu službu Vlade FNRJ i Komiteta za kinematografiju Vlade FNRJ; "Službeni list FNRJ", br. 52, 1946.
193. Isto
194. AJ, fond Vlade FNRJ, F-10-22 (Uredba o ukidanju Komiteta za radio-difuznu službu Vlade FNRJ, IV br. 3839 od 25. jula 1950). Uredba je objavljena u "Službenom listu FNRJ" br. 48/50 od 2. avgusta 1950. godine.
195. AJ, fond Vlade FNRJ, F-10-22, (Uredba o osnivanju i nadležnosti Komiteta za auto-saobraćaj pri Vladi FNRJ, IV, br. 4110 od 12. avgusta 1947. godine). Uredba je objavljena u "Službenom listu FNRJ", br. 70/47 od 22. avgusta 1947. godine.
196. AJ, fond Vlade FNRJ, F-10-22, (Uredba o ukidanju Komiteta za auto-saobraćaj Vlade FNRJ, Komiteta za škole i nauku Vlade FNRJ i Komiteta za kulturu i umetnost Vlade FNRJ, IV, br. 11593/48) Uredba je objavljena u "Službenom listu FNRJ", br. 114/48 od 31. decembra 1948. godine.
197. AJ, fond Vlade FNRJ, F-10-22, (Uredba o osnivanju i nadležnosti Komiteta za zadrugarstvo Vlade FNRJ, IV, br. 296/48 od 22. januara 1948. godine). Uredba je objavljena u "Službenom listu FNRJ", br. 9/48 od 31. januara 1948. godine.
198. AJ, fond Vlade FNRJ, F-10-22, (Uredba o ukidanju Komiteta za zadrugarstvo Vlade FNRJ, IV, br. 11589) Uredba je objavljena u "Službenom listu FNRJ", br. 114/48 od 31. decembra 1948. godine.
199. AJ, fond Vlade FNRJ, F-10-22, (Uredba o osnivanju Komiteta za turizam i ugostiteljstvo Vlade FNRJ, IV, br. 4735/48 od 6. juna 1948. godine). Ova Uredba objavljena je u "Službenom listu FNRJ", br. 49/48 od 12. juna 1948. godine.
200. AJ, fond Vlade FNRJ, F-30-52 (Uredba o reorganizaciji Vlade Federativne Narodne Republike Jugoslavije, U.br. 509. od 6. aprila 1951. godine). Ukaz je objavljen u "Službenom listu FNRJ", br. 18/51 od 7. aprila 1954. godine.
201. AJ, fond Vlade FNRJ, F-10-22 (Uredba o osnivanju i nadležnosti Komiteta za vodoprivredu Vlade FNRJ, IV, br. 7282 od 30. avgusta 1948. godine). Uredba je objavljena u "Službenom listu FNRJ", br. 75/48. od 1. septembra 1948. godine.
202. Napomena br. 200

203. AJ, fond Vlade FNRJ, F-10-22. (Uredba o osnivanju i radu Komiteta za lokalnu privredu i komunalne poslove Vlade FNRJ, IV, br. 1467/49 od 17. februara 1949. godine). Uredba je objavljena u "Službenom listu FNRJ", br. 16/49 od 23. februara 1949. godine.
204. AJ, fond Vlade FNRJ, F-10-22, (Uredba o ukidanju Komiteta za autosaoobraćaj Vlade FNRJ, Komiteta za škole i nauku Vlade FNRJ i Komiteta za kulturu i umetnost Vlade FNRJ, IV, br. 11593/48) Uredba je objavljena u "Službenom listu FNRJ", br. 114/48 od 31. decembra 1948. godine.
205. Ukaz o obrazovanju Ministarstva za nauku i kulturu FNRJ, "Službeni list FNRJ", br. 108/1948. godine.
206. Rešenje o osnivanju Kontrolne komisije pri Predsedništvu Savezne vlade, "Službeni list FNRJ", br. 8, 1946.
207. AJ, fond Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, F-89-499 (Zakon o opštoj državnoj kontroli, U.br. 163 od 1. aprila 1946. godine). Zakon je objavljen u "Službenom listu FNRJ", br. 28/1946.
208. AJ, fond Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, F-95-505 (Zakon o državnoj kontroli, U.br. 31. od 5. januara 1948.).
209. Ukaz o ukidanju Komisije državne kontrole FNRJ, "Službeni list FNRJ", br. 6/1951.
210. AJ, fond Vlade FNRJ, F-10-22 (Uredba o organizaciji i nadležnosti Komisije državne kontrole FNRJ, IV, br. 1494/49 od 1. marta 1949. godine). Uredba je objavljena u "Službenom listu FNRJ", br. 19/49 od 5. marta 1949. godine.
211. Zakon o ukidanju Zakona o kontrolno-računskoj komisiji, "Službeni list FNRJ" od 17. maja 1946. godine.
212. Zakon o Kontrolno-računskoj komisiji, "Službeni list FNRJ", br. 21/1945.
213. AJ, fond Vlade FNRJ, F-10-22 (Uredba o organizaciji i delokrugu rada Komisije za zadruge pri Predsedništvu Vlade FNRJ, Po. br. 1588 od 16. decembra 1946. godine). Uredba je objavljena u "Službenom listu FNRJ", br. 103/46 od 22. decembra 1946. godine.
214. Isto.
215. AJ, fond Vlade FNRJ, F-10-22 (Naredba Vlade FNRJ, br. 1079/47 od 24. februara 1947. godine).
216. AJ, fond Vlade FNRJ, F-10-22, (Rešenje Vlade FNRJ, IV, br. 2973 od 4. aprila 1949. godine).
217. AJ, fond Vlade FNRJ, F-10-23 (Uredba o osnivanju i nadležnosti Uprave za materijalne rezerve pri Predsedništvu Vlade FNRJ, IV, br. 7727/47 od 2. januara 1948. godine). Uredba je objavljena u "Službenom listu FNRJ", br. 2/48 od 7. januara 1948. godine.

218. AJ, fond Vlade FNRJ, F-10-23, (Uredba o osnivanju i nadležnosti Uprave za koordinaciju rada naučnih instituta, IV, br. 2235/48 od 20. marta 1948. godine). Uredba je objavljena u "Službenom listu FNRJ", br. 25/48 od 27. marta 1948. godine.
219. Rešenje o osnivanju organa za prethodni rad na odlikovanjima, "Službeni list FNRJ", br. 79/1949.
220. Rešenje o ukidanju organa za prethodni rad na odlikovanjima, "Službeni list FNRJ", br. 1/1950.
221. Uredba o osnivanju i radu Saveznog statističkog ureda i statističkih ureda u narodnim republikama, "Službeni list FNRJ", br. 47/1948.
222. Odluka o organizaciji i radu Državnog statističkog ureda DFJ, "Službeni list DFJ", br. 1/1945.
223. AJ, fond Vlade FNRJ, F-12-25 (Uredba o osnivanju Instituta za međunarodnu politiku i privredu, IV, br. 6709/47 od 8. decembra 1948. godine). Uredba je objavljena u "Službenom listu FNRJ", br. 107 od 17. decembra 1948.god.
224. AJ, fond Vlade FNRJ, F-12-24, (Uredba o osnivanju Instituta za fiziku IV, br. 378/48 od 10. januara 1948.godine). Uredba je objavljena u "Službenom listu FNRJ", br. 6/48 od 21. januara 1948. godine.
225. AJ, fond Vlade FNRJ, F-12-25, (Uredba o izmeni Uredbe o osnivanju Instituta za fiziku, IV, br. 3174/50 od 13. juna 1950. godine). Uredba je objavljena u "Službenom listu FNRJ", br. 40/50. od 14. juna 1948. godine.
226. AJ, fond Vlade FNRJ, F-10-22 (Rešenje Vlade FNRJ o osnivanju Komisije za pitanja eksproprijacije, IV, br. 6190/49 od 13. jula 1949. godine).
227. Zakon o povlačenju i zameni okupacijskih novčanica, "Službeni list DFJ", br. 20/1945.
228. AJ, fond Vlade FNRJ, F-15-23 (Uredba o pregledu filmova za javno prikazivanje, IV, br. 2955/49 od 4. aprila 1949. godine). Uredba je objavljena u "Službenom listu FNRJ", br. 29/49 od 6. aprila 1949. godine.
229. Uredba o obeštećenju vlasnika plovniha objekata, "Službeni list FNRJ", br. 9/1946.
230. "Službeni list FNRJ", br. 48/1948.
231. "Službeni list FNRJ", br. 47/1948.
232. "Službeni list FNRJ", br. 30/1945.
233. AJ, fond Vlade FNRJ, F-10-22 (Rešenje Vlade FNRJ, IV, br. 3956 od 2. septembra 1947. godine).
234. AJ, fond Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, F-3-35 (Ukaz Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ o prenosu poslova staranja o ratnim vojnim invalidima i mirnodopskim vojnim invalidima u nadležnost Komiteta za socijalno staranje Vlade FNRJ, U.br. 1558, od 9. novembra 1948. god.)

235. Branko Petranović, Čedomir Štrbac: Istorija socijalističke Jugoslavije, opšti pregled, knjiga prava, Beograd, 1977. str. 76.
236. Servis za administrativne i računovodstvene poslove SIV, fond Komiteta za zakonodavstvo i izgradnju narodne vlasti, F.137. iz 1948. godine (Pregled uprava kod saveznih organa državne uprave od 26. februara 1949. godine).
237. AJ, fond Vlade FNRJ, F-lo-23 (Uredba o organizaciji uprava za unapredjenje proizvodnje, IV, br. 4122 od 17. maja 1948. godine). Uredba je objavljena u "Službenom listu FNRJ", br. 43/48 od 26. maja 1948. godine.
238. Zakon o pronalascima i tehničkim usavršavanjima, "Službeni list FNRJ", br. 108/1948.
239. Napomena br. 236
240. AJ, fond Vlade FNRJ, F-lo-23 (Uredba o osnivanju Generalne direkcije medicinskih proizvoda Komiteta za zaštitu narodnog zdravlja Vlade FNRJ, IV, br. 5012/47 od 9. oktobra 1947. godine). Uredba je objavljena u "Službenom listu FNRJ", br. 89/47 od 18. oktobra 1947. godine.
241. AJ, fond Vlade FNRJ, F-lo-23, (Uredba o službi i upravama za uključivanje radne snage u privredi, IV, br. 7508/48 od 10. septembra 1948. godine). Uredba je objavljena u "Službenom listu FNRJ", br. 79/48 od 15. septembra 1948. godine.
242. Uredba o osnivanju Uprave za iseljenike, "Službeni list FNRJ", br. 56/1946. godine.
243. AJ, fond Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, F-11-183 (Uredba Ministarskog saveta DFJ o osnivanju Glavne uprave rečnog saobraćaja pri Ministarstvu saobraćaja Demokratske Federativne Jugoslavije od 10. jula 1945. godine).
244. Uredba o osnivanju Glavne uprave pomorstva i Uprave pomorstva, "Službeni list DFJ", br. 61/1945.
245. Uredba o vazdušnoj plovidbi, "Službeni list FNRJ", br. 47/1949. godine.
246. AJ, fond Vlade FNRJ, F-11-24 (Uredba o osnivanju Uprave za snabdevanje vojnih lica i glavnih direkcija preduzeća za snabdevanje vojnih lica, IV, br. 316 od 13. januara 1949. godine). Uredba je objavljena u "Službenom listu FNRJ", br. 6/49 od 14. januara 1949. godine.
247. AJ, fond Vlade FNRJ, F-11-24 (Uredba o osnivanju Glavne uprave za novooslobodjene krajeve, IV, br. 1489/49 od 19. februara 1949. godine). Uredba je objavljena u "Službenom listu FNRJ", br. 17/49 od 26. februara 1947. godine.
248. Uredba o organizaciji šumarstva, "Službeni list FNRJ", br. 106/1946. godine.
249. AJ, fond Vlade FNRJ, F-12-26 (Uredba o organizaciji geološke službe, IV, br. 11582/48 od 31. decembra 1948. godine). Uredba je objavljena u "Službenom listu FNRJ", br. 114/48 od 31. decembra 1948. godine.

250. Uredba o Saveznoj upravi za geološka istraživanja, "Službeni list FNRJ", br. 27/1950. godine.
251. Servis za administrativne i računovodstvene poslove SIV-a, Fond Komiteta za zakonodavstvo i izgradnju narodne vlasti, F-137 iz 1948. godine (Pregled uprava kod saveznih organa državne uprave od 26. februara 1949. godine).
252. Ministarstvo lake industrije, teške industrije, saobraćaja, poljoprivrede, rudarstva, elektroprivrede, građevine, pomorstva, rada, finansija, spoljne trgovine, trgovine i snabdevanja i pošta, telegrafa i telefona.
253. Ista Ministarstva kao i u napomeni br. 252. (osim Ministarstva građevina) i Komitet za turizam i ugostiteljstvo.
254. Uprave za radnu snagu imala su Ministarstvo teške industrije lake industrije, saobraćaja, poljoprivrede, rudarstva, elektroprivrede, pomorstva i poštom, telegrafa i telefona.
255. Uprave za snabdevanje imala su ministarstvo teške industrije, lake industrije, saobraćaja, poljoprivrede, rudarstva i elektroprivrede.
256. Osnovni zakon o državnim privrednim preduzećima, "Službeni list FNRJ", br. 62/1946.
257. Arhiv CK SKJ, fond CK SKJ, III/21 (Zapisnik sednice (Politbiroa) CK KPJ od 29. septembra 1946. godine.
258. Zakon o nacionalizaciji privatnih privrednih preduzeća, "Službeni list FNRJ", br. 98/46 od 5. decembra 1946. godine.
259. Ivo Krebek: Osnovi upravnog prava FNRJ, Zagreb, 1950, str. 208.
260. Generalna direkcija savezne metalne industrije (28.I 1947. - 2.VIII 1950), Generalna direkcija savezne industrije cementa (28.I.1947-31.V 1950), Generalna direkcija savezne hemijske industrije (28.I 1947-31.V 1950), Generalna direkcija savezne industrije stakla (28.I 1947-31.V 1950), Generalna direkcija savezne industrije celuloze, drvenjače i papira koja od 26. februara 1949. nastavlja rad pod nazivom Generalna direkcija savezne industrije papira (28.I 1947-31.V 1950), Generalna direkcija savezne industrije duvana (28.I 1947-31.V 1950), Generalna direkcija savezne elektroprivrede (28.I 1947.-8.VIII 1947). Uglavnom ove direkcije osnovane su Uredbom o osnivanju generalnih i glavnih direkcija Ministarstva industrije FNRJ ("Službeni list FNRJ", br. 8/1947), a ukinute Uredbom o ukidanju generalnih i glavnih direkcija i uprava u nadležnosti organa Vlade FNRJ ("Službeni list FNRJ", br. 38/1950).

261. Glavna direkcija savezne industrije motora (28.I 1947. - 2.VIII 1950), Glavna direkcija savezne tekstilne industrije i svilarstva koja od 27. decembra 1947. godine nosi naziv Glavna direkcija savezne tekstilne industrije (28.I 1947-22.VII 1949), Glavna direkcija savezne industrije kože i gume (28.I 1947-22.VII 1949). Direkcije su osnovane istom uredbom kojom su osnovane i direkcije u napomeni br. 260, a ukinute su Uredbom o ukidanju Glavne direkcije savezne tekstilne industrije i Glavne direkcije savezne industrije kože i gume ("Službeni list FNRJ", br. 63/1949) i Uredbom o ukidanju generalnih i glavnih direkcija koje su bile u nadležnosti Ministarstva teške industrije FNRJ ("Službeni list FNRJ", br. 48/1950).
262. Generalna direkcija industrije aluminijuma i bakra (14.II 1948-15.II 1950.) i Generalna direkcija savezne industrije poljoprivrednih mašina (20.X 1948-2.VIII 1950) - Uredba o osnivanju Generalne direkcije savezne industrije poljoprivrednih mašina ("Službeni list FNRJ", br. 90/1948), Uredba o osnivanju Generalne direkcije metalurgije ("Službeni list FNRJ", br. 11/1950), Uredba o ukidanju generalnih i glavnih direkcija koje su bile u nadležnosti Ministarstva teške industrije FNRJ ("Službeni list FNRJ", br. 48/1950).
263. Glavna direkcija savezne grafičke industrije osnovana 31. maja 1947, a ukinuta 14. februara 1948. Ponovo je osnovana 15. jula 1949. i konačno ukinuta 31. maja 1950. godine; Glavna direkcija za azbest (11.IX 1948-31.V 1950) - Uredba o osnivanju Glavne direkcije savezne grafičke industrije Ministarstva industrije ("Službeni list FNRJ", br. 45/1947); Uredba o osnivanju savezne grafičke industrije ("Službeni list FNRJ", br. 51/1949); Uredba o osnivanju Glavne direkcije za azbest Ministarstva teške industrije ("Službeni list FNRJ", br. 51/1949); Ukaz o prenosu preduzeća opštredržavnog značaja iz nadležnosti organa Vlade FNRJ u nadležnosti vlada narodnih republika ("Službeni list FNRJ", br. 25/1950).
264. Generalna direkcija za ugalj (7.III 1947-31.XII 1948), Generalna direkcija crne metalurgije (7.III 1947-8.II 1950) Generalna direkcija rudnika i topionica obojenih metala (7.II 1947-15.II 1950) i Glavna direkcija za naftu i plin - osnovana 7. marta 1947, koja od 27. decembra 1947. postaje Generalna direkcija za naftu i plin. Ukinuta je 15. februara 1950. godine. Osnivanje direkcija u oblasti rudarstva uglavnom je izvršeno Uredbom o osnivanju generalnih glavnih direkcija Ministarstva rudarstva FNRJ ("Službeni list FNRJ", br. 10/1947).
265. Glavna direkcija za ugalj za NR Srbiju, za NR Hrvatsku, za NR Sloveniju i NR Bosnu i Hercegovinu (31.XII 1948-25.I 1950.), - Uredba o osnivanju generalnih direkcija uglja za narodne republike Srbiju, Hrvatsku, Sloveniju i Bosnu i Hercegovinu ("Službeni list FNRJ", br. 19/1947); Uredba o ukidanju Uredbe o osnivanju generalnih direkcija uglja za narodne republike Srbiju, Hrvatsku, Sloveniju i Bosnu i Hercegovinu ("Sl. list FNRJ" br. 5/1950).

266. Generalna direkcija izvoza (7.III 1947-7.I 1948), Generalna direkcija uvoza (7.III 1947-7.I 1948.), Generalna direkcija za medjunarodnu špediciju (7.I 1948-18.VII 1949) i Glavna direkcija za medjunarodnu špediciju i javna skladišta (17.III 1947-7.I 1948) - Uredba o osnivanju generalnih direkcija uvoza i izvoza i Glavne direkcije za medjunarodnu špediciju i javna skladišta ("Službeni list FNRJ", br. 19/1947); Uredba o obavljanju poslova i medjunarodne otpremničke službe ("Službeni list FNRJ", br. 52/1949).
267. Glavna direkcija za trgovinu automobilima i standardnim delovima (8.IV 1947-18.II 1948), Glavna direkcija narodnih magazina (8.IV 1947-18.II 1948) i Glavna direkcija za trgovinu naftom i naftinim derivatima (8.IV 1947-25.X 1947) - Uredba o ukidanju Glavne direkcije za trgovinu automobilima i standardnim delovima i Glavne direkcije narodnih magazina Ministarstva trgovine i snabdevanja FNRJ ("Službeni list FNRJ", br. 14/1948); Uredba o ukidanju Glavne direkcije za trgovinu naftom i naftinim derivatima Ministarstva trgovine i snabdevanja ("Službeni list FNRJ", br. 91/47).
268. Generalna direkcija pošta (3.XII 1947-31. XII 1948) i Generalna direkcija telegrafa i telefona (2.XI 1947-31.XII 1948) - Uredba o osnivanju i organizaciji Generalne direkcije pošta direkcija pošta i sreskih pošta ("Službeni list FNRJ", br. 108/1947); Uredba o osnivanju i organizaciji Generalnih direkcija telegrafa i telefona, direkcija telegrafa i telefona i telegrafsko-telefonskih centrala ("Službeni list FNRJ", br. 102/1947).
269. Generalna direkcija železnica, Glavna direkcija železničkih radionica i Glavna direkcija gradjenja železnica.
270. Generalna direkcija unutrašnje plovidbe (12.IX 1947) - Uredba o osnivanju Generalne direkcije unutrašnje plovidbe Ministarstva saobraćaja FNRJ ("Službeni list FNRJ", br. 78/1947).
271. Generalna direkcija brodarstva osnovana 8. aprila 1947, koja od 31. decembra 1948. godine nastavlja rad pod nazivom Generalna direkcija trgovačke mornarice i kao takva ukinuta je 13. juna 1950. godine; Glavna direkcija luka i javnih skladišta (15.X 1947-1.IV 1949) i Glavna direkcija pomorsko-tehničkih preduzeća osnovana 15.XII 1948. godine koja od 22. juna 1950. nastavlja rad kao Glavna direkcija pomorsko-gradjevinskih preduzeća koja je ukinuta 3. decembra 1952. - Uredba o osnivanju Generalne direkcije brodarstva Ministarstva pomorstva DNRJ ("Službeni list FNRJ", br. 29/1947); Uredba o ukidanju Generalne direkcije brodarstva Ministarstva pomorstva FNRJ ("Službeni list FNRJ", br. 29/1947); Uredba o ukidanju Generalne direkcije trgovačke mornarice Ministarstva pomorstva FNRJ ("Službeni list FNRJ", br. 28/1951);

- Uredba o osnivanju Glavne direkcije pomorsko-tehničkih preduzeća ("Službeni list FNRJ", br. 108/1948); Uredba o ukidanju Glavne direkcije pomorsko gradjevinskih preduzeća ("Službeni list FNRJ", br. 58/1952); Uredba o prenosu poslova javnih skladišta u pomorskim lukama u nadležnosti Ministarstva pomorstva FNRJ ("Službeni list FNRJ", br. 88/1947).
272. Generalna direkcija za proizvodnju veterinarskih cepiva i lekova (Generalna direkcija Vetseruma) osnovana 8. avgusta 1947. godine, a ukinuta 30. maja 1950. godine; Glavna direkcija državnih poljoprivrednih dobara osnovana 8. aprila 1947, a ukinuta 1. oktobra 1949. godine. - Uredba o osnivanju Generalne direkcije za proizvodnju veterinarskih cepiva i lekova Ministarstva poljoprivrede i šumarstva FNRJ ("Službeni list FNRJ", br. 66/1947); Ukaz o prenosu preduzeća opštedržavnog značaja iz nadležnosti organa Vlade FNRJ u nadležnost organa vlada narodnih republika ("Službeni list FNRJ", br. 25/1950); Uredba o osnivanju Glavne direkcije državnih poljoprivrednih dobara Minipoljoprivrede i šumarstva ("Službeni list FNRJ", br. 29/1947); Uredba o osnivanju Glavne direkcije ujedinjenih saveznih poljoprivrednih dobara "Bratstvo" i Glavne direkcije ujedinjenih saveznih poljoprivrednih dobara "Proleter" ("Službeni list FNRJ", br. 84/1949).
273. Glavna direkcija državnih ujedinjenih saveznih poljoprivrednih dobara "Belje" osnovana 1. oktobra 1949, a preneti 23. maja 1951. godine u nadležnost NR Hrvatske; Glavna direkcija ujedinjenih saveznih poljoprivrednih dobara "Bratstvo" osnovana 1. oktobra 1949, a ukinuta 31. maja 1950. godine; Glavna direkcija ujedinjenih saveznih poljoprivrednih dobara "Proleter" osnovana 1. oktobra 1949, a ukinuta 31. maja 1950. godine - Uredba o osnivanju Plovne direkcije ujedinjenih saveznih poljoprivrednih dobara "Bratstvo" i Glavne direkcije ujedinjenih saveznih poljoprivrednih dobara "Proleter" ("Službeni list FNRJ", br. 84/1949).
274. Generalna direkcija elektroprivrede za NR Srbiju, za NR Hrvatsku, za NR Sloveniju i za NR Bosnu i Hercegovinu i za NR Makedoniju, osnovane 31. decembra 1948. a ukinute 15. februara 1950. godine. - Uredba o osnivanju generalnih direkcija elektroprivrede i glavne direkcije elektroprivrede Ministarstva elektroprivrede FNRJ ("Službeni list FNRJ", br. 114/1948); Uredba o ukidanju generalnih direkcija elektroprivrede za narodne republike Srbiju, Hrvatsku, Sloveniju, Bosnu i Hercegovinu i Glavne direkcije za NR Crnu Goru ("Službeni list SFRJ" br. 11/1950).
275. Glavna direkcija elektroprivrede za NR Crnu Goru osnovana 31. decembra 1948. koja je ukinuta 15. februara 1950. godine; Glavna direkcija industrije elektrotehničkog porcelana osnovana 6. aprila 1949. a ukinuta 31. maja 1950. godine - Uredba o osnivanju generalnih direkcija

- elektroprivrede i glavne direkcije elektroprivrede Ministarstva elektroprivrede FNRJ ("Službeni list FNRJ", br. 114/1948); Uredba o ukidanju generalnih direkcija elektroprivrede za narodne republike Srbiju, Hrvatsku, Sloveniju, Makedoniju, Bosnu i Hercegovinu i Glavne direkcije za NR Crnu Goru ("Službeni list FNRJ", br. 11/1950); Uredba o osnivanju i radu Glavne direkcije industrije elektrotehničkog porcelana ("Službeni list FNRJ", br. 29/1949).
276. Dr. Jovan Djordjević: Nove promene u organizaciji naših vlada i pravni problemi u vezi sa ovim promenama; Arhiv za pravne i društvene nauke, organ Saveza udruženja pravnika Jugoslavije, Beograd, br. 2. april - juni, godina XXXIII, knj. VI, novog (III) kola (knjiga LXVI celokupnog izdanja), 1951. str. 223.
277. AJ, fond Privrednog saveta Vlade FNRJ (Uputstvo o osnivanju i radu radničkih saveta državnih privrednih preduzeća od 23. decembra 1949. godine).
278. Muzej revolucije naroda i narodnosti Jugoslavije, IV-6972.
279. Ukaz o ukidanju Ministarstva elektroprivrede i Ministarstva rudarstva na osnivanju Komiteta za elektroprivredu, Komiteta za ugalj, Komiteta za nemetale Vlade FNRJ i Generalne direkcije za metalurgiju i Generalne direkcije za naftu; "Službeni list FNRJ", br. 10/1950. od 8. februara 1950. godine.
280. Ukaz o osnivanju Saveta za energetiku i ekstrativnu industriju Vlade FNRJ; "Službeni list FNRJ", br. 10/1950. od 8. februara 1950. godine.
281. Ukaz o ukidanju Ministarstva poljoprivrede, Ministarstva šumarstva, Ministarstva lake industrije, Ministarstva gradjevina, Ministarstva trgovine i snabdevanja i Ministarstva državnih nabavki Vlade FNRJ i osnivanju Saveta za preradivačku industriju, Saveta za gradjevinarstvo i gradjevinsku industriju, Saveta za promet robom i Saveta za saobraćaj i veze Vlade FNRJ; "Službeni list FNRJ", br. 27/1950. od 12. aprila 1950. godine.
282. Ukaz o ukidanju Ministarstva za nauku i kulturu Vlade FNRJ i o osnivanju Saveta za nauku i kulturu Vlade FNRJ i o osnivanju Saveta za nauku i kulturu Vlade FNRJ; "Službeni list FNRJ", br. 38/1950. od 31. maja 1950. godine.
283. Ukaz o ukidanju Komiteta za zakonodavstvo i izgradnju narodne vlasti Vlade FNRJ i o osnivanju Saveta za zakonodavstvo i izgradnju narodne vlasti Vlade FNRJ; "Službeni list FNRJ", br. 38/50 od 31. maja 1950. godine.
284. Ukaz o ukidanju Ministarstva teške industrije Vlade FNRJ i o osnivanju Saveta za mašinogradnju Vlade FNRJ, Generalne direkcije za mašinogradnju i Generalne direkcije za crnu metalurgiju Vlade FNRJ; "Službeni list FNRJ", br. 40/50 od 14. juna 1950. godine.

285. Ukaz o ukidanju Komiteta za elektroprivredu, Komiteta za ugalj i Komiteta za nemetale Vlade FNRJ; "Službeni list FNRJ", br. 40/50 od 14. juna 1950. godine.
286. Uredba o ukidanju generalnih i glavnih direkcija i upravi u nadležnosti organa Vlade FNRJ; "Službeni list FNRJ", br. 38/50 od 31. maja 1950. godine.
287. Napomena br. 276, str. 224
288. Ivo Krebek: Osnovi upravnog prava FNRJ, Zagreb, 1950, str. 216.
289. Napomena br. 278.
290. Josip Broz Tito: Trudbeničko upravljanje privredom, Komunist, Beograd, br. 4-5, 1950. str. 1.
291. Boris Kidrič: O reorganizaciji državne uprave privredom; Komunist, Beograd, br. 4-5, 1950. str. 27.
292. AJ, fond Vlade FNRJ, F-30-52 (Ukaz o reorganizaciji Vlade FNRJ, U.br. 509 od 6. aprila 1951). Ukaz je objavljen u "Službenom listu FNRJ", br. 18/51 od 7. aprila 1951. godine.
293. Napomena br. 276, str. 229.
294. Rešenje o reorganizaciji savezne administracije u privredi; "Službeni list FNRJ", br. 37/52 od 16. jula 1952. godine.
295. Branko Petranović, Čedomir Štrbac: Istorija socijalističke Jugoslavije, opšti pregled, knjiga prva, Beograd 1977, str. 143.
296. Arhiv CK SKJ, NKOKJ, br. 68 (Zapisnik sa druge zajedničke sednice NKOKJ-a i Predsedništva AVNOJ-a održane 19. januara 1944. godine).
297. AJ, fond Savezne konferencije Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije (SK SSRNJ), F-3 (Govor Josipa Broza Tita na Prvom kongresu NOFJ 1945. godine).
298. Branko Petranović, Čedomir Štrbac: Istorija socijalističke Jugoslavije, Dokumenti I, knjiga druga, Beograd 1977. str. 34-39.
299. AJ, fond Savezne konferencije Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije (SK SSRNJ), F-3 (Materijali I kongresa narodnog fronta Jugoslavije, 5-7. avgusta 1945. godine).
300. AJ, fond CK SSRNJ, F-2 (Program i Statut NFJ od 5-7. avgusta 1945. godine).
301. AJ, fond SK SSRNJ, F-2 (Statut NFJ, 5-7. avgusta 1945. godine).
302. AJ, fond SK SSRNJ, F-25 (Zapisnik sa sednice Sekretarijata SO NFJ od 16. decembra 1948. godine).
303. AJ, fond SK SSRNJ, F-45 (Zapisnik sa sednice Izvršnog odbora NFJ od 29. juna 1950. godine).

304. AJ, fond SK SSRNJ, F-71 (Uloga i zadaci Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije u borbi za socijalizam - referat Edvarda Kardelja održan na Četvrtom kongresu SSRNJ 22-25. februara 1953. godine).
305. Dr Branko Petranović: Političke i ekonomske osnove narodne vlasti u Jugoslaviji za vreme obnove, Beograd, 1969, str. 97.
306. Isto, str. 98.
307. AJ, fond Socijalističkog saveza omladine Jugoslavije (SSOJ), F-1 (Organizaciona rezolucija Prvog antifašističkog kongresa omladine Jugoslavije, 1942. Bihać).
308. AJ, fond SSOJ, (Proglas Saveznog odbora I antifašističkog kongresa omladine Jugoslavije, 1942.).
309. AJ, fond SSOJ, (Prvi antifašistički kongres omladine Jugoslavije - Organizaciona rezolucija Prvog antifašističkog kongresa omladine Jugoslavije, Bihać, 1942.).
310. Dr Petar Kačavenda: SKOJ 1941-1945, Beograd, 1979. str. 43-44.
311. AJ, fond SSOJ, F-1 (Spisak članova Zemaljskog odbora USAOJ-a, decembar 1942. godine; Proglas Sekretarijata Zemaljskog odbora USAOJ-a od 21. januara 1943. godine).
312. Napomena br. 310
313. AJ, fond SSOJ, F-1 (Materijali Drugog kongresa USAOJ-a, 2-4. maja, Beograd, 1944. godine).
314. Isto.
315. Isto.
316. AJ, fond SSOJ, F-27. (Referat Rata Dugonjića: "Način delovanja odbora USAOJ-a", održan na I plenumu Centralnog odbora USAOJ-a marta 1945. godine).
317. AJ, fond SSOJ, F-27, (Izveštaj o radu Sekretarijata Centralnog odbora USAOJ-a mart 1945. godine; Referat Rata Dugonjića "Način delovanja odbora USAOJ-a - predlozi, mart 1945.).
318. Sa drugog plenarnog sastanka Centralnog odbora USAOJ-a; izdanje Centralnog odbora USAOJ-a, Beograd, 1945. str. 191-192.
319. Isto, str. 192.
320. AJ, fond SSOJ, F-2 (Materijali III kongresa USAOJ-a (NOJ), 11-16. maja 1946. godine).
321. AJ, fond SSOJ, F-37 (Zapisnik Predsedništva Centralnog veća NOJ od 15-17. novembra 1947. godine).
322. AJ, fond SSOJ, F-53 (Zapisnik sa sastanka Sekretarijata Centralnog veća NOJ od 7. oktobra 1946. godine).
323. AJ, fond SSOJ, F-28 (Stenografske beleške XII plenuma CK NOJ od 27-29. januara 1949. godine).

324. AJ, fond SSOJ, F-54 (Zapisnik sa sastanka Biroa CK NOJ od 11. aprila 1949. godine).
325. AJ, fond SSOJ, F-54, (Zapisnik sa Biroa CK NOJ od 8. aprila 1950. godine).
326. AJ, fond SSOJ, F-5 (Statut i drugi materijali Petog kongresa NOJ, 6-9. marta 1953. godine).
327. AJ, fond Centralnog veća Saveza sindikata Jugoslavije (CV SSJ), F-1-1 (Rezolucija velikog zbora radnika i nameštenika, nije datirana).
328. AJ, fond CV SSJ, F-419-2558 (Privremeni status Jedinstvenih sindikata radnika i nameštenika Jugoslavije (JSRNJ) primljena Opštezemaljskoj sindikalnoj konferenciji održanoj u Beogradu 23-25. januara 1945. godine).
329. Isto, čl. 4.
330. AJ, fond CV SSJ, F-407-2514 (Zapisnik II proširenog plenuma Glavnog odbora Jugoslovenskih sindikata radnika i nameštenika Jugoslavije od 1-2. aprila 1945. godine i prilog br. VII "Formiranje saveznih uprava").
331. AJ, fond CV SSJ, F-407-2516 (Odluke Četvrtog plenuma Centralnog odbora Jugoslovenskih sindikata sa referatom: Planska privreda i zadaci sindikata, izdanje sindikalne biblioteke, 1946, str. 41).
332. Isto, str. 51.
333. AJ, fond CV SSJ, F-408-2518 (Odluke Šestog plenuma CO JSJ o osnovnim organizacionim problemima Jedinstvenih sindikata, 22-23. februara 1948. godine).
334. AJ, fond CV SSJ, F-422-2591 (Projekt statuta Jedinstvenih sindikata Jugoslavije, oktobar 1948. godine).
335. AJ, fond CV SSJ, F-409-2525 (Dvanaesti plenum Centralnog odbora Saveza sindikata Jugoslavije - referat i odluke, 13. juli 1950. godine).
336. AJ, dosije fonda CV SSJ (Lista kategorija registratorskog materijala sa rokovima čuvanja CV SSJ, str. VII).
337. AJ, fond CV SSJ, F-426-2622 (Statut Saveza sindikata Jugoslavije donet na II kongresu SSJ održanom 6-8. oktobra 1951. godine u Zagrebu).
338. AJ, fond CV SSJ, F-1-4 (Organizacija Centralnog odbora SSJ).
339. AJ, fond CV SSJ, F-1-4 (Organizaciona šema Centralnog veća SSJ od 18. oktobra 1951. godine).
340. AJ, fond CV SSJ, F-1-4, (Organizacija rada centralnih uprava sindikalnih saveza br. 11170 od 25. oktobra 1947.god.)
341. AJ, fond CV SSJ, F-428-431 (Materijali Trećeg kongresa SSJ od 5-7. maja 1955. godine.).

DEO ČETVRTI

1. Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ. Savezni arhivi; izdanje Saveza društava arhivskih radnika Jugoslavije, Beograd, 1980, str. 49-64.
2. Jedinствена klasifikacija delatnosti; Izdanje Saveznog zavoda za statistiku, Beograd, 1976. godine.
3. Napomena br. 1, str. 41-43.
4. Prema gradji koju sadrži fond, naziv fonda ("Centralni komitet Saveza komunista Jugoslavije") nije odgovarajući. Adekvatan naziv je fond Saveza komunista Jugoslavije. Ovo zato što je kongres najviši organ SKJ, a CK SKJ najviši organ SKJ između dva kongresa. Prema tome, pod nazivom Fond Saveza komunista Jugoslavije, logično se podrazumeva i arhivska gradja kongresa i organa SKJ.
5. Napomena br. 1, str. 71.
6. Isto.
7. A CK SKJ, Klasifikaciona šema za arhivsku gradju nastalu u radu CK SKJ (Šemu usvojio Stručni kolegijum Arhiva za radnički pokret 21.XI 1966. godine).
8. Oznake date za osnovne grupe (odrednice) čine sastavni deo signature pr. A CK SKJ, SKJ, I.
9. A CK SKJ, kartoteka fonda CK KPJ.
10. Napomena br. 1, str. 72.
11. Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, Savezni arhivi; Izdanje Saveza društava arhivskih radnika Jugoslavije, Beograd, 1980, str. 77.
12. Podaci su dati na osnovu kartoteke A CK SKJ.
13. A CK SKJ, kartoteka fonda SKOJ-a.
14. AJ, Dosije fonda Skupštine Socijalističke federativne Republike Jugoslavije.
15. Spisak dokumentacije gradje koja se odnosi na zakonodavnu delatnost AVNOJ-a, Ustavotvorne skupštine za period 1943-1963. godine.
16. AJ, popis fondova i arhivske gradje koju Arhiv Jugoslavije treba da preuzme od drugih institucija po osnovu nadležnosti.
17. AJ, Dosije fonda Skupštine Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (Zapisnik arhivske gradje nastale u radu AVNOJ-a, Privremene narodne skupštine, Ustavotvorne skupštine, Narodne skupštine, Prezidijuma NC I SNS, u periodu od 1945-1957. godine koji se ustupaju na trajno korišćenje Arhivu Jugoslavije, br. o32-19/79-o74 od 20.II 1979.).

18. Isto, str. 1-2
19. Isto, str. 2-4
20. Isto, str. 5-12
21. AJ, Dosije fonda Savezne izborne komisije Savezne skupštine (Zapisnik i drugi materijali o fondu).
22. AJ, Inventar fonda Prezidijuma Narodne skupštine federativne Narodne Republike Jugoslavije.
23. Izvori za organizacione promene dati su u okviru razvoja organizacije saveznih organa vlasti i njihovih izvršnih organa.
24. Napomena br. 22.
25. Nesumljivo, struktura fonda Prezidijuma Narodne skupštine Federativne Narodne Republike Jugoslavije dosta je problematična, zapostavljena. To se neosporno može utvrditi na osnovu osnovnih grupa datih u inventaru. Na osnovu ovih grupa i sadržaja gradje uočljivo je da materijali AVNOJ-a, PNS, Ustavotvorne skupštine i NS FNRJ ni u kom slučaju ne bi trebalo da se nadju u ovom fondu već u fondu Skupštine Socijalističke federativne Republike Jugoslavije. To znači da se nije dovoljno vodilo računa o provenijenciji dokumenata, odnosno fondskoj pripadnosti, već da su ostavljeni u fondu u kome su se našli pri preuzimanju. Osim toga osnovnim grupama dat je jedan deo odrednica koji ne odgovara fondskoj celini. Tako na pr. postoji odrednica "AVNOJ", PNS, Ustavotvorna skupština itd. kojima svakako nije mestu u fondu koje u kontinuitetu treba da sadrži predsedništvo ovih najviših organa vlasti, odnosno Prezidijuma NS FNRJ koji je ispravno uzet kao poslednji naziv za gradju fonda.
26. AJ Inventar fonda Vlade federativne Narodne Republike Jugoslavije - Predsedništvo.
27. Privredni savet od 1951. godine zvanično postoji organ Vlade FNRJ pa je razumljivo što njegova gradja čini zaseban fond o kome će biti posebno reči.
28. Administrativni aparat Predsedništva Vlade FNRJ sastajao se od koordinaciono-političkog odeljenja, koordinaciono-privrednog odeljenja, pravno-organizacionog odeljenja, personalnog odeljenja, opšteg odeljenja, odeljenja za štampu, studentskog odeljenja, Odeljenja za molbe i žalbe, Kabineta predsednika, podpredsednika i generalnog sekretara, Uprave za održavanje zgrada i Biro za pritužbe i predloge.
29. Polazeći od već usvojenih arhivističkih kriterija, mogu se postaviti dva principijelna pitanja, prvo da li je fond trebalo da nosi naziv Vlada FNRJ-Predsedništvo ili samo Vlada FNRJ uzet kao poslednji naziv u ovom periodu vlada i drugo, da li gradja Predsedništva Vlade FNRJ od 1951. godine organski pripada ovom fondu ili je to poseban fond pošto se radi o potpuno samostalnom organu Vlade FNRJ.

Uvažavajući već usvojene kriterije o fondskim celinama koji se zasnivaju pre svega na statusu tvorca gradje, organskoj celovitosti i kontinuitetu gradje kao i individualnosti kancelarijskog poslovanja, po našem mišljenju fond bi trebalo da nosi naziv Vlada FNRJ, a gradja Predsedništva Vlade FNRJ za vreme (od 1951-1953) dok je Predsedništvo bilo samostalni organ Vlade FNRJ, predstavlja posebnu organsku celinu, odnosno poseban fond.

30. AJ, Inventar Emigrantske vlade Kraljevine Jugoslavije.
31. Podaci o količini gradje korišćeni su na osnovu Pregleda fondova i zbirki i inventara fondova Arhiva Jugoslavije.
32. AJ, Pregled organa čiju bi gradju trebalo preuzeti od Servisa po osnovu kompletiranja fondova za period od 1953. godine. Prema ovom Pregledu u Servisu SIV-a nalazi se gradja: Ministarstva prosvete iz godina 1945-1946. u količini od 1,8 m¹; Komiteta za kulturu i umetnost pri Vladi FNRJ iz 1946-1948. godine u iznosu 5,20 m¹; Komiteta za škole i nauku pri Vladi FNRJ 1946-1948. u količini od 9,25 m¹; Ministarstva za nauku i kulturu Vlade FNRJ 1949-1950. u iznosu od 15,75 m¹; Saveta za nauku i kulturu Vlade FNRJ 1950-1953. godine u količini od 15,5 m¹; Komiteta za fiskulturu Vlade FNRJ 1946-1950. u količini od 0,4 m¹; Ministarstva pravosudja FNRJ 1945-1952. u količini od 7,0 m¹; Jugoslovenske komisije za saradnju sa OUN-a za ishranu i poljoprivredu 1951-1975. u količini od 7,5 m¹; Ministarstva pomorstva FNRJ 1945-1952. u količini od 59,0 m¹; Jugoslovenskog pomorskog ureda u Njujorku i Londonu 1946-1956. u količini od 8,0 m¹; Glavne direkcije luka i javnih skladišta 1947-1949. u količini od 1,3 m¹; Savezne uprave civilnog vazduhoplovstva 1945-1961. u količini od 42,5 m¹; Ministarstva za konstituantu DFJ 1945-1946. u količini od 1,0 m¹; Komiteta za zakonodavstvo i izgradnju narodne vlasti FNRJ 1946-1950. u količini od 20,4 m¹; Saveza za zakonodavstvo i izgradnju narodne vlasti FNRJ 1950-1953. u količini od 10,0 m¹; Albansko-jugoslovenskog društva za uvoz i izvoz 1947-1948. u količini od 46,5 m¹; Društva za kulturnu saradnju Jugoslavije - SSSR 1945-1950. u količini od 10,5 m¹; Jugoslovenske nacionalne komisije za medjunarodnu organizaciju rada (MOR) 1950-1976. u količini od 3,2 m¹; i Savezne komisije za standardizaciju 1946-1961. u količini od 3,5 m¹.
33. Podaci o količini gradje fondova za period 1943-1953. godine nisu se mogli dati za fondove organa inostranih poslova, unutrašnjih poslova i fondova organa narodne odbrane iz razloga što su u pitanju tzv. živi fondovi u kojima je gradja prema unutrašnjoj strukturi u kontinuitetu od osnivanja stvaraoaca gradje do današnjih dana.
34. Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ. Savezni arhivi, izdanje Saveza društava arhivskih radnika Jugoslavije, Beograd, 1980, str. 109-128.

35. Isto, str. 128.
36. Isto, str. 129.
37. Isto, str. 130.
38. Isto, str. 130-134.
39. Isto, str. 142-172.
40. Kartoteka, sumarni i analitički inventari Arhiva Vojnoistorijskog instituta.
41. Pod arhivistički sredjenim fondovima podrazumevaju se oni koji su sredjeni po principu provenijencije (registratorskom sistemu) ili po principu slobodne provenijencije (strukturna šema gradje utvrđuje se u arhivu pri čemu se poštuju fondska celina).
42. Podaci o mestu čuvanja arhivske gradje, odnosno fondova daju se samo u slučajevima kada se gradja ne čuva u Arhivu Jugoslavije.
43. AJ, Pregled organa čiju bi gradju trebalo preuzeti od Servisa ŠIV-a po osnovu kompletiranja fondova za period do 1953. godine.
44. AJ, Inventar fonda Komisije državne kontrole Federativne Narodne Republike Jugoslavije.
45. AJ, Dosije fondova ministarstava za odnose sa federalnim jedinicama.
46. AJ, Dosije fonda Savezne komisije za verska pitanja.
47. AJ, Dosije fonda Ministarstva pravosudja FNRJ.
48. Napomena br. 43.
49. AJ, Pregled fondova i zbirki Arhiva Jugoslavije.
50. AJ, Inventar fonda Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača i kartoteka istog fonda.
51. Odluka o osnivanju Privrednog saveta NKOKJ-a; "Službeni list DFJ", br. 1, 1945.
52. Dr Branko Petranović: Politička i ekonomska osnova narodne vlasti u Jugoslaviji za vreme obnove, Beograd, 1969, str. 263.
53. Rešenje o ustanovljenju Komisije za zadrugarstvo pri Privrednom savetu; "Službeni list FNRJ", br. 63/1945.
54. Osnovna uredba o projektovanju; "Službeni list FNRJ" br. 48/1948. godine.
55. Postojanje Komisije za vanredni uvoz prehrambenih artikala utvrđena je na osnovu arhivske gradje ove komisije koja se nalazi u fondu Privrednog saveta.
56. Rešenje o reorganizaciji savezne administracije u privredi "Službeni list FNRJ", br. 37/1952.

57. Servis SIY-a, Fond Komiteta za zakonodavstvo i izgradnju narodne vlasti, F.42 iz 1948. godine (Organizaciona šema Privrednog saveta Vlade FNRJ iz 1948. godine).
58. Napomena br. 56.
59. AJ Inventar privrednog saveta Vlade FNRJ (rukopis)
60. Dokumentacija Skupštine SFRJ, br. 7o (Odluka o prelazu u državnu svojinu neprijateljske imovine, o državnoj upravi nad imovinom neprisutnih lica i o sekvestru nad imovinom koju su okupatorske vlasti prisilno otudjile); Pravilnik o organizaciji Državne uprave narodnih odbora ("Službeni list DFJ", br. 63/1945).
61. Zakon o prelazu u državnu svojinu neprijateljske imovine i o sekvestraciji nad imovinom odsutnih lica: "Službeni list FNRJ", br. 63/1946.
62. Uredba o ukidanju Komisije za narodnu imovinu Vlade FNRJ. "Službeni list FNRJ", br. 8/1947.
63. Dokumentacija Skupštine SFRJ, br. 313 (Zakon o opštedržavnom planu i državnim organima za planiranje). Zakon je objavljen u "Službenom listu FNRJ", br. 45/1946. godine; AJ, fond Vlade FNRJ, F. 3o-52 (Ukaz o reorganizaciji Vlade Federativne Narodne Republike Jugoslavije, U. br. 5o9 od 6. aprila 1951. godine). Ukaz je objavljen u "Službenom listu FNRJ" br. 18/1951.
64. Zakon o planskom upravljanju narodnom privredom; "Službeni list FNRJ", br. 58/1951; Zakon o sprovođenju Ustavnog zakona; "Službeni list FNRJ", br. 3, 1953. godine.
65. Gradnja Komisije za privrednu obnovu zemlje, kao prvog organa za privredno planiranje, trebalo bi da se nadje u celini u okviru fonda Savezne planske komisije.
66. Gradnja Glavne uprave za plan iz vremena od 7. aprila 1951. do 15. januara 1953. godine čini sastavni deo fonda Saveznog zavoda za privredno planiranje jer je poslove iz nadležnosti Glavne uprave za plan po njenom ukidanju preuzeo Savezni zavod za privredno planiranje.
67. Uredba o osnivanju Državne komisije za ratnu štetu; "Službeni list DFJ", br. 24/1945.
68. Uredba o osnivanju Zavoda za reparaciona potraživanja "Službeni list DFJ", br. 91/1945.
69. Uredba o osnivanju Reparacione komisije pri Vladi FNRJ; "Službeni list FNRJ" br. 15/1946; Odluka o ukidanju Reparacione komisije pri Vladi FNRJ; Službeni list FNRJ, br. 12/1954.
70. Temelji nove Jugoslavije, Beograd, 1973. str. 200; Odluka o ukidanju Povereništva za ekonomsku obnovu ("Službeni list DFJ", br. 4/1945).

71. Dokumentacija Skupštine SFRJ, br. 125 (Odluka o ukidanju Povereništva za ishranu). Odluka je objavljena u "Službenom listu DFJ", br. 1/1945. godine.
72. Ukaz o obrazovanju Ministarstva za novooslobodjene krajeve ("Službeni list FNRJ", br. 92/1948); AJ, Fond Vlade FNRJ, F. 30-52 (Ukaz o reorganizaciji Vlade Federativne Narodne Republike Jugoslavije, U.br. 509 od 6. aprila 1951. godine). Ukaz je objavljen u "Službenom listu FNRJ", br. 18/1951.
73. Uredba o osnivanju i radu Glavne uprave za novooslobodjene krajeve; "Službeni list FNRJ", br. 17/1949.
74. AJ, Inventar fonda Ministarstva industrije Vlade FNRJ.
75. AJ, Inventar fonda Ministarstva teške industrije Vlade FNRJ.
76. AJ, Dosije fonda Generalne direkcije savezne čistalne industrije.
77. AJ, Dosije fonda Generalne direkcije savezne industrije poljoprivrednih mašina.
78. AJ, Inventar Fonda Generalne direkcije za mašinogradnju Vlade FNRJ.
79. AJ, Inventar fonda Generalne direkcije crne metalurgije.
80. AJ popis gradje fonda Glavne direkcije savezne elektroindustrije.
81. AJ, Inventar fonda Glavne direkcije savezne industrije motora.
82. AJ, Inventar fonda Ministarstva lake industrije Vlade FNRJ.
83. AJ, Privremeni popis gradje fonda Savezne uprave industrije tekstila, kože i gume.
84. AJ, Dosije fonda Savezne uprave za utenzilja.
85. AJ, Dosije fonda Generalne direkcije savezne hemijske industrije.
86. AJ, Dosije fonda Generalne direkcije savezne industrije duvana.
87. AJ, Dosije fonda Generalne direkcije savezne industrije cementa.
88. AJ, Privremeni popis gradje fonda Generalne direkcije savezne industrije stakla.
89. AJ, Dosije fonda Generalne direkcije savezne prehrambene industrije.
90. AJ, Dosije fonda Generalne direkcije medicinske proizvodnje.
91. AJ, Dosije fonda Glavne direkcije savezne grafičke industrije.

92. AJ, Dosije fonda Glavne direkcije za azbest.
93. Pored ovih iznetih generalnih i glavnih direkcija postojale su i Glavna direkcija za nemetale (14. februar 1948. 8. februar 1950), Generalna direkcija savezne industrije papira (28. januar 1948-31. maj 1950). Generalna direkcija savezne elektroprivrede (28. januar-8. avgusta 1947.) i Glavna direkcija savezne tekstilne industrije (28. januar 1947-22. juli 1949). Arhivska gradnja ovih direkcija trebalo bi da čini posebne fondske celine. Medjutim, sudbina njihove gradnje nije poznata.
94. AJ, Inventar fonda Saveta za preradivačku industriju.
95. AJ, Dosije fonda Saveta za industriju i gradjevinarstvo.
96. Fond Saveta za industriju i gradjevinarstvo trebalo bi da nosi naziv Savet za gradjevinske poslove prema poslednjem nazivu ovog saveznog organa.
97. Uredba o osnivanju i nadležnosti Savezne uprave puteva; "Službeni list FNRJ", br. 30/1948.
98. Uredba o gradjevinskoj inspekciji; "Službeni list FNRJ" br. 46/1948.
99. Uredba o gradjenju; "Službeni list FNRJ", br. 46/1948.
100. Osnovna uredba o projektovanju; "Službeni list FNRJ", br. 48/1948.
101. AJ, Dosije fonda ministarstva rudarstva Vlade FNRJ.
102. AJ, Dosije fonda Saveta za energetiku i ekstrativnu industriju.
103. AJ, Dosije fonda Komiteta za ugalj Vlade FNRJ.
104. AJ, Dosije fonda komiteta za nemetale Vlade FNRJ.
105. AJ, Dosije fonda Generalne direkcije metalurgije Vlade FNRJ.
106. AJ, Dosije fonda Generalne direkcije za proizvodnju i preradu nafte Vlade FNRJ.
107. Da je gradnja sačuvana trebalo bi da postoje i fondovi Generalne direkcije uglja NR Srbije, Hrvatske, Slovenije i Bosne i Hercegovine, kao i Glavne direkcije za nemetale. Sudbina gradnje ovih direkcija nije poznata.
108. Gradnja Komiteta za elektroprivredu treba da čini poseban fond jer funkcije i zadaci su Komiteta i Ministarstva elektroprivrede različite.
109. Pored Glavne direkcije industrije elektrotehničkog porcelana postojale su i generalne direkcije elektroprivrede u republičkim centrima Srbije, Slovenije, Hrvatske, Makedonije, Bosne i Hercegovine i Glavna direkcija elektroprivrede u Crnoj Gori. Sudbina ove gradnje nije poznata.

110. Gradja Povereništva za trgovinu i industriju ne bi trebalo da čini sastavni deo Fonda Ministarstva trgovine i snabdevanja Vlade FNRJ iz razloga što su ukidanjem Povereništva za trgovinu i industriju osnovana dva povereništva - Povereništvo za trgovinu i snabdevanje i Povereništvo za industriju.
111. AJ, Dosije fonda Zavoda za vanredne nabavke ZAHAB.
112. AJ, Dosije fonda Direkcije žitnog fonda.
113. AJ, Dosije fonda Saveta za promet robom.
114. Arhivska gradja Komiteta za turizam i ugostiteljstvo i glavnih direkcija predstavlja posebne fondske celine.
115. AJ, Dosije fonda Ministarstva spoljne trgovine Vlade FNRJ.
116. Za generalne direkcije ne postoje posebni fondovi gradje. Predpostavlja se da se gradja ovih generalnih direkcija nalazi u fondu Ministarstva spoljne trgovine Vlade FNRJ.
117. Arhivska gradja Komiteta za turizam i ugostiteljstvo i Glavne uprave za turizam i ugostiteljstvo iz vremena 1948-1952. godine trebalo bi da čini poseban fond jer se radi o organima koji su se bavili istim poslovima i u kontinuitetu.
118. AJ, Dosije fonda Uprave državne materijalne rezerve.
119. AJ, Dosije fonda Ministarstva državnih nabavki Vlade FNRJ.
120. AJ, Dosije fonda Saveznog zavoda za cene; Pregled organa čiju bi gradju trebalo preuzeti od servisa SIV-a po osnovu kompletiranja fondova za period do 1953. godine.
121. Uredba o osnivanju Državne poljoprivredne komisije za upravljanje državnim poljoprivrednim imanjima; "Službeni list DFJ", br. 53/1945.
122. Rešenje o osnivanju Glavne poljoprivredne komisije za Vojvodinu; "Službeni list DFJ", br. 53/1945.
123. Uredba o osnivanju Glavne direkcije državnih poljoprivrednih odbora Ministarstva poljoprivrede i šumarstva; "Službeni list FNRJ", br. 29/1947.
124. Uredba o osnivanju Generalne direkcije za proizvodnju veterinarskih cepiva i lekova Ministarstva poljoprivrede i šumarstva FNRJ, "Službeni list FNRJ", br. 66/1947.
125. AJ, Inventar fonda Saveta za poljoprivredu i šumarstvo.
126. Isto.
127. Naziv Fonda Saveta za poljoprivredu i šumarstvo uzet je kao poslednji naziv i u okviru ovog fonda nalaze se gradja saveznih organa uprave za poslove poljoprivrede i šumarstva pa stoga ta gradja i čini fondsku celinu.
128. Uredba o sprovođenju naseljavanja boraca u Vojvodini; "Službeni list DFJ", br. 72/1945.
129. "Službeni list DFJ" br. 64/1945.

130. AJ, Inventar fonda Komisije za agrarnu reformu i kolonizaciju pri Vladi FNRJ.
131. Rešenje o osnivanju Komisije za zadrugarstvo pri Privrednom savetu; "Službeni list DFJ", br. 63/1945.
132. Uredba o organizaciji i delokrugu Komisije za zadruge pri Predsedništvu Vlade FNRJ; "Službeni list FNRJ", br. 103/1946.
133. Uredba o osnivanju Glavne uprave rečnog saobraćaja pri Ministarstvu Saobraćaja Vlade DFJ, "Službeni list DFJ", br. 49/1945.
134. Uredba o osnivanju Glavne uprave pomorstva i Uprave pomorstva; "Službeni list DFJ", br. 61/1945.
135. Uredba o osnivanju Direkcije pomorske plovidbe pri Upravi pomorstva; "Službeni list DFJ", br. 90/1945.
136. Uredba o obeštećenju vlasnika plovnih objekata; "Službeni list FNRJ", br. 9/1946.
137. Uredba o organizaciji i poslovanju jugoslovenskih državnih železnica; "Službeni list FNRJ", br. 35/1947.
138. Uredba o osnivanju Generalne direkcije unutrašnje plovidbe Ministarstva saobraćaja FNRJ; "Službeni list FNRJ", br. 78/1947.
139. AJ, Dosije fonda Ministarstva saobraćaja Vlade FNRJ.
140. AJ, Dosije fonda Saveta za saobraćaj i veze.
141. AJ, Dosije fonda Uprave drumskog saobraćaja.
142. AJ, Dosije fonda Uprave vodnih puteva.
143. AJ, Dosije fonda Glavne uprave rečnog saobraćaja.
144. AJ, Dosije fonda Djerdapske rečne uprave.
145. Uredba o osnivanju i organizaciji Generalne direkcije telegrafa i telefona, direkcija telegrafa i telefona i telefonsko-telegrafskih centrala ("Službeni list FNRJ", br. 102, 1947. i br. 71/1948); Uredba o osnivanju i organizaciji Generalne direkcije pošta, direkcije pošta i sreskih pošta ("Službeni list FNRJ" br. 103/1947 i br. 71/1948.
146. Fond Saveta za saobraćaj i veze razmotren je u okviru gradnje saveznih organa uprave saobraćaja.
147. Uredba o ukidanju Direkcije pomorske plovidbe; "Službeni list FNRJ", br. 1, 1947.
148. Uredba o osnivanju Generalne direkcije brodarstva Ministarstva pomorstva FNRJ; "Službeni list FNRJ", br. 29/1947; Uredba o ukidanju Generalne direkcije trgovačke mornarice Ministarstva pomorstva FNRJ; "Službeni list FNRJ", br. 28/1951.

149. Uredba o prenosu poslova javnih skladišta u pomorskim lukama u nadležnost Ministarstva pomorstva i o osnivanju Glavne direkcije luka i javnih skladišta Ministarstva pomorstva FNRJ; "Službeni list FNRJ", br. 88/1977.
150. Uredba o osnivanju Glavne direkcije pomorsko-tehničkih preduzeća ("Službeni list FNRJ", br. 108, 1948. br. 30/1950); Uredba o ukidanju Glavne direkcije pomorsko-gradjevinskih preduzeća ("Službeni list FNRJ", br. 58/1952.
151. Uredba o osnivanju direkcija luka; "Službeni list FNRJ", br. 35/1949.
152. Uredba o osnivanju uprava pomorskih oblasti; "Službeni list FNRJ", br. 1/1952.
153. Arhivska gradnja Ministarstva pomorstva FNRJ, generalnih i glavnih direkcija, kao i uprave pomorskih oblasti trebalo bi da čine posebne fondske celine.
154. Uredba o osnivanju Izvanredne komisije za auto-saobraćaj; "Službeni list FNRJ", br. 33/1946.
155. Uredba o ukidanju Komiteta za auto-saobraćaj, Komiteta za škole i nauku i Komiteta za kulturu i umetnosti; "Službeni list FNRJ", br. 114/1948.
156. AJ, Dosije fonda Ministarstva saobraćaja Vlade FNRJ.
157. AJ, Dosije fonda Generalne direkcije železnica.
158. AJ, Dosije fonda Direkcije za gradjenje železnica.
159. AJ, Dosije fonda Glavne direkcije kola za spavanje i ručavanje i železničkih restoracija.
160. AJ, Dosije fonda Glavne direkcije železničkih radionica.
161. AJ, Dosije fonda Glavne direkcije za snabdevanje železničara.
162. AJ, Dosije Direkcije za gradjenje železnica (1952).
163. AJ, Dosije fonda Glavne direkcije rečnog saobraćaja.
164. Rešenje o ukidanju Glavne direkcije Jugoslovenskog aerotransporta i o osnivanju Glavne uprave civilnog vazduhočovstva FNRJ; "službeni list FNRJ", br. 20/1952.
165. Isto.
166. Zakon o povlačenju i zameni okupacijskih novčanica; "Službeni list DFJ", br. 20/1945.
167. Zakon o uredjenju i delovanju kreditnog sistema; "Službeni list DFJ", br. 87/1945.
168. Zakon o ukidanju Zakona o Kontrolno-računskoj komisiji od 5. aprila 1945. godine ("Službeni list FNRJ", br. 40/1946); Zakon o Kontrolno-računskoj komisiji ("Službeni list DFJ", br. 21/1945.).
169. Uredba o osnivanju Državnog revizionog zavoda DFJ; "Službeni list DFJ" br. 46/1945.

170. Carinski sistem, Savezna uprava carina, Beograd, 1971, str. 108.
171. Uredba o narodnom zajmu Petogodišnjeg plana razvitka narodne privrede FNRJ ("Službeni list FNRJ", br. 47/1948); Uredba o drugom Narodnom zajmu Petogodišnjeg plana razvitka narodne privrede FNRJ ("Službeni list FNRJ", br. 40/1950); Uputstvo o postupku za izvlačenje obveznica Narodnog zajma Petogodišnjeg plana razvitka Narodne privrede FNRJ ("Službeni list FNRJ", br. 33, 1949).
172. Rešenje o osnivanju Komisije za pitanja eksproprijacije; "Službeni list FNRJ", br. 63/1949.
173. Zakon o zaštiti jugoslovenske imovine i imovinskih prava i interesa u inostranstvu; "Službeni list FNRJ", br. 12/1946.
174. AJ, Dosije Fonda Ministarstva finansije Vlade FNRJ.
175. AJ, Dosije fonda Ureda za zaštitu jugoslovenske imovine u inostranstvu.
176. AJ, Dosije fonda Državnog sekretarijata za finansije - Odeljenje za nadzor nad likvidacijom ukinutih saveznih ustanova i preduzeća.
177. Arhivska gradja saveznih organa uprave u oblasti obrazovanja, kulture i nauke nije prikazana po vrsti delatnosti već za oblast u celini. Osnovni razlozi za ovakav prilaz su što su samostalni organi uprave za pojedine delatnosti iz ove oblasti postojali samo povremeno i to u kraćim vremenskim razmacima, a znatno veći deo vremena bili su u okviru organa uprave za ukupne poslove oblasti obrazovanja, kulture i nauke.
178. Odluka o obrazovanju Komisije za utvrđivanje štete počinene od strane okupatora na kulturno-istorijskim predmetima i prirodnim znamenitostima Jugoslavije i za njihovo vraćanje u zemlju pri Povereništvu prosvete NKOJ-a i Pravilnik o sastavu i radu te komisije; "Službeni list DFJ", br. 3/1945.
179. Zakon o prikupljanju, čuvanju i raspodeli knjiga i drugih kulturno-naučnih i umetničkih predmeta koji su postali državno vlasništvo prema odluci AVNOJ-a od 21. novembra 1944. godine ("Službeni list DFJ", br. 54/1945); Pravilnik o prenosu poslova iz nadležnosti Ministarstva industrije - Državna uprava narodnih dobara - u nadležnost Ministarstva prosvete DFJ ("Službeni list DFJ", br. 45/1945.).
180. Uredba o osnivanju Prosvetnog saveta pri Ministarstvu prosvete savezne vlade; "Službeni list DFJ", br. 39/1945.
181. Uredba o nostrifikovanju diploma i o priznavanju ispita i semestara stečenih za vreme rata na stranim univerzitetima i visokim školama; "Službeni list DFJ", br. 50/1945.
182. Rešenje o osnivanju stručnih saveta pri Odeljenju za kulturu Ministarstva prosvete savezne vlade; "Službeni list DFJ", br. 79/1945.

183. Uredba o Glavnom arhivskom savetu; "Službeni list FNRJ", br. 54/1950.
184. Uredba o osnivanju Glavne direkcije za kinematografiju ("Službeni list FNRJ" br. 110/1947); Uredba o ukidanju Glavne direkcije za kinematografiju ("Službeni list FNRJ" br. 52/1949).
185. Uredba o pregledu filmova za javno prikazivanje; "Službeni list FNRJ", br. 29/1949.
186. Uredba o organizaciji radio-difuzne službe; "Službeni list FNRJ", br. 32/1946.
187. Uredba o osnivanju Glavne direkcije radio-industrije Komiteta za radio-difuznu službu Vlade FNRJ ("Službeni list FNRJ", br. 29/1947); Uredba o ukidanju Glavne direkcije radio-industrije Komiteta za radio-difuznu službu Vlade FNRJ ("Službeni list FNRJ", br. 52/1949).
188. Uredba o ukidanju Komiteta za radio-difuznu službu Vlade FNRJ; "Službeni list FNRJ", br. 48/1950.
189. Rešenje o osnivanju Odbora za radio-difuziju, Rešenje o osnivanju Odbora za kinematografiju, Rešenje o osnivanju Odbora za fizičku kulturu; "Službeni list FNRJ", br. 11/1952.
190. AJ, Pregled organa čiju bi gradnju trebalo preuzeti od Servisa SIV-a po osnovu kompletiranja Fondova za period do 1953. godine.
191. AJ, Dosije fonda Savezne komisije za pregled filmova.
192. AJ, Dosije fonda Komiteta za kinematografiju Vlade FNRJ.
193. AJ, Dosije fonda Saveta akademije nauka i umetnosti.
194. Uredba o Glavnoj upravi medicinske proizvodnje;
195. Uredba o osnivanju Generalne direkcije medicinske proizvodnje Komiteta za zaštitu narodnog zdravlja Vlade FNRJ; "Službeni list FNRJ", br. 89/1947.
196. Osnovni zakon o sanitarnoj inspekciji; "Službeni list FNRJ", br. 37/1948.
197. Opšta uputstva o organizaciji službe za zaštitu i podizanje narodnog zdravlja; "Službeni list FNRJ", br. 48/1948.
198. AJ, Dosije fonda Komiteta za zaštitu narodnog zdravlja Vlade FNRJ.
199. AJ, Dosije fonda Saveta za narodno zdravlje i socijalnu politiku.
200. AJ, Dosije fonda Generalne direkcije medicinske proizvodnje.
201. AJ, Dosije fonda Savezne sanitarne inspekcije.
202. Odluka o osnivanju Privremenog socijalnog saveta za zaštitu matera, dece i mladeži; "Službeni list DFJ", br. 3/1945.

203. Odluka o osnivanju Saveta za zaštitu matera, dece i mladeži u Federativnoj Jugoslaviji; "Službeni list DFJ", br. 8/1945.
204. Odluka o obrazovanju Stručnog saveta socijalnu politiku NKOKJ-a; "Službeni list DFJ", br. 8/1945.
205. AJ, Dosije fonda Komiteta za socijalno staranje Vlade FNRJ.
206. AJ, Dosije fonda Glavne invalidske uprave.
207. AJ, Dosije fonda Vrhovne invalidske komisije.
208. Uredba o osnivanju Uprave za iseljenike; "Službeni list FNRJ", br. 56/1946.
209. AJ, Fond Vlade FNRJ-Predsedništvo (Rešenje Vlade FNRJ, IV, br. 3956 od 2. septembra 1947. godine).
210. Pravilnik o sastavu i radu Saveta socijalnog osiguranja FNRJ; "Službeni list FNRJ", br. 4/1947.
211. Naredba o obrazovanju inspektorata rada za železnički saobraćaj i Naredba o obrazovanju inspektorata rada za rečni saobraćaj u Beogradu ("Službeni list FNRJ", br. 16/1947); Naredba o obrazovanju inspektorata rada za pomorstvo u Splitu i Inspektorata za pomorstvo u Rijeci ("Službeni list FNRJ", br. 17/1947).
212. Zakon o inspekciji rada; "Službeni list FNRJ", br. 108/1948.
213. Uredba o službi i upravama za uključivanje radne snage u privredi; "Službeni list FNRJ", br. 79/1948.
214. Rešenje o produženju rada Središnje uprave za posredovanje rada; "Službeni list DFJ", br. 15/1945.
215. Uredba o izgradnji stručnih radničkih kadrova i upravama za stručne radničke kadrove; "službeni list FNRJ"; br. 79/1948.
216. AJ, Dosije fonda Ministarstva rada FNRJ.
217. Odluka o organizaciji i radu Državnog statističkog ureda DFJ; "Službeni list DFJ", br. 1/1945.
218. Uredba o osnivanju i radu Saveznog statističkog ureda i statističkih ureda u narodnim republikama; "Službeni list FNRJ" br. 47/1948.
219. Uredba o izmeni Uredbe o osnivanju i radu Saveznog statističkog ureda i statističkih ureda u narodnim republikama; "Službeni list FNRJ", br. 27/1950.
220. AJ, Dosije registrature Saveznog zavoda za statistiku.
221. AJ, Fond Vlade FNRJ - Predsedništvo (Nacrt uredbe o privremenoj organizaciji rada u Ministarstvu inostranih poslova i diplomatsko-konzularnih predstavništava u inostranstvu, K.Pov. br. 10 od 15. maja 1945. godine).
222. Rešenje o osnivanju Saveta za spoljnu politiku pri Ministarstvu inostranih poslova FNRJ; "Službeni list FNRJ", br. 12/1951.

223. Rešenje o osnivanju Ureda za međunarodnu tehničku pomoć; "Službeni list FNRJ", br. 12/1951.
224. Uredba o osnivanju Jugoslovenskog nacionalnog komiteta za prosvetu, nauku i kulturu (UNESKO); "Službeni list FNRJ", br. 65/1950.
225. Uredba o osnivanju Jugoslovenskog nacionalnog komiteta Organizacije ujedinjenih nacija za poljoprivredu i ishranu (FAO); "Službeni list FNRJ", br. 22/1952.
226. Uredba o osnivanju Komisije za saradnju sa Međunarodnom zdravstvenom organizacijom Nacionalnog komiteta za UNICEF i Jugoslovenske nacionalne komisije za Međunarodnu organizaciju rada (MOR); "Službeni list FNRJ", 9/1953.
227. Isto.
228. Isto.
229. Uredba o osnivanju Uprave pomorstva i rečnog saobraćaja i Uprave za ekonomsku i tehničku pomoć; "Službeni list FNRJ", br. 8/1953.
230. Odluka o osnivanju Vrhovnog suda DFJ; "Službeni list DFJ", br. 4/1945.
231. Zakon o uređenju narodnih usdova; "Službeni list DFJ", br. 67/1946.
232. AJ, Dosije Vrhovnog suda Jugoslavije.
233. Zakon o rešavanju imovinskih sporova putem državne arbitraže; "Službeni list FNRJ", br. 103/1946.
234. Zakon o državnoj arbitraži; "Službeni list FNRJ", br. 107/1947.
235. Zakon o privrednim sudovima; "Službeni list FNRJ", br. 31/1954.
236. AJ, Dosije Vrhovnog privrednog suda.
237. AJ, Dosije Savezne državne arbitraže.
238. Zakon o sprovođenju socijalnog osiguranja; "Službeni list FNRJ", br. 29/1945.
239. Rešenje o likvidaciji sudova socijalnog osiguranja i Vrhovnog suda socijalnog osiguranja FNRJ; "Službeni list FNRJ", br. 20/1950.
240. AJ, Dosije registratura Vrhovnog suda socijalnog osiguranja.
241. Odluka o Ustanovljenju i nadležnosti Javnog tužioca DFJ; "Službeni list DFJ", br 4/1945.
242. Jovan Djordjević: Ustavno pravo, Beograd, 1975, str. 801-802.
243. Zakon o javnom tužilaštvu; "Službeni list FNRJ", br. 60/1946.
244. AJ, Dosije fonda Saveznog javnog tužilaštva.

245. Zakon o javnom pravobranilaštvu; "Službeni list FNRJ", br. 24/1952.
246. Zakon o zastupanju nadležnima, ustanova, preduzeća i organizacija javnog karaktera; "Službeni list DFJ". br. 56/1964.
247. Zakon o javnom pravobranilaštvu; "Službeni list FNRJ", br. 51/1955.
248. AJ, Dosije registrature Saveznog javnog pravobranilaštva.
249. AJ, Privremeni popis gradje fonda Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije.
250. AJ, Dosije fonda Centralnog odbora Antifašističkog fronta žena Jugoslavije.
251. AJ, Inventar fonda Saveza socijalističke omladine Jugoslavije.
252. AJ, Dosije fonda Centralnog odbora Saveza studenata Jugoslavije.
253. Kao i drugim sličnim slučajevima i ovde se radi o pogrešno datom nazivu fonda. Umesto naziva Centralni odbor Saveza studenata Jugoslavije, Fond bi trebalo da nosi naziv Savez studenata Jugoslavije, jer je Centralni odbor organ ovog Saveza.
254. Za naziv ovog fonda važe isti kriteriji kao i kod fondova, odnosno organizacija sa sličnim organizacionim ustrojstvom. Prema tome, u pitanju je fond koji bi trebalo da nosi naziv Savez sindikata Jugoslavije.
255. AJ, Privremeni popis gradje fonda Centralnog veća Saveza sindikata Jugoslavije.
256. AJ, Dosije fonda Saveznog odbora sindikata radnika saobraćaja i veza Jugoslavije.
257. AJ, Dosije Fonda Centralnog odbora Saveza boraca narodnooslobodilačkog rata Jugoslavije.
258. Arhiv CK SKJ, kartoteka fondova i zbirki.
259. Arhiv VII, kartoteka fondova i zbirki.
260. AJ, dosijea ličnih fondova "Inž. Milana Jakovljevića". Dr. Save Kosanovića" i zbirki fotografija i mikrofilmova.
261. Stevan Jovičić: Filmska gradja kao istorijski izvor za izlučivanje narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije u periodu 1941-1945. godine; Arhivski pregled, br. 2, 1979. str. 101.
262. Radi se o snimateljima - borcima NOR-a Božidaru Jakcu, Matiji Brelihu, France Škodlaru i Zdenku Viršeku.
263. Napomena br. 262, str. 102
264. Isto, str. 103
265. Isto, str. 102
266. Isto, str. 103

267. Isto, str. 104.
268. Isto.
269. Isto.
270. Filmografija jugoslivenskog filma 1945-1965, Institut za film, Beograd, 1970, str. X (napomena br. 5).
271. Filmski rodovi, Institut za film, Beograd, 1966.
272. Isto, str. 3-6
273. Napomena br. 270, str. 4, 13, 19, 20, 48.
274. Enciklopedija leksikografskog zavoda, Zagreb, 1967. knjiga 3, str. 477.
275. Jugoslovenska kinoteka, filmoteka.
276. Isto.
277. Arhiv CK SKJ, Zbirka memoarske gradje.
278. Arhiv CK SKJ, kartoteka memoarske gradje.
279. Arhiv VII, Zbirka otkupljene arhivske i memoarske gradje o ratovima vodjenim na tlu Jugoslavije.
280. Arhiv VII, tematski, imenični i geografski katalog.

DEO PETI

1. Arhiv CK SKJ, Plenarne sednice CK KPJ - SKJ, II (Odluka CK KPJ po organizacionim pitanjima od 3. jula 1945.).
2. Branko Petranović, Čedomir Štrbac: Istorija socijalističke Jugoslavije. Opšti pregled, knjiga prva, Beograd, 1977, str. 44.
3. Arhiv CK SKJ, Dosije fonda SKOJ-a (Organizaciona šema CK SKOJ-a za period 1945-1948. godine).
4. Arhiv CK SKJ, CK SKJ, II (Odluka CK KPJ po organizacionim pitanjima od 28. januara 1948. godine).
5. Prva faza počinje sa održavanjem Drugog zasedanja AVNOJ-a 29-30. novembra 1943. godine a završava se donošenjem Ustava FNRJ 31. januara 1946. godine.
6. Prvi sporazum od 10. juna 1944. potpisan na Visu i drugi od 1. novembra 1944. potpisan u Beogradu objavljeni su u "Službenom listu DFJ, br. 11/1945.
7. Opštezemaljska konferencija radnika i nameštenika Jugoslavije održana je 23-25. januara 1945. godine, a osnivački kongres NFJ 5-7. avgusta 1945. godine.
8. Branko Petranović: Istorija Jugoslavije 1918-1978, Beograd 1980, str. 446.
9. Aktivnost Predsedništva AVNOJ-a i NKOJ-a najbolje se može pratiti kroz zapisnike sa njihovih posebnih i zajedničkih sednica.
10. Vidi organizacioni razvoj organa vlasti i organa državne uprave.
11. Kraljevsko namesništvo i Kraljevska kancelarija predstavljaju tipičan primer surogata državne strukture nove Jugoslavije. Ove institucije nisu nastale kao izraz potrebe NOR-a i revolucije, već pod pritiskom zapadnih saveznika kojima je bio cilj restauracija starog društvenog uređenja u Jugoslaviji.
12. Status Privrednog saveta nije bio utvrđen od njegovog osnivanja 14. decembra 1944. do 24. maja 1950. godine. Tek ukazom Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ 24. maja 1950. godine Privredni savet dobija status organa.
13. Vidi organizacioni razvoj državnih organa uprave.
14. AJ, fond Privrednog saveta (Uputstvo o osnivanju i radu radničkih saveta u državnim privrednim preduzećima od 23. decembra 1949. godine).
15. Muzej revolucije naroda i narodnosti Jugoslavije, IV-6972.
16. Branko Petranović: Istorija Jugoslavije 1918-1978, Beograd, 1980, str. 519-520.

17. AJ, fond SK SSRNJ, F-3 (materijal I kongresa Narodnog fronta Jugoslavije, 2-7. avgust 1945); fond CV SSJ, F-1-1 (Rezolucija velikog zbora radnika i nameštenika, nije datirana).
18. Statuti i programi masovnih političkih organizacija od 1946. godine pa nadalje prilagodjeni su zadacima i aktivnostima koje su proizilazile iz obnove i izgradnje zemlje i odgovarajućih društvenih odnosa.
19. Prva faza obuhvata vreme od donošenja Osnovnog zakona o upravljanju državnim privrednim preduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radnih kolektiva sredinom 1950. do donošenja Ustavnog zakona o osnovama društvenog i političkog uređenja FNRJ i saveznim organima vlasti početkom 1953. godine.
20. Tokom 1950. godine izvršeno je više reorganizacija ali su najobimnija od 8. februara i 12. aprila, a u 1951. godini od 7. aprila.
21. Gavrilović J. Danica: Istorijska beleška, Arhivski pregled, br. 1-2, 1973, str. 11-16.
22. Prva faza reorganizacija obuhvata izvršene reorganizacije od donošenja Ustava FNRJ pa do 1950. godine kada se ozakonjuje samoupravljanje.
23. Druga faza reorganizacija počinje sredinom 1950. i obuhvata reorganizacije do donošenja Ustavnog zakona početkom 1953. godine.
24. Ima mišljenja da je poslednja godina postojanja tvorca fonda po delokrugu rada i organizacionoj strukturi najrazvijenija i da se na osnovu strukture gradja iz te godine može izvršiti valorizovanje arhivske gradje. Ovakva stanovišta nisu prihvatljiva iz razloga što su se u periodu 1943-1953. godine dešavale česte organizacione promene državnih organa (osnivanje, ukidanje, pripajanje, razdvajanje) i s tim u vezi i promene u delokrugu rada organa. Osim toga delokrug rada menjao se i po osnovu menjanja karaktera državnih organa. Zato je nužno valorizaciju arhivske gradje vršiti na osnovu celokupne gradje tvorca fonda.
25. Hijerarhijski odnosi i sistem upravljanja i rukovodjenja znatno utiču na strukturu gradje odredjenog stvaraoaca gradje. Po ovom osnovu u administrativnom sistemu socijalizma nalaze se brojna i raznovrsna dokumenta nižih organa u gradji viših organa u hijerarhijskoj lestvici, što nije slučaj, ne bar u tom obliku, u samoupravnom periodu društvenih odnosa.
26. Načela o odabiranju arhivske gradje iz registraturskog materijala: "Službeni list SFRJ", br. 12, 1968.
27. Uputstvo o odredjivanju kriterija o formiranju arhivskog fonda, Arhivski pregled, br. 1, 1969. str. 71.

28. Vladimir Vučinić: Unutarfondovska, međufondovsko i međuarhivsko dupliranje dokumenata - pojave, kriterijumi i metodi za njihovo izlučivanje, referat podnet na Među-republičkom savetovanju arhivskih radnika Sr Srbije i SR Makedonije, 20-21. juna 1974, Novi Sad.
29. Kumulativne dokumente nazivaju i "Implementarne" (Hermina Djula: Kriterijumi za vrednovanje arhivskih dokumenata, Arhivski pregled, br. 1, 1980, str. 96).
30. Stepen sačuvanosti gradje, kao kriterij za vrednovanje dokumenata trajne vrednosti, neki autori koji se bave pitanjem vrednovanja arhivske gradje, stavljaju ga medju poslednjim kriterijima (Trajko Zajkovski: Valorizacija na arhivskata gradja, Arhivski pregled, br. 1, 1980. str. 55; Hermina Djula: Kriterijumi za vrednovanje arhivskih dokumenata, Arhivski pregled, br. 1, 1980, str. 96). Ovo se stanovište može samo uslovno prihvatiti. Ovaj kriterij može biti od prvorazrednog značaja (pr. za period rata), a može biti i samo jedan od kriterija o kome treba voditi računa. U slučajevima kada je gradja kompletno sačuvana ovaj kriterij ima ulogu da pooštri kriterije vrednovanja dokumenata trajne vrednosti.
31. Tako na primer postoje lični fondovi Borisa Kidriča, Moše Pijade, Veljka Vlahovića, iz poslednjeg vremena Edvarda Kardelja i drugih. Najveći deo ovih arhivskih skupina čini arhivska gradja nastala na osnovu radnog mesta, odnosno položaja i funkcije u odredjenim organima ili organizacijama, a znatno manji na osnovu privatne delatnosti. Ovim se ne osporava potreba osnivanja ličnih fondova i zbirki ali samo od gradje nastale privatnim aktivnostima istaknutih ličnosti.
32. Hermina Djula: Kriterijumi za vrednovanje arhivskih dokumenata, Arhivski pregled, br. 1, 1980. str. 97.
33. General Fabijan Trgo: Izvori i literatura za historiju Narodnooslobodilačkog rata, Vojnoistorijski glasnik, br. 2, 1967, str. 9.
34. Olga Giler: Odabiranje arhivske gradje i izlučivanje bezvrednog registraturskog materijala kao obaveza stvaralaca gradje, Referat održan na savetovanju arhivskih radnika SR Crne Gore, oktobar 1981. godine, str. 5.
35. Trajko Zajkovski: Valorizacija na arhivska gradja, Arhivski pregled, br. 1, 1980, str. 59.
36. Miloš Milošević: Osvrt na Osmi međunarodni kongres arhiva u Vašingtonu (21.IX-1.X 1976.), Arhivist, br. 1. 1980. str. 59.

37. Pojam, predmet i zadatak kritičke analize arhivske gradje izveden je iz opšteg pojma, predmeta i zadatka kritičke analize istorijskih izvora.
38. Mirjana Gros: Historijska znanost, Zagreb, 1976. str. 255.
39. Isto.
40. Bogdan Lekić - Milovan Bosić: Arhivska gradja o radničkom pokretu i narodnooslobodilačkom ratu, Arhivski pregled, br. 1-2, 1973, str. 68.
41. Mladen Kosovac: Kancelarijsko poslovanje, Beograd, 1974, str. 19.
42. Olga Giler, Milena Stegenšek, Elizabeta Šarković: Kancelarijsko i arhivsko poslovanje, Beograd, 1980, str. 102.
43. Isto.
44. Nije redak slučaj da na dokumentima nedostaju mesta i vreme nastanka ili pak potpis ovlašćenog lica i pečat. Osim toga, praksa je jednog dela stvaralaca gradje bila da ne zavodi u delovodni protokol svu gradju koja nastaje njihovim radom pa je zato utvrđivanje spoljnih obeležja dokumenata znatno otežano.
45. Bogdan Lekić: Metodologija prikupljanja i vrste memoarske gradje, Arhivist, br. 1-4, 1966-1967, str. 10.
46. Bogdan Lekić i Milovan Bosić: Memoarska gradja, Priručnik iz Arhivistike, SDNRJ, Zagreb, 1977, str. 169.
47. Stevan Jovičić: Film kao istorijski izvor, Istorijski glasnik, br. 2, 1977, str. 58.
48. Mirjana Gros: Historijska znanost, Zagreb, 1976, str. 257.
49. Dr Branko Petranović: Savremena istorija i njeni problemi, Treći program, Radio Beograd, Proleće 1970, str. 238.
50. Bogumil Hrabak: Korektnost u primeni tzv. tradicionalnog historijskog metoda i pitanje primene drugih, naročito kvantitativnih metoda u historijskim istraživanjima, Jugoslovenski istorijski časopis br.
51. Bogdan Lekić: Neke osobenosti dokumentarne i memoarske gradje, Arhivist, br. 1-4, 1966-1967, str. 15.
52. Mark Blok: Odbrana istorije ili zanat istoričara, Treći program, Radio Beograd, Proleće, 1970, str. 374.
53. Branko Petranović: O dokumentaciji za istoriju socijalističke Jugoslavije, Istorija radničkog pokreta, Zbornik radova, Beograd, br. 3, 1966, str. 357.
54. Dr. Branko Petranović: O predmetu, metodu i nekim drugim problemima rada na istoriji socijalističke Jugoslavije, Vojnoistorijski glasnik, br. 1, 1967, str. 15.
55. Isto, str. 22.
56. Napomena br. 52, str. 236.

57. Radovan Samardžić: Živa istorija "Letopis Matice srpske sv. 4. knj. 396, 1965, str. 251; Mark Blok: Odbrana istorije ili zanat istoričara, Treći program, Radio Beograd, Proleće, 1970, str. 344.
58. Dr Branko Petranović: Metodologija i organizacija rada na istoriji SFRJ (Prilog pitanju), Istorija radničkog pokreta, Zbornik radova, Beograd, br. 1, 1965, str. 335.
59. Napomena br. 57, str. 12.
60. Vidi Deo peti, Glava II (Sadržajno vrednovanje arhivske gradje kao istorijskih izvora unutar fondovskih celina.
61. Napomena br. 43. str. 164.
62. Stevan Jovičić: Film kao istorijski izvor, Istorijski glasnik, br. 1-2, 1977, str. 55.
63. Isto.
64. V. Petrić: Uvodjenje u film, Beograd, 1968. str. 246.
65. Napomena br. 65, str. 56. i 57.
66. Napomena br. 65, str. 59. i 60.

I Z V O R I L I T E R A T U R A

IZVORI

Fondovi i zbirke Arhiva Centralnog komiteta Saveznog komiteta Jugoslavije; Centralni komitet Saveza komunističke partije Jugoslavije (Komunističke partije Jugoslavije) 1919-, Centralni komitet Saveza komunističke omladine Jugoslavije 1919-1948, Radio-stanica "Slobodna Jugoslavija" Moskva 1941-1945, Opšteslovenski komitet - Moskva, Beograd 1942-1940, Nacionalni komitet Jugoslavije za obnovu mira - Beograd 1949-1951, Boris Kidrič 1945-1953, Moša Pijade 1920-1957; Veljko Vlahović 1927-1975, Dokumenti centralnih, pokrajinskih komiteta i nižih organa KPJ i SKOJ-a 1919-1945, Jugosloveni-pristalice NOB u inostranstvu - Švajcarska, Engleska, Nemačka, SAD 1941-1945; Arhivska gradja revolucionarnog radničkog pokreta i NOR-a nastala putem poklona i otkupa 1909-1944, Memoarska gradja 1903-1946, mikrofilmovana gradja 1901-1948.

Fondovi i zbirke Arhiva Jugoslavije: Emigrantska vlada Kraljevine Jugoslavije, 1941-1945; Skupština Socijalističke federativne Republike Jugoslavije, 1943-; Prezidijum Narodne skupštine Federativne Narodne Republike Jugoslavije, 1945-1953, Vlada Federativne Narodne Republike Jugoslavije 1943-1953; Ministarstva vlade FNRJ; elektroprivrede 1947-1950, finansija 1944-1953, gradjevina 1944-1950, industrije 1944-1948, lake industrije 1948-1950, teške industrije

1948-1950, državnih nabavki 1949-1950, pravosudja 1944-1953, rada 1946-1951, rudarstva 1944-1950, saobraćaja 1944-1951, spoljne trgovine 1946-1951, trgovine i snabdevanja 1944-1950, železnica 1948-1951; saveti vlade FNRJ: za saobraćaj i veze 1950-1953, za energetiku i ekstraktivnu industriju 1950-1951, za industriju i građevinarstvo 1951-1953, za mašinogradnju 1950-1951, za narodno zdravlje i socijalnu politiku 1951-1953, za poljoprivredu i šumarstvo 1950-1953, za preradivačku industriju 1950-1951, privredni 1944-1953, za promet robom 1950-1953; Državni sekretarijat za finansije - Odeljenje za nadzor nad likvidacijom ukinutih saveznih ustanova i preduzeća 1946-1957; komisije: Državne kontrole federativne Narodne Republike Jugoslavije 1946-1951, za agrarnu reformu i kolonizaciju 1946-1948, savezna planska 1946-1951, reparaciona pri vladi Federativne Narodne Republike Jugoslavije 1946-1954, Državna za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača 1943-1948, Savezna izborna Savezne skupštine 1945-, Vrhovna invalidska 1948-1958, Savezna za verska pitanja 1945-1971, Savezna za popis žrtava rata 1941-1945, Savezna sanitarna inspekcija 1948-1956; komiteti vlade Federativne Narodne Republike Jugoslavije: za kinematografiju 1946-1951, za lokalnu privredu i komunalne poslove 1949-1951, za nemetale 1950, za radio difuznu službu 1946-1950, za socijalno staranje 1946-1951, za zaštitu narodnog zdravlja 1946-1951, za ugalj 1950, za vodoprivredu 1948-1951; uprave: savezna geodetska 1947-1974, savezna industrije tekstila, kože i gume 1949-1950, savezna za utenzilije 1948-1950, Glavna invalidska 1945-1950, Drumskog saobraćaja 1946-1951, vodnih puteva 1949-1951; direkcije:

pri vladi Federativne Narodne Republike Jugoslavije 1947-1953, državnog žitnog fonda 1948-1950, operativnih preduzeća opštedržavnog značaja 1948-1950, gradjenja železnica 1952; glavne direkcije: savezne grafičke industrije 1949-1950, savezne elektroindustrije 1947-1950, savezne industrije motora 1947-1950, državnih poljoprivrednih dobara Ministarstva poljoprivrede i šumarstva Federativne Narodne Republike Jugoslavije 1947-1949, savezne industrije vatrostalnog materijala 1947-1950, za azbest 1948-1950, kola za spavanje i ručavanje i železničkih restoracija, rečnog saobraćaja, brodogradnje i dr; generalne direkcije: savezne hemijske industrije 1947-1950, savezne industrije duvana 1947-1950, savezne industrije cementa 1947-1950, savezne metalne industrije 1947-1950, savezne industrije stakla 1947-1950, savezne prehrambene industrije Ministarstva lake industrije Federativne Narodne Republike Jugoslavije 1947-1950, rudnika i topionica obojenih metala 1947-1950, crne metalurgije 1947-1951, medicinske proizvodnje 1947-1950, industrije aluminijuma i bakra 1948-1950, savezne industrije poljoprivrednih mašina vlade Federativne Narodne Republike Jugoslavije 1948-1950, za proizvodnju i preradu nafte vlade Federativne Narodne Republike Jugoslavije 1947-1951, metalurgije vlade Federativne Narodne Republike Jugoslavije 1950-1951, za mašinogradnju vlade Federativne Narodne Republike Jugoslavije 1950-1951, železnica Federativne Narodne Republike Jugoslavije 1947-1950; Ured za zaštitu jugoslovenske imovine u inostranstvu 1946-1967; Savezni zavod za cene 1945-; sudovi: Vrhovni sud Jugoslavije 1945-, Vrhovni privredni sud (Glavna državna arbitraža) 1947-1974,

Savezno javno tužilaštvo 1946-; Savezna državna arbitraža 1947-1954, Vrhovni sud socijalnog osiguranja 1945-1950; Državni zavod za socijalno osiguranje 1946-1950; političke organizacije: Antifašistički front žena Jugoslavije - 1945, Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije (NFJ) 1945-, Socijalistički savez omladine Jugoslavije (USAOJ-NOJ) - 1942, Savez sindikata Jugoslavije (JSRNJ - JSJ) 1945-; zbirka mikrofilmova 1889-1948 i Dr Save Kosanovića 1928-1956.

Fondovi i zbirke Arhiva Vojnoistorijskog instituta: Vrhovni štab NOV i PO Jugoslavije 1941-1945, Povereništva narodne odbrane Nacionalnog komiteta oslobodjenja Jugoslavije, glavni štabovi NOV i PO (Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Boke, Hrvatske, Makedonije, Sandžaka, Slovenije, Srbije, Vojvodine, Komande pozadine NOVJ) 1941-1945, štabovi operativnih zona NOV i PO, operativni štabovi NOV i PO, štabovi NOP odreda, armije (Prva, Druga, Treća, Četvrta), korpusi NOVJ, divizije NOVJ i drugi. Otkupljena arhivska i memoarska gradja o ratovima vodjenim na tlu Jugoslavije 1806-1944, Memoarska gradja o organizaciji ustanka 1941 i razvoju NOP-a po pojedinim pozicijama Jugoslavije 1941-1945, Zbirka mikrofilmova i druge.

Fondovi koji se nalaze u Servisu za administrativne i računovodstvene poslove SIV-a: Komitet za zakonodavstvo i izgradnju narodne vlasti FNRJ 1946-1950, Savet za zakonodavstvo i izgradnju narodne vlasti FNRJ 1950-1953, Ministarstvo pomorstva FNRJ 1945-1952, Glavna direkcija luka i javnih skladišta 1947-1949, Ministarstvo prosvete FNRJ 1945-1946, Komitet za kulturu i umetnost pri Vladi FNRJ 1946-1948,

Komitet za škole i nauku pri vladi FNRJ 1946-1948, Ministarstvo za nauku i kulturu vlade FNRJ 1949-1950, Savet za nauku i kulturu vlade FNRJ 1950-1953, Komitet za fiskulturu vlade FNRJ 1946-1950, Albansko-jugoslovensko društvo za uvoz i izvoz 1947-1948, Društvo za kulturnu saradnju Jugoslavija - SSSR 1945-1950.

Fondovi Centralnog arhiva Saveznog sekretarijata za inostrane poslove: Savezni sekretarijat za inostrane poslove SFRJ (Povereništvo za spoljne poslove NKOKJ-a Ministarstvo inostranih poslova Privremene vlade DFJ, Ministarstvo inostranih poslova FNRJ).

Stručna služba Skupštine SFRJ: dokumentacija.

Muzej socijalističke revolucije naroda i narodnosti Jugoslavije: zbirka dokumenata.

Fondovi Arhiva Srbije: Ministarstvo prosvete NRS 1944-1951, Ministarstvo za nauku i kulturu NRS 1950-1951.

Istorijski arhiv Beograda: Fond Mesnog komiteta SKOKJ-a Beograda 1944-1948.

PUBLIKOVANA ARHIVSKA GRADJA

Dokumenta o razvoju narodne vlasti, priredio Geršković Leon, Beograd, 1948; Dokumenti 1948; knj. I-III, priredio V. Dedijer, Beograd, 1979; Inostranstvo i nova Jugoslavija 1941-1945, priredio Nešović Slobodan, Beograd-Ljubljana, 1945; Jugoslovenske vlade u izbeglištvu 1943-1945, priredio Petranović

Branko, izdanje Arhiva Jugoslavije i Globusa iz Zagreba, Ljubljana, 1981; Kardelj Edvard: Sećanja - Borba za priznanje i nezavisnost nove Jugoslavije 1944-1957, Ljubljana - Beograd, 1980; Pijade M i Nešović Slobodan: I i II zasedanje AVNOJ-a, Beograd, 1953; Temelji nove Jugoslavije, priredio Nešović Slobodan, Beograd, 1973; Tito u Skupštini socijalističke Jugoslavije 1942-1977, Beograd, 1978; Tito Josip Broz: Sabrana djela, 7-11, Beograd, 1979-1980; Tito-Čerčil - strogo tajno, priredio Biber Dr Dušan, izdanje Arhiva Jugoslavije i Globusa iz Zagreba, Ljubljana, 1981; Vukmanović Svetozar Tempo: Revolucija koja teče I i II, Beograd, 1971; Zbornik sećanja učesnika Drugog zasedanja AVNOJ-a, I i II, Beograd, 1963; Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, izdanje Vojnoistorijskog instituta Jugoslovenske narodne armije, Beograd.

Prvo i Drugo zasedanje Antifašističkog veća narodnog oslobodjenja Jugoslavije (26-27.XI 1943; 29 i 30. XI 1943), po stenografskim beleškama i drugim izvorima, u opštoj redakciji Moše Pijade, priredio Nešović Slobodan; Zakonodavni rad Predsedništva Antifašističkog veća narodnog oslobodjenja Jugoslavije i Predsedništva Privremene narodne skupštine DFJ (19.XI 1944-27.X 1945), po stenografskim beleškama i drugim izvorima, priredio Nešović Slobodan; Rad zakonodavnih odbora Predsedništva Antifašističkog veća narodnog oslobodjenja Jugoslavije i Privremene narodne skupštine DFJ (3.IV-25.X 1945), po stenografskim beleškama i drugim izvorima, priredio Nešović Slobodan; Treće zasedanje Antifašis-

tičkog veća narodnog oslobodjenja Jugoslavije i zasedanje Privremene narodne skupštine (7-26.VIII 1945), stenografske beleške, u redakciji Nešović Slobodana; Zasedanje Ustavotvorne skupštine (29.XI 1945-1.II 1946), stenografske beleške, u redakciji Nešović Slobodana; Ustavotvorni odbori Savezne skupštine i Skupštine naroda (10. XII 1945-4.I 1946), stenografske beleške, u redakciji Nešović Slobodana. Vanredno zasedanje Narodne skupštine FNRJ (31.I-4.II 1946), stenografske beleške, uredio Radović Nikola; Vanredno zasedanje Narodne skupštine FNRJ (20.III - 1.IV 1946), stenografske beleške, uredio Radović Nikola ; Prvo redovno zasedanje Saveznog veća i Veća naroda Narodne skupštine FNRJ (15.V - 20. VII 1946), stenografske beleške, priredio Nešović Slobodan; II redovno zasedanje Narodne skupštine FNRJ (2.21.XII 1946), stenografske beleške, u redakciji Nešović Slobodana; Treće redovno zasedanje Saveznog veća i Veća naroda Narodne skupštine FNRJ (26.III-28.IV 1947), stenografske beleške, u redakciji Nešović Slobodana; Četvrto redovno zasedanje Saveznog veća i Veća naroda Narodne skupštine FNRJ (24-29.IV 1947), stenografske beleške, u redakciji Nešović Slobodana; Peto redovno zasedanje Saveznog veća i Veća naroda Narodne skupštine FNRJ (22-28.IV 1948), stenografske beleške, i redakcija Nešović Slobodana; Šesto redovno zasedanje Veća naroda i Saveznog veća (27-30.IX 1948), stenografske beleške, u redakciji Nešović Slobodana; Treće vanredno zasedanje Saveznog veća i Veća naroda Narodne skupštine FNRJ (27. i 28. XI 1948.), stenografske beleške, u redakciji Nešović Slobodana; Četvrto vanredno zasedanje Saveznog veća i Veća naroda Narodne skup-

štine FNRJ (26-30. XII 1948) stenografske beleške, u redakciji Nešović Slobodana; Sedmo redovno zasedanje Saveznog veća i Veća naroda Narodne skupštine FNRJ (25-28.V 1949), stenografske beleške, u redakciji Nešović Slobodana; Osmo redovno zasedanje Saveznog veća i Veća naroda Narodne skupštine FNRJ (26-28.XII 1949), stenografske beleške, u redakciji Nešović Slobodana; Peto vanredno zasedanje Veća naroda i Saveznog veća Narodne skupštine FNRJ (20-21. I 1950), stenografske beleške, u redakciji Nešović Slobodana; Prvo redovno zasedanje Saveznog veća i Veća naroda Narodne skupštine FNRJ (24-27.IV 1950), stenografske beleške u redakciji Nešović Slobodana; Prvo venredno zasedanje Veća naroda i Saveznog veća Narodne skupštine FNRJ (26. i 27. IV 1950), stenografske beleške, u redakciji Nešović Slobodana; Drugo redovno zasedanje Saveznog veća i Veća naroda Narodne skupštine FNRJ (27-29. XII 1950), stenografske beleške, u redakciji Nešović Slobodana; Treće redovno zasedanje Veća naroda i Saveznog veća Narodne skupštine FNRJ (25-27.II 1951), stenografske beleške, u redakciji Nešović Slobodana; Četvrto redovno zasedanje Saveznog veća i Veća naroda Narodne skupštine FNRJ (28. i 29. IX 1951), stenografske beleške, u redakciji Nešović Slobodana; Drugo vanredno zasedanje Veća naroda i Saveznog veća Narodne skupštine FNRJ (27-29.XII 1951), stenografske beleške, u redakciji Nešović Slobodana; Peto redovno zasedanje Saveznog veća i Veća naroda Narodne skupštine FNRJ (28.III-1.IV 1952), stenografske beleške, u redakciji Nešović Slobodana; Šesto redovno zasedanje Veća naroda i Saveznog veća Narodne skupštine FNRJ (25-27.XII 1952; 10-14.I, 25-II i 23.III 1953), ste-

nografske beleške, u redakciji Nešović Slobodana; Šesto redovno zasedanje Veća naroda i Saveznog veća (20-22.V i 7-10.IX 1953), stenografske beleške, u redakciji Nešović Slobodana; Bilten Odbora za privredni plan i finansije Saveznog veća Narodne skupštine FNRJ, sednice od 1-16.III 1946, kratke stenografske beleške, u redakciji Radović Nikole; Bilten Odbora za privredni plan i finansije Veća naroda Narodne skupštine FNRJ, sednice od 1-16.III 1946, kratke stenografske beleške, u redakciji Radović Nikole; Bilten Zakonodavnog odbora Veća naroda Narodne skupštine FNRJ, skraćene stenografske beleške sednica od 17-25.IV 1946, uredio Radović Nikola; Bilten Zakonodavnog odbora Saveznog veća Narodne skupštine FNRJ, skraćene stenografske beleške sednica od 17-25.IV 1946, uredio Radović Nikola; Bilten zakonodavnih odbora Veća naroda i Saveznog veća (28.XII 1952-8.I 1953), izvod iz stenografskih beležaka o pretresu Predloga Ustavnog zakona, priredio Nešović Slobodan; Bilten zakonodavnih odbora Veća naroda i Saveznog veća (14-18.V 1949), izvod iz stenografskih beležaka o pretresu Predloga zakona o izmenama i dopunama Opšteg zakona o narodnim odborima, u redakciji Nešović Slobodana.

Peti kongres Komunističke partije Jugoslavije - izveštaji i referati, izdanje "Kulture", Beograd; V kongres Komunističke partije Jugoslavije 21-28. jula - stenografske beleške, izdanje "Kulture", Zagreb; Rezolucija V kongresa KPJ, izdanje "Borbe", Omladina, 1948; IV plenum Centralnog komiteta KPJ (3. i 3. juli 1951, Beograd, "Borba", 1951; Borba komunista Jugoslavije za socijalističku demokratiju - VI kongres KPJ, Beograd, "Kultura", 1952; Kongres SKOJ-a i

Narodne omladine Jugoslavije - materijali, izdanje Centralnog komiteta Narodne omladine Jugoslavije, Beograd (5-19. XII 1948); IV kongres SKOJ-a, 12-14. oktobar 1948, Beograd; I kongres Antifašističke omladine Jugoslavije - Bihać 27-29. decembra 1942, izdanje Centralnog odbora Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije, Beograd; Drugi kongres Antifašističke omladine Jugoslavije, knjg. I i II, izdanje Centralnog odbora USAOJ-a, 1944; II kongres Antifašističke omladije Jugoslavije Drvar 2-4. maja 1944, izdanje Centralnog odbora Ujedinjenog saveza Antifašističke omladine Jugoslavije, Beograd; Zaključci Trećeb plenarnog sastanka Centralnog odbora USAOJ-a, izdanje Centralnog odbora USAOJ-a, Beograd; Peti plenarni sastanak Centralnog veća Narodne omladine Jugoslavije, izdanje Centralnog veća Narodne omladine Jugoslavije, Beograd; III kongres Narodne omladine Jugoslavije - referati, izdanje Centralnog veća Narodne omladine Jugoslavije, Beograd; III kongres Narodne omladine Jugoslavije - referati, izdanje Centralnog veća Narodne omladine Jugoslavije, Beograd; III kongres Narodne omladine Jugoslavije-izveštaj predsednika odbora za redakciju Statuta Narodne omladine Jugoslavije i Statut Narodne omladine Jugoslavije, izdanje Centralnog veća Narodne omladine Jugoslavije, III plenum Centralnog odbora USAOJ-a, izdanje Glavnog odbora USAOH-a, Zagreb; VIII plenarni sastanak CVNOJ, izdanje CV, NOJ, Beograd; IX plenarni sastanak CV NOJ, izdanje Centralnog veća NOJ, Beograd; Treći kongres Narodnog fronta Jugoslavije (referati, programska orijentacija, statut i rezolucija), izdanje Saveznog odbora Narodnog fronta, Beograd; Rezolucija i referati sa sednica Izvršnog odbora Narodnog fronta Jugoslavije 23. i 24. januar 1950,

izdanje Štamparije "Politike", 1950; Antifašistički front žena Jugoslavije - Centralni odbor (Izveštaj Izvršnog odbora Centralnog odbora AFŽ Jugoslavije), izdanje "Politike", 1950; Odluke Četvrtog plenuma Centralnog odbora Jedinistvenih sindikata sa referatom Voje Lekovića "Planska proizvodnja i zadaci jedinstvenih sindikata", izdanje "Rad", Beograd; Salaj Djuro: Izveštaj Centralnog odbora Jedinistvenih sindikata Jugoslavije - Izveštaj na I kongresu JSJ, izdanje Centralnog odbora Jedinistvenih sindikata Jugoslavije, Beograd; Rezolucija Prvog kongresa JSJ, izdanje "Rad", Beograd; Šesti plenum Centralnog odbora Jedinistvenih sindikata Jugoslavije, izdanje "Rad", Beograd; IX plenum centralnog odbora Saveza sindikata Jugoslavije održan u Ljubljani 22-24. aprila 1949. godine, izdanje "Rad", Beograd; Deseti plenum Centralnog odbora Saveza sindikata Jugoslavije, izdanje "Rad", Beograd, 1950; Odluke Trinaestog plenuma Centralnog odbora SSJ o zadacima sindikata na osposobljavanju trudbenika za upravljanje privredom i programi za početne i osnovne prosvetne tečajeve, Sarajevo, Savez sindikata Jugoslavije, 1950; Savez sindikata Jugoslavije - Centralni odbor - teze izveštaja za II kongres Saveza sindikata Jugoslavije, Beograd, Centralni odbor Saveza sindikata Jugoslavije, 1951; Drugi kongres Saveza sindikata Jugoslavije, Beograd, "Rad" 1951; Bela knjiga o agresivnim postupcima vlade SSSR, Čehoslovačke, Madjarske, Rumunije, Bugarske i Albanije prema Jugoslaviji, Beograd, 1951; Bela knjiga o neprijateljskoj politici vlade Narodne republike Albanije prema FNRJ, Beograd, 1961; Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dela klëra, Zagreb, 1946; Jugoslavija trideset

godina posle oslobodjenja i pobeđe nad fašizmom 1945-1954, (Savezni zavod za statistiku), Beograd, 1975; Materijalni i društveni razvoj SFRJ 1947-1972, (Savezni zavod za statistiku), Beograd, 1973; Peti kongres Komunističke partije Jugoslavije (stenografske beleške) Pisma CK KPJ i pisma CK SKP (b), Beograd, 1948; Samoupravljanje u Jugoslaviji 1950-1976 - Dokumenti razvoja, Beograd, 1977; Samoupravni društveno-ekonomski razvoj Jugoslavije 1947-1977, (Savezni zavod za statistiku), Beograd, 1978; Zakon o petogodišnjem razvitku narodne privrede Federativne Narodne Republike Jugoslavije u godinama 1947-1951, Beograd, 1949; Službeni list DFJ, 1945; Službeni list FNRJ, 1946-1963; Službeni list SFRJ, 1963-1974; Službene novine Kraljevine Jugoslavije, 1930.

LITERATURA

Bilandžić, Dušan: Ideje i praksa društvenog razvoja Jugoslavije 1945-1973, Beograd, 1973; Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije - Glavni procesi, Zagreb, 1978.

Beuc, dr Ivan: Prijedlog za unapredjenje sistema odabiranja i izlučivanja registratorske gradje u Jugoslaviji, Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci i Pazinu, XIV, 1969; Arhivistika, izdanje Arhiva Hrvatske, Zagreb, 1968;

Bidi, Žorž: Istorija mentaliteta, Treći program, Radio Beograd, proleće 1970.

Blok, Mark: Odbrana istorije ili zanat istoričara, Treći program, Radio Beograd, Proleće 1970.

Bošković, R. Mr Radoslav: Pristup organizaciji informativnog sistema savezne uprave s posebnim osvrtom na problem i klasifikaciju dokumentacije i informacija (Doktorska teza u rukopisu), Beograd, 1976.

Brguljan, Vladimir: Sistem zaštite spomenika kulture. Zbornik propisa i objašnjenja, Beograd, 1967.

Burdin K.S. i Vaselova P.V: Kak oformume naučnu rabotu, Moskva, 1973.

Chelenberg, T.H.: Moderni arhivi (prevod), izdanje SDARJ, Zagreb, 1968.

Černomorskij, M.N.: Istočnikovedenie istorii SSSR, Sovetskij period, Moskva, 1966.

Čobelkić, Nikola: Politika i metodi privrednog razvoja Jugoslavije 1947-1956, Beograd.

Čulinović, Ferdo: Stvaranje nove jugoslovenske države, Zagreb, 1959; Državno-pravni razvitak Jugoslavije, Zagreb, 1963.

Derevnina, L.I.: O termine "memuari" i klasifikacija memuar-
arnih istočnikov (istoriografija vaprosi), "Vaprosi arhivove-
denija" 1963, 1.4.

Djordjević, Dr Jovan: Ustavno pravo i politički sistem Jugoslavije, Beograd, 1962; Ustavno pravo, Beograd, 1978;

Nove promene u organizaciji naših vlada i pravni problemi u vezi sa ovim promenama, Arhiv za pravne i društvene nauke, organ Saveza udruženja pravnika Jugoslavije, Beograd, br. 2 april-juni, godina XXXIII, knj. VI, novog (III) kola (knj. LXVI celokupnog izdanja), 1951.

Djordjević, M.: Savremeni problemi istorijske nauke, Beograd, 1959.

Djurđjev, Dr Branislav: Esej o istorijskim izvorima, Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine, 1961, XII.

Filmografija jugoslovenskog filma 1945-1965, Institut za film, Beograd, 1970.

Filmski rodovi, Institut za film, Beograd, 1966.

Geršković, Leon: Historija narodne vlasti, Beograd, 1957; Temeljipravnog poretka nove Jugoslavije, Arhiv za pravne i društvene nauke, br. 2, 1947.

Giler, Olga: Liste kategorija registraturskog materijala sa rokovima čuvanja, Arhivist, br. 1-2, 1978.

Gindin, I.F. i Šepelov L.E: Protiv nekritičeskoga i proizvoljnoga ispoljzovanja arhivnih dokumentov, "Istorija SSSR", 1964, br. 5, str. 74.

Grafenauer, Bogo: Struktura in tehnika zgodovinske vede, Ljubljana, 1966. Problemi metodologije istorijskih nauka u svetlu nekoliko novih radova o metodologiji istorije, Jugoslovenski istorijski časopis, br. 1, 1961.

Groz, Mirjana: Historijska znanost, Zagreb, 1976.

Hasanagić, Edip: Memoari i hronike iz narodnooslobodilačke borbe kao istorijski izvor, istorijski glasnik, br. 1. 1966.

Hrabak, Dr Bogumil: Korektnost u primeni takozvanog tradicionalnog historijskog metoda i pitanje primene drugih, kvantitativnih metoda u historijskim istraživanjima, Jugoslovenski istorijski časopis, br. 3, 1963.

Hristov, Dr A: Upravno pravo, sv. I i II, Skoplje, 1961.

Jedinstvena klasifikacija delatnosti, Izdanje Saveznog zavoda za statistiku, Beograd, 1976.

Jovičić, Stevan: Film kao istorijski izvor, Istorijski glasnik, br. 1-2, 1977.

Kačavanda, Dr Petar: SKOJ i omladina u ratu i revoluciji, Beograd, 1979; SKOJ 1941-1945, Beograd, 1979.

Kidrič, Boris: O organizaciji državne uprave privredom, Komunist, Beograd, br. 4-5, 1950.

Klaić, Dr Nada: O kritici izvora kao naučnoj disciplini, Treći program, Radio Beograd, Proleće 1970.

Kardelj, Edvard: Put nove Jugoslavije, Beograd-Zagreb, 1946.

Korać, Ljubiša: Organizacija federacije u socijalističkoj Jugoslaviji 1943-1978, izdanje Arhiva Jugoslavije i "Globusa", Ljubljana, 1981.

Krebek, Akademik Ivo: Osnovi upravnog prava FNRJ, Zagreb 1950.

Kuntikov, I.N.: Kinofotodokumenti v naučnih isledovanijah, "Vaprosi arhivovedenija", 1962, br. 2.

Kurnosov, A.A.: Prijomi vnutrennej kritiki memuarov (Vaspominania učastnikov partizanskogo dviženja v period Velikoj Otečestvennoj vojni kak istoričeskij istočnik) . Sb. "Istočnikovedenie, Teoretič. i metod. problemi", m, 1969.

Marjanović, Jovan i Pera Morača: Naš oslobodilački rat i narodna revolucija 1941-1945, Beograd, 1958.

Mikuž, Metod: Problematika izvora za istoriju narodne revolucije, Arhivist, br. 1, 1954.

Milić, Vojin: Socijološki metod, Beograd, 1965.

Milutinović, Miladin: Posleratna zaštita jugoslovenskih arhiva, Arhivist, sveska 1, 1951.

Mitjaev, K.G.: K metodologii klasifikaciji i ekspertizi dokumentov, "Trudi Moskovskogo gos. istoriko-arhivnogo in-ta", t. 25, "Voprosi metodologii istoričeskoj nauki", n, 1967, str. 118.

Mitrović, Dr Andrej: Istoriografija kao nauka, Treći program, Radio Beograd, Proleće 1970.

Petranović, Dr Branko: Politička i ekonomska osnova narodne vlasti u Jugoslaviji za vreme obnove, Beograd, 1969; Političke i pravne prilike za vreme Privremene vlade DFJ, Beograd, 1964; AVNOJ - revolucionarna smena vlasti, Beograd, 1976; Istoriija Jugoslavije 1918-1978, Beograd, 1980; 0 dokumentaciji za istoriju socijalističke Jugoslavije,

Istorija radničkog pokreta, Zbornik radova, Beograd, br. 3, 1966; Izvori za istoriju KPJ - heurističko-metodološki pristup, Istorijski glasnik br. 1-2, 1978; O predmetu, metodu i nekim drugim problemima rada na istoriji socijalističke Jugoslavije, Vojnoistorijski glasnik, br. 1, 1967; Metodološki postupak izučavanja istorije narodne vlasti, Vojnoistorijski glasnik, br. 3, 1968; Savremena istorija i njeni problemi, Treći program, Radio Beograd, Proleće 1970; Istorija i savremeno društvo, Treći program, Radio Beograd, I, 1977; Distanca i valorizacija, Treći program, Radio Beograd, I, 1977.

Petranović, Branko i Štrbac, Čedomir: Istorija socijalističke Jugoslavije, knj. prva, Beograd, 1977.

Popov, Čedomir: Problem distance i savremene istorije Jugoslavije, Treći program, Radio Beograd, I, br. 32, 1977.

Popović-Petković, Radmila: Postanak i razvoj arhivistike u Srbiji i Makedoniji, Zajednica arhiva Srbije, Beograd, 1972.

Popović, Dr Slavoljub: Upravno pravo, Opšti deo. Peto izmenjeno i dopunjeno izdanje, Savremena administracija, Beograd (nema godine izdanja).

Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije, Beograd, Institut radničkog pokreta Jugoslavije, 1963.

Rošalj, L.M.: Nekatarne vaproši istočnikovedčeskogo analiza kino-dokumentov, "Trudi MGIAI", t.17, 1963.

Samardžić, Dr Radovan: Naučni metodi izučavanja i korišćenja istorijskih izvora u istraživačkom radu, autorizovana predavanja, Beograd 1964; Živa istorija, Letopis Matice srpske, knj. 396, sv.4,

Schellenberg, Th.R: Moderni arhivi principi i tehnika rada, Beograd, 1968.

Simović, Vojislav i Petranović Branko: Istorija narodne vlasti u Jugoslaviji (1941-1945), Beograd, 1979.

Stefanović, Jovan: Ustavno pravo FNRJ i komparativno, I, Zagreb, 1956.

Stepanović, Nikola: Administrativno pravo FNRJ, Opšti deo, Beograd, 1954.

Šamić, Dr Midhat: Kako nastaje naučno delo, Sarajevo, 1969.

Šepelev, L.E.: Arhivne roiskanija i sledovanja, Moskva 1971.

Teorija i praksa arhivske službe SSSR, izdata u redakciji prof. L.A.Nikifora i doc. G.A.Belova (prevod), izdanje Zajednice arhiva Srbije, Beograd, 1976.

Ito, Josip Broz: Trudbeničko upravljanje privredom, Komunist, Beograd, br. 4-5, 1950.

Treći program, Radio Beograd, proleće, 1970. (diskusije Ćirković Sime, Ferluge Jordana, Djurdjev Branislava, Božić Ivana u vezi referata Klajić, Dr Nade "O kritici izvora kao naučnoj disciplini".

Irgo, general-major Fabijan: Izvori i literatura za historiju narodnooslobodilačkog rata, Vojnoistorijski glasnik, br. 2, 1967.

Ustav FNRJ i ustavi narodnih republika, "Službeni list FNRJ", Beograd, 1948.

Zajkovski, Trajko: Velorizacija na arhivska gradja, Arhivski pregled, br. 1, 1980.

Živković, Dušan: Narodni front Jugoslavije 1935-1945, Beograd, 1978.

Vilfan, Sergije i Žontar Jože: Arhivistika, Izdanje Arhivskog društva Slovenije, Ljubljana, 1973.

S K R A Ć E N I C E

A CK SKJ	=	Arhiv Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije
AFŽ	=	Antifašistički front žena
AJ	=	Arhiv Jugoslavije
AOR	=	Administrativno operativni rukovodilac
AS	=	Arhiv Srbije
A VII	=	Arhiv Vojnoistorijskog instituta
AVNOJ	=	Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije
CA SSIP	=	Centralni arhiv Saveznog sekretarijata inostranih poslova
CK KPJ	=	Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije
CK SKJ	=	Centralni komitet Saveza komunista Jugoslavije
CK SKOJ-a	=	Centralni komitet Saveza komunističke omladine Jugoslavije
CK NOJ	=	Centralni komitet Narodne omladine Jugoslavije
CK SSOJ	=	Centralni komitet Socijalističkog saveza omladine Jugoslavije
CO JSJ	=	Centralni odbor Jedinstvenih sindikata Jugoslavije
CO USAOJ-a	=	Centralni odbor Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije
CV NOJ	=	Centralno veće Narodne omladine Jugoslavije
DFJ	=	Demokratska Federativna Jugoslavija
DVJ	=	Dobrovoljačka vojska Jugoslavije
FNRJ	=	Federativna Narodna Republika Jugoslavija
FAO	=	Organizacija ujedinjenih nacija za poljoprivredu i ishranu
GO JSRNJ	=	Glavni odbor Jedinstvenih sindikata radnika i nameštenika Jugoslavije
IB	=	Informacioni biro
IO	=	Izvršni odbor
JA	=	Jugoslovenska armija
JNA	=	Jugoslovenska narodna armija
JNF	=	Jedinstveni narodni front
JNOF	=	Jedinstveni narodnooslobodilački front
JSJ	=	Jedinstveni sindikati Jugoslavije

JSRNJ	=	Jedinstveni sindikati radnika i nameštenika Jugoslavije
KJ	=	Kraljevina Jugoslavija
KPJ	=	Komunistička partija Jugoslavije
MK	=	Mesni komitet
MK SKOJ-a	=	Mesni komitet Saveza komunističke omladine Jugoslavije
MOR	=	Medjunarodna organizacija rada
NDH	=	Nezavisna država Hrvatska
NFJ	=	Narodni front Jugoslavije
NKOJ	=	Nacionalni komitet oslobodjenja Jugoslavije
NOF	=	Narodnooslobodilački front
NOJ	=	Narodna omladina Jugoslavije
NOB	=	Narodnooslobodilačka borba
NOP	=	Narodnooslobodilački pokret
NOR	=	Narodnooslobodilački rat
NR	=	Narodna republika
NRS	=	Narodna Republika Srbija
NS	=	Narodna skupština
NS FNRJ	=	Narodna skupština Federativne Narodne Republike Jugoslavije
NOB	=	Narodnooslobodilačka vojska
NOVJ	=	Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije
OF	=	Oslobodilna fronta
OUN	=	Organizacija ujedinjenih nacija
PK	=	Pokrajinski komitet
PK SKOJ-a	=	Pokrajinski komitet Saveza komunističke omladine Jugoslavije
PNS	=	Privremena narodna skupština
PO	=	Partizanski odredi
POJ	=	Partizanski odredi Jugoslavije
SAD	=	Sjedinjene Američke Države
SFRJ	=	Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
SHS	=	Srba, Hrvata i Slovenaca
SIV	=	Savezno izvršno veće
SKJ	=	Savez komunista Jugoslavije
SKOJ	=	Savez komunističke omladine Jugoslavije

SSIP	=	Savezni sekretarijat inostranih poslova
SO	=	Savezni odbor
SO NFJ	=	Savezni odbor Narodnog fronta Jugoslavije
SSJ	=	Savez sindikata Jugoslavije
SR	=	Socijalistička republika
SSSR	=	Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika
SSOJ	=	Savez socijalističke omladine Jugoslavije
SSRNJ	=	Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije
SUBNOR	=	Savez udruženja boraca narodnooslobodilačkog rata
SUBNORJ	=	Savez udruženja boraca narodnooslobodilačkog rata Jugoslavije
UNESCO	=	Organizacija ujedinjenih nacija za prosvetu, nauku i kulturu
UNICEF	=	Dečji fond Ujedinjenih nacija
UNRRA	=	Administracija Ujedinjenih nacija za pomoć i obnovu
US	=	Ustavotvorna skupština
VII	=	Vojnoistorijski institut
ZAHAB	=	Zavod za vanredne nabavke
ZAVNO	=	Zemaljsko antifašističko veće narodnog oslobođenja
ZO USAOJ-a	=	Zemaljski odbor Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije
ZREN	=	Za republiku napred

S A D R Ž A J

	Strana
U V O D	1 - 17

PRVI DEO

ARHIVSKI IZVORI I SISTEM NJENE ZAŠTITE

GLAVA I	POJAM I VRSTE ISTORIJSKIH IZVORA U ŠIREM SMISLU	19 - 28
GLAVA II	POJAM I VRSTE ARHIVSKE GRADJE	29 - 37
GLAVA III	SISTEM ZAŠTITE ARHIVSKE GRADJE U PERIODU 1943-1953.	38 - 74

DRUGI DEO

KLASIFIKACIJA ARHIVSKIH IZVORA

GLAVA I	KRITIČKI OSVRT NA LITERATURU KOJA RAZMATA PITANJE KLASIFIKACIJE ARHIVSKIH IZVORA.....	76 - 87
GLAVA II	KLASIFIKACIJA ARHIVSKE GRADJE PO VRSTI I PO INSTITUCIONALNOM OSNOVU	88 - 96
GLAVA III	POJAM I VRSTE KLASIFIKACIJE ARHIVSKE GRADJE UNUTAR FONDOVSKIH CELINA	97 - 104
GLAVA IV	POJAM I KLASIFIKACIJA PRAVNIH AKATA KAÓ ARHIVSKIH IZVORA	105 - 115

TREĆI DEO

ORGANIZACIONI RAZVOJ KPJ, SAVEZNIH DRŽAVNIH ORGANA I MASOVNIH POLITIČKIH ORGANIZACIJA 1943-1953. GODINE

GLAVA I	ORGANIZACIONI RAZVOJ KPJ I SKOJ-a	122 - 136
GLAVA II	ORGANIZACIONI RAZVOJ ORGANA VLASTI	137 - 156
GLAVA III	ORGANIZACIONI RAZVOJ POLITIČKO-IZVRŠNIH ORGANA VLASTI I ORGANA UPRAVE	157 - 213

GLAVA IV	ORGANIZACIONI RAZVOJ MASOVNIH POLITIČKIH ORGANIZACIJA	214 - 238

ČETVRTI DEO

STANJE ARHIVSKE GRADJE KPJ, SAVEZNIH DRŽAVNIH ORGANA I MASOVNIH POLITIČKIH ORGANIZACIJA 1943-1953. GODINE

GLAVA I	STANJE ARHIVSKE GRADJE KOMUNISTIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE I SAVEZA KOMUNISTIČKE OMLADINE JUGOSLAVIJE	245 - 252
GLAVA II	STANJE ARHIVSKE GRADJE SAVEZNIH ORGANA VLASTI I NJIHOVIH IZVRŠNIH ORGANA	253 - 268
GLAVA III	STANJE ARHIVSKE GRADJE SAVEZNIH ORGANA UPRAVE	269 - 324
GLAVA IV	STANJE ARHIVSKE GRADJE MASOVNIH POLITIČKIH ORGANIZACIJA	325 - 328
GLAVA V	STANJE SPECIFIČNE ARHIVSKE GRADJE	329 - 344

PETI DEO

SADRŽAJNO VREDNOVANJE ARHIVSKE GRADJE KAO ISTORIJSKOG IZVORA

GLAVA I	SADRŽAJNO VREDNOVANJE ARHIVSKE GRADJE KAO ISTORIJSKIH IZVORA PO INSTITUCIONALNOM OSNOVU	346 - 360
GLAVA II	SADRŽAJNO VREDNOVANJE ARHIVSKE GRADJE KAO ISTORIJSKIH IZVORA UNUTAR FONDovski CELINA	361 - 375
GLAVA III	KRITIČKA ANALIZA ARHIVSKE GRADJE KAO ISTORIJSKIH IZVORA	376 - 395
ZAKLJUČCI		396 - 412
NAPOMENE		413 - 469
IZVORI I LITERATURA		470 - 488
SKRAĆENICE		489 - 491